CYBERLENINKA

Google Scholar

ISSN 2181-1784

ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES

ex Oriente lux

ORIENTAL RENAISSANCE:

Innovative, educational, natural and social sciences

www.oriens.uz

Exact sciences
Natural sciences
Engineering sciences
Pedagogical sciences
Social and Human sciences
Philological sciences
Philosophy sciences
Economic sciences

№2
2021

ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN 2181-1784

VOLUME 1, ISSUE 2

March 2021

www.oriens.uz

ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES
SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 2 -2021

HU SHINING IJODIY FAOLIYATINING ASOSIY BOSQICHLARI VA FALSAFIY QARASHLARINING SHAKLLANISHI

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
“Sharq falsafasi va madaniyati” mutaxassisligi
1-kurs magistranti Sulaymonov Z.B.,
Ilmiy rahbar f.f.d.prof.Izzetova E.M
pistol_dreams02@mail.ru

Annotatsiya: *20-asrning birinchi yarmida Xitoy eski siyosiy, ijtimoiy, madaniy institutlarni sindirish va yangi tuzilmalarni shakllantirishning qiyin davrini boshdan kechirdi. Ushbu jarayon jahon madaniy tajribasini o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lib, an'anaviy dunyoqarash va nazariy fikrlashning muqarrar ravishda qayta qurilishi, rivojlangan mamlakatlarda o'sha davr tomonidan umuman qabul qilingan falsafiy va ilmiy nutq me'yorlarini tasdiqlash bilan birga kechdi.*

Kalit so’zlar: *Pragmatizm, Hu Shi, Jon Dyui , Pekin Universiteti Jurnali, Ta’lim falsafasi, Liberalism, Eksperimentalizm, Redologiya.*

Abstract: *In the first half of the 20th century, China went through a difficult period of breaking down old political, social, and cultural institutions and forming new structures. This process was associated with the assimilation of world cultural experience, accompanied by the inevitable re-establishment of traditional worldviews and theoretical thinking, the adoption of philosophical and scientific norms of speech generally accepted by developed countries at that time.*

Key words: *Pragmatism, Hu Shih, John Dewey, Beijing University Journal, Philosophy of education, Liberalism, Experimentalism, Redology*

KIRISH

Xitoy Xalq Respublikasi tarixida muhim ahamiyat kasb etuvchi davlat arbobi, faylasuf olim, yozuvchi Hu Shi haqida gapirar ekanmiz, inson faylasufning vatanining rivoji uchun qilgan ishlaridan to’lqinlanmasdan hech ilojimiz yo’q. U hayotining so’ngi soniyalarigacha ilm bilan band bo’ldi va Xitoy Xalq Respublikasi uchun yuksak ahamiyatga molek ishlarni bajardi.

1891 yil 17-dekabrda u Jiangsu provinsiyasining Songjian-Fu shahridagi Chuansha okrugida (hozirgi Shanxayning Pudong yangi zonasi) tug'ilgan. 1894 yil 6 martda u Jixi Sui jie Ru Sishuga qaytib, xususiy maktabda o'qidi. 1899 yilda u "Suv chekkasi" kabi chetel romanlarni o'qishni boshladi. 1901 yilda u "Gang Jian Yi Zhi

Lu" va "Zi Zhi Tong Jian" ni o'qiy boshladi, chunki Chju Tsining "Boshlang'ich maktabi" da Sima Guangning jahannamdan iqtiboslari keltirilgan va "Zi Zhi Tong Jian" Fan Zhenning "ShenMie" asarlario'qigan va bulardan ta'sirlanib, ateistga aylandi. 1904 yilda u Mei xi akademiyasiga o'qishga kirdi va Liang Tsixoven va Tsou Rong tomonidan "inqilobiy armiya" bilan aloqa qila boshladi. 1905 yilda u Chengzhong akademiyasiga o'qishga kirdi va Yan Funing "Yao Evolyutsiyasi" tarjimasini o'qidi. 1906 yilning yozida u Xitoy davlat maktabiga ingliz tili o'qituvchisi sifatida qabul qilindi, "Jingye Xunbao" gazetasi uchun maqolalar yozdi va she'rlar o'rgandi. 1908 yilda u "Jingye Xunbao" tahririyatida ishboshladi(24-sonidan boshlab) va shu bilan birga "National Vernacular Daily" va "Anhui Vernacular Daily" da maqolalar chopetdi; sentyabr oyida Xitoy davlat maktablari tendentsiyasi tufayli , ba'zi talabalar yangi Xitoy Davlat maktabini tashkil etishdi, Xu Shi bu masalada ishtirok etdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Hu Shining ijodiy faoliyatining asosiy bosqichlari va falsafiy qarashlarining shakllanishi obyektiv ochib berildi. Pragmatizmning shakllanish davri tarix nuqatayi-nazaridan tahlil etildi. Xu Shining “Xitoy intellektuallari temir parda ortida og'riqda” nomli ilmiy maqolasi mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1909 yilda "Jingye Xunbao" nashr etishni to'xtatdi; 13 noyabrda yangi davlat maktabi Xitoy davlat maktabi bilan birlashdi, shuning uchun u maktabni tashlab, Shanxayda yashadi. 1910 yil fevral oyida Vang Yununga Huatong davlat maktabida xitoy tilidan dars berish tavsiya qildi, 22 martda u Huatong davlat maktabidagi lavozimidan iste'foga chiqdi; iyul oyida u AQShda o'qish uchun imtihon topshirish uchun Pekinga yo'l oldi. Xitoy tilidan 100 ball olib, 55-chi bo’lib qabul qilindi; 16 augustda Shanxaydan qayiqda AQShga yo’l oldi; sentyabr oyida Kornell universitetiga qishloq xo'jaligi sohasida o'qishga bordi. 1911 yilda u "Kornelning tarjimai holi" va "Uch yuz she'rning so'zlariga izoh"ni yozib tugatdi. 1912 yilning bahorida u Kornell universiteti adabiyot kollejiga o'qishga kirdi; 27 dekabrda u Kornell universiteti kollej filialining raisi bo'lib ishladi. 1913 yilda u Kornell universiteti Jahon talabalar uyushmasining prezidenti bo'lib ishlagan va Chjao Yuanren va Xu Datong eng nufuzli Amerika kollejlari talabalari uyushmasi (PhiBeta Kappa) a'zolari sifatida saylangan.1914 yil fevralda u bakalavr darajasini oldi; 1 aprelda u Amerika talabalar assotsiatsiyasi prezidenti Chjen Lay tomonidan jamiyatning falsafa ta'limi guruhining raisi sifatida yollandi; 9 may kuni u Ingliz

tilida Shoir Bu Lang Ning Yin Chji "Optimizm"ni yozganligi uchun Bo Langning mukofotiga sazovor bo'ldi; 20 may kuni Jahon talabalar ittifoqi prezidentilavozimidaniste'fogachiqdi.1915 yil; 20 sentyabrda Kolumbiya Universitetining falsafa bo'limiga Jon Dyui rahbarligida o'qishga kirdi; noyabr oyida doktorlik malakasi imtihonining dastlabki imtihonidan o'tdi; o'sha yili "Jia Yin jurnali"da "Chet elda o'qimaslik"maqolasi nashr etildi.1916 yilda u xalq she'riyati uslubida she’rlar yaratishga harakat qila boshladi, 19 avgustda "Yangi adabiyotning asosiy nuqtalari" góyalarini ilgari surdi. 1917 yil 1-yanvarda "Adabiyotni takomillashtirish bo'yicha kamtarin fikr" maqolasi “Yangi Yoshlar” nashrining 2-jildining 5-sonida nashr etildi; 17-aprel kuni doktorlik dissertatsiyasi yakunlandi; 22-may, doktorlik darajasi-og'zaki imtihon uchun yakuniy imtihon; may 23, "Qin sulolasigacha bo'lgan olimlarning evolyutsiyasi" qayta ko'rib chiqilgan; 10 sentyabr kuni Pekinga Milliy Pekin universiteti professori sifatida bordi.

1918 yil aprel oyida "Adabiy inqilob nazariyasining qurilishi" maqolasi "Yangi yosh" ning to'rtinchi jildida (4-son) nashr etildi; o'sha yili u Pekin universiteti kengashi a'zosi, "Beijing University Journal" muharriri, Falsafa instituti direktori va ingliz tili kafedrasi professorlik direktori va boshqa lavozimlarda ish yuritdi.1919 yilda "Xitoy falsafasi tarixi konturi" (1-jild) Tijorat matbuoti tomonidan nashr etildi; 20 sentyabrda Pekin universiteti ochildi va Pekin universiteti dekani vazifasini bajardi; o'sha yili u "Haftalik sharh" ni o'z qo'liga oldi. Va "Qo'shimcha savollar bo'yicha ko’plab tadqiqotlarga kamroq doktrinalar "nashr etiladi, islohotchilarni qo'llab-quvvatlaydi va masalalar va doktrinalar o'rtasida nizolarni keltirib chiqaradi. 1920 yil fevral oyida "Sinovlar to'plami" nashr etildi; 27 iyulda "Suv chekkasi" ning matnli tadqiqotini yakunlaydi, bu uning birinchimuhimmatnlitadqiqotidir.1921 yil 27 martda u "Qizil qasrlar orzusi" ning birinchi qismini yozib tugatdi; 21 may kuni Ding Venjiang va boshqalar bilan "sa'y-harakatlar uchrashuvi" ni tashkil etish va uyushma moddalari loyihasini muhokama qildi; yil ohirida, "Xu Shi Ven Tsun" Yadong kutubxonasi tomonidan nashr etildi.1927 yil 4 fevralda u Kolumbiya universitetiga doktorlik dissertatsiyasini yakunlash uchun bordi. Iyun oyida u AQShdagi Boxer fondini qaytarish uchun Xitoy fondining direktori etib saylandi. O'sha oyda u Xu Tszimo va boshqalar bilan Shanxayda Longhua yo'lida “Yangi oy” kitob do'konini ochdi. Avgust oyida xususiy Guanghua universitetiprofessorisifatidayollandi.1928 yil 10 martda "Yangi oy" ning birinchi soni nashr etildi; 30 aprelda u Xitoy davlat maktabining prezidenti lavozimini egalladi va shuningdek, san'at va fanlar fakulteti dekani sifatida ishladi; 4 mayda, u Shanxay Guanghua universitetida "To'rtinchi may harakatini xotirlash" mavzusida ma'ruza qildi; 15-may kuni u Nankindagi "Milliy

ta'lim konferentsiyasida" qatnashdi; dekabr oyida “Yangi Oy” kitob do'koni tomonidan "Vernakular adabiyoti tarixi" asari nashr etildi. O'sha yili u Xitoy davlat maktabiningrahbaribo'libishlagan.1929 yil 19-yanvarda u Pekinga bordi va Pekin uyushmasi tibbiyot maktabining direktori etib saylandi. Mart oyida "Xitoy davlat maktablari tarixi" kitobini yozdi, o'sha yili "Inson huquqlari" siyosiy inshoini nashr etdi. Inson huquqlari harakatining boshlanishiga bag'ishlangan "Yangi oy" jurnalida "Bizni qachon konstitutsiyamiz bo'ladi? Millat asosini belgilash to'g'risida savollar "," Qiyinchiliklar bor, lekin bajarish oson emas - Doktor Sun Yatsenning "Bilishga oson" nazariyasi "," Yangi madaniyat harakati va Gomintang" va bir qator shu kabi yuksak ahamiyatga molikmaqolalarbosibchiqarildi.1930 yilda Luo Longji va Liang Shitsyu bilan inson huquqlari masalalariga bag'ishlangan maqolalar "Inson huquqlari" nomli risolada to'planib, “Yangi Oy” kitob do'koni tomonidan nashr etildi va keyinchalik Gomintang hukumati tomonidan taqiqlandi. 1931 yil yanvar oyida Tszin Menglin Pekin universitetining prezidenti bo'ldi va Xu Shini San'at fakulteti dekani lavozimiga ishga qabul qildi, oktyabr oyida Shanxayga Tinch okeani xalqaro jamiyatida qatnashdi va konferentsiya raisi sifatida xizmat qildi.

1938 yil iyun oyida u "Milliy siyosiy kengash" ning siyosatchisi sifatida saylandi. Iyul oyida u AQShga elchi etib tayinlandi; 17 sentyabrda u Milliy hukumat tomonidan rasmiy ravishda AQShga elchi etib tayinlandi; 27 oktyabrda u Prezident Ruzveltga ishonch yorliqlarini topshirdi; 4 dekabrda u Nyu-York advokatlar klubida "Shimoliy Amerika mustaqilligi urushi va Xitoyning yapon tajovuziga qarshi qarshilik urushi" mavzusida ma'ruza qildi va birinchi marta ommaviy ravishda "azob chekish va o'zgarishni kutish" kontseptsiyasini taklif qildi; 15 dekabrda Xitoy bilan AQShning Tung neft qarz shartnomasi imzolandi.

1939 yil 19 aprelda u prezident Ruzvelt bilan betaraflik to'g'risidagi qonun loyihasini muhokama qilish uchun uchrashdi; 6 iyun kuni Kolumbiya universitetidan faxriy yuridik doktorligini qabul qildi; 13 iyun kuni u Chikago universitetidan nufuzli yuridikdoktorliginiqabulqildi.1940 yil 5 martda Florida shtatidagi Rollins nomidagi Xalqaro aloqalar institutida "Uzoq Sharq va dunyoning kelajakdagi tinchligi" mavzusida ma'ruzalar qildi; 24 aprelda Xitoy va AQShga Yunnan Tin qarz shartnomasini imzolashda yordam berdi; 24 oktyabrda. , "Xitoyda Xushxabarchilik Demokratiyasi; 28-noyabr kuni u Nyu-York Senatida" Bizga qanday dunyo tartibi kerak? "mavzusidama'ruzaqildi.1941 yil 10-noyabrda u Prezident Ruzveltga tashrif buyurib, Uzoq Sharqdagi vaziyat haqida suhbatlashdi. 1942 yil mart oyida u Vashingtonda "Nakata qarshilik ko'rsatish urushi madaniy yo'lni himoya qilishi kerak" va "Birgalikda kurashimiz" mavzularida ma'ruza qildi; 20 aprelda

Universitetning biznes maktabida "Xitoyning dunyodagi kurashidagi mavqei" mavzusida ma'ruza qildi. 8 sentyabrda u AQShdagi elchi lavozimini topshirdi, Nyu-Yorkda yashadi va akademik tadqiqotlar bilan shug'ullandi.

1943 yil oktyabrda u Garvard universiteti tomonidan "Xitoy tarixi va madaniyati" mavzusida ma'ruza qilish uchun taklif qilingan; o'sha yili u Kongress kutubxonasining sharq bo'limining faxriy maslahatchisi sifatida ishga qabul qilingan. 1944 yil bahorida u Chikago universiteti tomonidan ushbu maktab uchun ma'ruzalar o'qish uchun yollangan; sentyabrdan boshlab u "Xitoy fikrlari tarixi" deb nomlangan sakkiz oy davomida Puifo universitetiga ma'ruzalar o'qish uchun ketgan; 17 dekabrda u Zhang Boling va boshqa 21 kishi bilan qo'shma deklaratsiya, ittifoqdoshlardan vaqtinchalik islohot strategiyasini so'rab, samarali harbiy harakatlar olib borish, Xitoyda dushmanga qarshi kurashishhaqidamaruzalaro’qigan.1946 yilsentyabrda u Pekin universiteti prezidenti lavozimiga kirishdi. 10 oktyabrda u Pekin universitetining ochilish marosimida nutq so'zlab, "yaxshilikni anglash oson emas, aqlni ko'rish oson emas" deb ta'kidladi. 15 noyabrda u Konstitutsiyaning Milliy Assambleyasida qatnashdi va prezidium yig'ilishi vazifasini bajardi va Chju Tszinnong va boshqa 204 kishi birgalikda "Ta'lim va madaniyat Konstitutsiyaning 530 bobiga kiritilishi kerak" degantaklifniilgarisurdilar.1949 yil 15-yanvarda u "Prezident idorasi maslahatchisi" sifatida ishga qabul qilindi; 6-aprel kuni Xitoy Respublikasining iltimosiga binoan u "Wilson" kemasini lobbist sifatida Shanxaydan AQShga olib borib, AQSh hukumati Gomintangni va Kommunistik fuqarolar urushini tinch yo'l bilan hal qilish uchun, Kemada "Ozod Xitoy maqsadi" degan siyosiy maqola yozgan; kema 21 aprel kuni San-Frantsiskoga etib kelgan va hukumat KPKning 24 ta talabini rad etganligini bilgan. 19 aprelda va Xitoy Xalq-Ozodlik Armiyasi daryodan o'tgani haqida. Ayni paytda bu vaziyatni tartibga solishdi. Qo'shma Shtatlar hamma joyda devorlarga "Kommunistik qoidalar ostida erkinlik yo'q" degan yozuvlar paydo bo’ldi.

1952 yil fevral oyida u YUNESKOning Butunjahon insoniyat ilmi va madaniyati tarixi bo'yicha tahririyat qo'mitasining a'zosi bo'lib ishlagan; 29 aprelda "Xitoy intellektuallari temir parda ortida og'riqda" mavzusida ma'ruza qilgan. 1953 yil 17-yanvarda u Tayvandan chiqib, Qo'shma Shtatlarga qaytib keldi va o'qituvchilik lavozimidan iste'foga chiqdi va diqqatini yozishga bag'ishladi.

1954 yil 18 fevralda u Tayvanga "Milliy Assambleya" ning ikkinchi yig'ilishida ishtirok etish uchun qaytib keldi; 25 martda Kongress Chiang Kay-Shekga "Prezident" qayta saylanish to'g'risidagi guvohnomasini yubordi; 16 iyulda

Tayvan rasmiylar Xu Shini "Qit'adagi Xitoyni qutqarish" dizayn qo'mitasiga raiso'rinbosariqilibyolladilar.1955 yilfevraloyi oxirida Pitsburg universitetida "Zamonaviy G'arb madaniyati haqidagi sharqona qarashlar" mavzusida ma'ruzalar qildi; 11 mart kuni Virjiniyadagi Sweet Bubir kollejida "Erkin Xitoyning ahamiyati" mavzusida ma'ruzalar qildi; 19-20 mart kunlari chet eldagi akademiklar uchun nutq yig'ilishi o'tkazildi. O'sha yili Xitoyda Xu Shini tanqid qilish harakati boshlandi va kitob do'konlarida "Xu Shining tanqidlari" ninashretildi.1958 yil 10 aprelda u Tayvanga Sinika Akademiyasi dekani lavozimini egallash uchun qaytib keldi. Uchinchi akademik yig'ilishida raislik qildi; 18-aprel kuni "Qutqaruvni loyihalash bo'yicha qo'mitasi" yig'ilishida akademik mustaqilligi to'g'risida taklif kiritdi; 7-may kuni Tayvanning Tungxay universitetida "Universitet haqida suhbat" ma'ruzasi bilan chiqdi. 5 iyun kuni Tayvan Milliy Universitetining yuridik maktabida "Universitet hayoti" mavzusidama'ruzao’qidi.1959 yil 1 fevralda "Akademik tadqiqot instituti" Kengashi va "Ta'lim vazirligi" tomonidan "Uzoq muddatli rivojlanish bo'yicha Milliy ilmiy qo'mitaning uyushma maqolalari" ni qabul qilish bo'yicha qo'shma yig'ilish bo'lib o'tdi.

XULOSA

Xitoyda nafaqat nazariy fikrlash, balki ijtimoiy uyushish, ijtimoiy xulq-atvor va siyosiy faoliyatning g'arb standartlarini joriy etishning doimiy tarafdori deb hisoblangan Xu Shining tarixiy va falsafiy tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, 20-asr boshlarida asr. Xattoki bu mamlakatda "g'arbliklar" ham o'zlarining mafkuraviy va ilmiy dasturlarini milliy madaniy an'analarning kuchli ta'siri ostida qurdilar. Evropa, Yaponiya va Amerika universitetlarining diplomlarini olgan modernizatsiya bo'yicha apologlar yangi g'oyalar va institutlarni eski maktab va madaniy muhit tomonidan tarbiyalangan an'anaviy ko'nikmalar va qarashlar prizmasidan angladilar.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Duvey (Dyui Dj.). Chjesyue de gayszao (Дьюи Дж. Реконструкция в философии). Пер. на кит. яз. Ху Ши. Xefey: Anxoy szyaoyuy chubanshe, 1999.
2. Xu Shi vensyuan (Избранные сочинения Ху Ши). Shanxay: Yadun tushuguan, 1930.
3. Xu Shi venszi (Собрание сочинений Ху Ши). Pekin: Beyszin dasyue chubanshe, 1998.
4. Xu Shi vensun sanszi (Сборник сочинений Ху Ши). T. 1-4. Shanxay: Yadun tushuguan, 1930.
5. Xu Shi lun chan (Ху Ши о чань-буддизме). Pekin: Chjunxua shuszyuy, 1997.

6. Xu Shi syuanszi (Избранные сочинения Ху Ши). Chanchun: Szilin jenmin chubanshe, 2005.
7. Xu Shi syueshu venszi (Сборник научных трудов Ху Ши). Pekin: Chjunxua shuszyuy, 1991-1998.
8. Xu Shi Xunloumen yanszyu lunven szi(Сборник исследований Ху Ши о "Сне в красном тереме"). Shanxay: Guszi chubanshe, 1995.

Xy Shi. Du «I» (Chitaya «I-szii»)// Xu Shi. Lyusyue jiszi (Дневники времен обучения за границей). Chansha: Syulu shushe, 2000

TYPES OF ENVIRONMENTAL THREAT: PROBLEM AND SOLUTION

M. A. Azizova.
Tashkent University of Information
Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi
Senior teacher
azizova@gmail.com

Abstract: *The article deals with environmental problems and threats in the globalization period. The ecological crisis in the system "man - nature - society" reflects the emergence of human influence on the environment and solutions to these problems.*

Keywords: *threat, global, problem, population, aggravation, relation, territory, process, globalization*

Аннотация: *В статье рассматриваются экологические проблемы и угрозы в период глобализации. Экологический кризис в системе «человек - природа - общество» отражает возникновение антропогенного воздействия на окружающую среду и пути решения этих проблем.*

Ключевые слова: *угроза, глобальная, проблема, население, обострение, отношение, территория, процесс, глобализация.*

Annotatsiya: *Maqolada globallashuv davridagi ekologik muammolar va tahdidlar haqida so'z boradi. "Inson - tabiat - jamiyat" tizimidagi ekologik inqiroz insonning atrof muhitga ta'sirining paydo bo'lishini va ushbu muammolarni hal qilishni aks ettiradi.*

Kalit so'zlar: *tahdid, global, muammo, aholi, og'irlashuv, munosabatlar, hudud, jarayon, globallashuv*

INTRODUCTION

While considering current problems, it is clear that globalization process has increased the speed of political activities all around the world. Globalization requires to live in a world of swift, operational activities and make people to live up to date with anthropogenic progress.These conditions lead to the development of consciousness and thinking of human and to the perfection of their lifestyle. Nevertheless, this positive process creates specific problems and threats. It became not only problem of region, nation or country, but also rised to the global level.

Global problems are common phenomenon in all countries and it endangers the entire nations of the world, their life and progress.

Prevention of global warming, fighting against international terrorism, starvation, poverty and illiteracy, protecting the environment from catastrophic pollution, food, industrial raw materials, and shortage of energy resources are the forms of global

problems. In other words, it is world scientific-technological, economic, social-political, military processes and their changes.

The term "threat" refers to the fact that it has a certain negative influence in the space and time of "introducing" local, territorial, and regional negative factors that weaken the vital activity, the way of life, the concrete targeted social structure for a specific historical period, or social, historical situation. Let's consider the "human - nature - society" system within these threats and challenges. As a result of technical revolution and inventions in human life, the balance of "human - nature - society" system has disrupted.

LITERATURE REVIEW AND METHODS

The XXI century became crucial in the history of human development. The living conditions in the biosphere, which is the habitat of humanity is affected as a result of anthropogenic devolepment. At present, the disruption of natural balance is intensified. These complicated processes requires a deep consideration from humanity.

We need to preserve the environment for future generations. This requires a lot of effort. In particular, it includes protecting the environment from pollution, providing people with drinking water and eco-friendly food products, conservation of biodiversity, climate change prevention, rational use of natural resources and others. The rapid growth of population on the Earth and random use of natural resources caused ecological tension. An ecological threat is a human impact on nature and the reflection of natural impact on human. Human factor plays a main role in influencing the nature. Actually, it is a disruption of balance between man and Earth, and as its scope increases, living conditions and opportunities will decrease as well.

The ecological crisis refers to aggravation of relations as a result of excessive human impact on the environment. This is a tragedy of humanity as well.

It is possible to gain a knowledge from history on solving this problem. In ancient times, humanity aspired to study the natural environment through adaptation, consciousness and thinking. In the process of human society development, the goal of people was to discover new lands, to find and master natural resources. At this stage of development, population growth has affected food insecurity and climatic conditions. Human was powerless against natural forces. For example, abundance of monsoon rains in Ethiopia led to the swamping of the Nile River, and the population had to move to the south. Lower part of Egypt became poor and its political and regional authority were eroded. When the climate was dry, the people returned to their home country and the power of the ancient Egypt began to grow. In the lower stream of the Tigris and Euphrates rivers, as a result of the numerous irrigated land of

the ancient Sumerians, salts had grown and the Sumerian culture has failed. Ancient Sumerian died of ecological crisis. Ancient China, while dealing with ecological crisis, has discovered new forms of irrigated agriculture (rice cultivation in the watered areas, fish breeding) and became increasingly rich. After rebuilding its civilization, China, called its neighbours barbarians, as they could not escape the decline.[1]

DISCUSSION: In the history of human society, it is clear from these events that disruption of human- nature relations has led to a number of problems. At present, ecological threats are becoming more dangerous in the course of man-made development.

Looking at the evolution of the "nature-human-society" system, five socio-ecological stages can be distinguished.

1. For a long time, people have lived by hunting and depended on food and natural conditions. A thousand years ago, the population of the planet was over 10 million. Over the next three thousand years, food supply has been resolved through the improvement of hunting and hunting tools, animal breeding, and cultivation of some crops. In the primitive farming, with the development of farming and livestock, people began to stay in the same places, and the community began to form.

2. 10,000 years ago, the role of food shortages and restricting natural conditions diminished. The world population had increased over 50 million people. Early ancient cities had appeared and the culture was developed. During this period, an increase of human influence on nature, deforestation, salinization of the land, and initial desertification were observed. As a result of anthropogenic impact, some species of animals became exctinct, and some unique plant and animal species had been preserved. This period is called an agrarian stage.

In the Middle Ages, the population exceeded 500 million. In Central Asia, the first ecological knowledge has appeared. Ecological knowledge developed in Europe during the renaissance period. The invention of the steam engine car in 1784 led to the beginning of industrial stage in human history.

4. In the XIX century the population exceeded 1 billion people, the volume of mining and exploitation of natural resources has increased, some species of plants and animals disappeared. The environmental pollution has rised. In the second half of the XIX century, the technogenic stage of society was observed. At that time, ecological threats to humanity appeared.

---

[1] Тўраев В.А. Инсониятга глобаллашув таҳдидлари.// Т.: “Жаҳон адабиёти”, 12-сон. 2003. - 121-122 бетлар.

5. In the second half of the XX century, the improvement in living standards, scientific and technological revolution, and a sharp population growth has led to a "demographic explosion."[2] Growth in the number of population, and increased environmental impact has resulted in global, regional, and global environmental problems.

RESULTS: Nuclear energy has been widely used, the planet's life-sustaining environment has seriously damaged the biosphere's stability, forest land has reduced, desertification, decline in the number of animal species, and environmental pollution soared. Now, ecological security is not only national problem, but it has become a global problem for humanity. Nature and man should have relations based on specific rules. Violation of existing laws can lead to irreparable environmental disasters. As the Chinese thinker Lao Tzi states in the doctrine of “daosizm”, both nature and society must act according to their own laws, and human should not affect these laws on his own. Otherwise, nature will eventually revenge on humanity.

In the XXI century, it can be seen that the population of our country is facing great ecological risks, as an evidence of above mentioned points. If we will ignore and will not try to do anything about it, then it would be self-destruction.

At present, we divide global problems into three groups:

The first one is contradictory relationship between social forces (socio-economic systems, regional conflicts, national and religious conflicts, etc.) or "intersocial" problems today. War and peace and the use of labor resources are among them.

The second one is the problems connected with the "human - society" system. They include scientific and technological development (STD); education and culture; the rapid growth of population ("demographic explosion"), and the health of people.

The third one is the problems connected with "human - nature" relations. It includes raw material resources, the provision of food, drinking water for people and conversation of nature[3]

The above mentioned problems are influenced by human factors and it can be solved by understanding the role and importance of social factors.

In the XXI century, a new stage of “human-nature-society” system development has been established. For this purpose, it is necessary to combine interests of society layers in order to develop ecological consciousness, to provide young generations with comfortable environment and natural resources.

[2] Холов Й.Д., Тўраев М.М. Экология концепцияси ва тарихи. Ўқув қўлланма.- Б.: БухДУ, 2010.-14 бет.

[3]. Холов Й.Д., Тўраев М.М. Экология концепцияси ва тарихи. Ўқув қўлланма.- Б.:“БухДУ”, 2010.-14 - 15 бетлар

It should be noted that the basic anthropogenic and social phenomena goes on in relation with environmental and natural disasters. In order to overcome the ecological crisis, and eliminate the causes preventing from improving the relations, it is necessary to identify and solve them in time.

It's time to develop a comprehensive environmental program, according to the recommendations of the United Nations Environment Program (UNEP). In particular, at the 72nd session of the UN General Assembly, these global issues were also emphasized. The President of the Republic of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoyev in his speech at the UN General Assembly session, stated: "We fully support UN Secretary-General in his position about "the problems of water, peace and security are closely interconnected".

CONCLUSION

I am convinced that there is no other way to solve the water problem without considering the interests of countries and people of the region. Uzbekistan supports convention projects developed by the UN Regional Center for Preventive Diplomacy on the use of water resources of the Amu Darya and Syrdarya basin. Once again I want to draw your attention to one of the most important environmental problems today - to Aral sea disaster. Here, in my hands, there is a map showing the Aral Sea disaster. I think there is no need to comment on that. Elimination of the sea-related consequences requires an active international engagement". It is clear from the words of the head of our country that the water-related issue plays an important role in the system of environmental problems in maintaining international peace. Particularly in the territory of Uzbekistan, the rational use of water resources of Amudarya and Syrdarya basins and to eliminate the consequences of the Aral Sea disaster requires international engagement. Because, at present, it is among the most significant environmental problems that affect not only Uzbekistan or Central Asia, but also the whole world.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Пахрутдинов Ш. "Таҳдид" тушунчаси: назария ва амалиёт. - Т.: "Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт", 1998.
2. Тўраев В.А. Инсониятга глобаллашув таҳдидлари.// Т.: "Жаҳон адабиёти", 12-сон. 2003.
3. Холов Й.Д., Тўраев М.М. Экология концепцияси ва тарихи. Ўқув қўлланма.- Б.:"БухДУ", 2010.

ROZIYUDDIN CHAG'ONIYNING MASHARIQU-L-ANVOR ASARIDAGI BOBLAR TARTIBI

Boboxodjayev Sa'dulla
O'zbekiston xalqaro islom
Akademiyasi tayanch doktoranti
Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot
markazi ilmiy xodimi

Annotatsiya. *Ushbu maqola Roziyuddin Chag'oniyning Mashariqu-l-anvor asaridagi boblarning o'ziga xosligi bayon qilingan. Asar boblarida jamlangan hadislarga manoviy emas, balki lafziy ahamiyat berilganli tadqiq etildi.*

Kalit so'zlar. *Mashariqu-l-anvor, hadis, ma'noviy, lafziy, kalima, harf, usul, tovush uyg'unligi.*

Abstract: *This article describes the specifics of the chapters in Raziuddin Chaghani's Mashariqu-l-Anwar. It has been studied that the hadiths summarized in the chapters of the work are given a verbal, not a spiritual, significance.*

Keywords. *Mashariqu-l-anwar, hadith, spiritual, lexical, word, letter, method, sound harmony.*

Аннотация. *В этой статье описываются особенности глав в «Машарику-л-Анвар» Разиюддина Чагани. Было изучено, что хадисам, кратко изложенным в главах работы, придается словесное, а не духовное значение.*

Ключевые слова. *Машарику-л-анвар, хадис, духовный, лексический, слово, буква, метод, гармония звука.*

KIRISH

Malumki, Islom dinida Qur'oni karimdan keyin turadigan eng mo'tabar kitoblar bu hadislarni jamlagan asarlar hisoblanadi. Roziyuddin Chag'oniyning Mashariqu-l-anvor asari ham huddi shunday asarlar turkumiga kiradigan asar bo'lib, o'zida ikki mingdan ziyod Imom Buxoriy hamda Imom Muslimning hadis kitoblaridagi eng soda, qisqa hadislarni jamlangandir. Asarning o'ziga xosligi undagi har bir bobda jamlangan hadislarning o'zaro uyg'unligidadir. Muallif asarining bu tartibi bilan kitob mutolaa qiluvchi tolibi ilmlarga o'zgacha qulaylik yaratgan hisoblanadi. Quyida keltirilgan maqola bilan bu yanada o'z isbotini topadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

XII-XIII asrda yashab ijod etgan mutafakkir, muhaddis, lug'at ilmining peshqadam olimi Roziyuddin Chag'oniy qirqqa yaqin asarlar yozib qoldirgan. Asarlar turli soxalarga bag'ishlangan bo'lib, ularning asosini lug'atshunoslik va hadis ilmiga bag'ishlanganlari yetakchilik qiladi. Ushbu asarlardan biri Mashariqu-l-anvor

asaridir. Bu asar hadis ilmiga bag'ishlanga nodir asar hisoblanadi. Uning tartiblanishi lug'aviy jihatidan tasniflangan. Agar hadislar "من أدرك" kalimasi bilan kelgan so'zlar bilan boshlansa, undan keyingi kelgan hadis ham "من أدرك" lafzi bilan boshlanadi. Bundagi o'ziga xoslik avval kelgan hadis bilan keyin kelgan hadislar talaffuzda o'zaro tovush uyg'unligini hosil qiladi. Misol uchun:

من أدرك ركعة من الصلاة فقد أدرك الصلاة[4]

Yuqoridagi hadis "من أدرك" kalimasi bilan boshlangan. Undan keyin kelayotgan hadis ham huddi shunday:

من أدرك ماله بعينه عند رجل أو إنسان قد أفلس فهو أحق من غيره[5]

Ikkala hadisda ham "من أدرك" kalimasi bilan boshlangan. Bu hadislar ketma-ketligida so'zlar va harflarning alifboga ko'ra o'zaro tartibini ko'rish mumkin.

Bir hadisda "تعار" kalimasi qatnashgan so'z kelsa, undan keyingi hadisda "توضأ" kalima qatnashgan so'zni uchratish mumkin. Ya'ni bu hadisdagi "ت ع" harflari bilan boshlangan hadis keyingi kelgan "ت و" harflari bilan boshlangan hadisdan oldin kelgan. Unga sabab ikkala hadisda ham "ت" harfidan keyin kelgan "ع" harfining arab alifbosida "و"harfidan oldin kelishidir. Quyida kelgan ikki hadis asarda kelgan tartibda keltirilgan:

من تعار من الليل فقال لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير الحمد لله وسبحان الله ولا اله الا الله والله اكبرولا حول ولا قوة الا بالله ثم قال اللهم اغفرلي او دعا استجيب له فان توضا قبلت صلاته[6]

مَنْ تَوَضَّأَ، فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ، فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ، وَزِيَادَةَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، وَمَنْ مَسَّ الْحَصَى فَقَدْ لَغَا[7]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

[4] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 8.
[5] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 8.
[6] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 10.
[7] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 10.

Yuqoridagi hadislarning tartibidan ko'rinadigan qoida shuki, muallif hadislarni tartiblashda arab harflar tartibiga va ularning o'zaro tovushlar uyg'unligiga e'tibor qaratgan.

Agar bir hadisda ikki harf bir so'zning ichida ishtirok etsa, misol uchun: "تردى". Undan keyingi hadisda ham, ikki yonma-yon kelgan bir xil harf qatnashgan. Masalan "ترك" kabi. Bu so'zlarda arab alifbosidagi ت ر harflari yonma-yon, bir so'zning ichida ikkita hadisda kelayapti. Misol uchun:

مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، يَتَرَدَّى فِيهِ، خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا، وَمَنْ تَحَسَّى سَمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَسَمُّهُ فِي يَدِهِ، يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ، فَحَدِيدَتُهُ فِي يَدِهِ، يَجَأُ بِهَا فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا[8]

مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ[9]

Agar bir hadisda ikki so'z yonma-yon ishtirok etsa, keying hadisda ham huddi shunday tartibni uchratish mumkin:

منْ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَلَهُ الْجَنَّةُ[10]

منْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا[11]

Yuqoridagi hadislarda "منْ جَهَّزَ" kabi ikkita so'z ketma-ket ikki hadisda qatnashgan. Bu hadislarda harflar emas, balki so'zlarning o'zaro bir-biriga moslashib tovush uyg'unligini hosil qilgan.

Ba'zi hadisda kalimalar ya'ni bir necha so'zlar qatnashgan va undan keyingi hadisda ham huddi shu hadisning birinchi to'rtta so'zini takrorlab keladigan so'zlar tartiblangan. Misol uchun:

مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَسَيَرَانِي فِي الْيَقَظَةِ، وَلَا يَتَمَثَّلُ الشَّيْطَانُ بِي[12]

منْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَآنِي ؛ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي[13]

[8] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi –V. 10.
[9] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 10.
[10] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi. – V. 11.
[11] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 11.
[12] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 12.
[13] Roziyuddin Chog'oniy. Mashariqu-l-anvor. Saudiya qirollik universiteti qo'lyozmalar fondidagi № 213 nusxasi – V. 12.

Yuqoridagi ikki hadisdan shuni tushunish mumkinki, “مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ” kalimalari ikki hadisda ham qatnashgan. Bu hadislarlarda harflar emas, balki to’rt so’zning o’zaro moslashib, keyingi hadis bilan tovush uyg’unligini hosil qilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Asarning bu tartibda ta’lif qilinishi, Roziyuddin Chog’oniyning bu ilmda na qadar pishiq va ko’p say’ harakat qilganligini hamda sunan ilmida munosib ekanligining isbotidir. Mashariqu-l-anvor asaridagi boblar tartibi hadislar ichidagi so’zlarning alifbo tartibida va so’zlar uyg’unligini hosil qilgan holatda tartiblangan. Asar tolibi ilm hifz qilishi, undan istefoda qilishi oson bo’lishi uchun qulay tartiblangan va sahih hadislardan qisqalarigina tanlanib jamlanganligi bilan ajralib turadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Roziyuddin Chog’oniy. Mashariqu-l-anvor (qo’l yozma nusxa) inventar 213
2. Roziyuddin Chog’oniy. Al-Ubabu az-zahir val-lubabu al-faxir – Iroq: Ilmiy Majmua, 1978.
3. Roziyuddin Chog’oniy. Durru as-sahoba fi bayani mavadi al-vafayati as-sahoba. – Qohira: Maktubatul Qur’on.
4. Abdullatif ibn Abdulaziz ibn Aminiddin. Mabariqu-l-azhor sharhi mashariqu-l-anvor. – Bayrut: Дарул жил, 1889.

SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEKLARI ETNOGRAFIK LEKSIKASINING TARIXIY-ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI

Muhammad Humayun Nadim
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
HN786786@GMAIL.COM
+998906454010

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Shimoliy Afg'oniston o'zbeklari etnografik leksikasi, etnografizmlarining shakllanish bosqichlari hamda ularning tarixiy-etimologik xususiyatlari haqida mulohazalar yuritilgan. Shuningdek, hudud etnografizmlari leksikasi boyishiga ta'sir etuvchi ichki hamda tashqi omillarni ifoda etgan holda Shimoliy Afg'oniston etnografizmlarining o'ziga xosligi ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *etnografizm, Shimoliy Afg'oniston, forsiy qatlam, arabiy qatlam, etnografik leksika*

Annotation: *This article describes the ethnographic lexicon of Uzbeks in northern Afghanistan, the stages of formation of ethnographisms also comments on their historical and etymological features and expressed the internal and external factors influencing the enrichment of the lexicon of ethnographies of the region and the uniqueness of the ethnography of northern Afghanistan is highlighted.*

Keywords: *ethnography, northern Afghanistan, Persian layer, Arabic layer, ethnographic vocabulary*

Аннотация: *В статье описан этнографический лексикон узбеков северного Афганистана, этапы формирования этнографизмов, а также даны комментарии к их историко-этимологическим особенностям и выявлены внутренние и внешние факторы, влияющие на обогащение лексики этнографий региона и своеобразие освещена этнография северного Афганистана.*

Ключевые слова: *этнография, северный Афганистан, персидский слой, арабский слой, этнографическая лексика.*

KIRISH

Shimoliy Afg`oniston – qadim madaniyat, sivilizatsiya markazi sifatida, Movarounnahr va Xurosonni bog`lovchi madaniy chorraha vazifasini bajarib kelgan. Temuriylar, chunonchi, Husayan Boyqaro hukmronligi davrida bu hududlar alohida bekliklar tasarrufida bo`lib, mamlakatning muhim savdo-sotiq markazlaridan biri hisoblangan.

Har bir tilning lug`at zaxirasi jamiyatning taraqqiyoti bilan bog`liq ravishda muttasil rivojlanib boradi, chunki kishilar o`rtasida aloqa vositasi hisoblangan til insonning turli-tuman faoliyati bilan uzviy bog`langandir. Ijtimoiy o`zgarishlar tilning leksikasida o`z izlarini qoldiradi. Buning natijasida tilning leksikasi doimo boyib boradi. Bu boyish leksikaning ajralmas qismi sanalgan to`y marosimi va uning urf-odatlarini ifodalovchi etnografik ifodalarga ham taalluqli.

Hozirgi o`zbek tili leksikasiga nazar tashlansa, unga tarixiy taraqqiyotning ma`lum bir bosqichida boshqa tillardan kirib, o`zlashib ketgan so`z, termin va hatto ayrim grammatik elementlarni ham ko`ramiz. Bu so`zlar deyarli barcha sohalarda: fan, texnika, san`at ishlab chiqarish tarmoqlarida qo`llanmoqda. Bu holatni Shimoliy Afg`oniston o`zbek elatlari etnografizmlarida ham ko`rishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Asosiy maqsadga erishish uchun uni amalga oshirishda tavsiflash, analiz, sintez metodlaridan foydalanildi. Maqolada o`zbek tilshunosligida etnografizm va dialektalogiya sohalarida tadqiqotlar olib borgan A.Jo`raboyev, N.Mirzayev, Y.Bobojonov, Sh.Nurullayeva, M.Qahhorova, R.Kasimova, A.Xonxo`jayeva, G.Adilova kabi tilshunos olimlar ishlarida ilgari surilgan g`oyalar, fikr va qarashlar tashkil etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Til leksikasining tarixiy rivojlanish va shakllanish xususiyatlarini bilish uchun til lug`at tarkibidagi so`zlarni tarixiy-etimologik nuqtai nazardan o`rganish, ularni etimologik qatlamlarga ajratish lozim. Bu ish til lug`at tarkibini ilmiy asoslarini idrok qilish va tushuntirish maqsadida amalga oshiriladi. Til lug`at tarkibini tarixiy-etimologik, ya`ni so`zlarning genetik asoslariga ko`ra tahlil qilish o`zbek xalqi tilining o`tmishda qanday qardosh tillar, shuningdek, qardosh bo`lmagan chet tillar bilan aloqada va hamkorlikda bo`lganini, bu tilga qaysi tillarning ta`siri mavjudligini aniqlashga ham ko`maklashadi. Pirovardida, bunday izlanishlar o`zbek tili lug`at tarkibi va grammatik qurilishining tarixiy rivojlanish yo`llarini ilmiy tushunish, tavsiflash uchun nihoyatda muhim. Til lug`at tarkibini tarixiy-etimologik nuqtai nazardan tekshirganda, avvalo, tarixan, genetik jihatdan o`zbek tilining o`ziniki bo`lgan so`zlar belgilab olinadi. Bunday so`zlar o`zbek tili leksikasining asosiy negizini tashkil etgan qadimiy qatlam. So`ngra o`zbek tili tarixan qaysi tillar bilan aloqada bo`lganligiga qarab lug`at tarkibidan qadimiy uyg`ur tili, so`g`d tili, xitoy tili, arab tili, mo`g`ul tili, fors-tojik tili va boshqalarning elementlarini axtarish an`analashgan. Bu tillar o`zbek tili lug`at tarkibiga turli davrlarda, turli yo`llar bilan ta`sir etgan. Shunga ko`ra, o`zbek tiliga kirgan so`zlarning soni ham turli darajadadir.

Nikoh to`yi marosimiga oid etnografik birliklarning tarixiy-etimologik kelib chiqishiga oid bo`lgan qarashlarni, bu sohani o`rgangan olim Abdusamad Jo`raboyev tadqiqotlari asosida yoritishga harakat qilamiz. Turkiy xalqlar, jumladan, Shimoliy Afg`onistonda yashovchi o`zbek elatlari ham tarixiy taraqqiyot jarayonida nikohning turli xil shakllarini boshdan kechirganlar. Uning bunday turli-tuman shakllari o`z o`rnida kishilarning o`zaro bir-biriga bo`lgan yaqinlik munosabatini ifodalovchi *quda*, *qaychiquda*, *qaynota*, *qaynona*, *kuyov*, *qayliq*, *xotin*, *er*, *vakil ota* kabi atamalarni keltirib chiqardi. Quyida biz bularning ayrimlari bilan tanishib chiqamiz.

Insoniyat tarixining dastlabki ва undan keyingi davrlarida, nikohga oid marosimlar uncha ko`p bo`lmagan. Shuning uchun ularni ifodalovchi nomlar turkiy tillarning yozma yodgorliklarida ko`p emas. Ehtimol, marosimlar ko`p o`tkazilgan bo`lishi mumkin, lekin ularning nomi bizgacha yetib kelmagan. S.E.Malovning V va XV asrlar qadimgi turkiy tillarning yozma yodgorliklari haqida ma`lumot beruvchi “Памятники древнетюркской письменности” asarida *avla* (uylanmoq), *äz* (er, erkak kishi); *ävlüg/ävlük* (xotin), *jutuz* (xotin kishi); *kälin* (kelin) singari etnik tushuncha anglatuvchi so`zlar uchraydi. Mahmud Koshg`ariyning XI asrdagi, undan oldingi va undan so`nggi davrdagi yozma yodgorliklarni tushunish va o`rganish uchun qimmatli qo`llanma bo`lgan “Devoni lug`atit turk” asarida esa *kezut* (kiyim) “to`yda kelin-kuyov yaqinlariga beriladigan to`n ma`nosida kelgan [1, -b.51]. Yoki egät – “nikoh kechasi kelin yonida xizmat qiluvchi xotin”; “seb” – kelinlar moli” ma`nosidadir.

Sovchi. To`y marosimi nomlari ichida eng faol qo`llanuvchi *sovchi* atamasining etimologiyasi haqida A.Jo`raboyev fikr bildirgan. Unga ko`ra, bu so`z dastavval “tarjimon”, “bashoratchi”, “oldindan xabar beruvchi” ma`nolarida ishlatilgan. Keyinchalik “xudoning elchisi”, “rasul” ma`nosi uchun forscha *payg`ambar* so`zi qabul etilib ommalashib ketgandan so`ng, sovchi so`zining ma`nosi toprayib, faqat “qiz oluvchi va qiz beruvchilar orasidagi vositachi shaxs” ma`nosi qoladi. Tadqiqotchi uni yasama so`z sifatida izohlar ekan, tarkibini sov – o`zak, -chi – affiks sifatida ifodalaydi. Turkiy tillarning qadimgi yodgorliklarida *sav*, *sab*, *sap* so`zlari “nutq, xabar, so`z ma`lumot, ma`lum qilmoq” kabi ma`nolarda ishlatilgan [1, -b. 163]. V.Radlov *sav* so`zni uyg`urchaga nisbat beradi. Demak, bu so`zni umumturkiy birlikning uyg`urcha shakli deyish mumkin.

Qalin. Bu so`z ham eng qadimgi etnografik nomlardan. O`TIL (O`zbek tilining izohli lug`ati)da *qalin* so`zning ikki ma`nosi berilgan:

1. Ko`ndalang o`lchamli katta (odatda yassi-yoyiq narsalar haqida). *Qalin kitob, qalin qog`oz* va h.

2. Nikoh to`yida kuyov tomonidan kelin tomonga beriladigan, to`lanadigan pul, mol va b. Masalan, *U to`y shart-sharoitlari ustida, qalin ustida savdolashib o`tirmay, fotihaga qo`l ko`tardi*. (M.Ismoiliy, “Farg`ona tong otguncha”)

Etnografizm sifatida “Qalin” so`ziga nisbatan qyidagicha izoh berish mumkin: kelin qilib oluvchilar tarafidan, qizning ota-onasiga kelishuv asosida beriladigan to`lov. A.Jo`raboyev bu etnografik leksikaning genezisi haqida to`xtalar ekan, *qolmoq* fe`lining o`zagi *qol* ga *-im*, *-in* affikslari qo`shilishi orqali vujudga kelgan degan fikrni ilgari suradi [2].

Chimildiq. To`y marosimi nomlaridan *chimildiq* ham o`zbek, qozoq, qoraqalpoq xalqlari orasida juda keng qo`llaadi. Diniy qarashlarga ko`ra, kelinchak uchun maxsus holda tayyorlangan joyga – chimildiqqa hech kim ham qo`yilavermaydi. Shuning uchun ham chimildiq so`zining etimologiyasi to`g`risida ayrim manbalarni ko`rib chiqdik. A.Jo`raboyevning fikricha, bu so`z qadimgi turkiyda “bir xil o`simlik”, hozirda esa bir-biriga kirishib, namlikni o`tkazmaydigan va suv to`sishda ko`proq ishlatiladigan ajriqning tomirlari ma`nosida qo`llaniladigan, *chim* va *urilmoq* so`zlarining birikishidan hosil bo`lgan, “kirish, o`tish mumkin emas” ma`nosini bildirgan [2, -b.36]. Bizningcha, bu taxmin qaysidir ma`noda, qadim insonlarning mifologik tafakkuriga bog`liq holda shakllangan fikrlarni o`rganish asosida bayon qilingan bo`lishi mumkin. Negaki, qadimdan muqqaddas hisoblangan chillali xonaga, pok niyatda, yomon ko`zlardan asrash uchun begona kishilarning kirishi taqiqlangan. Faqatgina xos kishilargina u yerga kira olishgan.

Kuyovnavkar. Bu so`z aslida *kuyov navkar*, “kuyovning o`rtoqlari, kuyovning jo`ralari” ma`nosini ifodalovchi birikma xalq shevalarida, turkiy va boshqa tillarda turli fonetik shakllarda ishlatiladi. Shimoliy Afg`oniston o`zbek shevalarida ham uning k*uyov navkar, kuyav navkari* shakllari qo`llaniladi.

Kuyov. Bu so`zning ham tarixiy-etimologik kelib chiqishi o`zgacha. Tarixdan bizga ma`lumki, Chig`atoy va ozarbayjon tilida Chingizxon avlodidan uylangan shahzodalar *ko`ragan, ko`ragon* deb nomlangan. Bu atama ham “kuyov” ma`nosida ishlatilgan. Bundan bilish mumkinki, qadimgi turkiy xalqlarda *kuyov* atamasi qadimdan ishlatib kelingan. Shu va shu kabi atamalardan xulosa qilish mumkinki, etnografik birliklar faqatgina bir til doirasida yuzaga chiqmagan.

Demak, o`zbek tili leksikasi, jumladan, etnografik leksika o`zining butunlay tarixiy taraqqiyoti davomida faqat ichki imkoniyatlar asosida rivojlanmasdan, balki tashqi manbalar hisobiga ham boyib kelgan. Biz Shimoliy Afg`oniston o`zbeklari to`y-marosim nomlariga kirib kelgan so`zlarni ajratib ko`rsatish maqsadida etnografik leksikaning boyish manbalarini quyidagi guruhlarga bo`ldik:

1. Umumturkiy qatlam.

2. Arabiy qatlam.
3. Fors-tojikcha qatlam.
4. Baynalminal qatlam.

Etnografizmlarning adabiy til meyorlariga munosabatini o`rganish e`tiborli masalalardan. Chunki adabiy til me`yori etnografizmlarning nutqda vazifalashuvini tartibga soladi, ularning qo`llanishi davr, sharoit, muhit va matn bilan muvofiqlashtiriladi.

O`zbek tilida boshqa (arab, fors) tillardan o`zlashgan etnografizmlar ham mavjud. Shuni hisobga olgan holda o`zbek etnografik leksikasi umumturkiy, arabiy va fors-tojik qatlamlarga ajratiladi.

1. Etnografizmlarda umumturkiy qatlam. Afg`onistonning shimoliy hududlarida ko`p xalqlar yashaganiga qaramay, bu yerda hamisha nufuz jihatidan turkiy urug` va qabilalar yetakchilik qilgan. Turkiy qabila va urug`lar Shimoliy Afg`oniston madaniy hayotda asosiy rolni o`ynagan. Shu bois etnografik leksika tarkibida umumturkiy so`zlar yetakchi o`rinda turadi. Umumturkiy so`zlar, ayniqsa, marosimlar va bolalar o`yinlari, shuningdek, dehqonchilik chorvachilik va qurilish kabi mehnat turlari leksikasida kengroq namoyon bo`ladi. Bunga sabab marosim, o`yin va mehnat turlari har bir xalqning tarixiy ijtimoiy hayotdagi qiyofasi va mavqeyini ko`rsatuvchi an`anaviy etnografik hodisalar sifatida uzoq vaqtlar saqlanib qoladi. O`zbek xalqi turkiy xalqlarning biri va asosiy yetakchi bo`g`ini. Bunga bir kichik dalil sifatida professor Hamidulla Dadaboyev tomonidan bajarilgan tahlilni keltirib o`tsak. Olim turkiy leksik terminlarning umumiyligi haqida aniq tasavvurga ega bo`lish uchun ijtimoiy-siyosiy va sotsial terminlardan 503 tasini ajratib, ularni ba`zi qardosh turkiy tillarning muvofiq leksik birliklari bilan qiyoslash natijasida XI-XIV asr yozma manbalari tilida ishlatilgan 503 ta termindan 348 tasi uyg`ur tilida, 230 tasi qozoq tilida, 244 tasi qirg`iz tilida, 370 tasi turk tilida, 390 tasi o`zbek tilida qo`llanganligini ta`kidlaydi[3, -b. 61]. Hatto ushbu taxminiy tahlil ham eski turkiy til qo`lyozma manbalari o`zbek tili qatori boshqa turkiy tillar ichida yetakchi bo`g`in ekanligini ko`rsatib turibdi. Mavzudan uzoqlashmagan holda etnagrafizmlardagi turkiy qatlam haqida to`xtalib o`tsak. Azal-azaldan tilimizda qo`llanib kelayotgan sof etnografik birliklar talaygina. Buni Shimoliy Afg`oniston o`zbek etnografizmlarida ham kuzatishimiz mumkin: *to`y, osh, umoch, ko`rpa, qalin, chimildiq, kuyov, kelin* kabi.

2. Etnografizmlarda arabiy qatlam. VII-VIII asrlarda arab hukmdorlari O`rta Osiyo hududini bosib olgandan so`ng mahalliy xalqqa o`z ta`sirini o`tkazadi. Ular o`zlarining urf-odati va madaniyatinigina emas, tilini ham majburiy qabul qildirishga harakat qiladi. Natijada arab tili bir necha xalq tiliga, jumladan, o`zbek tiliga ham ta`sir etmay qolmadi. O`zbek tiliga turli sohalarda qo`llanuvchi juda ko`p miqdordagi

arabcha so`zlar bilan bir qatorda, to`y munosabati bilan amal qilinadigan urf-odatlarni ifodalovchi nikoh – نكاح , mahr – مهر kabi ayrim etnografik nomlar ham kirib kelgan. Bu nomlarning ba`zilari, shuningdek, arab tilidan o`tib, keyinchalik butunlay o`zlashib ketgan *usta, asal, xol, xatna, sunnat, nikoh* kabi so`zlar to`y marosimini ifodalovchi qo`shma birikma so`zlarni hosil qilishda ham isshtirok etdilar. Masalan, *nikoh puli nikoh suvi, nikoh to`yi, usta yo`qladi, xatna to`yi, sunnat to`yi* va hakazo.

Shu o`rinda qayd etish o`rinliki, arab tilidan o`zlashgan ayrim so`zlarning etnografik leksikada ko`pincha boshqacharoq ma`noda qo`llanilish hollari uchraydi. Masalan, "Arabcha-ruscha lug`at"da *nikoh* atamasining ma`nosi "uylanmoq, erga chiqmoq, nikohlanish" tarzida izohlanadi [4, -b.1055]. O`zbek tili izohli lug`atida ham shunday ma`noda keladi[5, -b. 508]. Etnografik leksika sifatida u "turmush quruvchi ikki yoshni birlashtirish sifatida domla tomonidan o`qiladigan oyat" ma`nosida ishlatiladi.

Umuman olganda, VII-VIII asrlardan boshlab o`zbek tili leksikasiga kirib kela boshlagan arabcha nomlar, etnografizmlar to`y marosimi nomlarining boyishiga ma`lum darajada o`zining ta`sirini ko`rsatgan.

Bu qatlamga oid so`zlar Shimoliy Afg`oniston o`zbeklari leksikasida ko`pchilikni tashkil etishining asosiy sabablaridan biri Afg`oniston rasmiy jihatdan islom respublikasi hamda islomiy urf-odatlar nomlarining ko`pchiligi o`zgarishsiz saqlanib kelinayotganligida: *sunnat, fotiha, ijob, Qur`on to`yi, mullo to`yi, nikoh, aqiqa* kabi. Bulardan *Qur`on to`yi, mullo to`yi* O`zbekiston o`zbeklari nutqida uchramaydi.

Etnografizmlarda fors-tojikcha qatlam. O`zbek xalqi bilan tojik xalqi qadim zamonlardan beri yonma-yon yashab turli tuman munosabatlar o`rnatib, o`zaro hamkorlikda bo`lib keladilar. Shimoliy Afg`oniston o`zbek elatlari yashaydigan hududlarning katta qismida forsiyzabon aholi istiqomat qiladi. Ularning turmush tarzlari, madaniyati, urf-odatlari bir-biriga ijodiy ta`sir ko`rsatib keldi. Bu ayniqsa, tojik va o`zbek elatlarining urf-odat, til borasida yaqqol ko`zga tashlanadi.Tojik tilidan kirgan so`zlar o`zbek tiliga shunday singib ketganki, ular asl o`zbekcha so`zlarga o`xshab qolgan.

Fors tilidan kirib kelgan etnografizm nomlari ham anchagina. Biz Shimoliy Afg`oniston o`zbek elatlari etnografizmlari tarkibidagi forscha nomlarni quyidagicha ifodaladik:

1) sof fors-tojikcha etnografizmlar: *bazm, sarpo, sarpoy, payondoz chilla, dasturxon, kayvoni* kabi;

2) fors-tojikcha so`zlarning o`zbekcha nomlarga qo`shilishidan hosil bo`lgan nomlar: *payondoz tortdi, poyondoz tashladi, kampir o`ldi*;

3) o`zbekcha so`zning fors-tojikcha so`zga qo`shilishidan tarkib topgan nomlar: *kelinsarpo, kuyovsarpo, kuyovnavkar*;

4) fors-tojikcha so`zga o`zbekcha affiksning qo`shilishidan yasalgan nomlar: *bazmchi*, *dasturxonchi*, *payshanbalik* va h.k.

Shimoliy Afg`oniston o`zbeklari etnografik leksikasi tarkibidagi umumturkiy, arabiy, fors-tojik qatlamga oid so`z va boshqa leksik birliklar bilan tanishish bizga quyidagicha xulosalarga kelishga imkon berdi:

1) Shimoliy Afg`oniston o`zbeklari etnografizmlari tarkibida umumturkiy, arabiy, fors-tojik qatlamlarining mavjudligiga, juda qadimiy va turli-tuman aholining uzoq vaqtlar iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan juda yaqin munosabatda, aloqada yashaganligidan dalolat beradi;

2) albatta, bunday aloqa va ta`sir, bir tomondan, oddiy kundalik munosabatlar bilan bog`liq bo`lsa, ikkinchi tomondan mafkuraviy zo`ravonlik (yuqorida ta`kidlaganimizdek, VIII asrda arablar tomonidan yoppasiga islomlashtirish) natijasida yuz bergan;

3) hozirgi kunda hudud etnografik leksik tizimga arabiy, fors-tojik tillariga oid etnografizmlarning kirib kelishi deyarli to`xtagan, inglizcha so`zlarning (*card* – to`yxat, *birthday* – tug`ligan kun, *party* – bazm, o`tirish) faollashayotganligini sezishimiz mumkin.

XULOSA

Etnografik leksika turkiy, ford-tojik, arabiy qatlamlardan oziqlangan holda ijtimoiy hayotga singib ketgan. Ayrim to`y marosimi nomlarining asl kelib chiqish manbalari arabiy va fors-tojik tillariga mansub bo`lsa ham ular keng xalq ommasining barchasi uchun tushunarlidir.

Shimoliy Afg`oniston o`zbek elatlari o`z tarixiy-ijtimiy jarayonida murakkab bosqichlarni boshdan kechirdilar. Lekin til va madaniyat borasida olib borilgan muntazam islohatlar natijasida, bugungi kunda o`zbek tili Afg`onistonda aholi ko`p so`zlashadigan til sifatida hukumat tomonidan e`tirof etilgan. Shuningdek, ushbu hudud ziyolilari ham o`zbek tilini tarixiy, zamonaviy yondashuvlar asosida tilshunoslikning turli aspektlarida o`rganishga harakat qilmoqdalar. Umumiy maqsad esa, bitta ona tilimiz, adabiyotimiz, madaniyatimizni saqlash, rivojlantirish hamda uni yanada boyitishdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Mahmud Qashg’ariy. “Devoni lug‘atit turk”. – Toshkent:1963, III tom. I tom
2. Джурабоев А. Названия свадебных церемоний в узбекском языке: автореф… канд. филол. наук. –Тошкент: 1971.

3. Dadaboyev H. Zamonaviy o'zbek leksikografiyasi va terminologiyasi, – Toshkent: 2017.
4. Арабского- русский словарь. – М.: 1970.
5. O‘zbek tilining izohli lug’ati. –M. 1981.
6. Jabborov I. O‘zbek xalqi etnografiyasi. – Toshkent: O`qituvchi, 1994.
7. Bobajonov Y. Janubiy Xorazm etnografik leksikasi.nom. diss. avtoref. – Toshkent: 1997.

О ВОЗНИКНОВЕНИИ НЕКОТОРЫХ ОГРАНИЧЕНИЙ В УСТНОМ ПЕРЕВОДЕ СВЯЗАННЫЕ С ЯЗЫКОВЫМИ ФАКТОРАМИ

Ташкентский Государственный Университет Востоковедения
Кафедра Переводоведения и международной журналистики
2-курс магистрант японской группы
Исакова Нодира Али кизи
nadiraisakova@70gmail.com)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tarjima jarayonida manba tilidan malumotni tarjima tilida izohlashda ba'zi cheklovlar paydo bo'lishining sabablari va lingvistik omillarning ta'siri ko'rib chiqilgan. Tarjima faoliyati psixolingvistika, sotsiolingvistika, matn lingvistikasi va nutq aktlari nazariyasi kabi ko'plab fanlar bilan bevosita bog'liqdir.Tadqiqot natijalariga ko'ra, tarjima jarayoniga lingvistik omillar sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Binobarin, lingvistik omillar rolini keng o'rganish tarjima jarayonida yuzaga keladigan cheklovlarni yo'q qiladi va ularning ta'sirini bilish tarjimonga ma'lumotlarning asosiy ma'nosini manba tilidan yo'qotishlarsiz etkazishga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *lingvistik omillar, o'ziga xos qiyinchiliklar, semantik tuzilish, tarjimadagi o'zgarishlar, grammatik hodisalar, semantik bo'shliq, ob'ektiv fakt, murakkab konversiya, janr va madaniy o'ziga xoslik, ekvivalentlik darajasi.*

Аннотация: *В настоящей работе рассматривается причины возникновения некоторых ограничений в устном переводе и влияние языковых факторов в процесс перевода. Переводческая деятельность непосредственно связана с многими науками, как психолингвистика, социолингвистика, лингвистика текста, теория речевых актов. По результатам изучения выяснилось, языковые факторы значительно влияют в процесс перевода. Следовательно широкое изучение роли языковых факторов устраняет ограничения возникающие в процессе перевода и знание их влияний помогает переводчику с меньшей утратой передать основной смысл информации с исходного языка.*

Ключевые слова: *языковые факторы, специфические трудности, семантическая структура, трансформации в переводе, грамматические явления, смысловой пробел, объективный факт, осложненная конверсия, жанровая и культурная специфика, степень экввалентности.*

Annotation: *This article, examines the reasons for the emergence of some restrictions in interpretation and the influence of language factors in the translation process. According to the results of the study, it turned out that linguistic factors significantly affect the translation process. Consequently, a broad study of the role of*

linguistic factors eliminates the limitations arising in the translation process and knowledge of their influences helps the translator to convey the main meaning of information from the source language with less loss.

Keywords: *linguistic factors, specific difficulties, semantic structure, transformations in translation, grammatical phenomena, semantic gap, objective fact, complicated conversion, genre and cultural specificity, degree of equivalence.*

ВВЕДЕНИЕ

К середине XX в. резко возросли международные контакты. На карте мира появилось много новых национальных государств, возникли многочисленные международные организации, всемирные движения. Бурный рост науки и техники вызвал огромную потребность в обмене информацией; неизмеримо возрос объем международной торговли, дипломатической деятельности, международной переписки; расширились культурные связи между народами, массовый характер приобрел международный туризм. Все эти изменения в жизни человечества вызвали потребность
в переводах и переводчиках.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДЫ

Подробное описание истории устного перевода дают И.М. Чернов[14], Е. А. Гофман[15], М.Ю. Илюшкина[16] в своих трудах посвященной теории и практике перевода. По словам М.Ю. Илюшкина «XX век считается «золотым веком» устного перевода, который стал весьма важным и распространенным видом человеческой деятельности благодаря бурному развитию, особенно в 90-е гг. XX в., науки и специальной техники» [17]. С развитием устного перевода как отдельная наука рассматривается его особенности и трудности исследователями для улучшения качества подготовки специалистов в области перевода.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Как упомянул И. М. Чернов[18] в своей книге посвященной на объяснение и развитие практике синхронного перевода «Процесс перевода с иностранного языка на родной отличается от процесса перевода с родного языка на иностранный своими специфическими трудностями. При переводе на

[14] Чернов Г. В. Теория и практика синхронного перевода. М., 1978. С. 182.
[15] Гофман Е.А. К истории синхронного перевода. – М.: Издательство Института Международных Отношений, 1963. –26 с.
[16] Илюшкина М.Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы. - Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. — 84 с.:
[17] Илюшкина М.Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы. - Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. — 7 с.:
[18] Чернов Г. В. Теория и практика синхронного перевода. М., 1978. С. 164.

иностранный язык переводчик без труда понимает оригинальный текст, и вся сложность перевода заключается в формулировке текста на иностранном языке. При устном переводе с иностранного языка на родной основная трудность состоит в понимании оригинального текста, тогда как выражение понятой мысли на родном языке обычно не вызывает больших затруднений». Возникновение проблем и трудностей в устном переводе связаны с некоторыми факторами.

В данной работе рассмотрим о некоторых ограничениях в устном переводе и их причины возникновения. Как уже замечено исследователями осуществление массовой подготовки переводческих кадров обнаружило недостаточность традиционной формулировки квалификации переводчика, которая гласила: «для того, чтобы переводить, необходимо знание двух языков и предмета речи». Оказалось, что факторы, указанные в этой формулировке, сами по себе не обеспечивают умения переводить квалифицированно. Надо не просто знать два языка — надо знать их «по-переводчески», т. е. в сочетании с правилами и условиями перехода от единиц одного языка к единицам другого. В центре внимания лингвистов оказалась смысловая сторона языковых единиц и речевых произведений, связь языка с мышлением, реальной действительностью, с обществом и культурой. Это показывает, что переводческая деятельность непосредственно связана с такими науками, как психолингвистика, социолингвистика, лингвистика текста, теория речевых актов и др. Незнание переводчика подобных наук приводит его к затруднительному положению в процессе перевода и ухудшению качества переводимого материала. Результаты исследования показывают, что влияние языковых факторов в устный перевод может привести к возникновению некоторых ограничений в процессе перевода.

Широкое изучение языковых факторов и их роль в переводе объясняется тем, что языковые факторы значительно влияют в процесс перевода как объективный факт. Некоторые нарушения при переводе рассматривается исследователями не только субъективными, но и объективными причинами. Наличие смысловых пробелов в любом тексте —объективный факт, уже давно отмеченный выдающимся советским психолингвистом Н. И. Жинкиным . «Во всяком тексте всегда будет смысловая скважность, величина которой определяется взаимопониманием

партнеров коммуникации. Как упомянул М. Илюшкина [19] в своей исследовательской работе, что существует большая разница между семантическими структурами атрибутивных групп в английском и русском языках, поэтому для адекватного перевода необходим глубокий анализ контекста.

При переводе замена английских существительных на русский глагольными формами объясняется преобладанием в английском языке номинативного начала. Рассмотрим в примере: Oh, I'm no dancer — а я ведь не танцую[20].

Это объясняется тем, что грамматические трансформации при переводе с английского на русский обусловлены различиями грамматических систем этих языков, тем, что грамматические явления одного языка отсутствуют в другом:

1) в английском языке жесткая структура предложения с определенным порядком слов, в русском языке порядок слов свободный;

2) в английском языке представлена категория определенности /неопределенности (артикль);

3) для английского языка характерен герундий;

4) в английском языке есть сложные инфинитивные конструкции;

5) в английском языке видовременная глагольная система имеет перфектные формы времени (Perfect — Non-Perfect);

6) в русском языке есть система падежей существительных.

Комиссаров говорит о следующих грамматических трансформациях при переводе с английского на русский [21]. Рассмотрим вышеупомянутых грамматических трансформаций на примере английско-русских комбинациях:

1. Нулевая грамматическая трансформация: John took Mary by the han — джон взял Мэри за руку.

2. Трансформация простого предложения в сложное: I want you to speak English — я хочу, чтобы вы говорили по-английски.

She hates his behaving in this way — Ей очень не нравится, что он себя так ведет. I like watching her dance — я люблю смотреть, как она танцует.

3. Соединение двух предложений в одно: It is not possible to do the work in two days. Nor is it necessary — выполнить эту работу за два дня нет ни возможности,

[19] Илюшкина М.Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы. - Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. — 71 с.:

[20] Чернов Г. В. Теория и практика синхронного перевода. М., 1978. стр.71

[21] Комиссаров В.Н. Современное переводоведение – М.:2002, с.232.

ни необходимости. The only thing that worried me was our front door. It creaks like a bastard — одно меня беспокоило: наша парадная дверь скрипит как оголтелая.

А также приему осложненной конверсии часто подвергаются наречия:
The tired speaker was silent — оратор устало замолчал.
He kept obstinate silence — он упрямо молчал.

Переводчик должен знать, что при переводе английского модального глагола русский эквивалент не всегда несет модальность. Модальность и модальные формы в переводе с английского на русский иногда не переводятся:
He can speak and write English — он говорит и пишет по-английски.
I can see the English coast already — я уже вижу берег Англии.

Рассмотрим влияние языковых факторов в перевод на примере японско-узбекской комбинации:
1 飛行機にはお強いですか—сиз учишни яхши ўтказасизми (Вы хорошо переносите полет)
強い- дословно переводится как “сильный” но в этом случае использовано для обозначения переносить что-либо
2 タバコをご遠慮ください—илтимос чекманг(Просьба не курить)
遠慮- дословно переводится «сдеражаться», японскому народу не характерно говорить прямо, чтобы не обидеть собеседника они подбирают самые вежливые формы выражений. В этом случае запрет на курение прямо не сказано, для таких случаев есть специальные выражения .
3 気分が悪い—ўзимни йомон хис қилйапман(Мне плохо);
お仕事は- қайерда ишлайсиз? (Где Вы работаете?);
お国は- қайси мамлакатдан келдингиз?(Из какой Вы страны?).
Отсутствие глагола в предложении. В этих примерах можно увидеть различие в строении предложения. Исходном языке предложение построение без глагола, а переводящем языке невозможно передать суть без участия сказуемого.
4 Mirziyoyev 大統領—президент Мирзийойев(Президент Мирзиёев);
Abe 総理大臣がいらしゃいます—бош вазир Абэ жаноблари келмоқдалар (Премьер министр Синдзо Абэ приезжает)
Очередность расположения слов в предложении. Должность в исходном языке ставится после имени, а в переводящем языке грамматческая последовательность построено наоборот.
5 禁煙席—чекмайдиганлар учун жой (Место для не курящих)

В исходном языке объявления, предупреждения, запреты часто передаются только сочетанием нескольких иероглифов образованные из ключевых слов.

6 出席者をご紹介をいたします—келганлар билан таништираман(Я представлю присутствующих) союз を(билан), **紹介** する таништирмоқ (представить). В этом примере глагол действия представлять кого-либо, выражено в исходном языке двумя частью речи подлежащее+сказуемое **紹介** する.

В качестве примера для изучения данной исследовательской работы были вяты часто используемые изречения в повседневных диалогах. Сравнивая грамматическое строение предложений в японском и узбекском языках стало ясно, что несмотря на сходство грамматической структуры исходного и переводящего языка, при устном переводе возникают ограничения под влиянием языковых факторов.

ВЫВОД

Степень эквивалентности перевода может варьироваться, что зависит от условий порождения и формы перевода, от характеристик исходного текста (его жанровой и культурной специфики, содержательных и структурных особенностей), а также от степени различия культур носителей языка оригинала и языка перевода. Большинство исследователей полагают, что абсолютная эквивалентность (тождественность) исходного и переводного текстов невозможна вследствие семантических, структурных и прагматических различий между исходным текстом и текстом перевода, и признают относительность реально достижимой эквивалентности перевода. В итоге стало известно, что влияние языковых факторов в процесс перевода немаловажно, так как при переводе с языковыми комбинациями различающиеся грамматической структурой, грамматическими трансформациями. Несовпадение исходного языка с переводящим языком грамматической системой значительно влияет в процесс перевода и при переводе создает некоторые трудности. Для устранения ограничений связанные с языковыми факторами от устного переводчика требуется глубокие знания и база знаний в сфере лингвистики и лингвокультурологии, для устранения ограничений и трудностей возникающие под влиянием языковых факторов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (REFERENCES)

1. Гофман Е.А. К истории синхронного перевода. – М.: Издательство Института Международных Отношений, 1963. –26 с.
2. Илюшкина М.Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы. - Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. — 84 с.:

3. Бархударов Л. С. «Тетради переводчика». М.:1963, с.71.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение – М.:2002, с.232.
5. Чернов Г. В. Теория и практика синхронного перевода. М., 1978. С. 182.
6. Омельяненко, Т.Н. (2013) О лингвистических и экстралингвистических проблемах перевода: заимствования и качество перевода. Вестник ТГУ. Серия: Филология (5). С. 223-228. ISSN 1994-3725
7. https://www.penza-press.ru/ustnyy-perevod.dhtm
8. http://study-english.info/

MAVLAVIY ABDURASHID JAVHARIY HAYOT YO'LI VA IJODIY MEROSI

Sebg'atulloh Javhariy
Termiz davlat universiteti 2-bosqich magistranti
sebghatullahjawhari60@gmail.com
+99 899 1799918

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Afg'onistonda yashab ijod qilgan shoir Mavlaviy Abdurashid Javhariy hayot yo'li va ijodiy merosi haqida fikr yuritilgan. U o'z davrining ijtimoiy-siyosiy harakatlarida faol qatnashgan yirik zullisonayn millatparvar shoir, yozuvchi, xatib, munaqqid, diniy olimlaridan biri bo'lgan. Shuningdek, maqolada ijodkor qoldirgan boy adabiy meros, ularning adabiy-badiiy qiymati hamda biblografiyasi keltirib o'tilgan. Afg'onistondagi notinch siyosiy vaziyat va holatlar tufayli uning adabiy merosi o'rganilmay kelayotgan edi. Maqolada ijodkor hayot yo'li va adabiy merosi ilk bor ilmiy jihatdan tahlilga tortilgan.*

Kalit so'zlar: *adabiy meros, Abdurashid Javhariy, "Javzjon quyoshi", Afg'oniston*

Abstract: *The article tells about the life and creative heritage of Mavlavi Abdurashid Javkhari, a poet who lived and worked in Afghanistan. He was one of the great nationalist poets, writers, preachers, critics and religious scholars who took an active part in the social and political movements of his time. The article also mentions the author's rich literary heritage, its literary value and bibliography. His literary legacy remains unexplored due to the turbulent political situation in Afghanistan. The article is the first scientific analysis of the creative life and literary heritage.*

Keywords: *literary heritage, Abdurashid Javhariy, "The sun of Javjon", Afghanistan*

Аннотация: *В статье рассказывается о жизни и творческом наследии Мавлави Абдурашида Джавхари, поэта, жившего и творившего в Афганистане. Он был одним из великих националистических поэтов, писателей, проповедников, критиков и религиоведов, которые принимали активное участие в социальных и политических движениях своего времени. В статье также упоминается богатое литературное наследие автора, его литературная ценность и библиография. Его литературное наследие остается неизученным из-за бурной политической ситуации в Афганистане. Статья является первым научным анализом творческой жизни и литературного наследия.*

Ключевые слова: *литературное наследие, Абдурашид Джавхари, «Солнце Джавджона», Афганистан.*

KIRISH

Mavlaviy Abdurashid Javhariy XX asrning birinchi yarmida Afg'oniston Respublikasining shimoliy viloyatlaridan bo'lmish Javzjon viloyati, Shibirg'on shahri, Xayerxona mahallasida dunyoga kelgan. Jahariy o'zining 72 yillik umri davomida Afg'onistonda o'zbek til va adabiyoti ravoji va taraqiyoti uchun faol harakat qilgan, shu yo'lga o'z umrini baxshida etgan insondir.

Mavlaviy Abdurashid Javhariy domla Abdulhamid Hamidiy yoki (kichkina domla) o'g'li milodiy yilning 1926- yil palang yilida tug'ilgan va Javhariyning o'zi o'z tarjimayi hollarida bu haqida ma'lumot berib o'tgan.

Javhariyning otasi hurmatli domla Abdulhamid Hamidiy Xo'ja Tohir o'g'li olim, tabib, so'fi va zabardast xattot bo'lib, aruz va qofiya ilmiga mahorati bor edi. Tariqat bobida Naqshbandiy silsilasiga kirgan bo'lib, bulardan tashqari domla Abdulhamid Hamidiy yaxshi suxanvar shoir bo'lib ikki tilda (o'zbek va fors) she'rlar yozgan. Mavlaviy Javhariy shunday bir munavvar va fozil oylada ko'z ochgan. U o'z hayotida otasining yo'lini tutib, ilm o'rganish uchun otasining yonida qo'lini tutadi.

Domla Abdulhamid Hamidiy Buxorodagi Mir Arab va Ko'kaldosh madrasalarida ta'lim olib, keyin 1917- yilda o'z yurti(Shibirg'on)ga qaytib keladi. Domla Abdulhamid Hamidiy Ibn Yamin (mulla aka) madrasasida mudarris sifatida va Shibirg'on jome masjidining mudarrisi va xatibi sifatida hayotining so'ngi yillarigacha ish olib boradi. Yuzlarcha shogird tarbiya qiladi. Abdurashid Javhariy shunday bir fozil, olim, ruhoniy va ilmli oilada dunyoga kelib, hayotini ilmga bag'ishlagan inson edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maqolada tarixiy-tipologik, qiyosiy-chog'ishtirma metodlardan foydalanilgan. Ilmiy bilishning obyektivlik usuli asosida Abdurashid Javhariyning Afg'oniston o'zbek ijodkorlari orasida munosib o'ringa egaligi obyektiv yoritilgan. Adabiyotlar tahlili sifatida Abdurashid Javhariyning o'z asarlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Abdurashid Javhariy kichik yoshidan ya'ni 4-5 yoshlaridan saboq olishni boshlaydi, boshlang'ich ta'limni arab tilida Ibni Yamin (mullo aka) madrasasida o'z otasidan dars olishga kirishadi. Arabiy ilmlar (sarf, nahv) o'qishdan tashqari, Javhariy bolalikdan she'r aytish va o'qishga qiziqqan. Madrasalarda savod chiqarish uchun ana'naviy shaklida ba'zilar she'riy devonlarni o'qidilar. Bu an'analar mulla aka madrasasida ham rivojlangan bo'lib, madrasadagi talabalarga she'r o'qish va uni

o'rganishni muhim va zarur bilib va ilmiyatni yuqori darajaga erishish uchun katta ahmiyatga ega deb hisoblar edilar. Javhariy janoblari ham bu an'anadan uzoqlashmagan holda o'z savodini yuqori darajaga olib borish uchun bolaligidan ba'zi shoirlar devonlarini qiziqish bilan o'qiydi. Jumladan, mumtoz turkiy shoirlar: Fuzuliy, Mavlono Lutfiy, Mir Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab, So'fiy Ollayor, Amir Umarxon To'ra; forsiygo'y shoirlardan: Mavlono Abdurahmon Jomiy, Sohib Tabriziy, Hofiz Sheroziy, Mirzo Abdulqodir Bedil Dehlaviy, Ibn Yamin Shibirg'oniy va bir qancha shoirlar devonlarini zavq bilan o'qib, ularning go'zal she'rlaridan ilhom olib bora-bora o'zi ham ijod qila boshlaydi. Bir qancha shoirlarning g'azallariga taxmis va muxammaslar bog'laydi. Ta'kidlab o'tilganidek, Javhariy bolalikdan she'r aytish va o'qishga ko'p qiziqib, mushoira mahfillarga va farhangiy ehtifollarga ko'p qatnashadi. Bedilxonliklarda huzur topib, hifz qilgan she'rlarini mushoiralarda o'qib va ba'zi paytlarda o'zi ham she'r aytgan. Mahfilga kelgan kishilarning e'tiborini o'ziga tortadi, ularni o'zi yozgan chiroyli va mazmunli she'rlari bilan quvontiradi.

Abdurashid Javhariy birinchi she'rlarini Aminiy taxallusi bilan yozgan va ularni otasiga ko'rsatgan, otasi esa she'rlarni o'qib, xatolarini to'g'irlab bergan. Afsuski, shoirning bu she'rlaridan bir parcha ham bizgacha yetib kelmagan. Bunga sabab sifatida ichki urushlar, ixtiloflarni aytib o'tish mumkin. Siyosiy holat tufayli ijodkor-shoirlar eski she'rlarining ko'pini yo'qotgandir.

Mavlaviy Javhariy arabiy ilmlar qatorida badiiy, bayon, ma'oniy, aruz va qofiya ilmini turli ravishlarda komil o'rgangan. Abjad hisobi bilan she'r aytishdan zavqlangan. Bu janrlarda ancha mukammallikka erishgan. Buni tarixiy she'rlarida kuzatishimiz mumkin. Mavlaviy Javhariy she'r yozishni 1951- yildan boshlagan. Uning she'r va maqolalari birinchi marta 1961-yildan boshlab Shibirg'ondagi davlat bosmaxonasi "Divah" jaridasida va undan keyincha "Yulduz Esturiy", "Javzjonon quvonch" jurnallarida chiqqan. Bulardan tashqari Pokiston o'lkasida ish olib boradigan muhojir Afg'onlarning kunlik, haftalik, oylik gazeta va faslnomalarida Javhariyning she'r va maqolalari bosilib chiqqan.

Javhariyning she'r va maqolalari ikki tilda (forsiy va o'zbek) va ayrim joylarda ba'zi risolalari arab tilida ham she'r yozgandir. U turli urf-odat, rasm-rusum va an'analar to'g'risida she'r va maqolalar yozib tarqatgan millatchi shoir va yozuvchilar hisobiga kiritiladi. Shundan bilamizki, ulug' o'lkamiz Afg'oniston ko'p yillar davomida urushlar girdobida qolib, birini xalqiy deb, birini parchamiy deb millatparastlik qilib, xalqni azoblaganlar. Bu urushlardan hech bir kishi ziyonsiz qolgan emas, Javhariy ham bu shum urushlardan ziyonsiz qolmay ko'p zajr va alamlar tortgan.

Abdurashid Javhariyning Pokistondagi musofirlik davri. Mavlaviy Javhariy 1980- yilning fevral oyida Kobul tamon yo’l oladi va oz muddatdan keyin o’z ona yurti Afg’onistonni butun oilasi bilan tark qilishga majbur bo’ladi. 1983-milodiy yil muhojirlik yukini orqasiga bog’laydi va juda qiyinchilik bilan ko’p yo’l yurib qo’shni o’lkalardan bo’lgan islomiy yurt Pokistonga boradilar. Pokistonning bir necha shaharlarida Kuvayt, Karochi va Peshavorda hayot kechiradi. Vatandan hijrat qilgan paytida “Xush qoling” deb nomlangan muxammasini yozgan. Uning ushbu muhamasini keltirib o‘tsak:

Hijrat aylab chiqdim ey mulkdiyorim xushqoling,
Xushqoling, ahboblar ty yaxshi yorim xushqoling,
Hijrat ayladim bu kun bog’bahorim xushqoling,
Ey jigarband aziz xishutaborim xushqoling,
Jonajon oshnolaorim ay hamkorim xushqoling,
Xushqoling hamsoyalar yaxshi vafodorim eding,
Yaxshi kunlarda yomon kunlarda hamkorim eding,
Xushqoling ey hamnishinlar barcha dustdorim eding,
Ichkuyaru jonkuyor har ishaga g’amxuvorim eding.
Kecha-kunduz bir yerub gasht guzorim xushqoling,

Mavlaviy Abdurashid Javhariy Pokiston o’lkasida o’n bir yil butun oilasi bilan birgalikda hayot kechirib, u yerda ko’p olimlar, donishmandlar, yozuvchilar va shoirlar bilan suhbatdosh bo’ladi. Ular bilan birgalikda Afg’onistonda bo’lib turgan og’ir vaziyatdan qanday qutqarish choralarini ko’radi va bu xohishni barcha afg’onlar bilan maslahat qiladi. Bu yomon vaziyatni hal qilishni o’zlariga farz bilib, o’zlari uchun sharaf deb hisoblaydilar.

Mavlaviy Abdurashid Javhariy ko’p asarlarini musofirchilikda, Pokistonda yozgan bo’lib, bulardan bir qanchasini chop etishga muvofiq ham bo‘lgan.

Javhariyning hozirgi kunda chop etilgan asarlari:

1. Javhariyning devoni “Javzjon quyoshi” o’zbek tilida;
2. Javhariyning devoni “Fonus xuroson” fors tilida.
3. Javhariyning risolasi “Mavludiya Muhammadiya” manzuma o’zbek tilida.
4. Javhariyning “Musulmonchilik yo’li va din zaruriyoti” o’zbek tilida.
5. Javhariyning “Falsafa islom dar ejte’mo” fors tilida.
6. Javhariyning “Ibn Yamin devoni” fors tilida.
7. Javharining “Sereshk motam zadagon” fors tilida.

Javhariyning nashrga tayorlagan asarlari;

1. Javhariyning “Mavludiya Muhammadiya” fors tilida.

2. Javhariyning “Farhang Rashidiya” bu farhangda uch mingdan ortiq sof o’zbekcha so’zning forscha izohi berilgan.
3. Javhariyning “A’vomlar farhangi” bu asarda zarbulmasal, mua’mmo, topishmoq mavjud o’zbek tilida.
4. Javhariyning “Jahod armag’oni” o’zbek tilida.
5. Javhariyning “Tazkira al-oliy” fors tilida.
6. Javhariyning “Andarz ebrat” fors tilida.
7. Javhariyning “Madu jazer Inqilob” fors tilida.
8. Javhariyning “Inqilob fojealari” o’zbek tilida.
9. Javhariyning “Safarnoma haj” fors tilida.
10. Javharining “Safarnoma haj” ikkinchi jildi fors tilda.
11. Javhariyning “Haft xuvon seyosat” fors tilida.
12. Javhariyning “Qomus shayton” fors tilda.

Javhariy jonajon vatanidan hijrat qilmoq chog’ida bu muxammasni yozadi:

Bu kun ovora bo’ldim do’stlar mulku diyorimdin,
Tiriklikda judo bo’ldum hamma xeshu taboremdan,
Judo mandan bo’lub man ham judo ulyorimdan,
Falak toqati kuyar bo’ldim bu oh sharorimdan,
Agar o’lsam xabar bo’lmas keshiguru- mazorimdan,
G’ariblarg’a bo’lib hamdam bukun man ham g’arib bo’ldim,
Tamomiy do’st hamdam suhbatidan be nasib o’ldim,
Ajab kunlarda qolibman ajablardin ajab buldim,
Hammadin ayrilib qayg’u kulfatga qarib bo’ldim,

Abdurashid Javhariyning vatani Afg’onistonga qaytib kelishi. Afg’onistonda islomiy hukumat professor Sebg’atulloh Mujaddadiy janoblari davrida ko’p olimlar va donishmandlar qaytadan o’z ona yurtlariga keldilar. Bular jumlasidan biri Mavlaviy Abdurashid Javhariy oilasi bilan birga Afg’onistonga keldilar. Bu voqea 1992- yilning may oyiga to’g’ri keladi. Mavlaviy Abdurashid Javhariy Afg’onistonga birinchi Kobul viloyatiga kelib, Sebg’atulloh Mujaddadiy bilan uchrashib, Afg’onistonda doimiy tinchlik bo’lishi haqida suhbat qildilar. Pokiston Respublikasida ham Sebg’atulloh Mujaddadiy bilan Oliy majlislarga qatnashgan edilar. Kobuldan chiqib Mazor sharifga keldi. U yerda ko’p turmay bir qancha yoshi ulug’ kishilar bilan birgalikda o’z yurti bo’lgan shibirg’onga keladi. Shibirg’on aholisi shoirlar, farhangilar va yozuvchilar Javhariy sohibning kelishini eshitib, minglarcha yosh-u qarilar u kishining istiqboliga chiqadilar. Ba’zi yoshi ulug’larning aytishicha Javhariy va uning hamrohlarini kutib olish uchun hatto 5 va 10 kilometrdan (Oqcha daryosining ko’prigigacha) kelgan edilar. Shunday tantana bilan

Shibirg'on shahriga boradilar. Javhariyning Shibirg'onga kelgani munosabati bilan farhangilar tarafidan majlis bo'lib unda o'zi ham faol qatnashib, vatanga qaytgani to'g'risida gaplashdilar.

Mavlaviy Abdurashid Javhariy Javzjon viloyatiga kelganidan keyin, Afg'oniston Milliy Islomiy Junbish partiyasi madaniyat birlashmasi Javzjon viloyati bo'yicha raislik ishini Javhariga topshiradi. Javhariy ham ochiq ko'ngil bilan bu ishni qabul qiladi. So'ng 1995- yilda Alisher Navoiy farhangiy uyishmasining shibirg'on shahridagi boshlig'i va raisi sifatida ham ish olib boradi. Shu yillar orasida Javhariy sohib janoblari Javzjon viloyatining olim va ruhoniylar birlashmasi raisi va Afg'oniston olimlar sho'rosining o'rinbosari sifatida ish yuritgan. Mazor sharif shahridagi olimlar kengashida ishlagan.

Mavlaviy Abdurashid Javhariy shuncha ko'p va og'ir ishlardan tashqari o'z ijodiy ishlarini esidan chiqarmaydi. Anjuman va uyishmalarda shibrg'ondan tashqari viloyatlarga safar qilib, majlis va yig'inlarda faol qatnashib yozgan chiroyli she'r va maqolalari bilan majlisni bezaydi.

Javhariy 1995- yilda Shibirg'on shahrida bir katta ilmiy uyishmani tuzdi. Uni Javzjon viloyat ining ilmiy va farhangi uyishmasi (J-M-I-A) deb nom berdi. Bu yerda ko'plab shoir va yozuvchilar bilan qatnashib, yozgan she'r va maqolalarini uyishma orqali tarqatganlar. Javhariy 1998- yilda 72 yoshida qamoqxonaga solingandan kiyin og'ir sharoitda vafot etadi.

Mavlaviy Abdurashid Javhariyning maqbarasi Shibirg'on shahri Ko'kinbad mahallasida joylashgan. 2001-yilda Marshal Abdurashid Do'stum tomonidan ona vatani uchun kurashib jon berganlar uchun shahidlar bog'i quriladi. Mavlaviy Abdurashid Javhariyning ham tuprog'idan keltirib, maqbarasini quradi.

Abdurashid Javhariy nomiga musammo bo'lagan joylar. Mavlaviy Abdurashid 72 yil umri davomida ulus va o'lkasi uchun ko'p xizmatlar qilgan bo'lib, minglarcha shogirdlar tarbiya qilib, o'zidan boy meros qoldirdi. Javhariy sohibning hurmat va ehtromi tufayli ''Xayerxona" jome masjidi Javhariy nomiga qo'yilgan. Javzjon viloyati madaniyat va ma'rifat idorasi yordami bilan 2007- yili ko'chalardan birining nomi ''Jodda Mavlaviy Abdurashid Javhariy'' deb nom qo'ygandir. 2018- yilda Javzjon viloyati hokimi Mavlaviy Lutfulloh Aziziy va Ijtimoiy ishlar vaziri Fayzulloh Zakiy tomonidan ikki gektar yerni yetim bolalarni tarbiyalash uchun katta muassasa quriladi va bu muassasani Javhariy nomi bilan ataladigan bo'ldi. Bu ishlar Javhariyning vataniga qilgan xizmatlari oldida ancha ozdir.

XULOSA

XX asrda yashab ijod qilgan shoirmiz Mavlono Abdurashid Javhariy o'z davrining atoqli din olimiy, shoir va yozuvchilaridan biri bo'lib, juda og'ir

sharoitlarda yashagan sababli o’zidan ko‘p ta’sirotlar qoldirgan, Javhariy zullisonayn shoir yozuvchi, o’zbek tili va forsiy tillarida she’rlar va badiiy, nasriy, diniy, falsafiy asarlar yozgan bo’lib uning she’rlari, diniy asarlarini uxshsh jihatidan qaraganda Navoiydan izdoshlik qilib kilgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Mavlono Abdulrashid Javhariy. Javzjon quyoshi. Birinchi chop. Pokiston Pishovur: 1985.
2. Mavlono Abdulrashid Javhariy (diyvon serishk motamzadagon) dariy tilda birinchi chop Shebirg’on, 2018.
3. Muhammad Hoshim Mahjur (yodiy az shoiron va navisindagon farzona javzjonon) Kobul 2015.
4. Aminiy Kozim (afg’onistondagi o’zbek shoirlari) Qadir Rustoiy yordami bilan bango intishorot mayvand, 2006.
5. Muhammad umar Alimbayot (shebirg’on darsadsol axir) Mazor sharif 2007.
6. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
7. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
8. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
9. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.

ARAB LUG‘ATSHUNOSLIGINING RIVOJLANISHI VA ABU HILOL AL-ASKARIYNING UNGA QO‘SHGAN HISSASI

Aziz Muhammadjonov
TDSHU magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada arab tilshunosligida lug‘atshunoslikning yuzaga kelishi va mazkur soha ilk mualliflari hamda ular qoldirgan ilmiy me’ros haqida ma’lumot beriladi. Arab tili lug‘atshunosligining shakllanib rivoj topgan sabablari hamda bu borada ijod qilgan olimlarning ishlari to‘g‘risida qisqacha fikrlar keltirgan. Ayniqsa, Abu Hilol al-Askariyning lug‘atshunoslik doirasida yozgan kitoblari ilmiy tadqiq etilgan.*

Kalit so‘zlar: Abu Hilol al-Askariy, *lug‘atshunoslik, Jaloliddin Al-Suyutiy, Qur’on, She’r, Vujuh va-n-nazair fi-Al-Qur’on-al-karim.*

Аннотация: *В данной статье приводятся сведения о возникновении лексиконных исследований на арабском языкознании и первых авторах этого направления, а также о научных нормах, оставленных ими. Автор кратко изложил причины становления и развития арабского языкознания, а также работы ученых, работавших в этой области. В частности, научно исследованы книги, написанные Абу Хилялем аль-Аскари в рамках лексиковедение.*

Ключевые слова: *Абу Хилаль аль-Аскари, лексикография, Джалалиддин ас-Суюти, Коран, Шэр, Уджух ва-н-назаир фи-аль-Коран аль-Карим.*

Abstract: *This article provides information about the origin of lexical research in Arabic linguistics and the first authors of this direction, as well as about the scientific norms left by them. The author briefly outlined the reasons for the formation and development of Arabic linguistics, as well as the work of scientists who worked in this field. In particular, the books written by Abu Hilal al-Askari in the framework of lexical studies are scientifically studied.*

Keywords: *Abu Hilal al-Askari, lexicography, Jalaliddin Al-Suyuti, Qur’an, SH’er, Wujuh wa-n-nazair fi-Al-Qur’an al-Karim.*

KIRISH

Umaviy va Abbosiy xalifalari davrida ilm-fan misli ko‘rilmagan darajada taraqqiy etgani hamda fuqarolik huquqlari shariat qonunlari asosida tartibga solinar va adolat o‘rnatishga harakat qilinar edi.

Tarixdan ma’lumki qadimgi tamaddun o‘choqlariga nisbatan bu taraqqiyot insoniyat rivojiga qisqa vaqt ichida ulkan hissa qo‘shdi. Islom diyorlarida ilm-fan va me’morchilikka bo‘lgan talab yuksaldi.

Xalqlar va millatlarning yuksalishi, san’at, ilm-fan va arxitektura sohalari Islom

me'yorlari doirasida o'zgardi; intellektual erkinlik keng quloch yoydi, inson va ijtimoiy hayot, tibbiyot va ekologiya, kimyo va algebra (darvoqe' "algebra" so'zi asli Muhammad Al-Xorazmiyning "Al-jabr va-l-muqobala" asari asosida shakllangan, ifnormatik sohasidagi "algaritm" bevosita uning ismining evropacha shaklidir), fizika, astrannomiya sohalariga musulmon olimlar qo'shgan hissa to hanuzgacha e'tirof etiladi. Ularning uzoq va shonli tarixi, keyingi davrlar islom sivilizatsiyasi kengayishiga turtki bo'ldi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'sha davrlarda Arab tili xalqaro ilm tili sifatida dunyoga tanildi. Musulmon olimlar qaysi sohada ilmiy izlanish olib bormasinlar va millatlari, etnik mansubliklari ona tillari qay til bo'lishidan qat'i nazar arab tilida ijod qildilar. Bu til gumanitar fanlar tili sifatida o'z leksikasining boyib borish tarixida ko'p voqelarga guvoh bo'lgan. Ayniqsa, lug'atshunoslik borasida ulkan ishlar olib borilgan. Arab tili leksikasi arab tilining til sohasidagi eng muhim yutuqlaridan biri hisoblanadi.

Arab leksikografiyasi qanday paydo bo'ldi? Ma'lumki, Lug'atlarning paydo bo'lishi til rivojlanishidagi muhim bosqich bo'lib, bu bevosita jamiyat taraqqiyoti bilan ham bog'liqdir. Qaysi til yaxshi taraqqiy etgan bo'lsa tushunish mumkinki, shu tilda gaplashuvchi jamiyat ham peshqadam odimlayotgan bo'ladi. Madaniyat keng rivojlanadi. CHunki, tilning o'zi madaniy shakldir. YOzuv jihatidan ham, fonetik, morfologik, sinatksik va stilistik, leksik jihatdan ham madaniy ko'rinishdir.

Ilk arab qabilalari jamiyatlarida til og'zaki rivoyat orqali ajdodlardan avlodlarga o'tib kelgan. Urug'-qabila tipidagi shahar davlatlar madaniy hayotida arablarga xos etnik va madaniy – til ildizlari yuzaga kelgan. Bu taxminan eramizdan avvalgi ikkinchi ming yilliklar boshi va eramizning 5-6 asrlarini o'z chiga olgan davrdir. Bu borada arab tili leksikasi rang-barang va go'zal darajada boyidi.

Leksikologiya – tilning bir butunligi va so'zlarning lug'aviy birlik sifatida o'rganadigan tilshunoslikdagi murakkab fan hisoblanadi. So'zlarning lingvistik tahlil qilish to'rt xil darajada amalga oshiriladi: 1) fonetik (tilning fonematik tarkibini tahlil qilish), 2) morfologik (morfemik tuzilishini tahlil qilish), 3) leksik (so'zni nominatsiya birligi sifatida tahlil qilish), 4) semantik yoki semasiologik (so'zning semantik tuzilishini tahlil qilish) [Belkin 1975: 3].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Arab leksikologiyasi sohasidagi dastlabki asl asarlar X asr oxiri – XI asr boshlariga mansub. Eng yaxshi nazariy asarlardan biri Ibn Jinning (**Abul-Fath Usmon ibn Jinniy.** Mosul, 941 — Bog'dod, 1002)) "Xasois" ("Xususiyatlar") kitobidir. Bu asar so'z va uning ma'nolari hamda ularning o'zaro bog'lanishi, so'zlarning so'z hosil qilinishi, strukturasi va boshqa shu kabi masalalarni qamrab olgan. Ibn Farisning (v. 1004) "as-sahobiy" nomli kitobida Arab adabiy tili so'z turkumlarining hajmi, so'z

turkumlarining ishlatilishi bo'yicha tasnif, asosiy va qo'shimcha so'z turkumlari, tildagi polisemiya, omonimiya, sinonimiya, og'zaki va nominal til hosil bo'lish qoidalari va vaziyatlari haqida so'z yuritiladi. O'rta asr leksikologik bilimlarining bir turi Ensiklopediyasi Jaloliddin Al-Suyutiyning (1445-1505) «Al-Itqan fi ulum al- Qu'ran» kitobi bo'lib, unda muallif tilshunoslarning Arab tilshunosligi va leksikologiyaning turli muammolari haqidagi fikrlarini to'plagan.

Lug'atshunoslikda so'zlarni o'rganish ularga izohlar beruvchi manbalar yozishda dastlab izchil bir tizimga amal qilinmagan. Keyinroq esa alifbo harflari tartibida saralab chiqilgan. Bu esa leksik birliklarni izlab topib ma'nosini anglashni osonlashtirgan. E'tiborli tarafi shundaki bu borada ham mualliflar turli yondoshuvlarni qo'llaganlar. Masalan aksariyat so'zlarni boshlanish harfi e'tibori bilna alifbo tartibida keltirgan bo'lsa, ayrim manbalar so'z tugagan harf e'tibori bilan so'zlarni saralagan.

Abu Bashir Al-YAmon Ibn abu Al-YAmon al-Nadidiy (v. 284) o'z lug'atida so'zlarni qofidoshlik tartibida bergan. Bunda so'z birinchi, ikkinchi va uchinchi harflar bilan ko'rinadi va mufradot shaklida keltiriladi.

XIX asrdan boshlab zamonaviy Arab tilshunoslari tilning leksik tarkibi bilan qiziqa boshladilar. Bir qator lug'atlar chop etildi, ular orasida keng mashhurlikka ega bo'lgani "Muhiytul-muhiyt" lug'atidir. Keyinroq Arab tili tadqiqotchilari so'zlarni ma'no shaklidan tasniflashga ham e'tibor qaratdilar, masalan ayrim sohalarga oid so'zlarni bir to'plamga jamlash bilan shug'ullandilar. Masalan maktab o'quvchilari uchun alohida izohliy lug'atlar va shu kabilarni keltirish mumkin[22].

Munozaralar bo'limi:

YUqorida keltirib o'tganimizdek Abu Hilol al-Askariy lug'atshunoslikda o'zigacha bo'lgan mualliflardan farqli ravishda yangicha yondoshuvni boshlab berdi. YA'ni so'zlarni murfdot tartibida keltirish. Uning doktor Badaviy Tabanah tomonidan nashrga tayyorlangan va ilgari tadqiq etilmagan asari: Ob'ekt nomlarini bilishda muhim qo'llanma vazifasini bajaradi.

Mazkur tadqiqot shunday xulosa beradiki, Abu Hilol o'zining luhatshunoslik ilmiy faoliyati natijalari bilan arab madaniyati kutubxonasini boyitgan olimlardan olimdir, uning sermahsul ijodi nafaqat arab balki jahon nomoddiy boyliklarini kengaytirgan.

Keyingi dardagi tarjimonlar va qomusshunoslar Abu Hilolning kitoblarini ko'chirishdan nariga o'tolmaganlar.

Uning o'zi "Furuq al-lug'aviya" kitobi muqaddimasida yozadi: Men so'zlarning turlari, ularning nutqda va undan tashqaridagi ma'nolari orasidagi farq borasidagi ilmsiz boshqa biron bir ilm rivojlanmasligini angab etdim[23].

---

[22] Салим Халил Ризқ (1943). Мажаллатул-кабийра.

[23] Абу Ҳилол ал-Аскарий."Фуруқ ал-луғавия"

VOLUME 1 | ISSUE 2
ISSN 2181-1784
SJIF 2021= 5.423

Muallif lag'atshunoslik ilmining ilm-fan va adabiyot, badiiy san'at boshqa ilmlar rivojida o'ta muhimligini ta'kidlamoqda. Haqiqatdan ham so'zlar haqida mukammal tasavvurga ega bo'lmay turib, biron bir sohada foydali kitob yozish mumkin emas.

Abu Hilol al-Askariy X asr Arab adabiyotining yirik olimi, shoiri, tanqidchisi va adabiyotshunosi sifatida tanildi. Asarlari tilshunoslik, adabiyotshunoslik, ilohiyot va folklor masalalariga bag'ishlangan bo'lib, ularning rivojiga o'z hissasini qo'shgan. U ko'plab asarlar muallifidir.

Ta'kidlash lozimki, u yozgan lug'atning adabiy-badiiy xususiyatlari bugungi kunga kelib olimlar tomonidan tadqiqot ob'ekti bo'lmagan. Bu asar Arab maqollari, hikmatli so'zlar va aforizmlarni o'rganishda olimlar tomonidan tilga olinadi. SHunday qilib, Abu al Hilal-Askari yozgan ba'zi izoh va jadvallar haqida Karl Brockelmann, Zilheim Rudolf, Ignaz Goldzier, Krachkovskiy va Hanna al-Fakhuriylar keng miqyosda tadqiqot olib borganlar[24].

Abu Hilol al-Askariyning hayoti va asarlari haqida isroillik olim doktor Jorj Kanazi tomonidan ham salmoqli ishlar amalga oshirilgan. Mavzuga oid qiziqarli fikrlarni "Buyuk Islom Ensiklopediyasi"[25]dagi Azartash Azarnoush maqolasida uchratish mumkin. Ahmad Badaviyning doktorlik dissertatsiyasi Abu Hilal al-Askari asarlari tadqiqotiga bag'ishlangan. Dissertatsiyada Abu Hilol al-Asqariyning ritorika va notiqlik haqidagi ta'limoti haqidagi muallifning boshqa mualliflar ta'limotiga nisbatan nuqtai nazari ifoda etilgan. Ushbu tadqiqotda Abu Hilol al-Asqariyning hayoti va ijodiy ijodi haqida qisqacha ma'lumot berilib, muallifning asosiy e'tibori Abu Hilol al-Asqariyning ritorikasi haqidagi nazariy qoidalarni o'rta asrlarning boshqa Arab olimlari nuqtai nazari bilan taqqoslashga qaratilgan.

Zamondosh Arab olimi Ali Kozim Mashriy 2010 yilda Damashqda "Abu Hilol al-Asqariy va uning lug'atlar haqidagi bitiklari" kitobini nashr etib, Abu Hilol al-Asqariyning yozmalari va uning Arab tilshunosligi va adabiyotshunosligidagi o'rnini tadqiq etadi. SHu yili Bayrut shahrida Arab olimi doktor Ahmad Sayyid Abu Hilol Al-Askariyning "Vujuh va-n-nazair fi-Al-Qur'on-al-karim" deb nomlangan stilistika va so'zning semantikasi bilan munosabati masalalariga bag'ishlangan kitobini qayta nashrga tayyorladi.

Abu Hilol al-Askariyning "Al-amsal" asari xorijiy lug'atshunos olimlar e'tiborini hanuzgacha o'ziga tortib keladi. Undan ko'plab iqtiboslar olinadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, Abu Hilol al-Askariyning ilmiy-adabiy merosi borasida olib borilgan tadqiqot doirasi juda kenga bo'lishiga qaramay,

[24] Ҳанна ал-Фахурийлар.
[25] "Буюк Ислом Энциклопедияси". Туркия, Истамбул, 2010. (қайта нашр).

hanuzgacha ushbu me’rosni maxsus o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj katta. SHuning uchun uning adabiy-badiiy asarlari xususiyatlarini o‘rganish Arab lug‘atlarni o‘rganishda yangi sahifa ochadi.

Abu Hilol al-Askariyning tarjimai holi va ijodiy merosini adabiy-badiiy xususiyatlarini o‘rganish uning asarlarining tanqidiy nashrlari asosida o‘rganish samarali natija beradi degan fikrdamiz. CHunki olimning asarlari 1892, 1964 va 1988 yillarda Qohirada, Bayrut va Bombeyda qayta nashr bo‘lgan. Bundan tashqari, boshqa ishlari ham hamon o‘z tadqiqotchilarni kutib turibdi.

Arab leksikografiyasining shakllanishi va rivojlanishi, johiliyat davri va Islom davri she’riyatida Arab maqollari va hikmatlaridan foydalanishni o‘rganishda, rivoyatlarda, Qur’on oyatlarida va payg‘ambarlar hadislarida, filologiya fakultetlari va sharqshunos talabalari uchun darslik, ma’ruza va amaliy vazifalar tayyorlashda, shuningdek, maqolalar va tezislar yozishda qo‘llanilishi mumkin.

Binobarin, O‘zbekiston Prezidentining 2020 yil 16 apreldagi “SHarqshunoslik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4680-son Qarori[26] bilan sharqshunos olimlar va tadqiqotchilar oldiga qo‘yilgan aniq maqsadlarni amalga oshirish uchun ham Abu Hilol al-Askariy kabi olilarning asarlarini tadqiq qilish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Salim Xalil Rizq (1943). Majallatul-kabiyra.
2. Abu Hilol al-Askariy.”Furuq al-lug‘aviya”
3. Hanna al-Fakhuriylar.
4. "Buyuk Islom Ensiklopediyasi". Turkiya, Istambul, 2010. (qayta nashr).
5. “Xalq so‘zi” gazetasi. 18.04.2020.
6. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
7. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
8. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
9. Sulaymonov, J.Karimov N.Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November, 2019. P. 593-599.

[26] “Халқ сўзи” газетаси. 18.04.2020.

10. Sulaymonov J.B. Ibn Xaldun ijtimoiy-falsafiy qarashlarida axloqiy masalalar//Falsafa va huquq jurnali. 2019 yil 1-soni. 42-45 betlar.
11. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. // "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.

DAROMADLARNI SOLIQQA TORTISHDA UMUMDEKLARATSIYALASH TIZIMINING OBYEKTIV ZARURIYATI

Iskandarov Toyirjon Amanovich
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi "Soliqlar va soliqqa tortish"muxatassisligi, 2-kurs magistranti (toyirjon@gmail.com)

Annotatsiya: *Aholi daromadlariga soliq solishda deklaratsiyalash mexanizmining ob'ektiv zaruriyati bo'yicha ko'plab jahon va mahalliy olimlar, tadqiqotchilar fikrlari o'rganilib, O'zbekistonda rasmiy e'lon qilingan statistik ma'lumotlar asosida soliqqa tortilishi darajasi tahlili o'tkazildi. SHuningdek, daromadlarni deklaratsiyalash to'g'risida ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazilgan so'rovnomaga asosan soliq to'lovchilarning fikrlari jamlandi. Deklaratsiyalash mexanizmini ob'ektiv zaruriyatidan kelib chiqib, mamlakatda qamrovini kengaytirish borasida takliflar berildi.*

Kalit so'zlar: *Jismoniy shaxslarning daromad solig'i, deklaratsiyalash mexanizmi, daromadlarni deklaratsiya asosida soliqqa tortish, soliqlarni unifikatsiyalash, soliq hisobotlarini soddalashtirish, yashirin iqtisodiyot.*

Abstract: *Many foreign and local scientists' and researchers' views on the objective necessity of the self-assessment mechanism in personal income taxation were studied, and the level of income taxation in Uzbekistan was analyzed on the basis of officially published statistics.*

Key words: *Personal income tax, declaration of incomes, income taxation on the basis of self-assessment, unification of taxes, simplification of tax returns, the shadow economy.*

KIRISH

O'zbekistonda o'tgan 3 yillik davomida chiqarilayotgan soliq qonunchiligiga oid hujjatlar, xususan, yangi tahrirdagi Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947, 2020 yil 30 oktyabrdagi PF-6098-sonli Farmonlari, Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 7 yanvardagi 1-sonli qarorlari asosida soliq ma'muriyatchiligining zamonaviy uslublarini joriy etish, yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirish, soliq yukini kamaytirish hisobiga tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun teng raqobat sharoitlarini yaratish, soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun qulay sharoitlar yaratish va investitsiya muhitini yaxshilash chora tadbirlari belgilanib, mazkur yo'nalishlar bo'yicha davlat byudjetiga soliq tushumlarini to'liqligini ta'minlagan holda soliqlarni unifikatsiyalash va soliq hisobotlarini soddalashtirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, yangi tahrirdagi Soliq kodeksining tegishli moddalariga rivojlangan mamlakatlar amaliyotida keng qo'llaniladigan deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlar turlariga *(yakka*

tartibdagi tadbirkorlar, ularning yollanma ishchilari, oilaviy tadbirkorning oila a'zolari, hunarmand uyuushmasi a'zolari tomonidan olingan daromadlar) qo'shimcha kiritilishi bilan deklaratsiyalash mexanizmi orqali daroma solig'iga tortish amaliyotida uzoq kutilgan keyingi qadam qo'yildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Jismoniy shaxslarning daromadlariga soliq solishda deklaratsiyalash mexanizmining zarurligi bo'yicha ko'plab xorij va mahalliy olimlar, tadqiqotchilar va xorijiy moliyaviy institutlari tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Xususan, Usui (2002) tomonidan ta'kidlanishicha, daromadlarga soliq solishda soliq to'lovchilarning ixtiyoriylik asosida daromadlari to'g'risida soliq organlariga deklaratsiyalarni taqdim etish bu demokratik fuqarolik jamiyatining ko'rinishi bo'lib, 1949 yillarda Dr. Carl S. Shoup ning missiyasi davomida uning takliflari bilan YAponiya davlatida shakllangan deklaratsiyalash tizimi ("self-assesment tax system") ning joriy qilinishi soliq to'lovchilar bilan soliq organlari orasidagi munosabtlarni yangi ko'rinishga olib chiqdi hamda YAponiya davlat byudjeti hissasida daromad solig'ining fiskal ahamiyatini oshishiga sabab bo'lgan.

Mamlakatda daromadlarni deklaratsiyalash tizimining joriy qilinishi soliq organlari va soliq to'lovchilar orasida yangicha munosabat shakllantirdi. Bu tizimning afzalligi albatta soliq organlarining daromadlarni yig'uvchanligini oshirishi bilan bir qatorda daromadlarni yig'ish xarajatlarini kamaytirishi bo'ldi (Australian Treasury's final report, 2004).

Ko'plab siyosiy tashkilotlar va tadqiqotchilar tomonidan mamlakatlarda korrupsiya, ta'magirlik kabi ilatlarni kamaytirishi va davlat mulkini talon taroj bo'lishini oldini olish uchun davlat xizmatchilarining daromadlari va xarajatlari to'g'risidagi deklaratsiyalash mexanizmini joriy qilish lozimligi to'g'risida fikrlar bildirilgan. Jumladan, Hoppe (2012), Tytko (2019) lar tomonidan ko'plab Evropa mamlakatlarida, xususan Ukrainada daromalar va xarajatlar to'g'risida deklaratsiya taqdim etilishi samarali moliyaviy nazoratning mexanizmi hisoblanib, mamlakatda korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar iqtisodiy va moliyaviy sohalarda kuchayib borayotgan, davlat mulkini talon taroj qilish ortib borayotgan, qarindosh va urug' aymoqchilik davlat boshqaruv tizimlarida ko'payib borayotgan paytlarda deklaratsiya masalasi juda dolzarb masala ekanligi to'g'risida fikrlar bildirilgan. Bundan tashqari, BMT ning Giyohvandlik va jinoyatchilikka qarshi kurashish boshqarmasi (2019) tomonidan davlat xizmatchilarini deklaratsiyalash mexanizmlari bo'yicha o'tkazilgan o'rganish natijalariga ko'ra, Indoneziya mamlakati mavjud davlat xizmatchilarining daromadlari va mol mulklari to'g'risidagi deklaratsiyalash tizimi takomillashgan sanoqli tizimlardan biri ekanligi, mazkur tizim qo'llanilishi orqali davlat xizmatchilarining faoliyati to'liq nazoratga olinganligi, korrupsiya,

manfaatlar to‘qnashuvi, pulni yuvish va terorizmga qarshi kurashishda samarali mexanizmligi ma’lum qilingan.

Mamlakatimizda ham so‘ngi yillarda aynan shu yo‘nalishda ya’ni davlat xizmatchilarining daromadlarini deklaratsiyalanishi bo‘yicha dastlabki qadamlari tashlanmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirzieyovning PF-5729-sonli Farmonida, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari o‘rta muddatli istiqbolda texnik infratuzilmani va zarur dasturiy ta’minotni yaratishga oid zaruriy chora-tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutgan holda davlat xizmatchilari daromadlarini deklaratsiya qilish tizimini bosqichma-bosqich joriy etish bo‘yicha chora tadbirlar belgilandi. Davlatimiz rahbari tomonidan ham korrupsiyaga qarshi kurashishda eng samarali usul sifatida davlat xizmatchilarining daromadlarini deklaratsiyalash zarurligiga to‘xtalganligini inobatga olsak, mavzuning dolzarbligini anglab olishimiz mumkin bo‘ladi.

Jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortish, shuningdek, deklaratsiyalash tizimi bo‘yicha ko‘plab O‘zbekiston iqtisodchi olimlari va izlanuvchilari tomonidan o‘tgan davrlar davomida muntazam tadqiq qilib borilgan. Jumladan, Niyazmetovning monografiyasi (2017) va doktorlik dissertatsiyasi (2018) da daromadlarni deklaratsiyalash tizimiga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, Niyazmetov tomonidan O‘zbekiston soliq tizimi xalqaro soliq amaliyotidan farqlantiruvchi omillardan biri, bu daromadlarni umumdeklaratsiyalash asosida soliqqa tortish mexanizimining mavjud emasligi hamda O‘zbekistonda mavjud daromadlarga deklaratsiya asosida soliq solish mexanizmi keng qamrovli emasligi tanqid qilingan. SHuningdek, o‘tkazilgan tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbeksitonda jismoniy shaxslarning daromad solig‘ining davlat byudjetidagi ulushini oshirish potensiali yuqoriligi va buning uchun mazkur soliq yukini ko‘tarish hisobiga emas, balki soliq to‘lovchilar sonini ko‘paytirish va bazasini kengaytirish orqali amalga oshirilishi, bunda esa aynan daromadlarni deklaratsiya asosida soliqqa tortish mexanizmi eng samarali instrument hisoblanishi to‘g‘risida ilmiy xulosa qilingan. Bundan tashqari, Usmonova (2011) tomonidan jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortishda umumdeklaratsiyalash tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish zaruriyatini amalga oshirishda, mavjud deklaratsiyalash tizimini takomillashtirish va deklaratsiya asosida soliqqa tortiladigan daromadlar ko‘lamini kengaytirish va soliq solinadigan daromadga ega bo‘lgan barcha jismoniy shaxslarning yillik daromadlarini deklaratsiyalash asosida soliqqa tortishni joriy etish zarurligi ma’lum qilingan. Deklaratsiyalash tizimini joriy qilishda, ijtimoiy chegirmalarni ishlab chiqish, daromad solig‘i bazasidan mol-mulk va er soliqlari uchun to‘langan soliqlarni chegirish imkoniyatlarini yaratish hamda soliqqa tortilmaydigan daromadlar miqdorini tiklash va uni kelgusi davrda iste’mol savatiga yaqinlashtirish orqali amalga oshirilishi bo‘yicha takliflar berilgan.

Mazkur tadqiqotimizda, O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi va Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari, deklaratsiya taqdim etayotgan soliq to‘lovchilar ma’lumotlari, shuningdek kutubxona kataloglari, akademik maqolalar, internet manbalari va boshqa ma’lumotlar manbalariga tayanilgan holda tadqiq qilindi.

Tadqiqotda yig‘ilgan ma’lumotlar (miqdoriy va sifat ma’lumotlari)ni tahlil qilish, qiyoslash, ya’ni yillar davomida ko‘rsatkichlarning o‘zgarishini tahlil qilish, tarkibiy tahlilni amalga oshirish uchun tadqiqotlar metodologiyasining tasviriy statistika va so‘rovnoma usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekistonda aholi daromadlarini soliqqa tortilishini tanqidiy tahlili. Mamlakatimida amaldagi soliq qonunchiligiga ko‘ra, jismoniy shaxslarning daromadlari 3 xil usulda soliqqa tortilib kelinmoqda. Bular, to‘lov manbaida ushlab qolish, yakka tartibdagi tadbirkorlarga belgilangan qat’iy daromad solig‘i asosida soliqqa tortish va daromad solig‘i tushumi hissasida nisbatan kam tushum beradigan deklaratsiya asosida soliqqa tortish mexanizmi hisoblanadi.

Biroq amalga oshirilayotgan chora tadbirlarga qaramasdan, o‘tkazilgan tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda aholi daromadlarini soliqqa tortish darajasi hanuzgacha past darajada (2020 yil bo‘yicha 3,9%) qolmoqda (1-diagramma). SHu kabi, O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlarni Davlat soliq qo‘mitasidagi daromad solig‘i to‘lovchi jismoniy shaxslar soni bo‘yicha mavjud ma’lumotlar bilan tahlil qilinganida, jami daromad solig‘i to‘lovchi jismoniy shaxslar sonini iqtisodiy faol aholi soniga nisbati, 2016-2020 yillar davomida 29,3% - 39,7% ni tashkil qilmoqda (1-jadval).

1-diagramma. Aholi daromadlarini soliqqa tortilishi darajasi (Respublika statistika va soliq qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan mustaqil tayyorlandi)

* Soliqdan to‘liq va qisman ozod etilgan soliq to‘lovchilar daromadlari bilan birga.

** Mehnat faoliyatidan olingan daromadlar va shaxsiy iste’mol uchun o‘zida ishlab chiqarilgan xizmatlardan olingan daromadlari.

минг киши

Йиллар	Иқтисодий фаол аҳоли сони	Шундан, иш билан таъминланган лар сони	Жами даромад солиғи тўловчилар ЯТТ лар билан бирга	Жами даромад солиғи тўловчилари сони	Жами фаолият кўрсатган ЯТТ лар сони	Ўзини ўзи банд қилганлар сони	Даромад солиғига тортилганлик даражаси, (%)	Турли сабабларга кўра, даромад солиғига тортилмаётган иқтисодий фаол аҳоли сони
А	1	2	3=4+5+6	4	5	6	7=3/2*100	8
2016	14 022,40	13 298,40	3 895,9	3 800,6	95,3		29,30	9 402,5
2017	14 357,30	13 520,30	3 954,1	3 849,2	104,9		29,25	9 566,2
2018	14 641,70	13 273,10	4 060,7	3 921,6	139,1		30,59	9 212,4
2019	14 876,40	13 541,10	4 537,9	4 370,4	167,5		33,51	9 003,2
2020	14 797,92	13 239,55	5 251,8	4 481,1	211,0	559,7	39,67	7 987,8

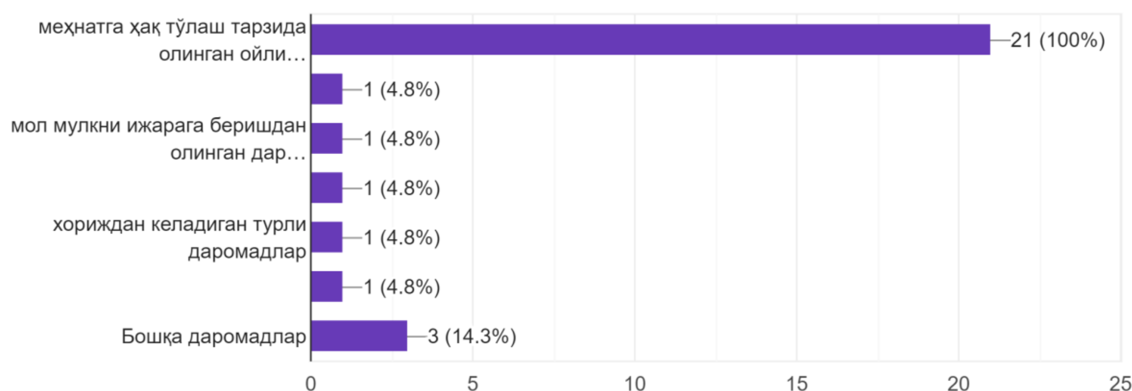
1-jadval. Respublika bo‘yicha 2016-2020 yillarda iqtisodiy faol aholi va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘lovchilar soni bo‘yicha qiyosiy tahliliy ma’lumotlar (muallif tomonidan mustaqil tayyorlandi)

Yuqoridagi diagramma va jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Respublikada amalda bo‘lgan aholi daromadlarini soliqqa tortish tizimi samaradorligi talab darajasida emas. Jahonning rivojlangan mamlakatlari amaliyotida qo‘llanilib kelinayotgan daromadlarni deklaratsiyalash mexanizmini takomillashtirish, ommalashtirish orqali soliq to‘lovchilar va ularning daromadlari to‘liqroq qamrab olish hamda bu orqali

jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining fiskal ahamiyatini oshirish imkoniyati yuqoriligini ko‘rishimiz mumkin.

Daromadlarni deklaratsiya asosida soliqqa tortishning O‘zbekistondagi mavjud tizimi, bu boradagi munosabatlarida mavjud muammolar, deklaratsiya asosida soliqqa tortish masalalalarida fuqarolarga qiyinchilik tug‘dirayotgan aspektlar bo‘yicha fikr va takliflar olish maqsadida “Google forms” orqali (https://docs.google.com/forms/u/0/) so‘ronovnoma tashkil qilindi va ijtimoiy tarmoqlarda xususan, www.facebook.com va telegram ijtimoiy tarmog‘idagi guruhlarda so‘rovnomada ixtiyoriy ishtirok etishligi bo‘yicha taklif etildi.

Mazkur so‘ronomada jami 21 nafar, shundan 18-30 yosh oralig‘ida 3 nafar, 31-55 yosh oralig‘ida 17 nafar hamda 65 yoshdan yuqori yoshdagi 1 nafar soliq to‘lovchilar ishtirok etdi. SHundan 18 nafari erkak kishi va 3 nafari ayol kishi bo‘lib, 10 nafari magistr va undan yuqori, 10 nafari bakalavr hamda 1 nafari o‘rta maxsus ma’lumotga ega bo‘lgan jismoniy shaxslar ishtirok etdi.

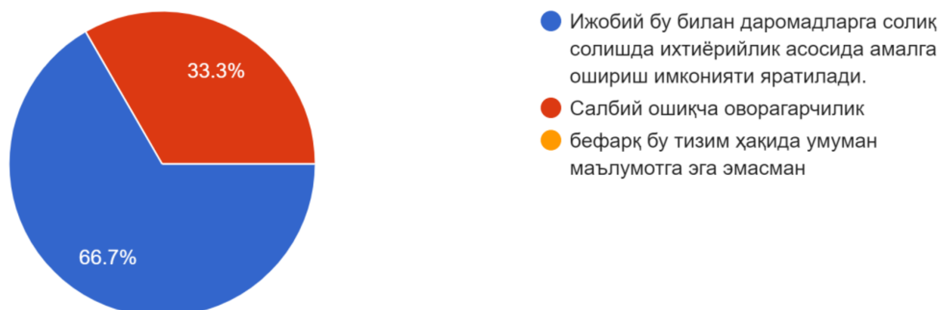
2-diagramma. So‘rovnoma ishtirokchilarining daromad manbaalari haqida

Mazkur so‘rovnomada ishtirok etgan shaxslarning to‘liq 21 nafari mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromad manbaiga ega bo‘lib, 1 nafarida tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromad, 1 nafarida mol-mulkini ijaraga berishdan olingan daromad, 1 nafarida divident va foiz ko‘rinishidagi daromad, 1 nafarida xorijdan kelgan daromad, 1 nafarida o‘ziga tegishli mol-mulkni sotishdan olgan daromad hamda 3 nafarida qolgan boshqa daromad manbalariga ega ekanligi qayd etildi (2-diagramma).

Ishtirokchilarning 21 nafaridan 14 nafari deklaratsiya asosida soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish va keng joriy qilinishda ijobiy fikr bildirgan paytda, 7 nafar shaxslar bu tizim bo‘yicha salbiy fikrda ekanligini, daromadlari haqida

deklaratsiya to‘ldirish jarayoni oshiqcha ovoragarchilikdan iborat ekanligini ma’lum qildi (3-diagramma).

Даромадларингиз ёки йирик харажатларингиз ҳақида солиқ органларига декларация (ҳисобот) асосида маълум қилиб борилишига муносабатингиз?
21 responses

3-diagramma. Deklaratsiya taqdim etilishiga ishtirokchilarning munosabati

Даромадларингиз ҳақида солиқ органларига декларация топширилишида ёки топширилиш зарурияти туғилганда, Сиз томондан даромадл...из ҳақида тўлиқ маълумот тақдим этиладими?
21 responses

4-diagramma. Deklaratsiyada daromadlari to‘liq taqdim etilishi.

Deklaratsiya asosida soliqqa tortilishda, ushbu shaxslardan 15 nafari daromadlari haqida deklaratsiya taqdim etishni fuqarolik burchi sifatida ko‘rib, soliq organlariga to‘liq ma’lumotlar taqdim etishligini, 3 nafari soliq organiga ma’lum bo‘lib qolish ehtimoli mavjud daromadlarini ko‘rsatishligi va qolgan 3 nafari soliq organiga umuman daromadlari haqida ma’lumot taqdim etmasligini va buni adolatsiz tizim ekanligini ko‘rsatib o‘tishdi (4-diagramma).

Soliq organlariga yillik daromadlari haqida deklaratsiya taqdim etishdan asosiy maqsad so‘rovnomada ishtirok etgan shaxslarning deyarli teng yarmi, 11 nafari uchun daromadlari haqida soliq organiga ma’lum qilgan holda soliq to‘lash bo‘lsa, qolgan

10 nafar shaxslar qonunchilikda belgilangan tartibda imtiyozlar olish maqsadida deklaratsiya taqdim etishayotganligini ko‘rsatishgan.

SHuningdek, so‘rovnomada ishtirok etgan soliq to‘lovchilar tomonidan soliq organlariga deklaratsiya taqdim etilishida muammo bo‘layotgan masalalar sifatida 8 nafar soliq to‘lovchilar – deklaratsiyani taqdim etishda, elektron kalit talabi mavjudligi; 6 nafari – deklaratsiyani taqdim etishda, olgan daromadlari haqida ham qo‘shimcha hujjatlar talabi mavjudligi; 4 nafari –soliq qonunchiligini murakkabligi va deklaratsiyani to‘ldirishda malaka darajalarini etishmasligi hamda 4 nafari – soliq organlarida malakali mutaxassislar mavjud emasligi to‘g‘risida ma’lum qilishdi.

Deklaratsiya topshirilishida eng qulay usul sifatida 15 nafar tomonidan shaxslar elektron shaklda jo‘natilishini tanlanib, shundan 8 nafari tomonidan bu jarayonda elektron kalitsiz amalga oshirilish tarafdorligini, 3 nafar shaxslar tomonidan soliq organiga bevosita tashrif buyurish orqali amalga oshirilishini hamda 1 nafar fuqaro tomonidan soliq organiga deklaratsiya topshirimaslik tarafdori ekanligini ko‘rsatib o‘tilgan.

O‘tkazilgan so‘rovnomalarda deklaratsiya asosida soliqqa tortishda qo‘shimcha taklif va firklarga quyidagi sharxlar so‘rovnomachilar tomonidan berilgan:

“Fuqarolarga deklaratsiya to‘ldirishning moxiyatini to‘g‘ri va sodda qilib tushuntirish lozim. Oxirgi muddatidan avval topshirgan deklaratsiya va to‘langan soliq miqdori uchun rag‘batlantirish tizimini joriy etish lozim.” (so‘rovnomada ishtirok etgan 1-shaxs, erkak kishi, yoshi 31-55 oralig‘ida)

“Har kanday xisobotni topshirishda qulaylik va soddalik bo‘lishi kerak.” (so‘rovnomada ishtirok etgan 2-shaxs, erkak kishi, yoshi 31-55 oralig‘ida)

“Deklaratsiya topshirganlarga skidka berish kerak. Daromadi malum minimumga etmaganlarga qarab, ijtimoiy nafaqalarni berish tartibini kiritish kerak. Kambag‘allikni qancha ekanligi bevosita soliq idoralari tomonidan hisobi yuritilishi kerak. Umuman soliq to‘lamaganlarga nafaqa berishni to‘xtatish kerak. Soliq deklaratsiyasi asosida odamlarni soliq to‘lashga o‘rgatish kerak.” (so‘rovnomada ishtirok etgan 3-shaxs, erkak kishi, yoshi 65 dan yuqori)

“Umuman mantiqsiz, zaruriyatsiz deb hisoblayman, faqat ortiqcha ovoragarchilikdan o‘zga narsa emas”. (so‘rovnomada ishtirok etgan 12-shaxs, erkak kishi, yoshi 18-30 oralig‘ida)

“Hamma daromadlar soliq hisobotlarida ko‘rsatilayapti deklaratsiyaga topshirish shart emas”. (so‘rovnomada ishtirok etgan 15-shaxs, erkak kishi, yoshi 31-55 oralig‘ida)

“Bu qoida barchaga teng qo‘llanilishi kerak. Yig‘ib olingan soliqni halqa yana qaytib kelishi mexanizmlarida oshkoralikka ergashish kerak. Daromadi katta bo‘lgan oligarxlarni ko‘proq soliq to‘lashiga (vertical equity) ga erishilganidan so‘ng, bu

tizimni amalga oshirsa bo‘ladi”. (so‘rovnomada ishtirok etgan 17-shaxs, erkak kishi, yoshi 31-55 oralig‘ida)

MUHOKAMA

Bozor iqtisodiyotiga asoslangan iqtisodiyotda mulkchilik shakllari turli tuman bo‘lib, fuqarolarning daromadlari turli manbalar orqali shakllanmoqda. Ayrim daromad manbalarini soliqqa tortishda, to‘lov manbaidan ushlab qolish *(“tax withholding system”)* tizimi etarli emasligi, umuman olganda, to‘lov manbaida ushlab qolish tizimi tadbirkorlik sub’ektlari uchun mavjud sharoitlarda iqtisodiy jihatdan o‘zini oqlamasligi, soliq organlari tomonidan aholi daromadlari va yirik xarajatlari o‘rtasidagi nomuvofiqlikni doimiy nazorat qilib borishlik uchun daromalarni umumdeklaratsiyalash mexanizmi joriy qilinmaganligi mamlakatimizda yashirin iqtisodiyotni yuqori darajada qolishiga sabab bo‘lishligi tahlillar orqali ma’lum bo‘ldi (1-diagramma va 1-jadval).

O‘tkazilgan so‘rovlar shuni ko‘rsatmoqdaki, fuqarolarning o‘z daromadlarini to‘liq ko‘rsatmaslik kabi insonga xos bo‘lgan faktorlardan tashqari hozirda mavjud tor doiradagi deklaratsiya taqdim etish holatlarini ommalashmayotganligiga quyidagi sabablarni ko‘rsatishimiz mumkin:

1. Aholi daromadlarini deklaratsiya asosida taqdim etilishi qonun hujjatlari bilan aniq mustahkamlanib qo‘yilmaganligi, aholining ijtimoiy holidan, daromadlari miqdorini inobatga olmagan holda bir qator imtiyozlar mavjudligi, xususan, o‘zini o‘zi band qilgan fuqarolar daromadlari soliqdan to‘liq ozod qilinganligi;

2. To‘lov manbaida soliqqa tortilmasdan qolgan daromadlarini aniqlash va ushbu daromadlarni soliqqa tortish bo‘yicha deklaratsiya taqdim etmaslik holatida soliq organlari tomonidan etarli darajada javobgarlik choralari qo‘llash imkoniyati cheklanganligi;

3. Elektron ravishda deklaratsiya taqdim etish faqatgina elektron kalit orqali amalga oshirilishi, daromadlari haqidagi hujjatlarni *(soliq to‘lovchining ushbu hujjatlarni olishda, qo‘shimcha xarajat va vaqt sarflashga majburligi)* dasturiy mahsulga yuklash talabi mavjudligi, har bir o‘ziga xos holatlar bo‘yicha dasturiy mahsulda qadamma-qadam aniq ko‘rsatmalar joriy qilinmaganligi;

4. Hududiy soliq organlarida bevosita deklaratsiya to‘ldirish jarayoni bo‘yicha onlayn rejimda maslahat ko‘rsatish bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar ajratilmaganligi;

5. Soliq to‘lovchilarning daromadlari miqdori ularning oila a’zolari soni bilan birgalikda hisoblanganda yashash minimumidan past bo‘lganda soliqqa tortmaslik amaliyoti, shaxsning qaramog‘idagi oila a’zolari sonidan kelib chiqqan holda barcha uchun standart chegirmalar joriy qilinmaganligi fuqarolar tomonidan soliq organlariga daromadlari va ma’lum turdagi xarajatlari (misol tariqasida, tibbiy

xarajatlar uchun sarflanganda) ni hisobini yuritmaslik va oʻz navbatida bu haqida deklaratsiya taqdim etmasligiga sabab boʻlmoqda.

XULOSA

Oʻtkazilgan tahlil natijalariga koʻra, mamlakatimiz soliq siyosatida aholi daromadlarini umumdeklaratsiya asosida soliqqa tortish mexanizmining mavjudligi ob'ekti zaruriyati hisoblanadi va ushbu mexanizm asosida soliqqa tortish qamrovini kengaytirish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Aholi daromadlarining bosqichma-bosqich umumdeklaratsiyalash mexanizmini joriy qilish orqali soliqqa tortish amaliyotini joriy qilinishi zarur. Bunda barcha aholi uchun dastlab ixtiyoriylik asosida keyinchalik majburiy tartibda, 1-bosqichda (2022 yildan), davlat organlari mansabdor shaxslarining daromadlari va yirik xarajatlari boʻyicha, 2-bosqichda (2023 yildan), yillik oboroti 10 mlrd. soʻmdan ortiq tadbirkorlik sub'ektlari ta'sischilarini daromadlarini deklaratsiyalash, 3-bosqichda (2025 yildan), aholi qatlamining yillik eng kam bazaviy hisoblashning 300 baravaridan yuqori daromad topgan shaxslarga *(daromadlaridan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad soligʻi toʻlov manbaida ushlab qolinganligidan qat'iy nazar)* majburiy tartibda daromadlari haqida soliq organlariga deklaratsiya topshirish majburiyatini qonunchilikka kiritish;
- Soliq deklaratsiyalarini oilaviy (turmush oʻrtogʻi bilan birgalikda) taqdim etish imkoniyatini yaratish;
- Barcha fuqarolar uchun iste'mol savatchasidan kelib chiqqan holda yagona standart soliq chegirmalarini joriy qilish, daromad manbai oila a'zolarini ham inobatga olgan holda birgalikda kun kechirishida iste'mol savatchasidan kam boʻlgan daromad miqdorini soliqdan ozod qilish, bunda 1-guruh nogironlariga hamda oila qaramogʻida yashayotgan shaxslar (farzandlari, ota-onalari) sonidan kelib chiqib, chegirma miqdorini standartdan yuqoriroq belgilash hamda davlat tomonidan aholining daromad manbai belgilangan miqdordan past boʻlgan taqdirda, aholi daromadlaridagi bu ijtimoiy tengsizlikni qisqartirish maqsadida taqdim etilgan deklaratsiyalar asosida davlat tomonidan fuqarolarga manzilli subsidiyalar ajratish va aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash, shu orqali davlat aholining kam ta'minlangan qatlamini alohida nazoratga olish va ularni kunlik hayot kechirishi nazoratga olish imkoniyatini yaratish;
- Aholining ijtimoiy jihatdan qoʻllab quvvatlash maqsadida, yillik daromadlarining 10 foizidan ortiq qismi soliq toʻlovchining sogʻligini tiklash uchun yoʻnaltirilgan (tibbiy xarajatlar uchun sarflangan) taqdirda 10 foizdan ortgan

daromadlariga nisbatan daromad solig‘i bazasidan chegirish imkoniyatini taqdim etish;

- Aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatini inobatga olinmagan holatda berilgan barcha imtiyozlarni bekor qilish;

- O‘zbekiston Respublikasi rezidentlari bo‘lgan fuqarolarining daromadlari, ayniqsa chet-eldan tadbirkorlik, xizmat ko‘rsatish faoliyatidan olgan pul mablag‘lari kelib tushishini alohida nazoratga olish va Respublika bo‘yicha maxsus dasturiy mahsul orqali fuqarolar kesimida topgan daromadlari haqidagi ma’lumotlar bazani shakllanitirilishi, yil yakunida deklaratsiya taqdim etmagan yoki to‘liq taqdim etmagan shaxslarga nisbatan javobgarlik muqarraligini ta’minlash hamda soliq organi tomonidan aniqlangan soliqni yashirish, soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash holatlari bo‘yicha barcha imtiyozlarni bekor qilgan holda soliqni oshirilgan amaldagi stavkadan ikki karra ko‘p (24%) stavkada hisoblash va undirish mexanizmlarini joriy qilish;

- YAkka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan to‘lanayotgan qat’iy soliq o‘rniga soliq solishni unifikatsiyalash maqsadida yaxlit tizim, deklaratsiya asosida daromad solig‘iga tortish mexanizmini joriy qilish, tadbirkorlarga buxgalteriya hujjatlarini to‘liq yuritilishi va soliq deklaratsiyalarini topshirilishida amaliy yordam ko‘rsatish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 07 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-4947-sonli Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “YAshirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi PF-6098-sonli Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirzieyovning 27.05.2019 yildagi “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-5729-sonli Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Soliq kodeksi (O‘RQ-599, 30.12.2019).
5. Usui Nobuaki (2002), “Penetration of self-assessment system for income tax, half-a-century’s experience in Postwar Japan”.
6. Australian Treasury’s final report (2004), Report on aspects of Income tax Self-assessment. (http://www.dcita.gov.au/cca)
7. Tilman Hoppe (2012), “Financial Supervision of Public Officials” (Income and Asset Declarations) nomli texnik hujjati, ECCU-EaP-7/2012.

8. Tytko A. and Stepanova H. (2019). “Xususiy mulk, moddiy qiymatliklar va foiz daromadlarini deklaratsiyalashning xorij tajribasi” nomli ilmiy maqola.
9. BMT ning giyohvandlik va korrupsiyaga qarshli kurashish boshqarmasi (2019), “Indoneziyada daromadlar va mol-mulkni deklaratsiyalash” to‘g‘risida tahliliy ma’lumoti.
10. Usmanova M.S. (2011), “Jismoniy shaxslarning daromadlarini deklaratsiya usulida soliqqa tortishni takomillashtirish” mavzusida iqtisod fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiyasi.
11. Niyazmetov I., (2017) “O‘zbekiston soliq tizimi muammolar va takomillashtirish yo‘llari” monografiyasi.
12. Niyazmetov I., (2018) “Soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish orqali soliq tizimi barqarorligini ta’minlash” doktorlik dissertatsiyasi.
13. O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi dasturiy mahsuli ma’lumotlari.

Vebsaytlar:
1. http://www.soliq.uz
2. http://www.stat.uz

GAZ BALLONLI AVTOMOBILLARGA TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH ISHLARINI TIZIMLI TASHKIL ETISH ORQALI XAVFSIZLIKNI OSHIRISH

Assistent Hamraqulov Yorqin Murtazaqulovich
Magistr Yaxyoeva Madina Qo'chqorovna
Jizzax Politexnika institute
Tel: 90 516-30-22 e-mail: hamraqulovyorqin479@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola gaz ballonli avtomobillarga tizimli texnik xizmat ko'rsatish ishlarini amalga oshirish orqali xavfsizlikni oshirish yo'llari keltirilgan. Bunda gaz balonning past bosimli reduktor filtri to'rini tozalash uchun krestovinadagi magistral ventil berkitiladi, gazni ishlatib bo'lib o't oldirish tizimi o'chiriladi, filtrlovchi elementni bo'shatib chiqariladi, to'rni yechib olinadi va uni benzinda, asetonda yoki boshqa qandaydir erituvchida yuviladi, so'ng siqilgan havo bilan purkaladi. Bundan tashqari texnik xizmat ko'rsatish ishlarini davriyligini va doimiyligini hisobga olgan holda, bu ishlarni samaraliy tashkil etish gaz balonli avtomobillarnini xavfsizlik va ekspluatasion samaradorlik ko'rsatgichlarini oshiradi.*

Kalit so'zlar: *avtomobil, gaz baloni, texnik xizmat ko'rsatish, reduktor, dvigatel, rostlash, bosim, kunlik xizmat ko'rsatish.*

Аннотатсия. *В данной стате представлени пути повишения безопасности за счет проведения работ по систематическому техническому обслуживанию автомобилей с газовими баллонами. При этом для очистки типа филтра редуктора низкого давления газобаллонного перекривают магистралний вентил в крестовине, отключают систему зажигания с помощю газа, освобождают филтрующий элемент, снимают сетку и промивают ее в бензине, асетоне или каком-либо другом растворителе, а затем распиляют сжатим воздухом. Кроме того, учитивая периодичност и постоянство работ по техническому обслуживанию, эффективная организатсия этих работ повисит показатели безопасности и эксплуатасионной эффективности газобаллонних автомобилей.*

Ключевие слова. *автомобил, бензобак, техническое обслуживание, редуктор, двигател, регулировка, давление, ежедневное обслуживание.*

Abstract: *This article presents ways to improve safety through systematic maintenance of vehicles with gas cylinders. In this case, to clean the filter type of the low-pressure gas cylinder reducer, the main valve in the crosspiece is closed, the ignition system is switched off with gas, the filter element is released, the mesh is removed and washed in gasoline, acetone or some other solvent, and then sprayed with compressed air. In addition, taking into account the frequency and consistency of maintenance work, the effective organization of these works will increase the safety and operational efficiency of gas-cylinder vehicles.*

Keywords: *car, gas tank, maintenance, gearbox, engine, adjustment, pressure, daily maintenance.*

KIRISH

So'nggi yillarda avtotransport vositalarini ekologik toza yoqilg'i turlari, shu jumladan siqilgan tabiiy gaz bilan ta'minlash borasida qator tadbirlar amalga oshirilmoqda, avtomobillarni gaz bilan to'ldirish kompressor stansiyalarining soni 670 taga yetdi va avtotransport vositalarining 50 foizdan ortig'i muqobil yoqilg'i sifatida siqilgan tabiiy gazdan foydalanmoqda.

Ushbu sohada xavfsizlik masalalarini tartibga solish uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Avtomobillarni gaz bilan to'ldirish kompressor stansiyalari tarmog'ini rivojlantirish va avtotransport vositalarini siqilgan tabiiy gazga bosqichli o'tkazish, hamda ularda gazballon asbob-uskunalarini xavfsiz ishlatishni ta'minlash qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida» 2017 yil 11 oktyabrdagi 815-son qarori va «Transport vositalarini majburiy texnik ko'rikdan o'tkazish tartibini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 2017 yil 22 dekabrdagi 1010-son qarori qabul qilindi. Shu bilan birga, avtomobillarni gaz bilan to'ldirish kompressor stansiyalarida gaz ballonlarini to'ldirishda, gaz balloni uskunalarining birikkan joylari zichligi va ishonchliligini davriy sinovdan o'tkazishda, shuningdek, jismonan va ma'nan eskirgan gaz ballonlaridan foydalanish oqibatida belgilangan talab va tartiblarni buzish holatlari uchramoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Gaz ballonli avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish ishlarini tizimli tashkil etish orqali xavfsizlikni oshirish obyektiv ochib berildi. Gaz balonlarning shakllanish davri tarix nuqatayi-nazaridan tahlil etildi. Hamraqulov O., Magdiev Sh.ning Avtomobillarning texnik ekspluatatsiyasi nomli ilmiy maqolasi mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng mamlakatda avtomobil sanoati shiddat bilan rivojlana boshladi. Avtomobillar soni keskin oshib bormoqda. Avtomobil yonilg'isi sifatida qo'llaniladigan benzin va dizel yonilg'ilariga bo'lgan talabning o'sishi ularga muqobil yonilg'ilardan foydalanishni taqazo etmoqda. Hozirgi kunda tannarxi jihatidan arzon bo'lgan tabiiy gazlardan avtomobillarning yonilg'isi sifatida foydalanish keng yo'lga qo'yildi. Motor yonilg'isi sifatida qo'llaniladigan tabiiy gaz boshqa yonilg'i turlaridan ancha arzon turadi. Shu sababli xozirda Respublikamizda avtomobillarning taxminan 70-80 % qismi tabiiy gaz yonilg'isida harakatlanmoqda . Shuning uchun avtomobillarga gaz uskunalarini o'rnatish va ularga texnik xizmat ko'rsatishni takomillashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Gaz ballonli uskunalar bilan jihozlangan

avtomobillarga texnik xizmat koʻrsatishning oʻziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

– avtomobil yoki uni tashkil etuvchi qismlarga issiqlayin ta’sir etish usullari qoʻllanilsa, masalan, payvandlash ishlari bilan bogʻliq ochiq olovli ishlar, quritish kameralarida avtomobilni quritish va shu kabilar, quyidagi ishlar bajariladi:

1) gaz ballonidan gazlar chiqarilib yuboriladi;
2) dvigatel va gaz jihozlari qismlarida qolgan qoldiq gazlar chiqarib tashlanadi;
3) ballonlar neytral gaz bilan shamollatiladi;
4) barcha jumraklar yopiladi;
5) ta’mirlash ishlari tugatilgandan soʻng gaz asboblari toʻliq tekshirilib chiqiladi.

– avtomobil elektr jihozlarini ta’mirlash va ularga texnik koʻrsatish ishlarini bajarishda quyidagishlar bajariladi: ballondagi barcha jumraklar yopiladi; dvigateldagi qoldiq gazlar chiqariladi va kapot yuklar solinadigan orqa qism qopqogʻi ochilib gaz hidi boʻlmasligiga erishiladi.

Boshqa ishlar avtomobillarga bajariladigan jarayonlar asoslarida olib boriladi.

Suyultirilgan va siqilgan gazlar uchun moʻljallangan gaz uskunalariga texnik xizmat koʻrsatish koʻpgina umumiylikka ega. Ballondagi bosimi 20 MPa boʻlgan, siqilgan gazda ishlaydigan avtomobillarning gaz qurilmalariga xizmat koʻrsatish birmuncha murakkabroq. Gaz ballonli uskunalarga texnik xizmat koʻrsatishni maxsus tayyorgarlikdan oʻtgan va guvohnomaga ega boʻlgan malakali chilangarlar oʻtkazishi mumkin.

Asosiy nosozliklar. Ular birinchi navbatda tizim germetikligining buzilishiga va gazning sizib chiqishiga bogʻliq. Reduksiyalovchi uzelning klapanini va korpus detallarining birikmalarini germetik emasligi - yuqori bosim reduktorining asosiy nosozliklaridan biri hisoblanadi. Drossel zaslonkalari ochilganda reduktorning chiqishida bosimning keskin pasayishi filtrni ifloslanganligidan dalolat beradi.

Past bosimli gaz reduktorining asosiy nosozliklari - dvigatel ishlamayotganda klapanlar orqali gazni qoʻyib yuborishi hamda gazni umuman yoki etarli darajada uzatmasligi hisoblanadi.

Birinchi bosqich klapanining nogermetikligini past bosim manometri yoki eshitish orqali aniqlash mumkin. Ikkinchi bosqich klapanining nogermetikligi dvigatelning oʻt olishini qiyinlashtiradi, salt ishlash rejimida dvigatelning ishlashini yomonlashtiradi, dvigatel toʻxtagach gaz kapot osti boʻshligʻiga sizib chiqadi.

Birinchi bosqich diafragmasi germetikligining buzilishi natijasida birinchi bosqich prujinasining rostlash gaykasidagi teshik orqali gazning sizib chiqishi hosil boʻladi. Ikkinchi bosqich diafragmasining germetikligi buzilganda, gaz, shu bosqichni rostlash nippelining qopqogʻi orqali sizib chiqadi.

Kundalik xizmat koʻrsatishda, gaz ballonlarining mahkamlanishi va gaz tizimining hamma birikmalari germetikligi koʻrish orqali tekshiriladi. Past bosimli

gaz reduktoridan quyqum to‘kiladi. Benzin o‘tkazuvchi birikmalarda va elektromagnitli klapan-filtrda benzinning tomchilashi bor yoki yo‘qligi tekshiriladi.

1-TXK da KXK da bajariladigan ishlardan tashqari, yuqori bosimli gaz reduktorining saqlash klapanining ishlashi ham tekshiriladi. Magistral, to‘ldirish va sarflash ventillarining shtoklaridagi rezbalar moylanadi. Magistral va yuqori bosimli reduktor filtrlarini filtrlash elementlari echib olinadi, tozalanadi va o‘z o‘rniga o‘rnatiladi. Gaz tizimining germetikligi siqilgan azot va siqilgan havo bilan tekshiriladi.

2-TXK da KXK va 1-TXK da bajariladigan ishlardan tashqari, past va yuqori bosimli reduktorlarning germetikligi tekshiriladi va lozim bo‘lganda chiqishdagi bosim hamda saqlash klapanining ishga tushish bosimi rostlanadi (yuqori bosimli reduktorda). Past bosimli reduktorning birinchi va ikkinchi bosqichidagi bosim qiymati ham rostlanadi..

Quyida gaz o‘tkazgichlar va birikmalarning nogermetikligini bartaraf etish tartibi keltirilgan 1-rasm.

1-rasm. Birikmalarning nogermetikligini bartaraf etish tartibi.

Yuqori bosimli reduktor gazning bosimini reduktordan chiqishda 1,2 MPa bo‘lishini ta’minlashi kerak. Rostlash ishlarini bajarishda bosimni ko‘paytirish uchun vint soat strelkasi bo‘yicha aylantiriladi.

Past bosimli reduktor filtrining to‘rini tozalash uchun krestovinadagi magistral ventil berkitiladi, gazni ishlatib bo‘lib o‘t oldirish tizimi o‘chiriladi, filtrlovchi elementni bo‘shatib chiqariladi, to‘rni echib olinadi va uni benzinda, asetonda yoki boshqa qandaydir erituvchida yuviladi, so‘ng siqilgan havo bilan purkaladi.

Reduktorni avtomobilda rostlash mumkin, buning uchun qisqa chiqarish quvurining teshigiga, pezometrni ulaydigan trubkasi bo‘lgan tiqin o‘rnatiladi. Birinchi bosqich bo‘shlig‘ini kirish joyiga filtr shtuseriga ulangan shlang orqali, kompressorda 0,22 - 0,6 MPa bosimgacha siqilgan havo uzatiladi. Birinchi bosqich bo‘shlig‘idagi gaz bosimi 0,18 - 0,20 MPa bo‘lishi lozim.

So‘ngra ikkinchi bosqich klapanining ochilishi rostlanadi. Buning uchun qopqoq echib olinadi, kontrgayka bo‘shatiladi va rostlash vintini, ikkinchi bosqich klapanidan havo chiqishi boshlanguncha bo‘shatiladi (yeshitish bilan aniqlanadi). Rostlash vintini 1/8 - 1/4 marta aylantirib qotiriladi, klapan orqali chiqayotgan havoni to‘xtashini eshitish orqali aniqlab, so‘ng kontrgayka qotirib qo‘yiladi.

Reduktorni rostlashda, avval, ikkinchi bosqich klapan tekshiriladi: tekshirishni ikkinchi bosqich diafragmasining sterjeni bo‘yicha amalga oshiriladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Ахметов Л.А., Иванов В.И., Ерохов В.И. «Экономическая эффективност и эксплуатационные качества газобаллонных автмобилей». –Т.: Узбекистан, 1984. 198 бет.

2.Hamraqulov O., Magdiev Sh. Avtomobillarning texnik ekspluatatsiyasi. Jizzax. “Adolat”, 2005.-262b.

4. Umirov, I. I. O‘., & Hamraqulov, Yo. M. (2020). Avtomobillardan chiqayotgan gazsimon chiqindilarning atmosferaga aralashishi. *Academic research in educational sciences*, (1).

5. Odilov, N. (2020). THE ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF GAS CYLINDER SUPPLY SYSTEM. *Academic research in educational sciences*, (3).

6. Suvanov, U., Hamraqulov, Y., & Agzamov, J. (2021). TRANSPORT VOSITASINING TEXNIK HOLAT MASALALARI. *Academic research in educational sciences*, *2*(2).

7. Murtazakulovich, H. Y., & Qo’Chqorovna, Y. M. (2021). YER USTI TRANSPORT TIZIMLARIDA TAShIShNI TAShKIL ETIShDA YUKSIZ QATNOVLARNI OPTIMAL REJALAShTIRISh. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *1*(1).

8. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.

9. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
10. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. // "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
11. Odilova, S. S. Q., & Odilov, N. E. O. (2021). Muqobil yonilg'ilardan motor yonilg'isi sifatida foydalanish istiqbollari. *Academic research in educational sciences*, *2*(1).

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ.

Город Ташкент, Сергелийский район
Общеобразовательная средняя школа №300,
учитель информатики Тошева Мухаббат Махкамовна

Аннотация: В статье определены приоритеты развития образовательного процесса на основе использования цифровых технологий в системе народного образования республики, проведен анализ их возможностей. Также предлагает предложения о том, как не только играть важную роль в образовании, но и как реализовать ее через изучение, систематизацию и обобщение существующих практик для получения научно обоснованных выводов о внедрении цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровые технологии, информационные и коммуникационные технологии, система народного образования, современное образование, цифровые знания, Интернет-система, дистанционное обучение.

PROSPECTS FOR THE USE OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION.

Tashkent city, Sergeli district
Comprehensive secondary school No. 300,
teacher of informatics Tosheva Mukhabbat Makhkamovna

Annotation: This article identifies the priorities for the development of the educational process based on the use of digital technologies in the public education system of the Republic, the analysis of their capabilities. It also offers suggestions on how to not only play an important role in education and how to implement it, but also through the study, systematization and generalization of existing practices in drawing scientifically sound conclusions about the introduction of digital technologies.

Keywords: digital technologies, information and communication technologies, public education system, modern education, digital knowledge, Internet system, distance learning.

ВСТУПЛЕНИЕ

Сегодня цифровые технологии активно используются во всех сферах жизни, в том числе в образовании и воспитании. Цифровые технологии вошли в жизнь всех проживающих в стране граждан, в том числе юных детсадовцев и пенсионеров. В настоящее время эти цифровые технологии становятся наиболее удобным способом обмена информацией, получения последних

новостей и всей работы, проделанной в обществе. Кроме того, встает вопрос роботизации производственных и управленческих процессов, например, в банковском секторе, проблема конкуренции между роботами и рабочими. В области образования открытие школ, оснащенных новыми современными цифровыми технологиями, обеспечение существующих школ цифровыми технологиями, безусловно, являются необходимыми информационными и коммуникационными технологиями, чтобы войти в период развития в области образования.

С использованием цифровых технологий в образовании и безусловными преимуществами внедряемых технологий все большее внимание привлекают вопросы, связанные с защитой этических, персональных данных, правовые аспекты конкуренции между роботами и сотрудниками организаций.

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДЫ

В процессе исследования использовался объективный метод научного познания. Объективно раскрыты перспективы использования современных цифровых технологий в образовании. Период становления цифровых технологий проанализирован с точки зрения истории. Ш.М. Обращение Мирзиёева к Олий Мажлису было рассмотрено на предмет логической непротиворечивости.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Как сказал Президент нашей страны Шавкат Мирзиёев: «Для развития необходимо и важно приобретать цифровые знания и современные информационные технологии. Это позволяет нам выбрать кратчайший путь к восхождению. Ведь сегодня в мире информационные технологии проникают глубоко во все сферы. Конечно, мы очень хорошо знаем, что формирование цифровой экономики требует необходимой инфраструктуры, больших денег и рабочей силы. Но как бы это ни было тяжело, если мы не начнем эту работу сегодня, когда мы начнем?! Завтра будет поздно » [1].

Будущее любой страны - в образовании это наши молодежи и они должны применяйте на практике и добиваться высоких результатов.

Государственное и социальное управление, включая повсеместное внедрение цифровых технологий в образование, может резко повысить эффективность, образования и обучения. При этом развивающаяся экономика нашей страны, то есть цифровая экономика, - это не только вид деятельности, но и бизнес, производственные объекты, качественное образование и услуги. Термин «цифровой» означает активное использование информационных технологий во всех сферах. Если в простой экономике основным ресурсом

являются материальные блага, то в цифровой экономике это будет информация, которую можно обрабатывать и передавать.

Цель применения цифровых технологий в системе образования республики, выявить приоритеты развития образовательного процесса на основе анализа их возможностей, на основе анализа того, насколько цифровые технологии играют важную роль в образовании и как реализовать их, обогащенные аудио- и видеоматериалами, показать, что они быстрее доходят до ума учеников, а также лучше сохраняются в памяти. При выводе о формировании научно обоснованного подхода к внедрению цифровых технологий в образовании целесообразно использовать нормативные документы, изучение, систематизацию и обобщение существующей практики.

В нашей стране пандемия затронула систему образования, а также все сферы, включая массовый перевод детских садов, школ и вузов на онлайн-образование. Потому что в любом случае преподавание и обучение не должны прекращаться.

Как говорят наши ученые, если вы хотите вторгнуться в страну, прежде всего, вам нужно разрушить ее систему образования. В эпоху пандемии одни и те же цифровые технологии в онлайн-образовании прошли долгий путь в организации учебного процесса.

По данным ЮНЕСКО, 1,7 миллиарда учеников во всем мире потеряли свое традиционное чтение из-за приостановки занятий.

Согласно данным, сегодня только 60 процентов стран, закрывших учебные заведения из-за пандемии, перешли на полностью цифровое образование. В то время как некоторые международные эксперты утверждают, что переход к онлайн-образованию не завершен, этот процесс следует рассматривать как выход из проблемной ситуации, иначе качество образования снизится, в то время как другие признают, что началась новая эра для современного образования. Интеллектуалы в некоторых странах настаивают на использовании цифровых технологий при охвате дистанционного обучения.

У нас тоже невысокий уровень цифровых технологий и интернет-трафика. Это связано с тем, что Интернет-инфраструктура в удаленных районах развита недостаточно. Это может привести к снижению качества образования, как прогнозируют некоторые эксперты [2].

Неудивительно, что система образования сегодня погружена в цифровые технологии, поскольку это служит базой для серьезного анализа и педагогического обоснования всего того, что сегодня предлагается в информационном пространстве. [3]

О важности влияния интернет-среды на сознание молодежи можно судить по отчетам правительства, современных СМИ, педагогическим общественным дискуссиям, а также исследованиям депутатов.

Следует отметить, что ранее мы ограничивались внедрением цифровых технологий во всех сферах: промышленность, экономика, банковское дело и другие. [4].

И сегодня можно сказать, что внедрение цифровых технологий в сфере образования служит только повышению эффективности образования.

Как это поможет увеличит активность цифровые технологии в учёбе для учителей и учеников.

Учителям:

-эффективное использование электронных книг;

-внезапное сокращение бумажной работы;

- скорость обмена информацией между учителями и учениками;

-создание электронных версий учебных материалов не только на бумаге, но и для дальнейшего использования.

Для учеников:

-расширенный обмен информацией со сверстниками и постоянная осведомленность о домашних заданиях;

- уметь переосмыслить уроки, которые повышает эффективность с помощью цифровых технологий;

Что нужно сделать, чтобы эффективно использовать цифровые технологии в образовании при сохранении качества обучения?

В первую очередь, конечно, нам необходимо улучшить интернет-инфраструктуру в нашей стране, улучшить качество услуг, предоставляемых операторами мобильной связи, и, самое главное, создать условия и льготы для населения, особенно учеников, для освоения последних достижений современной информационные и коммуникационные технологии.

Во-вторых, внести предложения в компетентные органы по расширению использования цифровых технологий в организации учебного процесса и развитию информационных ресурсов, учебных пособий и технологий дистанционного обучения, привлечению творческих студентов к проектам оцифровки вузов; Создание центров, включая конструкции, классы, лаборатории, медиа-студии и т. д., оснащенные эффективными цифровыми устройствами, и применение накопленного в нем опыта во всех учебных заведениях Узбекистана.

В-третьих, обеспечить прочную интеграцию современных информационно-коммуникационных технологий и образовательных технологий, создать дополнительные условия для непрерывного развития профессиональных навыков учителей в этой сфере.

В-четвертых, организовать и провести учебные курсы для учителей по таким темам, как использование систем интерактивных презентаций, разработка интерактивных и мультимедийных презентаций в связи с Интернетом для лекций и семинаров.

В-пятых, реализация дистанционного обучения в любое время с использованием интерактивных презентационных систем в реальном времени, систем видеоконференцсвязи, виртуальных залов, электронных ресурсов.

В-шестых, использование облачных технологий, виртуальной реальности, дополненной реальности и использование 3D-принтеров при разработке дидактических материалов и экспериментальных проектов, использование цифровой дидактики и цифровых образовательных моделей, научного Интернета для обсуждения проектов для преподавателей и студентов, диссертаций, необходимо разработать исследования и другие сайты.

Только тогда мы сможем использовать цифровые технологии, чтобы студенты получали образование, в котором они нуждаются сегодня, без ущерба для качества образования.

Важно отметить, что наша сегодняшняя жизнь - это все о технологиях, от утреннего звонка до конца дня с планированием и чтением. Мы хотели создать возможности для полезного использования технологий для улучшения и повышения качества образования. Когда планшет становится элементом обучения, дети с большим интересом входят в учебный процесс. Это равносильно совмещению классического образования с игрой. В результате улучшится процесс обучения, повысится мастерство, уровень образования и эффективность обучения. Образованное поколение, профессиональные кадры - это залог широкого развития общества.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В заключение отметим, что современные процессы обучения сильно отличаются от процессов десятилетней давности, и классы оснащены компьютерами, iPad, планшетами, интеллектуальными досками и другими технологиями обучения. Как и в других частях света, в нашей стране существует семь поколений цифровых экранов - телевизоры, компьютеры, планшеты, фаблеты, смартфоны и умные часы. В результате наличия такой плотной цифровой среды и постоянного взаимодействия с ней сегодняшние

процессы мышления и обработки информации учеников радикально отличаются от их прежнего мышления и информационных процессов. [6]

Цифровое поколение, которое является нашим будущим, не может и не должно воспитываться в стиле, которому научились наши родители. Наряду с использованием классной доски и белого мела в обучении этого поколения замена доски на белую, а мел на маркер ничего не изменит, то есть это не будет способом поощрения современных учеников к обучению. Необходимо адаптировать систему образования к цифровому поколению за счет массового и эффективного использования инновационных образовательных технологий и дидактических моделей, основанных на современных информационных и коммуникационных технологиях.

ЛИТЕРАТУРЫ (REFERENCES)

1. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису 24 января 2020 года.
2. https://www.pv.uz/uz/news/Did-pandemic- accelerate-show-to-digital-education.
3. Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от лично ориентированной Smart-дидактики к блокчейну в целевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. - 2019. - № 1.
4. Абдуллаев М., Сайдахрор Г. и Аюпов Р. (2020). Цифровая экономика - актуальное направление обучения. Архив научных исследований, 1 (23). извлечено от https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702.
5. URL: http://science-education.ru/ru/article/view?id=28507 (контактные данные: 25.06.2020).
6. Бекчанова Ш.Б. «Components of Distance Learning Systems»Academicia Globe: Inderscience Research. USA 2021 y.
7. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
8. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
9. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.

Интернет русурсы:

1. https://www.edutopia.org/article/how-improve-distance-learning-students-ieps

2. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000128463
3. https://disabilityrightsflorida.org/disability-topics/disability_topic_info/parents_of_students_on_individual_education_plans_iep

NUROTA GILAMDO'ZLIK MAKTABI TADQIQOTLAR: MUAMMO VA YECHIMLAR

Tashmurodov Ravshan Suvanovich
Toshkent davlat texnika universiteti
katta o'qituvchi
t.ravshangmail.com
tel: (93)5324789

Annotatsiya: Maqolada an'anaviy hunrmandchilik turining gilamdo'zlik sohasi bo'yicha Markaziy Osiyo mintaqasida olib borilgan tadqiqotlarga qisqacha ta'rif berilgan. Nurota vohasida gilamdo'zlik an'analarini saqlab qolingani va aholi turmush tarzidagi o'rniga munosabat bildirilgan, qisqacha gilam turlariga tarif berilgan. Mustaqillik yillarida gilamchilik turlari bo'lgan e'tibor va bu borada yechimini kutayotgan masalalar bo'yicha fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: hunarmandchilik, gilamdo'zlik, julxirs, juvaraki, patli va patsiz gilamlar, meros, munosabat.

Аннотация: В статье кратко описивается исследований, проводимых в Центральноазиатском регионе в области ковроткачества как традиционный промысл. Как выгладилься традиции ковроткачества, место значения и роль в жизни Нуратинском оазисе сохранились, дано краткое описание виды ковров. За годы независимости соответственно определён внимание на виды ковров и мнения по вопросам, которые необходимо решить.

Ключевые слова: ремесла, ковроткачество, джульхирсы, джувараки, ворсовые и безворсовые ковры, наследие, отношение.

Abstract: The article briefly describes the research carried out in the Central Asian region in the field of carpet weaving as a traditional craft. How the traditions of carpet weaving were smoothed, the place of significance and role in the life of the Nurata oasis were preserved, a brief description of the types of carpets is given. During the years of independence, attention was accordingly determined on the types of carpets and opinions on issues that need to be resolved.

Key words: crafts, carpet weaving, julgirs, juvaraki, pile and lint-free carpets, heritage, attitude.

KIRISH

Azaldan sharq aholi turmush tarzida an'anaviy hunarmandchilik sohasida bebaho san'at asarlari yaratilgan. Mamlakatimiz hududlarida tarixiy–etnografik mintaqalari Zarafshon vohasi, Surxon vohasi, Farg'ona vodiysi, Xorazm vohasi va Toshkent vohalarida tashkil topgan qadim shaharlarda o'ziga xos hunarmandchilik maktablari bo'lgan. Bu hunarmandchilik maktablarida gilamdo'zlik sohasida

yaratilgan ijod namunalari o'zbek xalqining dunyoqarashi va milliy tafakkurining namunasi sifatida asrlardan asrlarga o'tib sayqallanib, rang barang shaklda, turli o'lchamlarda avlodlardan avlodlarga yetkazilgan. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan imzolangan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi «Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida» PF-5242-son Farmoni[1: https://president.uz] xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirish uchun avvalo, hunarmandchilikning buyum turlari, shakl va bezaklari, ishlab chiqarish an'analarini mukammal o'rganishni taqozo etmoqda.

Aslini olganda ana'anaviy hunarmandchilikning gilamdo'zlik san'ati rivoji tarixini germenevtik bog'liqligi qadimiy etnografik ildizlari xususiyatlarga egaligi uchun ham uni o'rganish davom etmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR:

Respublikamizning qadimiy hududlaridan biri bo'lgan Nurota vohasi azaldan turli etnoslarning o'zaro etnomadaniy aloqalari, assimilyatsiyalashuvi uchun o'ziga xos etnomuloqot hududi bo'lganligi, bunday o'zaro munosabatlarning hudud aholisining an'anaviy mashg'ulotlarida, xususan, chorvador aholi jamoaviy hayot tarzida ayniqsa, ayollarning birgalashib gilam to'qish tadbirlarni tashkil etganligida ham o'z ifodasini topganligini ko'rsatmoqda. Nurota vohasida yaratilgan hunarmandchilik mahsulotlari o'zining betakror shakllari va bezaklari bilan boshqalaridan ajralib turadi.

XIX-XX asr mobaynida Nurota vohasi an'anaviy hunarmandchiligi tarixini o'rganishga bag'ishlangan barcha ilmiy va ilmiy-ommabop adabiyotlarni uch guruhga ajratish mumkin:

1) O'rta Osiyoning Rus imperiyasi tarkibida bo'lgan davrida chop etilgan adabiyotlar majmuasi;

2) Sovet davrida yaratilgan ilmiy adabiyotlar majmuasi;

3) O'zbekiston mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyin yaratilgan ilmiy risolalar va tadqiqotlar majmuasida aks etgan to'qimachilik sohasidagi innovasion texnologiyalar ta'rifi.

Rossiya imperiyasi O'rta Osiyoni bosib olgandan keyin mustamlaka hududini mukammal o'rganish maqsadida bir zator ilmiy ekpedisiyalar uyushtiradi. Ushbu ekspedisiya a'zolari D.N.Logofed, N.V.Xanikov, N.A. Maev, A.D.Grebenkin O'rta Osiyo, xususan, Buxoro amirligi shaharlari, bozorlari, aholisining etnik tarkibi, kiyim-kechaklari, mashg'ulotlari to'g'risida muhim ma'lumotlarni keltirib o'tishgan[2: t. 1,2 – SPb., 1911; – SPb., 1886]. Bundan tashqari A.Borns, A.P.

Fedchenko, P.I. Nebolsin, P.I. Pashino, A.Vamberi, N.F. Petrovskiy, M. Bekchurin, Ye.K. Meyndorf, A.Kun, L.F. Kostenko, K.K. Palen, V.I. Masalskiy va boshqalar tomonidan chop ettirilgan asarlardan ham hunarmadchilik kasbining ayrim sohalari o’rin olgan. Ular orasida A. Semyonovning «Buxoro mang’itlari tarixi» nomli maqolasida ushbu amirlikning xo’jalik hayotida muhim o’rinda turgan bir qancha hunarmadchilik tarixiga oida ma’lumotlar uchraydi [3: SAGU. Vip. 4. – T., 1924].

Sovetlar davrida I. Krauze, N.E. Simakov, V.V.Stasov, V.K.Rozvodskiy, M.F. Gavrilov A.O. Suxareva, Ye.M. Pesherova, M.K. Raximov, D.K. Mirzaahmedov, G.L. Chepeleleskaya, P.A. Goncharova, M.S.Andreyev, V.G. Moshkova[4: – M.,1872, – S. 209.;– SPb., 1883.; 1892 g., № 64.; – T., 1916; «Starie godi», 1914.; – T., 1928.; ITORGO, t. XVII, 1924.; –T., 1929.; I, vip. 2, –T., 1929.; –T., 1927, № 1-2.; «EO», 1911, kn. 88-89, –C. 1-43.; –T., 1925.; –T., Fan, 1970.] kabi tadqiqotchilar tomonidan yozilgan ma’lumotlarda Markaziy Osiyo xalqlari muhim mashg’ulotlaridan biri bo’lgan to’qimachilik va unda yondosh kasb turlari, ishlab chiqarish jarayonlarida ishtirok etgan hunarmandchilik uyushmalari to’g’risidagi ayrim qimmatli fikr-mulohazalar jamlangan.

Sovetlar davrida singari olimalar xalq hunarmandchiligi sohasida N.X. Azizova, M.V. Sazonova, N.G. Boronza, N.S. Sodiqova, A.I. Sidorenko, A.R. Artikov, to’qimachilik va uning yung nafis turlaridan bo’lgan kashtachilik, zardo’zlik hamda gilamdo’zlik to’g’risida izlanishlar olib borgan R.R. Radjabov, K. Tursunaliev, T. Abdullaev, D. Faxredinova, A.Hakimov kabi tadqiqotchilar gilamdo’zlik va unga tutash kasanachilik sohalari haqida tarixiy muzeylardan o’rin olgan eksponatlar orali tadqiq olib borishgan.

Mustaqillik yillarida Nurota vohasi tarixiga bo’yicha X.Berdiev, O’.Oripov, T.Salimov, A.P.Shevyakov, A.Tog’aev, F. Tolipov, L.Yuldasheva kabi tadqiqotchilar tomonidan chuqur o’rganilgan. Tadqiqotlardan ko’zlangan maqsad Nurota vohasi qadim tarixini milliy madaniy meros sifatida o’rganishda qimmatli bo’lishiga qaramay, mazkur vohada an’anaviy hunarmandchilik sohasining to’qimachilik yo’nalishi komleksida tarixiy etnografik jihatdan yaxlit holda yoritilmagan, degan xulosani keltirib chiqaradi.

Natijalar: Gilam to’qish bo’yicha yana bir maktab hozirgi Jizzax viloyati va tog’li Nurota vohasida mavjud bo’lgan. Bu aholi o’rta asrlarda “Nurota turkmanlari” deb nom olgan. 1928-1929 yillarda G.Moshkova hukumat topshirig’i bilan O’zbekispromkoperatsiya tizimini rivojini ta’minlashda palas ishlab chiqarish artellarini ta’sis etilishi bo’yicha ekspedisiya xodimi sifatida gilam to’qish bilan shug’ullanuvchi eng ko’p turkman qabilalari yashayotgan joylarda tadqiqot olib borganligini ta’kidlagan[5: –T., Fan, 1970. – S. 238.]. Muallifning uqtirishicha o’sha

paytlarda boshqa o’zbek qabilalarining guruhlari - burgut, naymon, turk, mitan, qoraqalpoq va qozoqlar - kamroq edi. Mintaqada bir necha qishloqlarni tashkil qilgan mutlaqo yangi qozoq muhojirlari bilan bir qatorda yuz yil oldin bu erda yashagan qadim o’zbeklar guruhlari mavjud edi. “Toma” – (ilgari Zulmkoriz, Ko’nasaroy) qishlog’i, Chuya va boshqalar shular jumlasidandir.

1-rasm. O’zbek toma urug’i gilamdo’zlarining xo’rjun ishi.

V.G.Moshkova o’z qarashlarida A.D. Grebenkin, I.I.Zarubin, M.S. Andreyevning ma’lumotlariga tayanib, XIX asr turkmanlarning qozoyoqli, bugajalli, qanjig’ali, oytamg’ali urug’lari o’zlarini turkmanlarning “taka” urug’iga mansub bo’lganligi turkman urug’larining milliy o’ziga xosligi, tili va butun kundalik hayoti ularni o’zbek deb hisoblashimizga imkon beradi, deb uqtirib o’tgan[6: – M: Universitet. 1872. – C. 107; –L., 1926, – C. 13; ITORGO, t. XVII, 1924. – C. 123; t. II, – T., 1926].

Nurota vohasida yashovchi o’zbeklariga tegishli “Olti ota turkman” va “Besh ota Mang’ishlov” turkmanlarining nayman, tuyoqli, tukman, yuz, qirq, saroy kabi bir qancha urug’lariga kiruvchi aholi xotin-qizlari tomonidan ishlab chiqarilgan. Bu maktab tomonidan yaralgan gilamchilikka aloqador to’qima buyumlar soni bo’yicha Andijon, Samarqand, Qashqadaryo vodiysi va Amudaryo quyi oqimidagi maktablardan sezilarni darajada ko’proq tovar ishlab chiqarilgan. Jizzax va Nurota vohasi gilamdo’zlari tomonidan to’qilgan junli to’shalmalar yaratilish texnikasida

uzun bo'yli "julxirs" yoki "juvaraki", uncha katta o'lchamga ega bo'lmagan kalta patli gilamlar, patsiz gilamlardan "kohma", sholcha va olachalar to'qilgan. Bundan tashqari bu yerda devorga o'rnatishga mo'ljallangan bezakli "qiz gilam"; ko'chmanchi chorvadorlarning yaylov izlab boshqa joylarga ko'chishida ul-bul narsalarni tugib qo'yish "choyshab"ni eslatuvchi "bo'xjoma"; o'tovlarning sirt qismiga osib yoki ilib qo'yiladigan "qur", "basqur"; patli gilam; patsiz "terma gilam" yoki "kohma" va turli tuman buyumlarni solish va olib yurish uchun ishlatiladigan to'rva(kichik qopcha) xaltalar – ("napramach", "xo'rjun"– yo'l xalta)dan iborat bo'lgan.

2-rasm. Jo'sh qishlog'idagi patli gilam (fotosurat 2019 yil)

XIX asr o'rtalarida Nurota turkman ayollari gilam to'qish mashg'uloti tajribalari osha boshladi. O'sha asr oxirlarida tub joy aholisining ayrim qatlamlari uchun gilam to'qish qo'shimcha daromad manbaiga aylandi o'z ehtiyojlaridan ortgani bozorlarga olib chiqib sotish ishlari amalga oshirildi. Jundan to'qilgan patli va patsiz gilamlarni hozirgi Samarqand va Buxorodagi bozorlariga olib borib sotishgan. Ularni asosan boy va o'ziga to'q, muhtoj o'zbek va tojik tilida so'zlashuvchi aholi sotib olishgan. Nurota gilamlarini Samarqand aholisi uylarida, choyxonalarida, Mitandan to Samarqandgacha bo'lgan yo'lda joylashgan ko'plab dehqon uylarida topish mumkin bo'lgan. Qadimgi gilam sotuvchilarning so'zlariga ko'ra, ko'plab Nurota gilamlari inqilobdan oldingi davrda Samarqand gilam bozoriga kirgan. Mahalliy savdo rastalarida ular Nurotaning "Oq tov" gilamlari nomini olgan. Samarqand viloyati bozorlarida Nurota gilamlari oqimi ayniqsa birinchi jahon urushiga yillarida bir muncha ko'paygan.

MUHOKAMA: V.G. Moshkova ta'kidlashicha, Qoratosh(aslida Oqtog'ning Zarafshon vohasiga tutash qismidagi Voushtog' yoki Qoratog') janubiy qimidagi Gum qishlog'idan bo'lgan savdogarlar va qozoq boylari gilamni sotib oluvchi chayqovchi savdogarlar shaxsiy foydalanish uchun tayyorlangan, sotuvga qo'yilmaydigan gilamlar va eski buyumlar sotish orqali daromadlari oshgan[7: –T., Fan, 1970. – S.68]. Ammo, birinchi jahon urushi va fuqarolik urushining og'ir yillarida ushbu hududda gilam mahsulotlari ishlab chiqarish sezilarli darajada pasaydi. Jun va bo'yoqlarning etishmasligi, mahsulotlarning erkin sotilish imkoniyati yo'qligi ushbu hududda gilam ishlab chiqarishni sekinlashishiga sabab bo'ldi.

XX asr 30-40-yillarda qishloqlarda patli gilam to'quvchi ayollar soni kamayib borgan, V.G. Moshkova Nurota turkmanlari orasida bo'lganida, bunday gilamlarning to'qilishini ko'rish uchun faqat ikkita uyga kirishga muvaffaq bo'lgan. Faqat u yerda katta yoshdagi ayollar (kamida 40 yosh) patli gilam to'qiyotganini o'z ko'zi bilan ko'rishga muvaffaq bo'lgan. Shunday bo'lishiga qaramay, bu davrda uncha ko'p vaqt, qiyin mehnat va ko'p jun talab qilmaydigan tezda to'qiladigan oddiy chiziqli kohma gilamchalar nafaqat hamma joyda, balki o'z ehtiyojlari uchun ishlatilgan.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ishlar qatorida bevosita Nurota vohasiga taalluqli voha ayollarining an'anaviy kiyim- kechaklari va taqinchoqlari masalasi olima G.K.Yuldasheva tomonidan alohida dissertasion tadqiqot sifatida o'rganilgan bo'lib, unda muallif ayollarning an'anaviy kiyim-kechaklari va taqinchoqlarini dala etnografik ma'lumotlari asosida tadqiq etadi[8: – T., 1995. – 21 s.]. Muallif o'z ishida voha aholisining etnik tarkibi, xo'jalik turmush tarzi kabi masalalarga ham ba'zi o'rinlarda to'xtalib o'tadi.

XIX asr so'nggi choragi hamda XX asr boshlariga oid adabiyotlarda o'zbeklarda katta patriarxal oila jamoasi, qishloq jamoasi faoliyati, oilaviy munosabatlar xususan, nikoh, qalin masalalariga tegishli ma'lumotlar nafaqat o'sha davr uchun balki bugungi kunda ham o'z mohiyat va e'tibori bilan qimmatli ekanligini qayd etish zarur.

Zamonaviy o'zbek qishlog'idagi madaniy-maishiy hayot masalasi S. Mirhosilov tomonidan o'rganilib, qishloqda XX asrning ikkinchi yarmiga kelib kolxozchilar turmush darajasi oldingi davrlarga qaraganda oshganligi ko'rsatiladi. Bunda shubxasiz mahalliy boshqaruv tizimini o'ziga xos o'rni bo'lgan[9: SE. - 1979. – № 1; – 1977. – № 4]. Muallif XX asrning ikkinchi yarmidan so'ng o'zbek qishloqlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ko'proq e'tibor bergani uchun, hududiy qo'ni-qo'shnichilik jamoasining vazifalari, o'zbek oilasining keyingi etnoevolyusion taraqqiyoti kabi masalalarni sovet davlati mafkuraviy qarashlari doirasida zamonaviy madaniyat ta'siridagi o'zgarishlar asosida tahlil etadi.

T.X.Toshboyeva va M.D.Savurovlar qishloqdagi o'zbek oilasi maishiy turmushini an'anaviy va zamonaviy urf-odatlar negizida o'rganar ekanlar, jamoa funksiyasiga xolisona yondashishga harakat qiladilar. O'sha paytdagi qishloq kengashlari, mahalla qo'mitalarining aholi turmushi bilan bog'liqlikdagi faoliyatini bazi o'rinlarda tahlil qiladilar xolos[10: – T., Fan, 1989. – S. 40-162].

XULOSA

Nurota turkmanlarining gilam san'ati uzoq vaqt davomida barpo etilgan juda murakkab madaniy majmua bo'lib, bir vaqtning o'zida ushbu hududda yashagan va hozirgi paytda uning asosiy aholisini tashkil etuvchi ko'plab qabilalarning ijodiy badiiy faoliyati natijasidir. Shubhasiz, Nurota tog' tizmalarining gilam to'qishida nafaqat turkiy xalqlar, balki Eronda yashaydigan mahalliy aholining ma'lum guruhlari ham qatnashgan.

Turkman gilam san'ati genezisi masalasi juda murakkab va uni hal qilish uchun Nurota tog' etagining o'rganilmagan maydonlarini qo'shimcha o'rganishni va katta qiyosiy materialni jalb qilishni talab qiladi.

Hozirda gilam to'qish san'ati Xorazm, Samarqand, Urgut, Nurota, Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida yashab, rivojlanib bormoqda. Yangi gilam mahsulotlarini yaratadigan hunarmandlar gilam buyumlarini bezashning texnik uslublari va badiiy asoslarining chuqur an'analarini o'zlashtirmoqdalar va tiklamoqdalar.

Takliflar: 1978 yilda respublikamizning Xorazm viloyatida gilam to'qish kombinati tashkil etildi.Shunga ko'ra mustaqillik yillarida Samarqand, Urgut, Nurota, Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida gilam to'qish sanoatida tadbirkorlar xizmati tufayli alohida sexlar, chetdan zamonaviy gilam to'qish dastgohlari keltirildi va faoliyat olib bormoqda[11: O'ME, –T., 2002 y. –B. 11-13]. Natijada gilamdo'zlik sanoati alohida sanoat tarmog'i sifatida yuksalishlarga ko'tarilmoqda.

Mahalliy sanoatda korxonalarda zamonaviy tipdagi gilamlarga ehtiyoj kundan-kunga ortib bormoqda, ammo qo'lda to'qilgan gilam va paloslarga ehtiyoj yo'qolib bormoqda. Buning uchun qo'lda to'qilgan gilam va paloslarning qadimdan saqlanib qolgan usul va uslublarini saqlab qolish, rivojlantirish, zarur bo'lsa xalqaro aloqalar ko'lamida brend darajasiga olib chiqish azaldan mavjud bo'lgan Nurota gilamdo'zlik maktabi an'analarini tiklash vaqti kelganini, ta'kidlab o'tishni o'rinli hol deyish mumkin

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1.https://president.uz/uz/lists/view/1255

2. Logofet D.N. Buxarskoe xanstvo pod russkimi protektoratom. t. 1,2 – SPb., 1911; N.V.Xanikov. Opisanie Buxarskogo xanstva. – SPb., 1843; Maev N. Buxoro xonligi ocherklari. – Toshkent., 2012. Svideniya po indentatskoy chasti sob. V Buxarskom xanstve. – SPb., 1886 va boshq.

3. Semyonov A. Istoriya Buxarskix mangitov.// Byulleten. SAGU. Vip. 4. – Tashkent, 1924.

4. Krauze I. Zametki o krasilnom iskusstve tuzemnix jiteley Turkestanskogo kraya, «Russkiy Turkestan», vip. II, –M., 1872, str. 209.; Simakov N.E. Iskusstvo Sredney Azii (Albom), – SPb., 1883.; Stasov V.V. Resenziya na albom Simakova, «Golos», 10 marta 1892 g., № 64.; Rozvodskiy V.K. Kustarnie promisli v Turkestanskom krae, – Tashkent., 1916; Felkerzam A.A. Starinnie kovri Sredney Azii, «Starie godi», 1914, oktabr-dekabr; 1915, iyun; Andreyev M.S. Ornament gornix tadjikov verxovev Amu-Dari i kirgizov Pamira, –Tashkent., 1928; Andreyev M.S. Nekotorie rezultati etnograficheskoy ekspedisii v Samarkandskuyu oblast v 1921 g., ITORGO, t. XVII, 1924; Gavrilov M.F. Ornament kirgizov Susamira, – Tashkent., 1929; Gavrilov M.F. Materiali k etnografii tyurok Ura-Tyubinskogo rayona, Trudi SAGU, ser. I, vip. 2, –Tashkent, 1929; Gavrilov M.F. Tkaskoe iskusstvo uzbekskoy jenщini s. Milyabad, «Narodnoe xozyaystvo Sredney Azii», – Tashkent, 1927, № 1-2. Semenov A.A. Kovri russkogo Turkestana, «Etnograficheskoe obozrenie», 1911, kn. 88-89, str. 1-43; O'sha muallif; Bibliograficheskiy ukazatel po kovrovim tkanyam Azii, – Tashkent., 1925.; Moshkova V.G. Kovri narodov Sredney Azii konsa XIX – nachalo XX vv. Materiali ekcpedisiy 1929-1945 gg. –Tashkent., Fan, 1970

5. Moshkova V.G. Kovri narodov Sredney Azii konsa XIX – nachalo XX vv. Materiali ekcpedisiy 1929-1945 gg. –Tashkent, Fan, 1970. – S. 238.

6. A. D. Grebenkin. Uzbeki. Vip. II. – M: Universitet. 1872. – S.107; Zarubin I. I. Spisok narodnostey Turkestanskogo kraya, L., 1926, str. 13; Andreyev M. S. Nekotorie rezultati.., – C. 125; Materiali po rayonirovaniyu Sredney Azii, t. II, – Tashkent., 1926).

7. Moshkova V.G. Kovri narodov Sredney Azii konsa XIX – nachalo XX vv. Materiali ekspedisiy 1929-1945 gg. –Tashkent., Fan, 1970. – S.68.

8. Yuldasheva G.K. Tradisionnaya odejda i ukrasheniya jenщin Nuratinskoy dolini (kones XIX – nachalo XX veka).: Avtoref. dis. … kand. istor. nauk. – Tashkent., 1995. – 21 s.

9. Mirxasilov S.M. Sotsialno-kulturnie izmeneniya i otrajenie ix v sovremennoy seme selskogo naseleniya Uzbekistana // SE. - 1979. – № 1; O'sha muallif.

Sovremennaya semya selskogo naseleniya Uzbekistana // Obщestvennie nauki v Uzbekistane. – 1977. – № 4.

10. Tashbayeva T.X., Savurov M.D. Novoe i tradisionnoe v bitu selskoy semi uzbekov. – Tashkent., Fan, 1989. – S. 40-162.

11. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. O'ME, – Toshkent., 2002 y. –B. 11-13.

MAKTAB GEOMETRIYA KURSIDA ANALOGIYA METODI

Otabek Qo'ziyev Cho'liyevich
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti "Oliy matematika" kafedrasi o'qituvchisi.
e-mail: quziyev71@mail.ru

Annotatsiya: *Matematika fani olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib beradi. Matematik bilimlar o'quvchilarning intellektini, diqqatini rivojlantirishda, ko'zlangan maqsadga erishishda qat'iyat va irodani, tartib-intizomlilikni tarbiyalashda, tafakkurini kengaytirishda muhim hisoblanadi. Shuningdek, matematika fani ishlab chiqarish, fan-texnika, texnologiyaning rivojlanishida ham o'zining alohida o'rniga ega. Shu sababli matematik madaniyat umumbashariy madaniyatning asosiy bir bo'lagidir. Matematik ta'limga kreativ yondashuv jamiyatda uchraydigan masalalarni mantiqiy fikrlash asosida yechishda o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni hosil qiladi. Ushbu maqolada maktab geometriya kursining teoremalarini isbotlash, masalalarni yechishni o'quvchilarning matiqiy fikrlashini rivojlantirishda ilg'or ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, hamda o'qituvchining innovatsion yondashuvidan biri maktab geometriya kursini o'qitishda analogiya va umumlashtirish metodini tadbiq etishdir. Quyida analogiya va umumlashtirish metodlarinita'lim jarayoniga qo'llash keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *axborot texnologiyalari, pedagogik texnologiyalar, o'qituvchining innovatsion faoliyati, planimetrik figura, stereometrik, o'xshatish, anologiya.*

Abstract: *The science of mathematics is the basis of knowledge of the universe, revealing the specific laws of events and phenomena around it. Mathematical knowledge is important for the development of students' intellect, attention, determination and will to achieve the desired goal, discipline, and broadening their thinking. Mathematics also has a special place in the development of production, science and technology. That is why mathematical culture is an integral part of universal culture. A creative approach to math education develops students' practical skills in solving problems in society based on logical thinking. In this article, one of the innovative approaches of the teacher is to prove the theorems of the school geometry course, to use problem-solving techniques in the development of students' mathematical thinking, and to apply the method of analogy and generalization in teaching school geometry course. The*

following is an application of analogy and generalization methods to the educational process.

Keywords: *information technology, pedagogical technology, innovative activity of the teacher, planimetric figure, stereometric, analogy, analogy.*

KIRISH (ВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Jahonda texnologiyalashib boradigan mehnat bozorida raqobatbardosh kadr bo‘lib yetishishi uchun o‘quvchilardan matematik bilimlarni puxta egallashlari talab etadi.

Bugungi kunda respublikamiz hayotida siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlar bo‘lmoqda. Bu o‘zgarishlar, jamiyatni chuqur bilimli, yosh avlodni o‘qitishda ilg‘or pedagogik texnologiyalarni dars jarayonlariga tatbiq qilishni rivojlantirishni talab qilmoqda. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun «Matematika» o‘quv dasturidagi mavzu materiallarini axborot va pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish metodikasini yaratish zarur.

Matematika fani olamni bilishning asosi bo‘lib, tevarak-atrofdagi voqea va hodisalarning o‘ziga xos qonuniyatlarini ochib beradi. Matematik bilimlar o‘quvchilarning intellektini, diqqatini rivojlantirishda, ko‘zlangan maqsadga erishishda qat’iyat va irodani, tartib-intizomlilikni tarbiyalashda, tafakkurini kengayishida muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, matematika fani ishlab chiqarish, fan-texnika, texnologiyaning rivojlanishida ham o‘zining alohida o‘riniga ega. Shu sababli matematik madaniyat umumbashariy madaniyatning asosiy bir bo‘lagidir.

«Matematika tushunchalar, atamalar va ta’riflarda» kitobida o‘xshashlikning quyidagi ta’rifi berilgan: o‘xshashlik - obyektlar yoki hodisalarning har qanday xususiyatlar, belgilar, aloqalardagi o‘xshashligi va bu narsalarning o‘zi har xil. Analogiya - fikr yuritishning kirish mumkin bo‘lgan usuli, ammo u isbotlashdan ko‘ra ishonchli. Agar ushbu bayonot quyidagi o‘xshashlik bilan qat’iy isbotlanishi mumkin bo‘lsa, undan foydalanish lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / LITERATURE REVIEW)

J. Poya «Matematika va aqlga asoslangan fikrlash» kitobida analogiya qandaydir o‘xshashlik ekanligini ta’kidlaydi. O‘xshatishning boshqa o‘xshashlik turlaridan farqi mutafakkirning niyatida. Shunga o‘xshash obyektlar bir - biriga bir ma’noda mos keladi.

J.Poya «Matematik kashfiyot» kitobida analogiya yangi faktlarning mo‘l-ko‘l manbai ekanligini yozadi. Eng oddiy holatlarda siz deyarli shu kabi muammoning

yechimini nusxalashingiz mumkin. O‘xshatish faqat ishni davom ettirish kerakligini ko‘rsatadi.

Analogiya haqida yana bir gap: Analogiya - bu xulosada predmetda aytib o‘tilganidan farqli mavzuga ishora qilingan xulosa.

Y.M.Kolyagin ta’kidlagan «foydali» va «zararli» o‘xshashliklar haqida gapirish mantiqan to‘g‘ri keladi. «Foydali o‘xshashlik» ning misoli, xususan, butun sonlar bilan bog‘liq ko‘plab tushunchalar va hukmlarni ratsional sonlar to‘plamiga ruhiy ravishda o‘tkazishdir. Masalan, ikkita ratsional sonni taqqoslashda butun sonlarni taqqoslash bilan bir xil algoritm ishlatiladi. «Zararli» o‘xshashlikning misoli, raqamning bo‘linish mezonini 27 ga bo‘linish mezonini 3 va 9 ga ma’lum bo‘lgan bo‘linish belgilariga o‘xshashlik bilan taqqoslash bilan noto‘g‘ri shakllantirishga olib keladi. V.A. Oganesyan va boshq. «O‘rta maktabda matematikani o‘qitish metodikasi».[4.]

Aflotun (Platon) va Aristotel ushbu so‘zni qurish yoki natija olish uchun zarur bo‘lgan matematik protseduralar, operatsiyalar to‘plamining nomi sifatida ishlatishni boshladilar.

«Matematik tushunchalar, atamalar va ta’riflarda. 1-qism» kitobida, o‘xshashlik bo‘yicha xulosaning quyidagi ta’rifi berilgan: analogiya bo‘yicha xulosa qilish - bu obyektlarning qisman o‘xshashligi haqidagi bilimlar asosida o‘rganilayotgan xususiyatlar, munosabatlar haqida yangi bilimlarni olishga urinish.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

O‘qituvchi talabadan so‘raydi:

-to‘g‘ri to‘rtburchakning asosi ikki baravar oshirilsa, yon tomoni ham 2 baravar kamaytirilsa, uning maydoni qanday o‘zgaradi?

- maydon o‘zgarmaydi.

-to‘g‘ri. va agar to‘rtburchakning asosi 20% ga ko‘paytirilsa va tomoni 20% ga kamaytirilsa, uning maydoni o‘zgaradimi?

- yo‘q, u o‘zgarmaydi.

Talabaning so‘nggi javobi allaqachon noto‘g‘ri. To‘rtburchakning asosini a, yonini b bilan belgilab, bizda: $S = ab$. Shartga muvofiq o‘zgartirilgan to‘rtburchakning asosi $a_1 = a + 0{,}2a$, yon tomoni $b_1 = b - 0{,}2b$ Keyin $S_1 = a_1 \cdot b_1 = a(1+0{,}2) \cdot b(1-0{,}2) = ab - 0{,}04ab$. Bunday holda to‘rtburchakning maydoni 4% ga kamayadi. Keyinchalik o‘xshashlik usulidan foydalangan holda olimlar tomonidan qilingan ba’zi taxminlarning noto‘g‘ri bo‘lib chiqishiga ko‘plab misollar keltirilgan.

Shunday qilib, fransuz matematikasi Ferma (1601-1665) ning $2^{2^n}+1$ shaklidagi barcha sonlar tub sonlar asosiy bo‘ladi degan taxminlari noto‘g‘ri bo‘lib chiqdi. Ferma bu taxminni $n=1,2,3,4,\cdots$ uchun $2^{2^n}+1$ dagina qiymatlarini hisoblash orqali amalga oshirdi, agar raqamlar haqiqatan tub son bo‘lib chiqsa: $2^{2^1}+1=5$; $2^{2^2}+1=17$; $2^{2^3}+1=257$; $2^{2^4}+1=65537$.

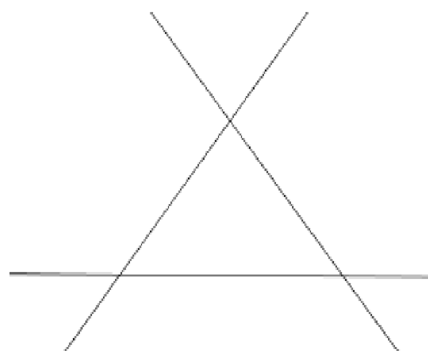
Ushbu hukmning noto‘g‘riligiga qaramay, $2^{2^n}+1$ shaklidagi raqamlar Ferma raqamlari deb nomlana boshlandi. Shveytsariyalik matematik Eyler (1707-1783) quyidagi raqam allaqachon birlashtirilganligini aniqladi: $2^{2^5}+1=416700417$

Ushbu «anologiyaga ko‘ra xulosa» noto‘g‘ri, shunga qaramay, yangi ilmiy natijani olish uchun turtki bo‘ldi: $2^{2^n}+1$ shaklidagi raqamlar orasida ham asosiy, ham kompozitsion raqamlar mavjud. Oxirgi fakt faqat Eyler tomonidan olib borilgan Fermaning gipotezasini tekshirgandan so‘ng ma’lum bo‘ldi. Taqqoslash usuli mos keladigan umumlashma hattoki yolg‘on bo‘lib chiqqanda ham tadqiqot uchun rag‘bat bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Usul tushunchasini umumiy holda ko‘rib chiqamiz. «Matematik Terminlar tarixi, tushunchalari, belgilanishi: lug‘at-ma’lumotnoma» kitobida uslubning quyidagi ta’rifi berilgan: usul - yunoncha «metodoc», so‘zma-so‘z «bir narsaga ergashadigan yo‘l» degan ma’noni anglatadi, u «meta» dan tashkil topgan va «obok» (yo‘l, yo‘l).

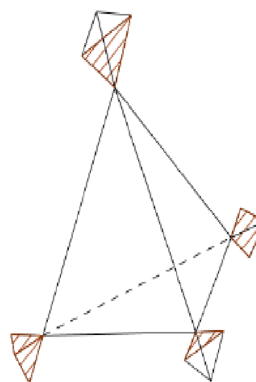
Kitobda «Matematik tushunchalar, atamalar va ta’riflarda. 1-qism», o‘xshashlik bo‘yicha xulosaning quyidagi ta’rifi berilgan: analogiya bo‘yicha xulosa qilish - bu obyektlarning qisman o‘xshashligi haqidagi bilimlar asosida o‘rganilayotgan xususiyatlar, xususiyatlar, munosabatlar haqida yangi bilimlarni olishga urinish.

Umumiy holda, uchta to‘g‘ri chiziq tekislikni etti qismga ajratishi mumkin, ulardan biri cheklangan (uchburchakning ichki hududi), ikkinchisining chegaralanmagan qismlari (bunday oltita) uchburchakning yon tomoni bo‘ylab yoki uning tomonlari davomi bo‘ylab ichki mintaqa bilan umumiy chegaraga ega.

Рис. 1

Bunday holda, chiziq faqat $1+3+3=7$ qismga bo‘linadi.

Keyin u asosiy muammoni hal qiladi (2-rasm). Umuman olganda, to‘rtta samolyot bo‘shliqni quyidagi qismlarga ajratishi mumkin: ulardan biri cheklangan - tetraedrning ichki maydoni;fazoning cheksiz qismlari tetraedr yuzi bo‘ylab (to‘rt qism) yoki uning chekkasi (olti qism) bo‘ylab ichki mintaqa bilan umumiy chegaraga ega, bu holda bo‘shliq atigi $1+4+6+4=15$ qismga bo‘linadi [4. 113-b]

Рис. 2

Planimetrik figuralar va stereometrik mos teoremalar o‘rtasida o‘xshashlik qilish mumkin.

Shunday qilib, «Maktabdagi matematika» jurnalidan «Stereometriyadagi Pifagoriya teoremasining analogi» [7.72-b] va «Biz fazoviy Pifagoriya teoremasini o‘rganamiz» [8.74-b] maqolalarida o‘xshashlik to‘rtburchak, uchburchak va uchburchakli piramida o‘rtasida o‘tkazilgan. Ma’lumki, maktab geometriyasida Pifagor teoremasi bo‘lgan to‘g‘ri burchakli uchburchak uchun ko‘proq teoremalar va formulalar ko‘rib chiqiladi.

Maqolalarning mualliflari Pifagor teoremasi to‘g‘ri burchakli piramida uchun to‘g‘ri bo‘ladi, deb farazga tayanishadi, agar yoq uzunliklari o‘rniga biz uchta yuzning maydonlarini to‘g‘ri burchak bilan olsak va gipotenuza uzunligi o‘rniga qolgan yuzning maydoni, to‘rtinchisi bo’ladi.

Biz ushbu maqolalardan olingan to‘rtburchaklar piramida uchun o‘xshash bir nechta teoremalar va formulalarni taqdim etamiz.

Formula 1. Ixtiyoriy ABC uchburchagi fazoda, uning yon tomonlaridan biri, masalan AB tomoni orqali o‘tuvchi tekislikka ortogonal ravishda proyeksiyalangan holda berilsin, ABC tekisliklari orasidagi β burchak φ burchakka teng bo‘lsin (3.-rasm) Keyin buni isbotlash oson. $S_{\Delta AOB} = S_{\Delta ABC}\cos\varphi$. Ushbu formula dihedral burchakning trigonometrik funksiyalarini tekis burchakning trigonometrik funksiyalariga kamaytirmasdan aniqlashga imkon beradi.

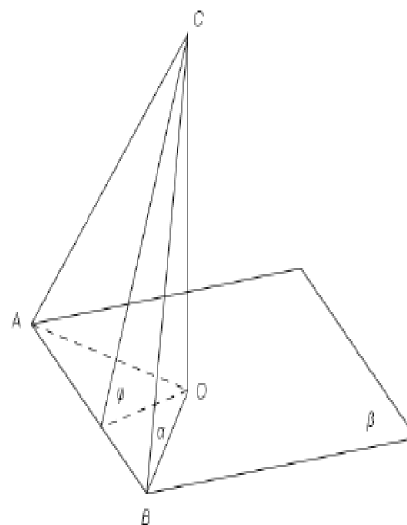

Рис. 3

Ushbu formula to‘g‘ri burchakli uchburchak piramidaga o‘xshash degan fikrga olib keladi.

Ushbu formula dihedral burchakning trigonometrik funksiyalarini tekis burchakning trigonometrik funksiyalariga kamaytirmasdan aniqlashga imkon beradi. Ushbu formula to‘g‘ri burchakli uchburchak piramidaga o‘xshash degan fikrga olib keladi.

Formula 2. Agar gipotenuzaga to‘g‘ri keladigan ABC uchburchakda $CD = h$ balandlik bo‘lsa, uni x va y segmentlarga ajratamiz, u holda $h^2 = xy$. To‘rtburchak piramidada balandlikning analogi uchburchakdir (4-rasm). $COH(CH \perp AB)$. Quyidagi belgilar mavjud: $S_{\Delta COH} = H;\ S_{\Delta CAH} = X;\ S_{\Delta CBH} = Y$

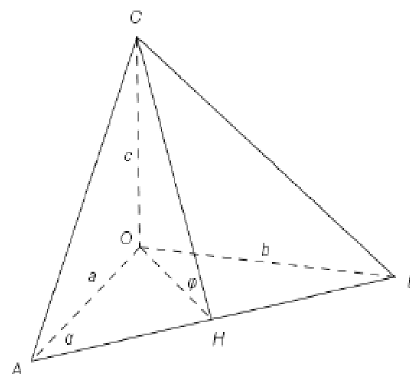

Рис. 4

U holda $H^2 = \frac{1}{4} OH^2 \cdot OC^2$.

OH^2 o‘rnini AH va HB hosilasi egallaydi, OC^2 esa $\sin^2\varphi \cdot CH^2$ So‘ngra esa $H^2 = \frac{1}{2} AH \cdot CH \cdot \frac{1}{2} HB \cdot CH \cdot \sin^2\varphi$. Natijada, ifoda quyidagi shaklga ega bo‘ladi: $H^2 = X \cdot Y \cdot \sin^2\varphi$.

Formula 3. To‘g‘ri burchakli uchburchakning maydoni uning oyoqlari hosilasining yarmiga teng, ya’ni $S=\frac{1}{2}ab$.

Analogiya usuli yordamida to‘rtburchaklar piramidaning hajmi uning yoqlari orqali ifodalanadi.

$$V=\frac{1}{3}\cdot\frac{ab}{2}c=\frac{1}{6}abc=\frac{1}{6}\sqrt{a^2b^2c^2}=\frac{2\sqrt{2}}{6}\sqrt{\frac{ab}{2}\cdot\frac{bc}{2}\cdot\frac{ac}{2}},\quad V=\frac{\sqrt{2}}{3}\sqrt{S_{\Delta AOB}S_{\Delta BOC}S_{\Delta AOC}}$$

1-teorema. To‘rtburchaklar parallelepiped uchun Pifagor teoremasining analogi stereometriyada ma’lum: $d^2=a^2+b^2+c^2$

Bu yerda d - parallelepipedning diagonali, a, b, c esa uning uchta o‘lchamining qiymatlari. OABC to‘rtburchaklar piramidasida AO=*a*, BO=*b*, CO=c Analogiya usuli yordamida quyidagi tenglik olinadi: $S^2_{\Delta CAB}=S^2_{\Delta COA}+S^2_{\Delta COB}+S^2_{\Delta AOB}$.

Oldindan olingan tenglikni ushbu formulaga almashtirib quyidagilar ko‘rsatiladi: $S^2_{\Delta AOB}\cdot tg^2\varphi=S^2_{\Delta COA}+S^2_{\Delta COB}$. To‘g‘ri burchakli uchburchakda *COH* da $tg\varphi=\frac{CO}{OH'}$. Shart bo‘yicha CO=c va *OH.* AOB va AHO uchburchaklarida joylashgan. Birida $\sin\alpha=\frac{OB}{AB'}$ va boshqasida $\sin\alpha=\frac{OH}{AO'}$. Bu tenglik $\frac{OB}{AB}=\frac{OH}{AO'}$ bo‘lib, $OH=\frac{OB\cdot AO}{AB}$. AOB to‘g‘riburchakli uchburchagida $AB=\sqrt{a^2+b^2}$. Natijada $OH=\frac{ab}{\sqrt{a^2+b^2}}$, $a\ tg\varphi=\frac{c\sqrt{a^2+b^2}}{ab}$ hosil bo‘ladi.

To‘g‘ri burchakli AOB, COA va COB uchburchaklarining maydonlari mos ravishda teng $\frac{ab}{2},\frac{ac}{2}$ va $\frac{bc}{2}$. Natijada, ilgari olingan formulalarga asoslansak $\frac{a^2b^2}{4}\cdot\frac{c^2(a^2+b^2)}{a^2b^2}=\frac{a^2c^2}{4}+\frac{b^2c^2}{4}$. Uni o‘zgartirib, biz $c^2(a^2+b^2)=c^2(a^2+b^2)$ hosil qilamiz. Oxirgi ifoda haqiqiy tenglikdir, shuning uchun dastlabki taxmin to‘g‘ri bo‘lgan va quyidagi teorema to‘g‘ri degan xulosaga kelishimiz mumkin: to‘rtburchaklar shaklidagi piramidada gipotenuza maydonining kvadrati yoqlari maydonlari kvadratlari yig‘indisiga teng.

2-teorema. Analogiya usuli yordamida to‘rtburchaklar piramida uchun kosinus teoremasi olinadi: OABC to‘rtburchaklar piramidasida tenglik bajariladi (4-rasm) $S^2_{\Delta AOC}+S^2_{\Delta BOC}=S^2_{\Delta ABC}+S^2_{\Delta AOB}-2S_{\Delta ABC}\cdot S_{\Delta AOB}\cos\varphi$ ABC va AOC yuzalar orasidagi ikkiyoqlama burchak bo‘ladi.

Yashirin o‘xshashlik tufayli yuzaga keladigan keng tarqalgan xatolar haqida bilish foydalidir. Y.M. Kolyaginning so‘zlariga ko‘ra. Quyida «Sakkiz yillik maktabda

matematikani o‘qitish metodikasi» [5] va «O‘rta maktabda matematikani o‘qitish metodikasi» [4] kitoblaridan olingan o‘quv jarayonida yuzaga keladigan keng tarqalgan xatolarga misollar keltirilgan.

1-xato. Sonlarni qo‘shish va ko‘paytirish xususiyatlarida umumiylik mavjudligi, ba’zida maktab o‘quvchilari o‘rtasida ushbu harakatlarning boshqa xususiyatlarga o‘xshashligi to‘g‘risida noto‘g‘ri o‘xshashlikning paydo bo‘lishiga olib keladi. Masalan, soxta o‘xshashlik bilan shaklning mashqini umumiy faktorga qisqartirish bilan hal qilishda talabalar ushbu $\frac{a+b}{c+b}$ iborani atama bilan «qisqartiradilar»: $\frac{a+b}{c+b}=\frac{a}{c}$.

2-xato. Juda keng tarqalgan xato xuddi shu turdagi xatolarga tegishli $\log_c(a+b)=\log_c a+\log_c b$. Haqiqiy tenglik bilan yolg‘on o‘xshashlikdan tug‘ilgan $\log_c ab=\log_c a+\log_c b$. Bu yerda a> 0, b> 0.

3-xato. Shaklning keng tarqalgan xatosi: $\sqrt{a^2+b^2}=a+b$ Bu, shuningdek, mahsulotning kvadrat ildizini ajratib olish usuli bilan yolg‘on o‘xshashlikning natijasidir $\sqrt{a^2b^2}=|ab|$.

4-xato. Psixolog N.A. Menchinskaya tomonidan keltirilgan juda keng tarqalgan xato [4, 114-b]. 96:16=10-misolni yechishda talabalar 96:16=10(?), taqqoslash bo‘yicha noto‘g‘ri xulosaga asoslanib xato qiladilar? chunki 90: 90:10=9 va 6:6=1; 9+1=10.

Yuqoridagi misolda bo‘linish operatsiyasiga sonlarni qo‘shish va ayirboshlash operatsiyalari bilan bog‘liq texnikalar olib boriladi. Ushbu noto‘g‘ri xulosa raqamlarni qo‘shish va ayirboshlash va ularni bitta raqamga bo‘lish paytida o‘nlik va birlikning alohida ishlashidan kelib chiqqan.

5-xato. Tenglama va tengsizlikning ko‘plab xossalari bilan qo‘shilish va ko‘paytirishning siljish qonunini qo‘llashda ham xatolar yuzaga keladi.Masalan: $a\cdot 5=b\cdot 5$, bo‘lsa, u holda $a=b$ ga ega, talabalar agar $a\cdot 0=b\cdot 0$ u holda $a=b$, ekanligini biladilar $\frac{3\cdot 2}{8}>\frac{3}{8}$. O‘quvchilar ba’zida bunga ishonishadi $\frac{a\cdot b}{c}>\frac{a}{c}$.

6-xato. Planimetriya va stereometriyaning ko‘plab tushunchalari va jumlalari o‘rtasida tez-tez o‘xshashliklarni sezgan talabalar ularni ko‘pincha yolg‘on bo‘lib chiqadigan holatlarga o‘tkazadilar. Masalan: «Fazodagi to‘g‘ri chiziqdagi berilgan nuqta orqali siz ushbu to‘g‘ri chiziqqa faqat bitta perpendikulyar chizishingiz mumkin» yoki «fazodagi bir xil uchinchi to‘g‘ri chiziqqa perpendikulyar bo‘lgan ikkita to‘g‘ri chiziq doimo bir-biriga parallel va h.k.»

Talabalar A.A.Stolyar yozganidek asossiz o‘xshashlikni ishlatganda algebraik ifodalarni o‘zgartirishda ko‘plab mantiqiy xatolar mavjud [6, 78-b].

Ushbu turdagi keng tarqalgan xatolar ma’lum:

1. $(a+b)c = ac + bc$ bo‘lgani uchun keyin analogiya bo‘yicha $(ab)c = ac \cdot bc$.

2. Ma’lumki, agar $a = b$ bo‘lsa, mantiqiy $ak = bk$.

Demak, o‘xshashlik bilan, agar $a > b,$ bo‘lsa, har qanday holatda ham bo‘lsa $ak > bk$, barcha hollarda o‘rinli buladi;

3. Raqamli kasrlarga o‘xshashlik bilan, talabalar ba’zida bunga ishonadilar $\frac{a+b}{c} > \frac{a}{c}$.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS)

Umumiy o‘rta ta’lim maktabida geometriya kursi dars jarayoniga faol yondashgan holda tashkiliy-pedagogik tizimni samarali rivojlantirishga yo‘naltirilgan amaliy faoliyat, avvaldan ishlab chiqilgan tajriba-sinov dasturi asosida olib borilgan amaliy tadqiqot natijalaridir. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari 8-10 sinf o‘quvchilaridan tanlab olindi, ulardan tajriba va nazorat guruhlari tuzildi.

Tajriba va nazorat guruhlaridan olingan pedagogik tajriba natijalari statistik ma’lumotlari qayta ishlandi [11].

41-umumiy o‘rta ta’lim maktabida geometriya kursini analogiya metodi asosida takomillashtirilgan metodikasi o‘qitishning samaradorligini quyidagi 1-jadval ko‘rsatkichlari tasdiqlaydi (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Pedagogik tajriba-sinov natijalarining umum o‘rta ta’lim maktabi bo‘yicha tahlili

	Jalb etilgan guruhlar	Jami o‘quvchi-lar soni	baho				Baho-ning o‘rtacha qiymati	Sama-rador-lik
			«5»	«4»	«3»	«2»		
41-Umumiy o‘rta ta’lm maktabi	Tajriba	30	12	10	5	3	4,033	1,16
	Nazorat	30	6	8	10	6	3,466	

Bu statistik ma’lumotlar quyidagicha aniqlangan (2-jadvalga qarang).

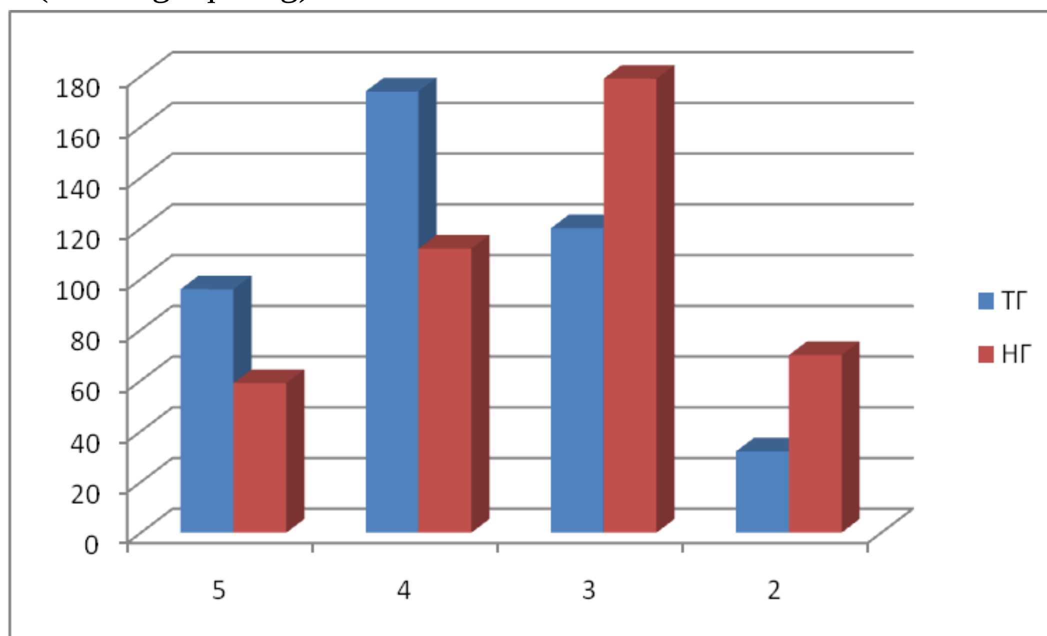
2-jadval

41-Umumiy o‘rta ta’lim maktabda o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari tahlilining umumiy natijasi

41-Umumiy o‘rta ta’lm maktabi	Tajriba guruhi NT = 30	Nazorat guruhi NH =30

Baho qiymati	5	4	3	2	5	4	3	2
Mos baholar soni	12	10	5	3	6	8	10	6
Baholarning o‘rta arifmetik qiymati	X^{*}_{T}=4,033				X^{*}_{H}=3,466			
Samaradorlik koeffitsiyenti	$\eta=X^{*}_{T}/X^{*}_{H}$=1,12							

Tajriba va nazorat guruhidagi o‘zlashtirish darajasining diagrammasi quyidagicha (5-rasmga qarang).

5-rasm. Analogiya metodi asosida o‘qitish natijasida geometriya kursidan o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi diagrammasi

Tajriba natijalari matematik statistika usullaridan biri, ya’ni χ^2 – metodi asosida qayta ishlandi. Bunda H_0 – tajriba va nazorat guruhlarida tajriba-sinov o‘tkazilgandan so‘ng o‘quvchilarning o‘quv mashg‘ulotida mantiqiy fikrlashlari va bilim darajalarida katta o‘zgarish sezilmagan (kuzatuv davrida baholash turlari bo‘yicha kutilayotgan ehtimollik teng ($p_{11} = p_{21},\ p_{12} = p_{22},\dots,\ p_{1c} = p_{2c}$)) холда H_0 gipoteza qabul qilinadi. H_1 – tajriba va nazorat guruhlarida tajriba-sinov o‘tkazilgandan so‘ng o‘quvchilarning o‘quv mashg‘ulotida mantiqiy fikrlashlari va bilim darajalarida sezilarli o‘zgarishlar kuzatilsa (kuzatuv davrida baholash turlari bo‘yicha kutilayotgan ehtimollik teng emas ($p_{11} \neq p_{21},\ p_{12} \neq p_{22},\dots,\ p_{1c} \neq p_{2c}$)) H_1 gipoteza qabul qilinadi.

χ^2 – mezonini natijalari tanlangan nazorat va tajriba guruhi o‘quvchilarida 4 ta baholash turlari asosida olib borilgani uchun $C = 4$ ga teng. Unda, $p = 0{,}05$

deb olsak, $K = C - 1 = 3$ ga teng bo‘lib χ^2 jadvali asosida olingan $T_{кр} = 7{,}81$ ga teng.

$$T_{кузатув} = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^{4} \frac{(n_1 Q_{2i} - n_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \qquad (1)$$

tajriba-sinov ishlarining ishonchli ekanligini aniqlash maqsadida χ^2 mezoni asosida ish olib borilgan bo‘lib, unda o‘rta qiymatlarning tengligi haqidagi $H_0 : T_{кр} \geq T_{кузатув}$ gipoteza (yuz beradi) to‘g‘ri deb topiladi, unga muqobil (alternativ) $H_1 : T_{кр} < T_{кузатув}$ gipoteza (yuz beradi) to‘g‘ri deb topiladi.

41-Umumiy o‘rta ta’lim maktab bo‘yicha $T_{кр} = 7{,}81 < 9{,}1 = T_{кузатув}$ bo‘lganligi aniqlandi (3-jadvalga qarang).

3-jadval

41-Umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarining o‘zlashtirish natijalari

Tanlanmalar	5 baho	4 baho	3 baho	2 baho	O‘quvchilar soni
Tajriba guruhi	$Q_{11} = 12$	$Q_{12} = 10$	$Q_{13} = 5$	$Q_{14} = 3$	$n_1 = 30$
Nazorat guruhi	$Q_{21} = 6$	$Q_{22} = 8$	$Q_{23} = 10$	$Q_{24} = 6$	$n_2 = 30$
	$Q_{11} + Q_{21} = 18$	$Q_{12} + Q_{22} = 18$	$Q_{13} + Q_{23} = 15$	$Q_{14} + Q_{24} = 9$	$n_1 + n_2 = 60$

Shunday qilib, tadqiqotda tavsiya etilgan anologiya o‘qitish metodining odatdagi an’anaviy o‘qitish metodikasiga nisbatan samarali ekanligi isbotlandi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Xulosa qilib aytganda, maktab o‘quvchilariga analogiya usuli faqat haqiqatni aniqlash uchun yordamchi vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkinligini va doimiy ravishda mantiqiy dalillar bilan tekshirish va tasdiqlashni talab qilishi haqida doimiy ravishda eslatib turish orqali (bu so‘zlarni emas, balki tegishli misollar bilan) bu xatolarning oldini olishimiz yoki yo‘q qilishimiz mumkin.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida geometriya kursi dars mashg‘ulotlarini analogiya metodida Davlat ta’lim standartlari, malaka talablari asosida darslik, o‘quv va o‘quv-metodik qo‘llanmalar hamda o‘quv faniga tegishli adabiyotlarni yaratish bo‘yicha ishlab chiqilgan tavsiyalar muhim o‘rin egallaydi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablari amaliyotiga joriy qilish metodikasi ishlab chiqildi.

Buning uchun maktablarda «Geometriya kursini » bo‘limi «Nima uchun o‘rgatiladi?», «Nima o‘rganiladi?», «Qanday vositalar bilan o‘rgatish kerak?» degan savollar kun tartibiga qo‘yilgan va uning yechimi sifatida geometriya kursi mavzusidagi nazariy va amaliy dars mashg‘ulotilarini anologiya metodi asosida ishlanmasi tavsiya qilingan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES).

1. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонуни // Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. - Тошкент: Шарқ, 1997. - 1-30 б.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Умумий ўрта ва ўрта махсус касб-ҳунар таълими давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2017 йил 6 апрелдаги 187-сон Қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида ”ги ПФ -4947 сонли Президент Фармони.

4. Методика преподавания математики в средней школе: В.А.Отанесян, Ю.М- Колягин, Г.Л. Луканкин, В.Я. Саннинический. — 2-е изд-перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1980. — 368с.

5. Методика предподавания малематики в восьмилетней школе, /С.А.Гастева, Б.И.Крельштейн, С.Е.Ляпин, М.М.Шидловская под ред. С.Е Ляпина, — М. : Просвещение, 1965. — 745 с.

6. Методы обучения математике: Некоторые вопросы теории и практики- Б.С.Каштан, Н.К.Рузин, А.А.Столяр; под ред. А.А-Столяр — Мн. : Нар. асвега,1981-191с.

7. С.Н.Егоров, Аналог теоремы Пифагора в стереометрии / С.Н. Егоров, В.И.Копылов, С.С.Петрова // Математика в школе. —2000. - №4. -С. 72-73.

8. А.И.Люберанский, Изучаем просаранственную теорему Пифагора// Математика в школе. — 2000. - №8. -С. 74-75.

9. E.O Sharipov, S.Yu.Shodiyev. Advanced educational technologies on the basis of creative approaches in teaching mathematics // International journal on integrated education. FEBRUARY 2021. Vol. 4No. 2 (2021). SJIF: 6.166. IFSIJ: 7.242.

10. **Makhmudova D.M. The importance of multiplayer games in the development of creative competence among students** // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences – Great Britian, 2020. Vol. 8 No. 2, 2020 Part II. ISSN 2056-5852. – P. 216-220.

11. Шарипов Э.О. Академик лицейларда математик анализ асосларини ўқитиш методикаси.: п.ф.ф.д. (PhD). ... дис. – Тошкент: ЎзМУ. 2019. – 144 б.

THE IMPACTS OF INTERNATIONAL TRADE AND FINANCIAL DEVELOPMENT ON ECONOMIC GROWTH WITH PARTICULAR REFERENCE TO AFGHANISTAN

Lajmeer Afghanzai ibn Bazmeer
Second year economy master student of Termez state university
Email:lajmirafghanzai@gmail.com
Tel: + 93 70 750 6666

ABSTRACT : *This article describe the developing countries have long been frustrated with international trade ties if the world market is operating against them. These developing countries have found a low rate of making significant benefits from international trade. There are numerous theories and ideas in foreign exchange and their roles in developing countries' economic growth. Some believe that international trade accelerates industrialized countries and, in fact, hinders the development of developing countries. Developing countries claim that the proportion of trade in this century has recently returned to their detriment. This claim means that their exports' price is continuously declining compared to the cost of their imported goods.*

Key words: *developing countries, international trade, Afghanistan, export, import.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada, rivojlanayotgan davlatlarning jahon bozor iqtisodiyotiga kirib borishi va u yerdagi raqobat bozor iqtisodiyotini yaratish nazariyalari tahlil qilib o'tilmoqda. Ushbu rivojlanayotgan mamlakatlar xalqaro savdodan sezilarli foyda olishning past ko'rsatkichlarini topdilar. Valyutada ko'plab nazariyalar va g'oyalar mavjud bo'lib, ularda rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy o'sishidagi roli. Ba'zilar xalqaro savdo sanoat rivojlangan mamlakatlarni tezlashtiradi va aslida rivojlanayotgan mamlakatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, deb hisoblashadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar ushbu asrdagi savdo ulushi yaqinda o'z zarariga qaytganini da'vo qilmoqda. Ushbu da'vo, ularning eksport narxlari import qilinadigan tovarlar narxiga nisbatan doimiy ravishda pasayib borishini anglatadi.*

Kalitso'zlar: *Rivojlanayotgan Mamlakatlar, Xalqaro savdo, Afg'oniston, Eksport, Import.*

Аннатация: *В этой статье описывается, как развивающиеся страны уже давно разочарованы в международных торговых связях, если мировой рынок действует против них. Эти развивающиеся страны обнаружили низкие темпы получения значительных выгод от международной торговли. Существует множество теорий и идей относительно иностранной валюты и их роли в экономическом росте развивающихся стран. Некоторые считают,*

что международная торговля ускоряет развитие промышленно развитых стран и фактически препятствует развитию развивающихся стран. Развивающиеся страны заявляют, что доля торговли в этом столетии недавно вернулась в их ущерб. Это утверждение означает, что их экспортная цена постоянно снижается по сравнению со стоимостью их импортных товаров.

Ключевые слова: *развивающиеся страны, международная торговля, Афганистан, экспорт, импорт.*

INTRODUCTION

Studies have shown that developing countries have long been frustrated with international trade ties if the world market is operating against them. These developing countries have found a low rate of making significant benefits from international trade. There are numerous theories and ideas in foreign exchange and their roles in developing countries' economic growth. Some believe that international trade accelerates industrialized countries and, in fact, hinders the development of developing countries. The global trade system illustrates that much of it operates between developing nations. It can be said that manufactured products are typically exported from developed countries to developing countries. Still, a significant proportion of food and raw materials are exported from these developed countries to developing countries simultaneously. Suppose developing countries produce raw materials and developed countries trade in industrial goods. In that case, it becomes clear that all the dynamic benefits of industry and work belong to developed countries, and developing countries are considered more and more fragmented and underdeveloped. It is industrial, and the developing owners are mainly agricultural.

Developing countries claim that the proportion of trade in this century has recently returned to their detriment. This claim means that their exports' price is continuously declining compared to the cost of their imported goods.

As this study had discussed the correlation between developed and underdeveloped countries in the context of international trade and financial institution aspects, so, therefore, considering Afghanistan as an opening of new transit routes has boosted trade; the growth of trade between Afghanistan and Central Asian countries has more than doubled in recent years, and economic indicators show that the numbers of trade exchanges between Afghanistan and the rest of Central Asia and more particularly with India are growing rapidly and steadily.

"The figures from Afghanistan's exports indicate that in 2016, the country's exports grew by thirty percent at present. The joint chambers of Afghanistan and

Central Asia countries are active, and the Aqina port is most demanding than any other port in Afghanistan. Turkmenistan is currently among the main trading and transit partner in Central Asia" [5].

In the past, Afghanistan suffered heavy pressure because of taking advantage of only one commercial corridor. Unfortunately, these pressures have always been increasing due to Afghanistan's growing political problems with the neighboring countries, even though it has imposed more stringent rules and regulations on Afghan people in business and trades in recent years. Continued pressure on Afghanistan's economy and employment has further boosted other business corridors, including Chabahar port, the air Corridor with India, and promoting the Middle East's routes and ports.

The volume of Afghanistan's exports to the near and far-flung countries shows that transit policies have effectively resulted. No government can now press Afghanistan on transit and import of goods [6]. Although the trade balance of the country so far reflects a significant impedance in terms of implications relative to exports, with the implementation of good industrial, commercial and transit policies, over time, it is possible to establish a reasonable balance between these two essential factors "Balance and economic stability”.

All these promises to be a fruitful and effective transit trade for importing goods and the Export of goods to other countries of the world and will lead to economic growth and development. Afghanistan is at a strategic location, which can act as an Important corridor in Asia and connect powerful industrial economies such as India and China to northern Asia and Europe via dry roads and vice versa through the Lapis Lazuli Corridor [12]. Afghan President Mohammad Ashraf Ghani addresses a joint meeting of the U.S. Congress, "We are an old country with a proud heritage and a history of trade with our neighbors. We have had a bill of exchanges for at least 2,000 years. And our women could write two and a half thousand years ago. For at least three millennia, we have been a hub for the caravans and trade networks that spread across Asia, bringing Chinese silk and Indian textiles to ancient Rome and Renaissance Italy. The 19th century disrupted this world as it did in so many other places. Afghanistan became an isolated buffer, caught between two expanding empires.

The emergence of the Soviet Union further isolated our country, culminating in the 1979 invasion and the subsequent war of resistance. Today, however, the isolation is over. First, awareness is growing; Afghanistan is quite literally the heart of Asia. Asia cannot become a continental economy without us. Asia in the next 25 years will have its 1869 moment, the year that east and west coast of the United States were

joined through the transcontinental but this completion of the new interconnected Asia cannot happen without us.

Diplomatic efforts to advance integration and free hub cross-border trade and support, multicounty investments in energy, transport, and water. We envision Afghanistan that, within 20 years, become a hub of trade in gas pipelines, power transmission lines, railways, modern telecom, and banking services. We are engaging people across Asia for trade. A vast region that extends from India to beyond. We are making headway in the corridor that will link us to Georgia, Turkey, and Europe into reality. We are determined to become the Asian Development roundabout in the platform for the peaceful cooperation of our civilization."[8] Further, he declared, "as we look to our neighbors in the South and Central Asia, we are simultaneously strengthening national, global, and regional connectivity and Afghans will again become a multi-faceted hub in the 21st century. Economists carried out many studies related to the economic growth and development of different nations, and they have adopted various strategies and methods. Their studies used Foreign Direct Investment (FDI), Inflation, Investment, Saving, Human Capital, Physical Capital, Government Expenditure, Official Development Assistance (ODA), Exchange Rate, Reserves, and other variables to examine the impact, cause, and influence on economic growth.

LITERATURE REVIEW, DISCUSSION

Concept and Definitions of International Trade. A systematic review of literature reflected that trade plays a pivotal role in the economic growth of developed and developing countries. They claim that International marketing has the potential to change the economic structure. Besides, it affects the whole economy through international and regional markets, technology, and resources. Moreover, as the economy grows day by day, the relationship and influence of international trade and economic growth need to be discussed (Ashrifi, 2020).

Afghanistan is an ancient country that has the potential to trade with different nations. The Afghanistan trade relationship with the region goes back centuries. Afghanistan, located in the middle of two overpopulated and civilized nations, and Afghans were acquainted with Silk Road. The Silk Road was the hub for economic, culture, politics, and religious interaction and connected east to the west from centuries before Christ to modern history. Moreover, the Afghanistan trade includes 156 export items to 62 countries with a total amount of 875 million dollars and 331 import items from 104 countries with an unlimited amount of 7406 million dollars in FY 2018. (World Integrated Trade Solution, 2018)

Afghanistan exports items are mostly agriculture products, medical plants, mines and minerals, precious and semi-precious gems, carpet, and handicrafts. At the same

time, the import of Afghanistan encompasses almost everything from food to clothes, petroleum, medicine, capital goods, and construction items. Besides, the gap between exports and import is huge and reached (-6531.38) million-dollar deficit in the trade balance.

RESULTS

Trade and Economic Growth in Afghanistan. Afghanistan is an ancient country that trades with different countries, nations, and emperors that go back centuries. Afghanistan was in the middle of two overpopulated and civilized nations, and Afghans were acquainted with Silk Road. The Silk Road was the hub for economic, culture, politics, and religious interaction and could connect east to the west from centuries before Christ to modern history.

Now, Afghanistan, as the heart of Asia, has 156 products with 62 export partners exporting (875.18) million USD and imports 331 products (7,406.56 million USD value) from 104 import partners. (World Integrated Trade Solution, 2018).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

- Considering the issues that were analyzed and studied, international trade, which is the birth of relations between the countries of the world today, or in other words, trade between nations, means through which scientific advances, social and economic developments, and technical advances move from civilized and advanced regions to uncivilized areas. Given and published worldwide.
- In fact, trade means of growth among different nations of the world, but gradually more and more this benefit is received by developed and civilized countries, and as developing countries should be able to take a step towards development through foreign trade and raise the living standards of their people and the benefits of international trade. Together, they should build a barrier to economic progress and development, including the development of their foreign trade at the national and international levels. It makes it stronger and more stable and widens the gap between developed and backward countries day by day. It is still thought in the theory of international trade that trade between countries has some advantages. Used can be recognized as a way out of surplus production. Otherwise, it would not be possible to connect to such adequacy. It comes out. Free trade also prevents monopolies that are anti-economic adequacy. For one last reason, the continuity of trade between these countries has advanced.
- Because the benefit of trade was not really conceivable, why are these countries still trading? Some may seek to distribute the benefits of trade between developed and

developing countries, find the causes of these differences, and take practical steps to eliminate them.

This study sought to examine the Granger Causality among international trade and economic growth in Afghanistan Besides, and the Augmented Dickey-Fuller unit root test was employed to find whether the variables were stationary, and yet the variables were not stationary in level. Therefore, the data became stationary after the first difference. Further, Johansen Cointegration Test was utilized to assess the long-run relationship between variables. Thus, the result of the cointegration test indicated a long-run relationship between international trade and economic growth in Afghanistan. From the tabulated output of the Granger Causality test, it is evident that Export-led to Gross Domestic Product (GDP) but not vice versa. Moreover, Export stimulated Import and vice versa. Finally, Export caused the Balance of Trade at a 10% significant level. In summary, Export is a very important factor influencing the Gross Domestic Product (GDP) and Balance of Trade. Moreover, Import causes Export. Based on analyses and findings, the following recommendations were made:

1. Since there are causality and long-run relationship between international trade and economic growth in Afghanistan, the Afghan government needs to enhance export promotion activities.
2. Afghan authorities should focus on policies of Export promotions and Import substitution. Furthermore, importing goods and materials should be listed and let the domestic infant industries produce it.
3. The Afghan government ought to encourage the import of new technologies and raw materials instead of complete goods to increase productivity and reduce imports.

The above empirical findings indicate that the Government of Afghanistan should try to support the financial development in order to accelerate economic growth, and having a better financial system will be helpful to have stable economic growth. To this aim, a developed infrastructure, good macroeconomic environment, and elimination of all sorts of trade barriers are needed.

For a better financial system, the cooperation of the Government and the Central Bank of Afghanistan is important. In return, a better financial system will promote international trade and economic growth. With the help of this environment, the production of the country will be increased, which will promote international trade, competition, and efficiency in the economy.

REFERENCES

1. Abidin, I. S. Z., Haseeb, M., Azam, M., & Islam, R. (2015). Foreign direct investment, financial development, international trade, and energy consumption:

Panel data evidence from selected ASEAN Countries. International Journal of Energy Economics and Policy, 5(3), 841-850.

2. Bojanic, A. N. (2012). The impact of financial development and trade on the economic growth of Bolivia. Journal of Applied Economics, 15(1), 51-70.

3. Bolbol, A. A., Fatheldin, A., & Omran, M. M. (2005). Financial Development, structure, and economic growth: the case of Egypt, 1974– 2002. Research in International Business and Finance, 19(1), 171-194.

4. Ductor, L., & Grechyna, D. (2015). Financial Development, real sector, and economic growth. International Review of Economics & Finance, 37, 393-405.

5. Ministry of Commerce and Industry of Afghanistan, 2016

6. Chabahar Port is a seaport located in Iran, on the Gulf of Oman and connects Afghanistan to India and India to Afghanistan and Northern and Central Asia.

7. Hansen, B. E., & Phillips, P. C. (1990). Estimation and inference in models of cointegration: A simulation study. Advances in Econometrics, 8(1989), 225-248.

8. Ghani, M. A. (2015, March 23). Retrieved from: https://rs.nato.int/news-center/transcripts/afghan-president-ashraf-ghani-addresses-us-congress.aspxHur, Raj, M., and Riyanto, Y., 2006. Finance and trade: a cross-country empirical analysis on the impact of financial Development and assets tangibility on international trade. World Development, 34, 1728-1741.

9. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.

10. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.

11. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.

12. Hur, J., Raj, M., & Riyanto, Y. E. (2006). Finance and trade: A cross-country empirical analysis on the impact of financial development and asset tangibility on international trade. World Development, 34(10), 1728-1741.

13. Isik, C., Kasimati, E., & Ongan, S. (2017). Analyzing the causalities between economic growth, financial development, international trade, tourism expenditure, and/on the CO2 emissions in Greece. Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy, 12(7), 665- 673.

14. Lapis Lazuli Corridor is an International Transit Route opened in 2018 linking Afghanistan to Europe and Turkey via Turkmenistan, Azerbaijan, and Georgia.Rajan, R. and Zingales, L., 1998. Financial Development and growth. American Economic Review, 88(3), 559-586.

15. Shahbaz, M. and Rahman, M. M. (2014). Exports, financial development, and economic growth in Pakistan. International Journal of Development Issues, 13(2), 155-170
16. Shahbaz, M., 2009. A reassessment of finance-growth nexus for Pakistan: under the investigation of FMOLS and DOLS techniques. Journal of Applied Economics, 1, 65-80.
Websites
https://moci.gov.af/en/adviser-human-resources-management
http://www.xinhuanet.com/english/2021-01/14/c_139667878.htm
https://www.csis.org/chabahar-port-unlocking-afghanistans-potential

MINING INDUSTRY IN AFGHANISTAN

Ahmad Monir Hamrah ibn Ghaibullah
Second year economy master student of Termez state university
Tug'unoy Mamajonova
Termez State University Economics
and management associate professor lecturer
Email: monir.hamrah11@gmail.com , mamajonova70@mail.ru
Tel:+ 998 99 1500795

ABSTRACT: *The objective of the study was to determine that, it has been estimated that Afghanistan holds more 1 trillion worth of natural resources that include, iron ore, copper, gold, precious stones, and semi-precious stones, and hydrocarbons. Ministry of Mines and Petroleum as the manager of all-natural resources in Afghanistan is committed to performing its responsibilities for sustainable usage of the resources (Minerals and Hydrocarbons) to sustain financial growth and the balance payment. The iron and copper stores of Afghanistan will produce a larger add within the economy of the country if these mines are freed in an acceptable and normal manner with straightforwardness.*

Keywords: *Mining industry, natural resources, development of economy, copper, and gold.*

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada, Afg'onistonning temir, mis, oltin, qimmatbaho toshlar va yarim qimmatbaho toshlar va shu kabilarni o'z ichiga olgan holda, 1 trillion qiymatiga yaqin tabiiy boyliklarga ega ekanligi haqida mulohazalar yuritilgan. Afg'onistonning temir va mis ishlab chiqarish sanoati, konlari to'g'ri va normal holatda mustaqil ravishda ishlasa, mamlakat iqtisodiyotiga katta qo'shimchalar kiritilishi bo'yicha mulohazalar yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Tog'-kon sanoati, tabiiy resurslar, iqtisodiyotning rivojlanishi, mis va oltin.*

Аннотация: *Целью исследования было определить, что Было подсчитано, что Афганистан обладает запасами природных ресурсов на сумму более 1 триллиона, включая железную руду, медь, золото, драгоценные и полудрагоценные камни, а также углеводороды. Министерство горнодобывающей промышленности и нефти в качестве управляющего всеми природными ресурсами в Афганистане привержено выполнению своих обязанностей по устойчивому использованию ресурсов (минералов и углеводородов) для поддержания финансового роста и выплаты баланса. Запасы железа и меди в Афганистане принесут больше пользы в экономике*

страны, если эти шахты будут разминированы приемлемым и нормальным образом и без промедления.

Ключевые слова: *Горнодобывающая промышленность, природные ресурсы, развитие экономики, медь и золото.*

INTRODUCTION

Afghanistan may be a country plenteous flush in characteristic assets. There are as of currently in way over 1,400 mineral stores that are recognized as well as energy minerals like oil, gas, and coal and alternative gold-bearing and non-valuable minerals like lead, concrete analysis limestone, gemstones, copper, iron, gold, and salt.1 The iron and copper stores of Afghanistan will produce a larger add within the economy of the country if these mines are freed in an acceptable and normal manner with straightforwardness. Mining advancements may be a mainstay of future monetary development in Afghanistan creating work and pay; making transport and other framework {which will which can which may be able to} facilitate open up territories for by and huge financial flip of events; and manufacturing spectacular native financial gain furthermore as exchange and equilibrium of installments benefits. Basically, whenever oversaw appropriately, mining in Afghanistan can probably be a driver of poorness decrease and supported monetary development. Since Afghanistan is a country flush in mining assets, it's endeavor a good deal of problems to find and separating its traditional assets in lightweight of the very fact that the state desires more specialists within the mining space and specialized offices like hardware owing to the thirty years of war and strife that left over improvement in Afghanistan. Mining is supposed to be a 'political game' in Afghanistan. When Afghan pastors of mines Wahidullah Sharani said geologists have found undiscovered mineral stores worth an expected $3 trillion that could help financial development and diminish unemployment.

REFERENCES AND METHODS

Mining in Afghanistan can probable be a motive force of neediness lower and monetary development. It could make instantaneously and circuitous enterprise and pay, create shipping and unique foundations. "Gas fields were outstanding in some regions of Afghanistan, 500 whole fields (eight diagnosed having the geographical restrict of a hundred and eighty billion cubic meters of gas). Sar-e-pul oil keep has been associated with 44.five million lots with the extractable shops arriving at 14. five metric lots. “three Afghanistan's Clergyman for Mines, Waheedullah Shahrani, expressed on the August accumulating in Kabul that the mining place might include forty-five to 50 percentage of Afghanistan's economic system with the aid of using 2024.

"Aynak and Hajigak mines ought to make in extra of 90,000 instantaneously and roundabout positions and round $500 million in every year monetary earning with the aid of using 2020. The Hajigak Iron mission is the finest mission in the course of the complete life of Afghanistan from a monetary point of view in addition to from the scale of its activities. There are steel zones, the middle locale, so that it will be mined as an open pit, and the west region, to be mined as an underground, block cavern activity. Mine will eliminate approximately nine. Nine million lots of mineral for every annul from the open pit, yielding about 197,000 lots of copper. Adding the underground place, this can increment to 19.eight megatons and 394,000 lots of copper for each annul from yr. 17; the organized mine lifestyles is round 30, years. The Aynak copper mine is the alternative of the 2 finest mining locations with inside the country. It offers restrict operating to possible enjoy for arms on representatives, formal specialized preparing, with accentuation on English mining wording and outer visits to giant scope mines, with accentuation on copper, in South Africa and Zambia. It is classed at 11.three million lots and is relied upon to make use of as much as 40,000 people straightforwardly and in a roundabout manner whilst absolutely operational and is needed to produce $350+million in fees to the Public authority of the Islamic Republic of Afghanistan (GIROA – Government of the Islamic Republic of Afghanistan) yearly
The Aynak webweb page will deliver the landlocked kingdom of Afghanistan the ability to extra enlargement its internet to fare enterprise which at modern is one of the maximum minimums globally the underground.

DISCUSSION AND RESULTS

The biased allotment and over exploitation of property can in a roundabout manner have an effect on human existence. Land privileges of local people and real dislodging or resettlement of close by people due to extractive sporting activities may be instantaneously impact for instance they'll lose their houses, shops, domesticated animals specifically it is extra tough for the local people considering that the spot can also additionally have patrimony esteem for them, they'll have spent their adolescents there and therefore have a few type of connection to that place. The mining groups should include and deliver resettlement, colleges and medical workplaces and different remuneration for close by population unfavorably motivated through dig development sporting activities and for the representatives who paintings with inside the mining site. For instance, in Aynak copper mining, round eighty two households shape cities that are close to the mine pit zone, in mild of a concurrence with the population of the 2 cities, a huge part of them were moved out to replacement regions after installment of remuneration measuring for his or her houses as consented to with

them but the difficulty that's as but unsure is the farming vicinity acquiring and installment of pay due for this land, considering that there were not any suitable land facts with the general public authority and monstrous instances of land ownership.

Afghanistan Public Advancement Technique (ANDS – The Australian National Data Service (ANDS) is a program funded by the Australian Government to develop research data infrastructure) specifies the functionality of the mining commercial enterprise to supply paintings and accelerate development in provincial territories. To building up the mammoth mineral potential, the Public authority of Afghanistan has embraced some other association course, transferring the challenge of misuse of the country's regular property from the kingdom to the non-public sector.10 Yet there aren't any guarantees that the that Afghan chiefs and global neighborhood vicinity will comply with first-rate practices for not unusual place property abuse at the maximum gifted technique to installation a first rate management define paintings. For a valid mining misuse, there must be government and professionals from the general public authority, NGOs (Non-Governmental Organization), human beings institution and not unusual place society who display screen and investigate the mining interplay. The interplay and profits of the mining vicinity must be restricted through the predefined specialists for the straightforwardness of the mining cycle. The public authority of Afghanistan has pursued the Extractive Ventures Straightforwardness Activity (EITI – Extractive Industries Transparency Initiative) a global willful norm to assure straightforwardness of installments from feature property, to execute it at the general public level. Through townspeople made the difficulty extra troublesome.

Mining pastime may have a ton of herbal results at the planet. The separated web page of the mining territory have to be planted with timber and special flora to make sure the weather towards disintegration and special debacles. Afghanistan has a herbal regulation which units out the cycle related to association and endorsement of EIAs and SIAs. The Public Natural Insurance Office (NEPA) is accused of the obligation to survey those results value determinations and to provide the pertinent approvals. The herbal and social unit with inside the Service of Mines, at the side of NEPA, displays and assesses the mining obligations with inside the country. Notwithstanding the ecological regulation, as Afghanistan has by no means had more industry, it has subsequent to 0 records of herbal guarantee via way of means of the identical token. On the off hazard that the extraction cycle is not tried carefully, it could set off infection of the dirt, defilement of water and exceedingly the air. Such damage could now no longer simply be a close-by issue, affecting on Logar, the vicinity the Aynak copper mine is in, but it is able to likewise have an impact on

different encompassing regions, consisting of Kabul. As in step with the carrier of mines the Aynak copper mine at its complete introduction from the open pit, the mine will produce round 60 million heaps of waste stone and 9.7 million heaps of tailings, in step with annum.eleven As indicated via way of means of the assembly recorded via way of means of TOLO information TV with the dignitary of the Geoscience Staff of Kabul College, he cautions of a greater extreme chance of cataclysmic events. "As I in all likelihood am aware, each one of the techniques, the examination, extraction, and the decontamination will take place in Afghanistan. In the occasion that the selections in the back of this aren't made effectively, you could envision what misfortunes lie in the back of.

CONCLUSION

Loss of chronicled legacy might be the maximum scorching trouble as it's far the general public man or woman of a country. It is a wellspring of public delight and with with inside the occasion that it's far very loads overseen it could supply the set up order to a destiny the journey industry.

Shockingly, a part of Afghanistan's recorded legacy has efficaciously been harmed with with inside the forty years of war fare similar to the Taliban's destruction of the Bamyan sculpture and the archeological locations and legacies with with inside the Aynak copper mine of Afghanistan, which sits on a large copper maintain and goes to be obliterated.

REFERENCES

1. AISA, Market Prospects – A country abundantly rich in natural resources, pg. 2
2. http://www.bloomberg.com/news/2011-01-29/u-s-afghan-study-finds-mineral- deposits-worth-3-trillion.html
3. Joe Banavige, Afghan Mining Opportunity; Feb 2010. Available at: ttps://ronna-fghan.harmonieweb.org/Documents/Civics%20Guide%20Links/Mining%20Sector%20CUA%20Brief%20100224.ppt
4. http://www.phantomreport.com/un-chief-says-discovery-of-vast-mineral-deposits-in-afghanistan-should-be-managed-properly
5. Ministry of Mines, FAQ’s and Briefing Note on Mining and Hydrocarbon Sector, April 2011. Available at: http://mom.gov.af/en/page/6393
6. Aynak Copper Mine, Project Overview, May 2013. Available at: http://mom.gov.af/Content/files/AYNAK%20PROJECT%20UPDATE%20MAY%202013.pdf

7. Cameron Nazminia, Mining in Afghanistan: A Pathway for development and modernization, 2013, page 72
8. Note on Resettlement Process of Project Affected Persons at Aynak, March 2010, Page 1
9. Environmental impact of Ainak copper mine. Available at: http://www.tolonews.com/fa/6:30-report/6745-environmental-impact-of-ainak-copper-mine
10. Afghanistan to begin first commercial oil production. Available at : http://www.abc.net.au/news/2013-05-18/australia-backs-afghan27s-struggling-miners/4698082
11. Contemporary Economy of Afghanistan, author, Denis Foloza 1991, Iran,Tehran

АНАЛИЗ АЛГОРИТМОВ ПРОГНОЗА НЕФТЯНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ

Куйлиева Ферузахон Алишеровна
ТУИТ имени Мухаммада ал-Хоразмий, учитель
qoyliyevaferuza@gmail.com

Дошанова Малика Юлдашовна
ТУИТ имени Мухаммада ал-Хоразмий, PhD,
yulduzxon_85@mail.ru

Тухтаназаров Дилмурод Солижонович
Международная исламская академия Узбекистана, PhD

Аннотация: *В статье проведён анализ существующих и предлагаемых методов разработки нефтяных месторождений. Была рассмотрена модель В.Д. Лысенко и ее эффективность использования, преимущества и недостатки, приведены результаты практического применения*

Ключевые слова: *фильтрация, месторождения нефти и газа, пласт, модель Лысенко, дебит.*

Abstract: *The article analyzes the existing and proposed methods for the development of oil fields. The model of V.D. Lysenko and its efficiency of use, advantages and disadvantages, the results of practical application are given*

Key words: *filtration, oil and gas fields, reservoir, Lysenko model, flow rate.*

ВВИДЕНИЯ

Сегодня практически нет отрасли, в которую бы не проникли информационные технологии. Это позволяет использовать информационные технологии в любой сфере. Применение информационных технологий в различных отраслях привело к развитию отрасли и высокой экономической эффективности.

Также существует несколько типов методов и алгоритмов прогнозирования нефтяных месторождений. Их изучали следующие ученые.

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОВ

Простой приближенный метод расчета фильтрационного движения на нефтяном месторождении был разработан Б.Б.Лапуком [1]. Показывает последовательность количества воды, поступающей в нефтяное месторождение, и фактического количества воды, поступающей в нефтяное месторождение.

С.Н.Закиров рассмотрел расчет коэффициента, определяющего количество добытой нефти. Разработаны новые методы добычи и алгоритмы определения свойств нефти [2].

Академик Л.С.Лейбензон первым исследовал задачу о движении жидкости в слое по законам гидромеханики.

Для облегчения решения задачи Л.С.Лейбензон предположил, что предельное давление, которое фактически изменялось во время разработки месторождения газа, было постоянным и равным начальному давлению [3].

И.А.Чарный изучал применение метода последовательного изменения стационарного состояния, который позволяет оценить упругие свойства водоносного горизонта и давление на воду, поступающую на нефтяные месторождения [4].

Исследования Ю.П.Коротаевой, Г.Степановой и С.Л.Крицкой [5] показывают, что объектом информации для оптимальной классификации являются месторождения углеводородов. Они рассчитываются по следующим показателям:

x_1=10$p_{пл}$/C_5H_{12}+высш.;

x_2 = (CH_4…C_4H_{10})/(C_5H_{12}+ высш.) + C_2H_6/C_3H_8

x_3 = (CH_4+C_2H_6)/(C_4H_{10}+высш.)

Согласно исследованиям В.В. Савченко [6], о полезности нефтяных скважин можно судить по следующим признакам:

1) содержащие более 1,75% или более выбросов стабильного конденсата C5H12 + и более 80 $см^3/м^3$;

2) наличие нефтяных углеводородов в стабильном конденсате;

3) отток стабильного конденсата к стенке газоконденсата.

В работе по неизотермической фильтрации при разработке нефтяных месторождений описано влияние на производительность и коэффициенты добычи нефти в больших объемах воды при низких температурах, а также их зависимость от термических методов воздействия на пласт. Рассмотрены механизмы замены масла из пластов при выработке тепла. Приведены примеры определения показателей фильтрации и показателей технико-технологического развития при замене нефти водой.

К.М.Донцов [7] рассмотрел теорию разработки нефтяных месторождений. В нем представлен обзор производственного процесса, геологического изучения залежей на основе гидродинамики пористых, трещиноватых и трещиноватых пористых слоев, а также разработки и экономики нефтяных месторождений. Рассмотрены необходимые руководящие принципы разработки нефтяных месторождений для разных способов пласта. Описаны методы контроля и регулирования процесса разработки нефтяных месторождений.

Ю.П.Желтов и И.С.Гутман рассмотрели основные идеи разработки нефтяных месторождений, методы построения моделей нефтяных пластов и процессов, протекающих в них [8],[9]. Описаны методы расчета разработки нефтяных месторождений в естественных режимах и искусственного воздействия на них путем заливки воды, различных веществ, а также создания внутрипластических процессов, связанных с изменением физико-химического состояния и достигнутого температурного режима разрабатываемых объектов.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Процесс, предложенный В.Д.Лысенко, основанный на законе убывания потока в математической модели технологических параметров и данных динамики при разработке нефтяных месторождений, характеризуется следующей функцией:

$$q = q_0 e^{-\frac{q_a}{Q_0}t} \qquad (1)$$

Функция работает следующим образом:

- Начало
- Ввод первичных данных нефтяного месторождения
- Выбор точек используемых в вычислении
- Находится начальный запас для добычи
- Рассчитать запас для добычи
- Рассчитать оставшийся запас нефти после добычи
- Рассчитать динамику процесса разработки для каждой скважины на следующий период
- При достижении установленного значения дебета вычисляется $q_{P\text{-}r}$ =1t/d.
- Определяется результат и проводится анализ
- Конец

Алгоритм прогнозирования расхода по модели В.Д.Лысенко следующий:

а. подготовка входящих данных по майнингу;

б. Определите горячие точки при определенных условиях:

• определяется среднее значение смены баллов;

• точки, далекие от заданных значений, считаются неактивными, а их родственники - активными;

• все расстояние разбито на небольшие участки, на которых находятся средние значения этих участков;

• точки, далекие от найденных значений, не активируются, а их родственники считаются активными;

• Внезапные изменения, то есть внезапное увеличение или уменьшение значения дебета, делятся на активные и неактивные путем сравнения следующих точек.

c. построить график по активным точкам;

d. завершите расчет, когда будет достигнуто установленное значение дебета ($q_{P\text{-}r}$=1т/д).

ОБСУЖДЕНИЕ

Разработанный алгоритм был использован для прогнозирования добычи на нефтяной скважине «Умид».

Расчетные параметры скважин нефтяного месторождения «Умид» и прогнозные дебиты на следующий период приведены в таблице ниже.

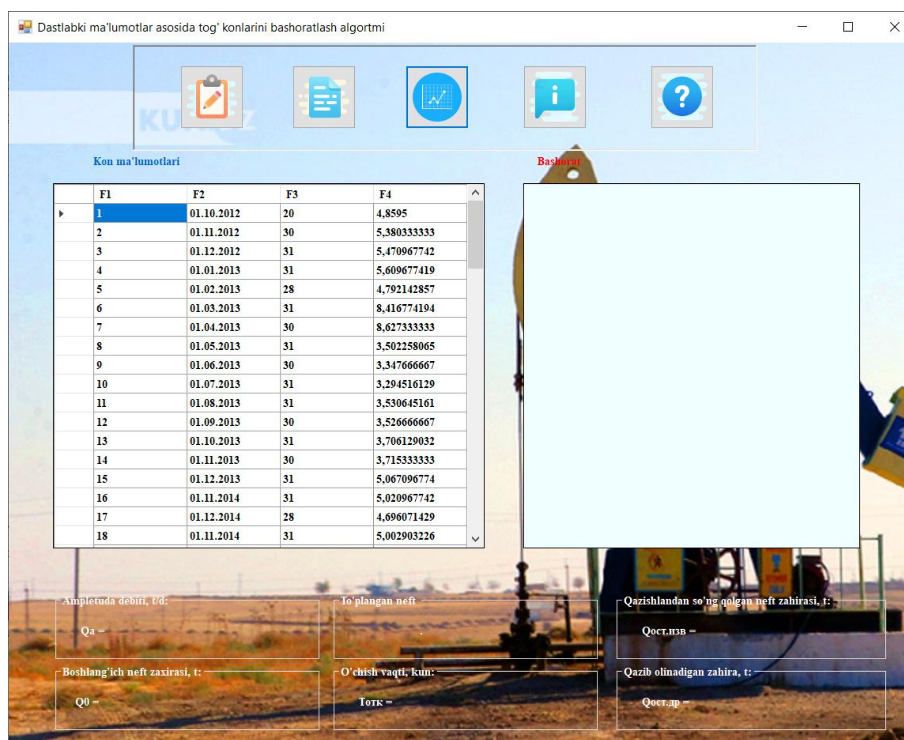
Таблица 1. Показатели добычи на следующий период по скважине 72 «Умид»

Имя месторождения:	*Умид*
Номер скаважины	72
Начальный запас добычи, t	49 141,76
Общее рабочий день скважины	4 735,04
Остальные рабочие дни скважины	5,76
Запас нефти после добычи, t	6 538,81

Одним из важнейших параметров, определяемых по методике В.Д.Лысенко, является прогнозирование суммы дебета. Преимущество этой модели перед другими моделями заключается в том, что она берет данные, обрабатывает их и предсказывает, на сколько хватит запасов нефти.

На основе этой методики разработана программа, которая прогнозирует сумму дебета (рис. 1).

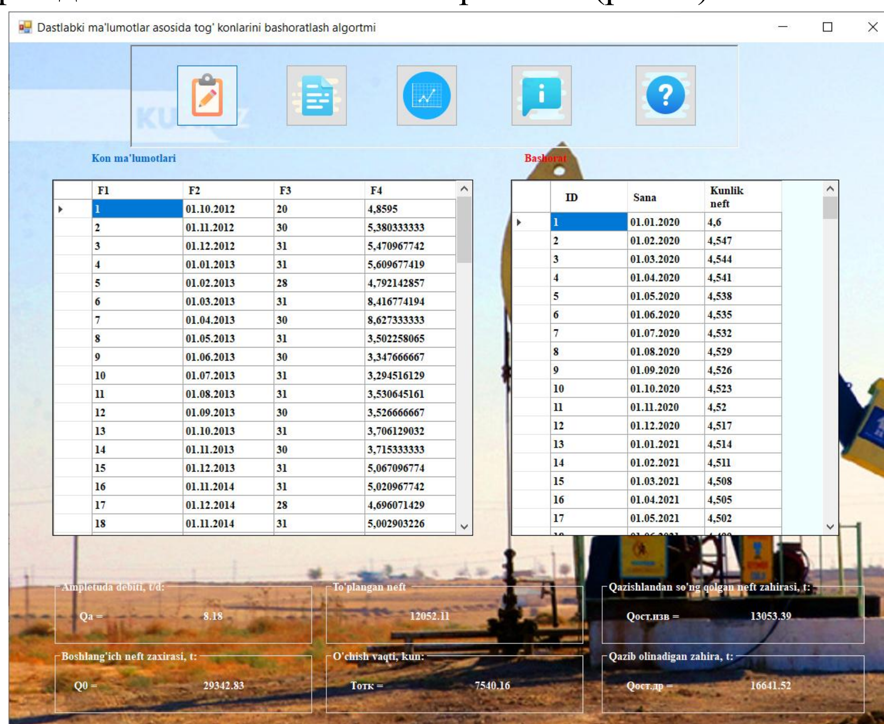
VOLUME 1 | ISSUE 2
ISSN 2181-1784
SJIF 2021= 5.423

F1	F2	F3	F4
1	01.10.2012	20	4,8595
2	01.11.2012	30	5,380333333
3	01.12.2012	31	5,470967742
4	01.01.2013	31	5,609677419
5	01.02.2013	28	4,792142857
6	01.03.2013	31	8,416774194
7	01.04.2013	30	8,627333333
8	01.05.2013	31	3,502258065
9	01.06.2013	30	3,347666667
10	01.07.2013	31	3,294516129
11	01.08.2013	31	3,530645161
12	01.09.2013	30	3,526666667
13	01.10.2013	31	3,706129032
14	01.11.2013	30	3,715333333
15	01.12.2013	31	5,067096774
16	01.11.2014	31	5,020967742
17	01.12.2014	28	4,696071429
18	01.11.2014	31	5,002903226

Рис. 1. Интерфейс программы прогнозирования суммы дебета

Программа загружает уже существующие данные. Чтобы обновить данные нужно открыть Excel и изменить данных, потом перезагрузить программу. Программа берёт данные и готовит их к обработке (рис. 2).

F1	F2	F3	F4
1	01.10.2012	20	4,8595
2	01.11.2012	30	5,380333333
3	01.12.2012	31	5,470967742
4	01.01.2013	31	5,609677419
5	01.02.2013	28	4,792142857
6	01.03.2013	31	8,416774194
7	01.04.2013	30	8,627333333
8	01.05.2013	31	3,502258065
9	01.06.2013	30	3,347666667
10	01.07.2013	31	3,294516129
11	01.08.2013	31	3,530645161
12	01.09.2013	30	3,526666667
13	01.10.2013	31	3,706129032
14	01.11.2013	30	3,715333333
15	01.12.2013	31	5,067096774
16	01.11.2014	31	5,020967742
17	01.12.2014	28	4,696071429
18	01.11.2014	31	5,002903226

ID	Sana	Kunlik neft
1	01.01.2020	4,6
2	01.02.2020	4,547
3	01.03.2020	4,544
4	01.04.2020	4,541
5	01.05.2020	4,538
6	01.06.2020	4,535
7	01.07.2020	4,532
8	01.08.2020	4,529
9	01.09.2020	4,526
10	01.10.2020	4,523
11	01.11.2020	4,52
12	01.12.2020	4,517
13	01.01.2021	4,514
14	01.02.2021	4,511
15	01.03.2021	4,508
16	01.04.2021	4,505
17	01.05.2021	4,502

Рис. 2. Обработка данных

После завершения расчета данные начнут отображаться в пустом окне рядом стоящем окном, в котором загружены информации месторождения анализа данных. Программа рассчитывает каждый шаг, а затем возвращает результат (рис. 3).

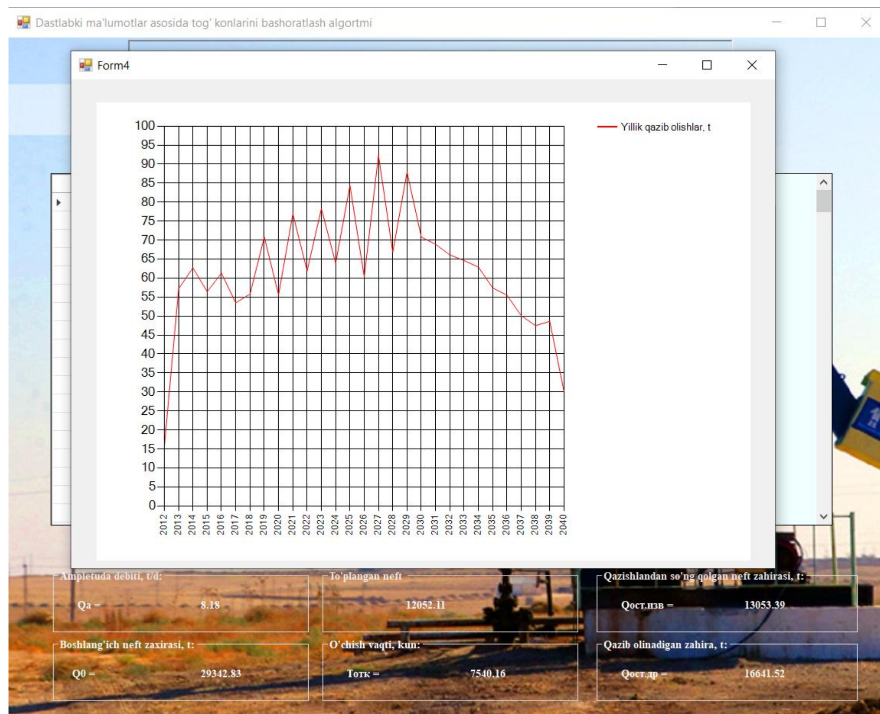

Рис. 3. Результат программы

Из программы можно получить не только числовой результат, а также результат в виде диаграммы или в виде списка. Каждый полученный результат был только сравнительным и его различные внешние факторы не принимались во внимание. Его эффективность сопоставима с другими программами. Программа работает только по методу В.Д.Лысенко и дает результат именно таким образом.

Чтобы облегчить решение проблемы, Л.С.Лейбензон разработал решение проблемы, предположив, что предельное давление, которое изменяется во время разработки газового месторождения, является постоянным и равным начальному давлению.

В методике В.Д.Лысенко берутся активные точки и это осуществляется по специальным формулам. Ю.П.Желтов разработал модель для прогнозирования цикла нефтяных месторождений с учетом ситуации, не учтенной в модели Лысенко. В модели В.Д.Лысенко проводилась только расчетная практика. Исключения не рассматривались, т. е. существуют внешние эффекты для добычи нефти. Например, влияние плохой погоды может повлиять на рабочий

режим, или сильное землетрясение может вызвать разную степень повреждения нефтяного месторождения, изменение потока нефти, влияние на нефтяные скважины.

Конечно, модель В.Д.Лысенко работает с приблизительными числами и определяет примерный срок эксплуатации месторождения.

ВЫВОД

По методике В.Д.Лысенко обработаны данные 72-скважин месторождения «Умид» и выполнен прогноз запасов этих скважин и показателей добычи на следующий период. Он прогнозирует дебиты, которые будут добыты в последующие годы, путем обработки начальных месячных данных по указанным скважинам. Для прогнозирования активные точки сначала отделяются от точек наблюдения скважин и используются в процессе расчета. Программное обеспечение было протестировано путем сравнения полученных результатов с точными результатами.

На практике эта модель использовалась в скважине 72-нефтегазоконденсатного месторождения «Умид» в Касбинском районе Кашкадарьинской области и до настоящего времени с использованием этой модели проводились расчеты на ряде скважин.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

1. Лапук Б.Б. Теоретические основы разработки месторождений природных газов. Институт компьютерных исследований, Москва-Ижевск, 2002 г., -296 стр. (Lapuk BB Theoretical foundations for the development of natural gas fields. Institute for Computer Research, Moscow-Izhevsk, 2002, -296 pp.)
2. Закиров С.Н. и др. Новые принципы и технологии разработки месторождений нефти и газа. Институт компьютерных исследований, Регулярная и хаотическая динамика. -488 стр. (Zakirov S.N. and others. New principles and technologies for the development of oil and gas fields. Institute for Computer Research, Regular and Chaotic Dynamics. -488 p.)
3. Лейбензон Л.С. Движения природных жидкостей и газов в пористой среде Москва: Государственное издательство технико-теоретической литературы, 1947. -244 с.(Leibenzon L.S. Movement of natural liquids and gases in a porous medium Moscow: State publishing house of technical and theoretical literature, 1947.-244 pp.)
4. Чарный И.А. Подземная гидромеханика М.-Л.: Гостехиздат, 1948. - 196 с. (Charny I.A. Underground hydromechanics M.-L .: Gostekhizdat, 1948 .-- 196 p.)

5. Коротаева Ю.П., Степановой Г.С., Критской С.Л. Инструкция по применению классификации запасов месторождений, перспективных и прогнозных ресурсов нефти и горючих газов. – М.: 1984.(Korotaeva Yu.P., Stepanova G.S., Kritskaya S.L. Instructions for the application of the classification of reserves of deposits, prospective and predicted resources of oil and combustible gases. - M .: 1984.)

6. Савченко В.П. Геология нефти и газа Западной Сибири / А.Э. Конторович, И.И. Нестеров, Ф.К. Салманов и др. – М.: Недра, 1975. (Savchenko V.P. Geology of oil and gas of Western Siberia / A.E. Kontorovich, I.I. Nesterov, F.K. Salmanov et al. - M .: Nedra, 1975.)

7. Донцов К.М. Разработка нефтяных месторождений М.: Недра, 1977. - 360 с.(Dontsov K.M. Development of oil fields M .: Nedra, 1977. - 360 p.)

8. Желтов Ю.П. Разработка нефтяных месторождений. Недра ,1986, -333 стр. (Yu.P. Zheltov Development of oil fields. Nedra, 1986, -333 pp.)

9. Gutman I. S. Metodi podscheta zapasov nefti i gaza: Uchebnik dlya vuzov. – M.: Nedra, 1985. – 223 s.(Gutman I. S. Metodi podscheta zapasov nefti i gaza: Uchebnik dlya vuzov. - M .: Nedra, 1985 .-- 223 s)

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTI RIVOJLANISHIDA TURIZMNING AHAMIYATI

Salimov Muxtor Ali Maxmayoqub o'g'li
Ulug'murodova Feruza Mardon qizi
Toshkent davlat pedagogika universiteti
"Iqtisodiy bilim asoslari o'qitish metodikasi"
yo'nalishi II-bosqich talabalari.

Annotatsiya: *Jamiyatdagi aholi ma'lum bir qatlamining turizm sohasi va uning turlari, respublikada turizmning faoliyati, undagi islohotlar to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lish, shu sohaning rivoji va kishilar ma'naviyatini yuksaltirishda bir vosita bo'lib xizmat qiladi.*

Kirish so'zlar: *Turizm, turizm turlari, O'zbekistondagi turizm oqimi va undagi islohotlar, turizmdagi asosiy ko'rsatkichlar.*

Аннотация: *Это инструмент для определенной части населения, позволяющий получить информацию об индустрии туризма и ее типах, деятельности в сфере туризма в стране, ее реформах, развитии этой отрасли и повышении морального духа людей.*

Ключевые слова: *туризм, виды туризма, туристический поток и реформы в Узбекистане, ключевые показатели в туризме.*

Abstract: *It is a tool for a certain segment of the population to have information about the tourism industry and its types, the activities of tourism in the country, its reforms, the development of this industry and raising the morale of the people. .*

Keywords: *Tourism, types of tourism, the flow of tourism in Uzbekistan and its reforms, the main indicators of tourism.*

KIRISH

Hozirgi zamonamizdagi iqtisodiyoti rivojlangan barcha davlatlarda har bir soha, tarmoq va yo'nalishlarga alohida e'tibor berilmoqda. Chunki, ular mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishi, aholi turmush darajasini yaxshilanishi va boshqa bir qancha omillarga ma'lum bir ulushda hissa qo'shib, ta'sir ko'rsatmoqda.

Turizm sohasi xizmat ko'rsatish sohasini eng katta tarkibiy qismidir. Turizm - bu sayohat qilishning bir turi bo'lib, unda kishilar dam olish, biznes qilish, boshqa xalqlar madaniyatini o'rganish kabi boshqa maqsadlar uchun odatiy bo'lgan muhitdan tashqaridagi joylarga sayohat qilish tushuniladi. Hozirgi shiddatli zamonda turizmning bir qancha turlari mavjud.Jumladan, rekreatsion turizm, biznes turizm, ekskursiyaviy turizm, ekstremal turizm, madaniy va ma'rifiy turizm, VIP turizm, ya'ni qimmatli dam olish maskanlariga tashrif buyurish, ekoturizm , tog' turizmi, etnik turizm, dengiz turizmi va boshqalar. Turizmninmg har bir turidan o'ziga

yarasha shiddat zavqini, o'ziga ishonch hissini, jasorat va ma'naviyat kuchini, qiyinchiliklarni yengib o'tish va boshqa o'ta maroqli tarbiyaviy, ibratli his-tuyg'ularni olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, turizm mamlakatdagi bir qator mintaqalarning iqtisodiyoti va madaniyatiga faol ta'sir ko'rsatishdi. Masalan, turizmni faoliyat ko'rsatishi tizimining, sayyohlarga savdo, ijtimoiy-maishiy, madaniy, tibbiy xizmat ko'rsatishning rivojlanishi bilan yaqindan bog'liqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Mazkur tadqiqot jarayonida O'zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishida turizmning ahamiyati obyektiv ochib berildi. Bugungi kundagi turizmning rivojlantirish bosqichlari mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi. Bugungi kunda Turizm sohasidagi qonunlar va Turistik xizmatlar uchun xarajatlar nomli qarorlar metodologik jihatdan olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yurtimizda boy ma'naviy-madaniy merosi, turli-tuman tarixiy-arxeologik ob'yektlari qulay tabiiy-iqlim sharoiti,hududimizda har qanday landshaftlarini ko'rishimiz mumkin, islom dunyosida tan olingan allomalarning maqbaralari, tabbarruk qadamjolar ko'p. Ammo mamlakatimiz turizm sohasida ulkan salohiyatga ega bo'la turib, uzoq yillar bu imkoniyatdan to'liq va samarali foydalanilmadi. Prezidentimizning turizmga oid turli xil hujjatlar qabul qilingani davlatimizning turizm rivojiga yuksak e'tiboridan dalolat bo'ldi. Ushbu hujjatlar bilan sohada yig'ilib qolgan muommolarni hal etish, turizm salohiyatini oshirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi, ichki turizmni yanada rivojlantirishga ko'plab imtiyozlar, yengilliklar berildi. Shavkat Mirziyoyev turizmning iqtisodiyotdagi o'rnini alohida ta'kidlab, mamlakatimizda bu boradagi ahvol va sohani rivojlantirish bo'yicha ko'rilayotgan choralar samaradorligini birma-bir tahlil qildi. Turistlar yetarlicha sayohat qilish o'rniga ichki ishlar idoralarida sarson bo'layotgandi, ularga yetarlicha sharoit yaratilmayotgandi, "O'zbekiston havo yo'llari" sustkash edi,aeroportlarda eng kichik jihatlar turistlar kayfiyatiga salbiy ta'sir qilayotgan edi, mehmonxona soni kam edi va ko'rsatilayotgan xizmat a'lo darajada bo'lmayotganini, bir so'z bilan aytganda, turizm sohasida ulkan imkoniyatlar bo'lishiga qaramay, O'zbekistonning turizm infratuzilmasi, turizm xizmatlari sifati va uning darajasi globallashuvva keskin raqobat sharoitida zamonaviy talablarga mos kelmasligini Prezidentimiz tanqid qilib ularga tegishlicha vazifalar belgilagan edi. Bugungi kunda bularning samarasini ko'rayapmiz.

O'zbekistonda turizmga alohida e'tibor berilib, o'sib borish tendensiyalari amalga oshirilmoqda. Shu asosda, ziyorat turizmi, madaniy turizm, tibbiy turizm, gastronomik turizm, yoshlar turizmi, ekoturizm, etnik turizm, sport turizmi va boshqa turizm turlari o'z faoliyatini olib bormoqda. Madaniy va ziyorat turizmlarini rivojlanishida qadimiy tarixga ega bo'lgan Samarqand, Buxoro,Xiva, Shahrisabz kabi shaharlarimizdagi tarixiy obidalar, me'moriy, diniy va madaniy yodgorliklar hamda respublikamizdagi boshqa zamonaviy diqqatga sazovor joylar bilan tanishtirish orqali ularga madaniy-ma'rifiy ma'lumotlar berish asos bo'lib xizmat qilgan.

Respublikamizga kirib kelayotgan chet ellik turistlarning 76 foizi Buxoro , Samarqand, Xorazm va Toshkentga tashrif buyurishga qiziqsa , qolgan 24 foizi Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo va Farg'ona vodiysi viloyatlariga sayohat qilishadi.

O'zbekistonga so'nggi 2020-yilda pandemiya sharoitida xorijiy davlatlardan turistik maqsadda tashrif buyurgan chet el fuqorolari soni 1,5 million kishini tashkil etdi. Ushbu ko'rsatgich 2019-yilga nisbatan 77,7 foizga kamaygan. Respublikamizga tashrif buyurgan xorijlik fuqorolarning asosiy safar maqsadlari qarindoshlarini yo'qlash bo'lib, 87,8 foizni tashkil etgan.Shu bilan birga , dam olish, davolanish , xizmat yuzasidan, o'qish uchun tashrif buyurganlar ham salmoqli qismni tashkil etadi.Ular quyidagi davlatlardan tashrif buyurishadi: Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston, Turkiya, Xitoy, Janubiy Koreya, Hindiston, Pokiston, Ukraina, Germaniya, AQSH, Yaponiya , Fransiya, Buyuk Britaniya, Isroil, Eron kabilardir. O'zbekistonda xorijiy sayyohlarning asosiy qismi chegaradosh qo'shni mamlakatlar hissasiga tog'ri keladi.

O'zbekistonga boshqa mamlakatlardan tashrif buyurgan sayyohlarning o'rtacha xarajati 2018-yildagi holat bo'yicha quyidagilarni tashkil etgan: Qozog'iston – 158,3 dollor; Qirg'iziston – 99,3 dollor; Tojikiston – 60,4 dollor; Turkmaniston – 104,6 dollor; Boshqa MDH mamlakatlari – 635,6 dollor; Uzoq xorijiy mamlakatlar – 709,4 dollor.

So'nggi yillarda turizm salohiyatini kompleks ravishda rivojlantirishda yo'naltirilgan ko'plab qarorlar, qonunlar , farmonlar , konsepsiyalar ishlab chiqilib amaliyotga joriy etilmoqda.Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PQ-5611-son " O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida "gi qarori, " Turizm to'g'risida "gi qonun yangi tahriri, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-avgustdagi PF-5781-son " O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida "gi Farmoni va boshqa shu kabi huquqiy

me'yoriy hujjatlar qabul qilingan.Shu bilan birga O'zbekitonda Yoshlar turizmini rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, shu asosda ishlangan loyihalarni amalga oshirish natijasida 2020-2025-yillarda mamlakatda yoshlar turizmini rivojlantirishga oid maqsadli ko'rsatgichlar belgilab olingan.Jumladan, xorijlik yosh sayyohlar soni 1,3 milliondan 2020-yilda 2,2 millionga, 2023-yilda 3,3 milionga, ichki turizm bo'rizm bo'yicha yosh sayyohlar sonini 8,1 milliondan 2020-yilda 10 millionga, 2023-yilda 13,6 millionga yetkazish, shular qatorida 2020-yilda 20 ta, 2023-yilda 60 ta xalqaro darajadagi tadbirlar o'tkazish rejalashtirilgan. O'zbekiston Prezidentining 2021-yil 9-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni ijrosi yuzasidan ziyorat turizmini rivojlantirish va yurtimizga xorijlik ziyoratchilarni jalb qilish bo'yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Mazkur farmon bilan O'zbekistonning ziyorat turizm salohiyatini keng targ'ib qilish "B2B" uchrashuvlarini tashkil qilish va ziyorat turizmi yo'nalishidagi imkoniyatlarini xorijiy mamlakatimizdagi hamkorlarga yetkazishni maqsad qilgan. Quvonarlisi, o'z-o'zini band qiladigan shaxslar uchun faoliyat (ishlar, xizmatlar) turlari ro'yxatiga gid (gid-tarjimon), ekskursiya yetakchisi va yo'riqchi-yo'l boshlovchilar xizmatlari ham kiritildi; O'zbekiston fuqarolari uchun ichki sayohatlar 40 foizgacha arzonlashtirildi

Respublikamizda 2018-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, turistik toifadagi avtotransport vositalari 133 taga, turopetatorlar esa 234 taga, sertifikatga ega bo'lgan gidlar soni 660 nafarga , oilaviy uy mehmonxonalar soni 81 tani , mehmonxonalar soni 914 tani tashkil etgan. Misol qilib aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri o'rinbosari , Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi raisi Aziz Abduhakimov tomonidan Xiva shaxrida bo'lib, "Hotel Zarafshon boutique" mehmonxonasining ochilish marosimida ishtirok etdi va 3 yulduzli "Sayid Islom Kho'ja" mehmonxonasiga ajrtatilgan subsidiya sertifikati topshirildi; turklar bilan hamkorlikda Farg'ona oliy turizm maktabi tashkil etilishi ko'zda tutilmoqda; 2021-2022 o'quv yilidan boshlab xorijiy tillar bo'yicha mutaxassis yetishtiruvchi oliy ta'lim muassasalarining 3-4 kurs talabalari uchun ziyorat turizmi fani bo'yicha o'quv dasturi ishlab chiqilib, joriy etiladi.Juda ko'p joylarda oilaviy mehmon uyi va hostel ochila boshladi, tematik restoranlar soni ortmoqda.

O'zbekistonda 2019-yil yakuni bo'yicha turizmning barcha sohasi doirasida xizmat ko'rsatishdan 1,3 milliard dollor mablag' tushgan.Ushbu ko'rsatkich 2018-yilga nisbatan 30 foizga ko'p.Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, O'zbekiston turizmida 260 ming kishi faoliyat yuritmoqda. Aholining farovon yashashi, ehtiyojlarini qondirilishi, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy hayot kechirish darajasiga mamlakat hududiga kirib kelayotgan pul mablag'lari ham ahamiyatlidir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bugungi kunda mamlakat iqtisodiyotini rivojlanishi, aholini turmush kechirish sharoitlarini yaxshilanishida, xalqaro maydonga chiqishi va unda munosib o’rin egallashida barcha sohalar bilan bir qatorda turizm sohasini ham o’rni salmoqlidir.

Hozirda kishilar orasida turizmni keng targ’ib qilish maqsadida yurtimiz teleekranlarida O’zbekiston turizm salohiyatini, turli xil qadamjolarini, turistik maskanlarni, markazlarni, yurtimizning g’aroyib, afsonaviy joylarini kecha-yu kunduz targ’ib qiluvchi, sayohatga doir turli xil ko’rsatuvlar namoyish etilmoqda, turizmni rivojlantirish bo’yicha subsidiyalar va boshqa rag’batlantirish vositalari ham qo’llanilmoqda. Xorij davlatlardagi elchilar mamlakatimiz, milliy qadriyatlarimiz targ’ibotchilari bo’lishi, bunga chet eldagi vadandoshlarimiz ham hissa qo’shish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI (REFERENCES)

1. Turizm sohasidagi qonunlar. www.Uzbekiston.travel
2. O’zbekiston Respublikasiga turistik maqsadlarga kelgan va ketgan shaxslar.25.01.2021.www.stat.uz
3. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
4. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
5. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
6. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
7. Turistik xizmatlar uchun xarajatlar. www. Kun.uz

UZUMZORLAR VA MEVALI BOG‘LAR UCHUN YUQORI SAMARALI UNIVERSAL OSMA PURKAGICH

Xalilov Muxtor Suvonovich,
Qarshi muxandislik- iqtisodiyot instituti

Annotatsiya: *Maqolada muallif tomonidan mevali bog‘lar va uzumzorlarga kimyoviy ishlov beradigan universal osma purkagichining texnologik sxemasi loyihalangani va shu asosda kompyuterda AutoCAD dasturida konstruktorlik chizmalari va texnik hujjatlari, hamda uning sanoat namunasi ishlab chiqilganligi va fermer xo‘jaliklariga joriy etish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar keltirilgan.*

Tayanch so‘zlar: *bog‘, purkagich, ishchi qism, ventilyator, g‘ildirak, kojux, aylanishlar soni, dastur, chizma, suyuqlik sarfi, ish unumi.*

Аннотация: *В статье приведена разработанная технологическая схема универсального навестного опрыскивателя для химической обработки плодовых садов и виноградников, разработаны конструктивные чертежи и техническая документация, а также приведен изготовленный промышленный образец опрыскивателя. Приведены проводимые работы по внедрению опрыскивателя в фермерских хозяйствах.*

Ключевые слова: *сад, опрыскиватель, рабочий орган, вентилятор, колесо, кожух, число оборотов, программа, чертежи, расход жидкости, производительность.*

Abstract: *The article presents the developed technological scheme of a universal sprayer for chemical treatment of orchards and vineyards, developed design drawings and technical documentation, as well as the manufactured industrial design of the sprayer. The ongoing work on the introduction of a sprayer in farms is given.*

Key words: *words garden, sprayer, working tool, fan, wheel, casing, speed, program, drawings, fluid flow, productivity.*

KIRISH

Qishloq xo‘jaligi mevali bog‘lari va uzumzorlarida maxsulotlar yetishtirishda yangi texnologiyalar va texnik vositalarni ishlab chiqarishga joriy qilish bilan jahon bozorida raqobatdosh bo‘lgan mahsulotlar hosildorligi va sifat ko‘rsatgichini oshirish muhim ahamiyatga egadir. Birlashgan millatlar tashkilotining oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi bo‘yicha qo‘mitasining bergan ma’lumotiga asosan qishloq xo‘jaligi o‘simliklariga zararkunanda va kassalliklarning keltiradigan zarari natijasida ulardan olinadigan hosildorlikni jahon miqyosida xar yili 20-25 foyizi nobud bo‘ladi [1].

Mevali bog'lar va uzumzorlarda maxsulotlar etishtirishda ularni zararkunanda va kasalliklariga qarshi kurash tadbiri purkagichlar yordamida bajariladi.

Yuqori samarali universal purkagichlarning texnologik ish jarayonini asoslashda biz zararkunandalarni yashash joyini asosiy omillardan biri deb oldik. Uzumzorlar va boshqa o'simliklar zararkunandalarini yashash joyi, ko'payishi va ularni ozuqlanishi ko'p yillik ilmiy tekshirishlar asosida olimlarimiz tomonidan o'rganilib, ular asosan o'simliklar barglarini tag (bargning ostki) qismlarida yashashi aniqlangan [2]. Demak, purkagich kimyoviy preparatni berilgan me'yorda zararkunandalarning yashash joyiga, ya'ni bargning pastki qismiga purkashi lozim.

Tadqiqotning maqsadi. Purkagichlarning texnologik ish jarayonini takomillashtirish orqali ularning sifat ko'rsatkichlarini, texnologik barqarorligini va ish unumdorligini yuqori bo'lishini hamda purkaladigan kimyoviy preparatni samaradorligini agrotexnik talablarga javob berishini ta'minlashdir.

Tadqiqot uslubiyati. Tadqiqot jarayonida purkagichni nazariy jihatdan asoslashda nazariy mexanika, matematik statistikaning qonun va qoidalari, eksperimentlarni matematik rejalashtirish va tenzometriya usullari hamda mavjud me'yoriy hujjatlarda va (O'zRH 63.06-98 va GOST 24055-80, TSt 63.02.2001, TSt 63.03.2001, RD Uz 63.03-98) belgilangan usullardan foydalanilgan [3].

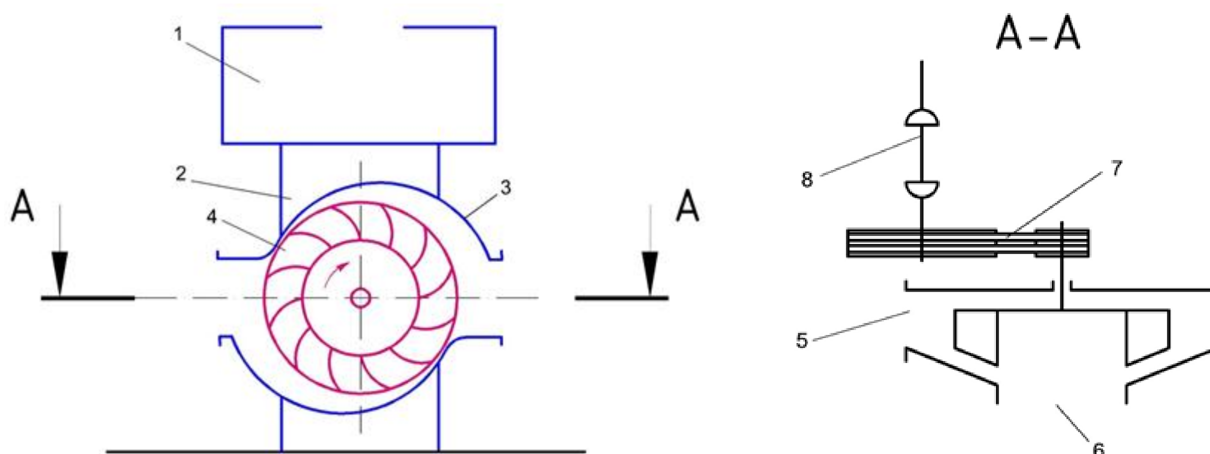
Tadqiqot natijalari. Uzumzorlar va mevali bog'larga kimyoviy ishlov beruvchi purkagichlarning konstruksiyasi va texnologik ish jarayoni, ularni yaratish bo'yicha o'tkazilgan ilmiy-tadqiqotlar ishlarining taxlili va uzumzor hamda mevali daraxtlarning agrotexnikasini e'tiborga olgan holda takomillashgan purkagich ishlab chiqildi. Uning konstruksiyasiga O'zbekiston Respublikasi intelektual mulk agentligining № FAP 00857 foydali modelga patent olindi [4].

Purkagichning asosiy ish qismlaridan biri qilib markazdan qochma ventilyatorni uning texnologik sxemasiga kiritamiz. Markazdan qochma ventilyatorni havo oqimini kirish darchasidan surib ikki yon tomonga yo'naltiradigan qilib loyihalaymiz. Bu esa purkagichni bir o'tishda ikki tomonga ishlov berishini ta'minlaydi.

Echilishi lozim bo'lgan muammo shundan iboratki, yuqorida keltirilgan purkagichlarni texnologik ishlash jarayonini ilmiy asosida takomillashtirish bilan, ularning ish jarayonini sifat ko'rsatkichlarini, texnologik barqarorligi, ish unumdorligini yuqori bo'lishini va purkaladigan kimyoviy preparatni samaradorligini agrotexnik talablarga javob berishini ta'minlashdir.

Uzumzorlar va mevali bog'larga kimyoviy ishlov berish uchun takomillashtirilgan universal purkagich quyidagi qism va mexanizmlardan iborat (1-rasm): sig'im 1, rama 2, ventilyator kojuxi 3, ventilyator g'ildiragi 4, kojuxdagi

havo chiqish darchalari 5, havo kirish darchasi 6, ponasimon tasmali uzatma 7 va kardan vali 8 loyihalangan. Ramaga o‘rnatilgan ventilyator uning kojuxi 3 va unga o‘rnatilgan ish qismlar yangi texnologiyalar asosida loyihalanadi. G‘ildirakning geometrik o‘lchamlari
(diametri va balandligi) asosida kojux loyihalanib va unga asosan
ventilyator hosil qilgan havo oqimini teng ikkiga bo‘lib qarama-qarshi

1-sig‘im; 2-rama; 3- ventilyator kojuxi; 4-ventilyator g‘ildiragi;
5- kojuxdagi havo chiqish darchalari; 6- havo kirish darchasi;
7- ponasimon tasmali uzatma; 8-kardan val

1-rasm. Taklif qilingan purkagichning texnologik sxemasi

ikki tomonga yo‘naltiradigan qilib tayyorlangan.

Purkagich va unga o‘rnatiladigan markazdan qochma ventilyatorlarni yuqorida aniqlangan parametrlari asosida kompyuterda AutoCAD dasturida konstruktorlik chizmalari va texnik hujjatlari ishlab chiqildi.

YUqorida keltirilgan konstruktorlik chizmalari va texnik hujjatlari asosida universal osma purkagichni ishlab chiqildi (2-rasm). Universal osma purkagichi qo‘yidagicha ishlaydi: harakat traktorning (QOV) dan kardan val orqali purkagich valga, unga o‘rnatilgan katta shkiv orqali ponasimon tasmalar bilan valga o‘rnatilgan kichik shkivga va ventilyator g‘ildiragiga, hamda bir vaqtning o‘zida nasosga uzatiladi. Demak, purkagich ventilyator g‘ildiragi harakatlanishi natijasida hosil qilingan havo oqimiga raspilitellar tumansimon qilib purkagan ishchi suyuqlikni aralashtirib ishlov beriladigan ob’ektga yo‘naltirib, bog‘ va uzumzorlarga

2-rasm. Plantatsiya qilib ekilgan bog'larga kimyoviy ishlov beruvchi ishchi qism o'rnatilgan universal osma purkagichning orqa tomonidan ko'rinishi

kimyoviy ishlov beradi.

XULOSA

Uzumzorlar va mevali bog'larga kimyoviy ishlov beradigan universal osma purkagichning sanoat namunalarini ishlab chiqildi va uni fermer xo'jaliklariga joriy etish lozim.

Ishlab chiqilgan universal osma purkagichining konstruksiyasi oddiy va tannarxi xorijiy davlatlardan keltirilayotgan shu turdagi texnik vositalarga nisbatan 2-3 barabar arzon bo'lib, purkagich texnik vositalarga qo'yilgan talablarga to'liq javob beradi. SHuning uchun ham, xozirgi paytda universal osma purkagichini o'zimizda ishlab chiqarish va uni fermer xo'jaliklariga tadbiq etish bo'yicha amaliy ishlar olib borilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Ochilov R.O., Bobobekob Q., Sagdullaev A., Po'latov Z., Ucharov A., Raxmatov A., Abrorov SH va boshqalar. Mevali daraxtlar zararkunandalari va kasalliklarini aniqlash hamda ularga qarshi kurash choralari. – Toshkent, Fan, 2010, – 60 b.
2. Xamraev A.SH., Hasanov B.A. Bog', tokzorlarning zarakunandalari, kasalliklar va ularga qarshi kurash tizimi. – Toshkent, 1995. – 125 b.
3. ГОСТ 53053-2008- Машины для защиты растений. Опрыскиватели. Методы испытаний. Москва.2009. 41 с.
4. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// "SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.

5. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. O‘zR. FAP 00857 raqamli foydali model patenti. Qishloq xo‘jaligi o‘simliklariga kimyoviy ishlov berish purkagichi / Djuraev D., Ergashev A.CH. //2013, № 12. Byul. B 15.

KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH JARAYONIDA TALABALARNI TEXNIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Qo'ziev Nodir Murodillaevich,
SHabarova Umida Normuminovna
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

Annotatsiya: *Maqolada muallif oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak muhandislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida shaxsning kasbiy rivojlanish usullarini o'rganish, xususan, bo'lajak muhandislar uchun kasbiy ahamiyatga ega fikrlash tarzini rivojlantirish imkoniyatlari tobora dolzarb bo'lganligi sababli o'rganib tahlil qilingan ma'lumotlarni keltirgan.*

Tayanch so'zlar: *kasbiy, muhandis, faoliyat, texnik, tafakkur, intellekt, sifat*

Аннотация: *В статье представлены данные, проанализированные автором в процессе подготовки будущих инженеров к профессиональной деятельности в высших учебных заведениях в связи с возрастающей значимостью возможностей изучения методов личностного развития, в частности, развития профессионально важного мышления у будущих инженеров.*

Ключевые слова: *профессиональный, инженер, деятельность, технический, мышление, интеллект, качества*

Abstract: *The article presents the data analyzed by the author in the process of preparing future engineers for professional activity in higher educational institutions in connection with the increasing importance of the possibilities of studying the methods of personal development, in particular, the development of professionally important thinking in future engineers.*

Key words: *professional, engineer, technical activites, thinking, intelligence, quality.*

KIRISH

Muhandisning kasbiy intellektual fazilatlariga va uning ijodiy qobiliyatlariga va jahonda ishlab chiqarish vositalarining tobora rivojlanib borayotgan bir paytda texnik murakkabligiga katta talablar qo'yadi. Texnik tafakkur yurita olish - muhandis fikrlashining kasbiy muhim sifatidir. Ushbu turdagi tafakkur qilish ko'nikmasining rivojlanishi hamda muhandisning kelajakdagi faoliyatidagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan oliy ta'limda kasbiy tayyorgarlik bosqichidagi o'quv jarayonining sifati bilan belgilanadi. Xususan, rivojlangan mamlakatlar nufuzli ilmiy tadqiqot markazlarining P. Debrai-Retzen «Talented Student Teacher Model» (France), US «Merit» (USA)

kabi ta'lim tizimlarida bu borada samarali faoliyat olib borilmoqda. SHuning uchun texnika yo'nalish talabalarining kasbiy faoliyatga tayyorlashda texnik tafakkurini rivojlantirishning nostandart shakllari, metodlari va vositalaridan majmuaviy foydalanish muhim o'rin egallaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida talabalarni texnik tafakkurini rivojlantirish bosqichlari obyektiv ochib berildi. Kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayoni shakllanish davri tarix nuqatayi-nazaridan tahlil etildi. Ismailova Z.K., Khimmataliev D.O., Kuziyev N.M., Shabarova U.N., Almardonov O.M. ning "Formation of a system of methods of technical thinking future engineers" nomli ilmiy maqolasi mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqotning maqsadi. Texnika oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida texnik tafakkurni rivojlantirish metodikasini ishlab chiqishdir.

Tadqiqot uslubiyati. Tadqiqotni amalga oshirish va ilmiy-pedagogik xulosalarga kelishda nazariy-mantiqiy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik tajriba o'tkazish, kuzatish, suhbat, so'rov, matematik-statistik tahlil singari ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanilgan.

Tadqiqotning vazifalari:

texnik tafakkurlash haqidagi ilmiy g'oyalarni tahlil qilish va uni muhandisning kasbiy faoliyatidagi o'rni va ahamiyatini aniqlash;

oliy ta'limda qishloq xo'jaligi muhandislarini tayyorlayotgan ixtisosliklarda psixologik-pedagogik nazariya va amaliyotida talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirish muammosining holatini tahlil qilish;

texnik tafakkurni rivojlantirishning ilmiy asoslangan usullarini tarkibiy tuzilishi va sifat xususiyatlariga muvofiq ravishda umumlashtirish hamda tizimlashtirish;

qishloq xo'jaligi muhandisligi yo'nalishi talabalarining texnik tafakkurini rivojlantirish modelini va uni amalga oshirish mexanizmini ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati bo'lajak muhandislarning kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida texnik tafakkurni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik shart-sharoitlarning aniqlanganligi; texnika sohasi ishlab chiqarish amaliyoti nuqtai nazaridan bo'lajak muhandislarni texnik tafakkurini rivojlantirish jarayonini matematik qonuniyatlar

asosida amalga oshirish usullari ishlab chiqilganligi va oliy ta'lim tizimida bo'lajak muhandislar uchun kasbiy masalalarni echishga qaratilgan «Texnika yo'nalishlari talabalari uchun transport vositalari tuzilishi va nazariyasi fanidan laboratoriya ishlarini bajarish» bo'yicha mobil ilova dasturi ishlab chiqilgan hamda amaliyotga tadbiq etilgan (№DGU07558 raqamli guvohnoma olingan 21.01.2020 y.) ligi bilan izohlanadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati texnik tafakkurni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodikasining shakllantiril-ganligi, texnika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari talabalarining kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida texnik tafakkurni rivojlantirishga imkon beruvchi «Texnika yo'nalishlari talabalarida texnik tafakkurni rivojlantirish» nomli o'quv qo'llanma ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

Texnik tafakkurni rivojlantirishda avvalo ishni talaba bilish jarayonlari - sezgi, idrok, xotira, diqqat va tafakkurni faollashtirishga e'tibor qaratish va ta'limning ilg'or metodlaridan samarali foydalanish maqsadga muvofiq.

Bu jarayonda "Piktogramma" metodidan foydalanish, talabada texnik tafakkurni rivojlantirish uchun imkon yaratib beradi.

Piktogramma – **(**L.V.Zankov tomonidan qo'llangan). Talaba mavzu yuzasidan aniq so'zni rasmdagi tasvir orqali eslab qolishi kerak. Bunda u so'z va tasvir o'rtasidagi aloqani o'ylab topishi kerak, bu esa keyinchalik o'sha figurani qayta esga tushirishga yordam beradi.

Rasm va so'z o'rtasidagi assotsiativ aloqani shakllantirish jarayonida

talaba shunday mazmunli aloqalarni tanlaydiki, uning fikricha, bu rasmlar so'zni eslab qolish uchun yaroqli bo'ladi. SHuning uchun ham bu metod orqali fikrlash faoliyati xarakteri, tafakkurning rivojlanish imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Texnika sohasidagi yo'nalishlarda muhandislarni o'qitishning an'anaviy jarayonida texnik tafakkurlashni rivojlantirish etarli darajada samarali emas. Uning rivojlanish darajasi dinamikasi talabalarni o'qitishning butun yillari davomida bir xilda bo'lib qolmasligi bilan tavsiflandi

Metodikaning mazmuni: talaba aniq bir texnikani qismlarini (yangi mavzu yuzasidan albatta) eslab qolib, o'zi mustaqil rasm - sxema chizadi. Bu chizilgan rasm yoki sxema keyinchalik so'zni-figurani esga tushirishga yordam berishi kerak. Alohida harf tavsiya etilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Альтшуллер, Г. С. Найти идею: Введение в теорию решения

изобретательских задач [Текст] / Г. С. Альтшуллер. - Изд. 2-е, доп. - Новосибирск: Наука, 1991.-224 с.
2. Давлетшин М. Г. К вопросу о техническом мышлении / М. Г. Давлетшин // Материалы Всесоюзного симпозиума по проблемам мышления и общения. - Алма-Ата, 1973 - С.38-39.
3. Ismailova Z.K., Khimmataliev D.O., Kuziyev N.M., Shabarova U.N., Almardonov O.M. Formation of a system of methods of technical thinking future engineers ISSN-2394-5125 // Scopus- Journal of Critical Reviews Vol 7. Issue 5. 2020 P.787-794
4. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
5. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. Turdiev Sh.R., Shadiev R.D. Professional direction of the formation in students ability to innovative engineering. //European Science and Technology: 15th International scientific conference. Munich 2016.
9. Qo‘ziev N.M. Muxandis uchun muhim bo‘lgan kasbiy faoliyat tushunchasining nazariy tahlili // Mug‘allim ham uzliksiz bilimlindirio‘. Ilmiy-metodikalıq jurnal. 2019 -№2. B.98-103 85.
10. Qo‘ziev N.M. Transport vositalarining tuzilishi va nazariyasi fanidan laboratoriya ishlarini bajarish bo‘yicha dastur //№DGU 07558 Guvohnoma 21.01.2020 88.

АЛЬБЕНДАЗОЛНИНГ ОЛИНИШИ, ТИББИЁТДАГИ АҲАМИЯТИ ВА ИШЛАТИЛИШИ

Менглиев Мирпўлат Урозмаҳаммад ўғли
Гулистон давлат университети магистранти
e-mail: *mengliyev_m@mail.ru*

Аннотация: *Ушбу ишда ҳозирги кунда тиббиётда кенг кўламда ишлатилаётган ва гелминтларга қарши юқори самарали бўлган Альбендазолнинг тиббиётдаги аҳамияти ва ишлатилиш соҳаси, шунингдек, қўлланилишидаги камчилиги (эрувчанлиги) ни яхшилаш йўллари ўрганилган. Унинг сувда ерувчанлигини яҳшилаш ва биологик фаоллигини ошириш мақсадида глицирризин кислота монокалийли тузи билан турли хил моляр нисбатдаги супрамолекуляр комплекслари олинди, олинган комплексларнинг сифат ва миқдор таркиби ўрганилди.*

Калит сўзлар: *Альбендазол, антигелминт, супрамолекуляр комплекс, ИҚ-спектроскопия, Юқори самарали суюқлик хромотографияси (ЮССХ).*

Abstract: *This paper examines the importance and scope of Albendazole in medicine, which is widely used in medicine today and is highly effective against helminths, as well as ways to improve its deficiency (solubility) in application. In order to improve its water solubility and increase its biological activity, supramolecular complexes of different molar ratios were obtained with the monocallic salt of glycyrrhizinic acid, the qualitative and quantitative composition of the obtained complexes was studied.*

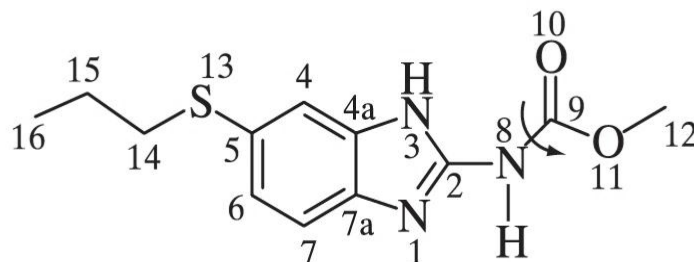
Keywords: *Albendazole, anthelmintic, supramolecular complex, IR spectroscopy, HPLCH.*

КИРИШ

Дунёнинг кам ривожланган айрим минтақаларида ичак гелминтлари тез-тез учрайди ва улар кўз, мушак ёки қон айланиш тизимини бузиши мумкин. Альбендазол (АБЗ) - бу бензимидазолдан олинган антигелминт дори, у кенг спектрли фаолиятга ва арзон нархга эга. У йигирма йилдан ортиқ вақт давомида нематодалар, метакестодлар ва гидатозалар каби одам ва ҳайвон гелминтларига қарши ишлатилган [1].

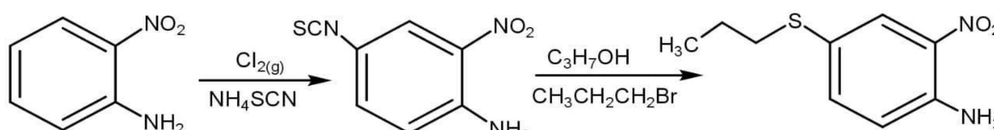
АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДЛАР

Альбендазол (АБЗ) - бензимидазол гуруҳига кирувчи, антигелминт таъсирга эга кимёвий бирикма. Альбендазолнинг кимёвий тузилиши:

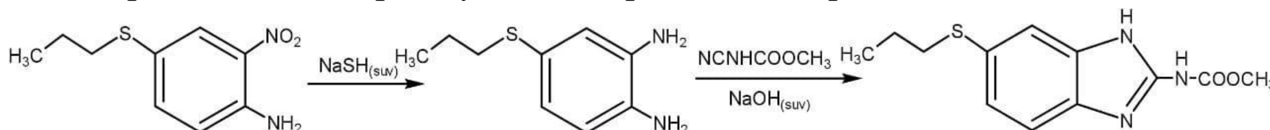
Одамлар ва ҳайвонларда гелмитозга қарши курашиш учун жуда катта миқдордаги фармакологик препаратлар тўплами кенг қўлланилади, улар орасида бензимидазол ҳосилалари (мебендазол, медамин, албендазол ва бошқалар) алоҳида ўрин тутади. Сўнгги пайтларда албендазол (метил - [5-(пропилтио) -1H-бензимидазол-2-ил] карбамат) ва унинг баъзи дозалаш шакллари (Зентел, Гелмадол, Немозол, Санохал) юқори терапевтик таъсири туфайли гелмитозни даволашда анча муваффақиятли ишлатилмоқда. [2].

АБЗ синтези 2-нитроанилинни 2-нитро-4-тиосианоанилин олиш учун хлор иштирокида тиосианланади, сўнгра 4-пропилтио -2-нитроанилин ҳосил қилиш учун н-пропанол ва н-пропилбромид билан алкилланади.

1-схема

4-пропилтио -2-нитроанилиндан 4-пропилтио-о-фенилендиаминни олиш учун сув иштирокида натрий водород сулфид билан нитро гуруҳдаги кислород камайтирилади. Ушбу диамин АБЗ ни олиш учун қўшимча равишда метил-N-сианокорбаматнинг натрий тузи билан реаксияга киришади.

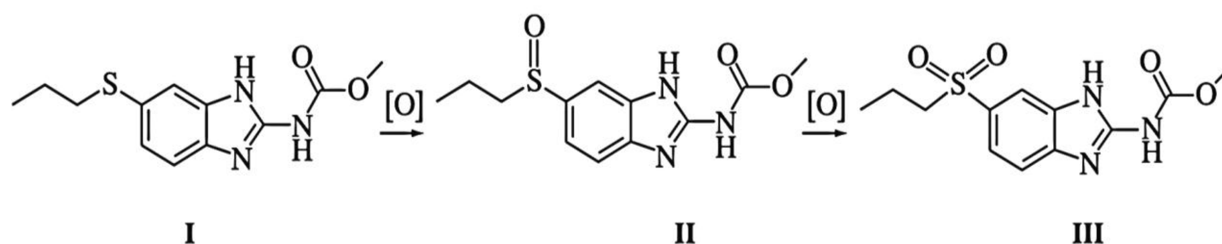

2-схема

Ушбу синтез усули (2-схема) юқори рентабелликка эга, арзон нархлардаги барқарор жараён бўлиб, саноатда кенг қўлланилади[3].

Альбендазол антигелминт дори сифатида ишлатилади. У тўқима паразитларига, шу жумладан Ascaris lumbricoides, Trichuris trichiura, Enterobius vermicularis, Ancylostoma duodenale, Necator americanus, Strongyloides stercoralis, нематодлар: askariyaz, trichocefaloz, ankilostomioz, enterobioz, nonkatoroz,

toksokaroz, strongiloidiyoz, opistorxioz, giardiasis, mikrosporidioz (ва бошқалар) аломатларини даволаш учун қўлланилади.

3-схема

Альбендазолнинг асосий таъсир механизми б-тубулин полимеризациясини селектив равишда бостирилиши билан боғлиқ бўлиб, бу гелминтларнинг ичак тракти ҳужайраларининг ситоплазмик микротубулаларини йўқ қилишга олиб келади, глюкоза парчаланишини бостиради ва АТФ синтезини тўхтатади, юмалоқ куртларнинг мушак ҳужайраларида секретор гранулалар ва бошқа органоидларнинг ҳаракатини блоклайди ва уларни ўлдиради. Оғиз орқали қабул қилинганда албендазол ошқозон-ичак трактида ёмон сўрилади (5% дан кам), жигарда у асосий метаболитга айланади - албендазол II сулфоксид, у ҳам антигелминтик фаолликка эга.

Альбендазол қабул қилингандан сўнг албендазол сулфоксид (II), албендазол сулфон (III) (иккиламчи метаболит) ва бошқа оксидланган маҳсулотларга метаболланади (3-схема). Альбендазол гелминтлар, шу жумладан нематодалар, пестодалар ва трематодаларга қарши кенг таъсир доирасига эга. Шунинг учун у тиббиёт амалиётида муваффақиятли қўлланилади[4, 5].

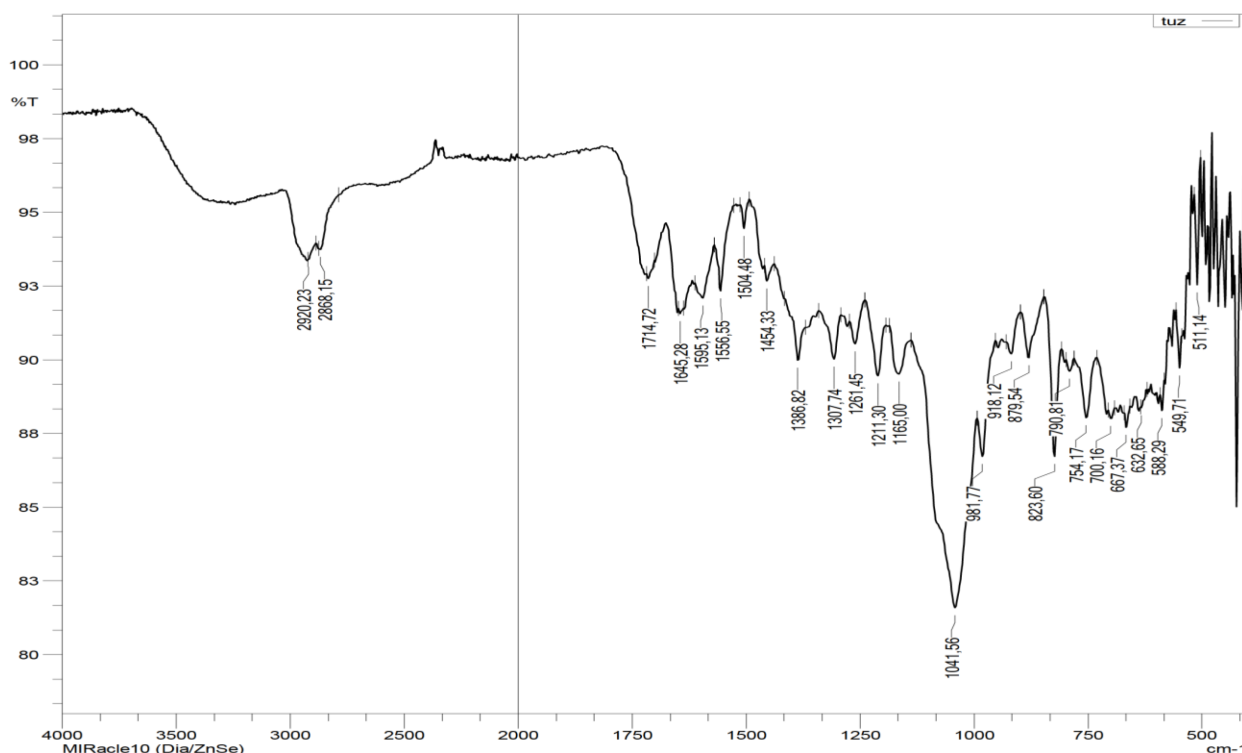
МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш зарурки, албендазол ва унинг ҳосилалари сувда ёмон эрийди, бу эса уларнинг биологик таъсирчанлигига салбий таъсир қилади. Шунинг учун унинг сувда эрувчан шаклларини олиш муҳим аҳамиятга эга ва долзарб мавзулардан ҳисобланади. Альбендазолнинг сувда ва физиологик муҳитда эрувчанлигини ва доривор модданинг токсик ва фармакологик хусусиятларини яхшилаш асосан уларнинг комплекслари ҳосил бўлишига асосланиб, сувда эрийдиган синтетик ёки табиий полимерлар, олиго- ва полисахаридлардан ва турли хил "меҳмон" - "мезбон" типидаги супрамолекуляр комплекслар ҳосил қилиши мумкин бўлган моддалардан фойдаланилган. Шу боис, ушбу ишда Альбендазолнинг сувда эрувчанлигини ошириш ва биологик мавжудлигини ошириш мақсадида альбендазолнинг

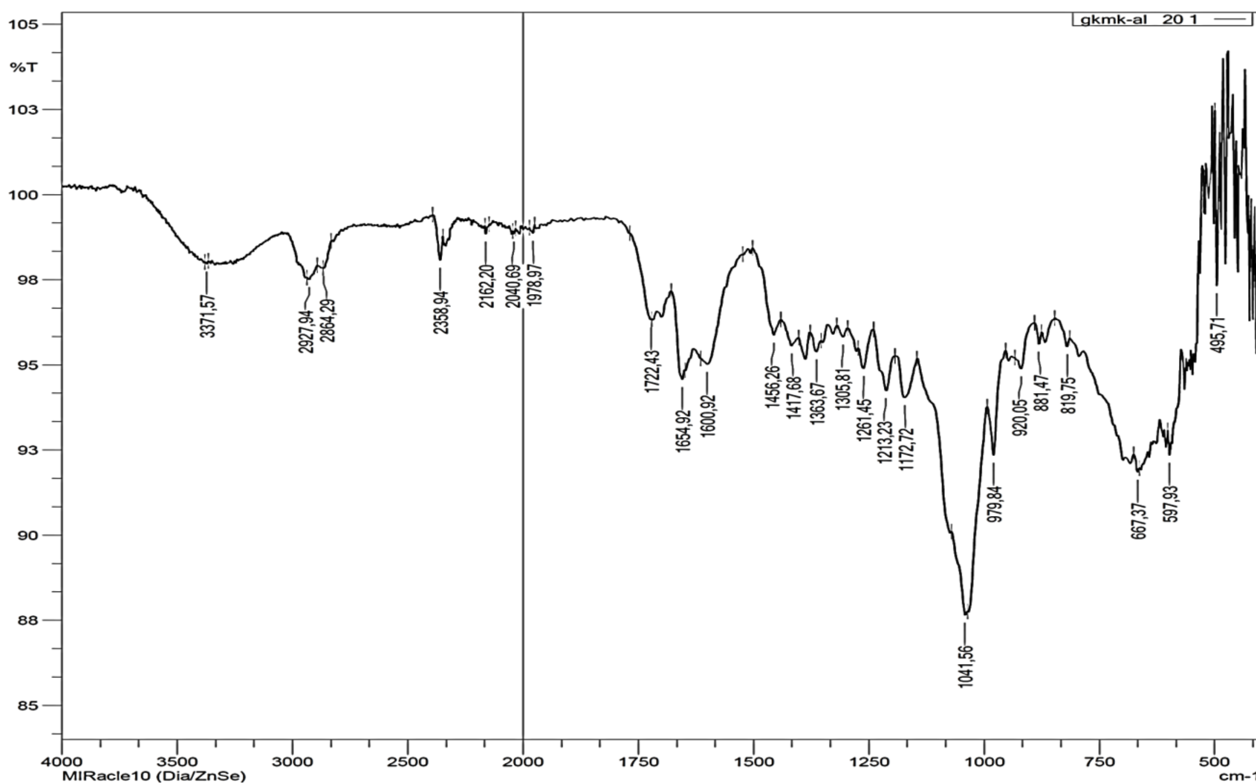
VOLUME 1 | ISSUE 2
ISSN 2181-1784
SJIF 2021= 5.423

глицирризин кислота монокалийли тузи билан супрамолекуляр комплекси олинди. Глицирризин кислота монокалийли тузининг ИҚ спектри олинди;

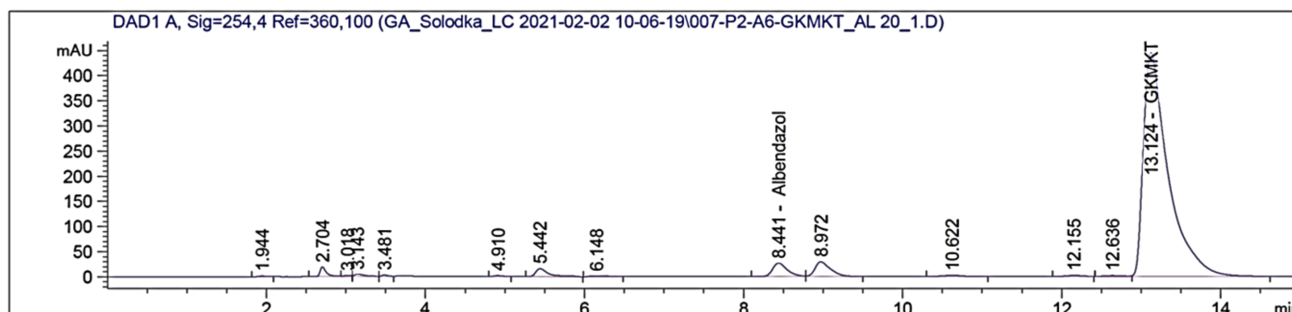
SHIMADZU

Олинган комплексларнинг айрим физик-кимёвий хоссалари ўрганилди. Супрамолекуляр комплекснинг сифат ва миқдор таркиби ИҚ-спектроскопия ва ЮССХ усулларида текширилди. Альбендазол ва Глицирризин кислота монокалийли тузи (1:20) ҳосил қилган супрамолекуляр комплекснинг ИҚ спектри:

Супрамолекуляр комплекснинг ЮССХ да олинган натижалар қуйидагича:

Бунда супрамолекуляр комплекс таркибидаги Альбендазол 8.316-8.441 мин. да, ГКМКТ эса 13.001-13.124 мин. оралиғида ажралиб чиққани кузатилди.

ХУЛОСА

Альбендазол ва Глицирризин кислота монокалийли тузининг турли хил моляр нисбатдаги супрамолекуляр комплекслари олинди ва олинган комплексларнинг айрим физик-кимёвий хоссалари (эрувчанлиги, суюқланиш ҳарорати, қовушқоқлиги) ўрганилди. Олинган комплексларнинг сифат ва миқдор таркиби ИҚ ва ЮССХ усулларида ўрганилди.

REFERENCES

1. Gyurik, R. J., Chow, A.W., Zaber, B., Brumer, E. L., Miller, J. A., Petka, L. A. and Parish, R. C., Metabolism of albendazole in cattle, sheep, rats, and mice. Drug Metabolism and Disposition, 9, pp. 503-508

2. Архипов И.А. Антигельминтики: фармакология и применение. М. 2009., 405 с.
3. Rane RA, Naithani S, Natiker RD, Verma S. A Process for Preparation of Albendazole. 2013 p. 43
4. Г.А. Душенко, И.Е. Михайлов, А.В. Казарникова, Е.Н. Пономарева “Квантово-химическое моделирование структуры и стереохимической нежесткости альбендазола”. Вестник южного научного центра Том 11, № 3, 2015, стр. 46–52
5. Миносян Б.А., Ивашев М.Н., Сергиенко А.В. Фармакодинамика альбендазола //Современные наукоемкие технологии №10, 2014. с. 77-78

ABDURAHMON SAYYOH TOSHKANDIYNING AL-ISLOH JURNALIDA ILGARI SURGAN AXLOQIY FIKRLARI ("ME'YOR UL-AXLOQ" (AXLOQ ME'YORLARI) ASARI TASNIFIDA)

Abrorxon Asatulloyevich Asatulloyev
Guliston davlat universiteti falsafa fani o'qituvchisi
abshah.uz1992@gmail.com (90 982-30-92)

Annotatsiya: *XX asr birinchi choragi Turkiston ijtimoiy hayotida jadidchilik harakati o'ziga xos mavqega ega bo'lgan. Jadidchilik harakatining g'oya va fikrlari XX asr 10-yillaridan so'ng "Al-Isloh", "Al-Izoh" jurnallarida o'z ifodasini topgan. "Al-Isloh" jurnali Turkiston xalqlari tarixining murakkab davrida nashr etilib turdi. Mazkur jurnalda milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti namoyandalarining turli janrlarga oid asarlari bosilgan. Ularning aksariyati hamon adabiy jamoatchilik e'tiboridan chetda qolib kelmoqda. SHu bilan birga, jurnal sahifalarida ham bevosita, ham bilvosita adabiy-estetik fikrlar yuzasidan munozaralar bo'lgan. Bu qarashlarni tadqiq etish va ulardan chiqadigan xulosalarni umumlashtirish adabiyotshunosligimiz uchun muhim ahamiyatga molikdir. "Al-Isloh" sahifalarida yangi ijtimoiy voqelik sharoitida diniy arkonlar, aqidalar tahlil va talqin etildi, zarur o'rinlarda ularga isloh kiritish yuzasidan takliflar bildirildi. Natijada, mazkur nashrning diniy-ma'rifiy qarashlar rivojida ham muayyan ahamiyatga molik bo'lgani shubhasizdir. Bu jarayonni kuzatish ma'naviy – ruhiy tafakkurimizning tadrijini aniqlashga ko'maklashadi. Ushbu fikrlarning isboti o'laroq Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning "Me'yor ul-axloq" asari va undagi ilgari surilgan axloqiy g'oyalarning jurnalning ba'zi sonlarida nashr etib borilishi nihoyatda e'tiborlidir. Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning axloqiy, ma'rifiy va ijtimoiy-siyosiy mavzulardagi materiallari bugungi kunga qadar maxsus tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganilgan emas.*

Kalit so'zlar: XX asr boshlari, Turkiston milliy matbuoti, "Me'yor ul-axloq", "al-Isloh", axloq, ma'rifat, ijtimoiy hayot, ma'rifatparvar.

НРАВСТВЕННЫЕ МЫСЛИ АБДУРАХМАНА САЙЯ ТАШКЕНТА ПРОДУКТАЮТСЯ В ЖУРНАЛЕ AL-ISLAH(В КЛАССИФИКАЦИИ РАБОТЫ «МЕЪЁР УЛЬ-АХЛОК» (НРАВСТВЕННОСТЬ))

Асатуллоев Аброрхон Асатуллоевич
Преподаватель философии в Гулистанском государственном университете
abshah.uz1992@gmail.com (90 982-30-92)

Аннотация: *В первой четверти XX века движение джадидов занимало особое место в общественной жизни Туркестана. Идеи и мысли движения джадидов публиковались в журналах «Аль-Ислах» и «Аль-Изох» после 10-х годов XX века. Журнал «Аль-Ислах» выходил в сложное время в истории народов Туркестана. В журнале представлены произведения узбекской*

литературы разных жанров периода национального возрождения. Многие из них до сих пор остаются вне внимания литературной общественности. При этом на страницах журнала обсуждались как прямые, так и косвенные литературно-эстетические идеи. Изучение этих взглядов и обобщение сделанных из них выводов имеют большое значение для нашей литературы. На страницах «Аль-Ислах» в контексте новой социальной реальности были проанализированы и истолкованы религиозные принципы и верования, а при необходимости внесены предложения по их реформированию. В результате не вызывает сомнений, что это издание также сыграло важную роль в развитии религиозных и просветительских взглядов. Наблюдение за этим процессом помогает определить эволюцию нашего духовного мышления. В качестве доказательства этих идей примечательно то, что произведение Абдурахмана Сайёха Ташкенди «Ме'йор уль-ахлок» и изложенные в нем моральные идеи были опубликованы в некоторых номерах журнала. Материалы Абдурахмона Сайёха Ташкенди по моральным, просветительским и социально-политическим вопросам до сих пор не изучались как особый объект исследования.

Ключевые слова: *Начало XX века, туркестанская национальная пресса, «Мейор уль-ахлак», «аль-Ислах», нравственность, просвещение, общественная жизнь, просвещение.*

MORAL THOUGHT OF ABDURAHMAN SAYA TASHKENT IN THE JOURNAL OF AL-ISLAH (IN THE WORK CLASSIFICATION “ME’YOR UL-AHLOK”)

Asatulloev Abrorkhon Asatulloevich
Teacher of philosophy at Gulistan state university
abshah.uz1992@gmail.com (90 982-30-92)

Annotation: *In the first quarter of the twentieth century, the Jadid movement occupied a special place in the public life of Turkestan. The ideas and thoughts of the Jadid movement were published in the magazines "Al-Islah" and "Al-Izoh" after the 10s of the twentieth century. The magazine "Al-Islah" was published at a difficult time in the history of the peoples of Turkestan. The journal publishes works of Uzbek literature of various genres of the period of national revival. Many of them still remain outside the attention of the literary community. At the same time, both direct and indirect literary and aesthetic ideas were discussed on the pages of the magazine. Studying these views and generalizing the conclusions drawn from them are of great importance for our literature. On the pages of "Al-Islah" in the context of the new social reality, religious principles and beliefs were analyzed and interpreted, and, if necessary, proposals were made for their reform. As a result, there is no doubt that this publication also played an important role in the development of religious and*

educational views. Observing this process helps determine the evolution of our spiritual thinking. As evidence of these ideas, it is noteworthy that the work of Abdurahman Sayyokh Tashkendi "Me'yor ul-ahlok" and the moral ideas outlined in it were published in some issues of the magazine. The materials of Abdurahmon Sayokh Tashkendi on moral, educational and socio-political issues have not yet been studied as a special object of research.

Key words: *The beginning of the twentieth century, the Turkestan national press, "Me'yor ul-ahlak", "al-Islah", morality, enlightenment, public life, enlightenment.*

KIRISH

Mazkur tadqiqot jarayonida "Al-Isloh" jurnali jadidlarning "Oyna" jurnali kabi nufuzli jurnallari o'zaro tahlil qilib o'tiladi. Ushbu jurnal Abdurahmon Sayyoh va Munavvarqori Abdurashidxonovlar tashabbusi bilan 1915 yil 14–yanvarda Toshkent shahrining O'rda dahasida G.Y.YAkovlev tipo – litografiyasida dunyo yuzini ko'rdi. 1915 yilgi sonlari shu nashriyotda, 1916, 1917, 1918 yillari O.A.Porsev litografiyasida chop etildi. 1918 yilgi 5 soni Asqarxon Pahlavonov muharrirligida nashr qilingan. 1915, 1916, 1917 yildagilari har bir soni 32 sahifadan, 1918 yilgi sonlari 16 sahifadan iborat bo'lib, bir oyda ikki marta nashr etilgan.[1;32]

"Al–Isloh" jurnalining maqsad va vazifalari haqida jurnalning 1915 yilgi 2-sonida quyidagilar yozilgan:

"Isloh"i zamon musulmonlarga diniy va dunyoviy xizmat qiladurg'on majalladur. "Isloh" musulmonlarni Kitob va sunnat tarafiga chaqiradurgan majalladur.

"Isloh" musulmonlarni nomashru' ishlardan qutqaradurg'on majalladur.

"Isloh" musulmonlarni masalayi fiqh va e'tiqodi zaruriyatdan xabardor qiladurg'on majalladur".

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning Al-Isloh jurnalida ilgari surgan axloqiy fikrlari obyektiv ochib berildi. Sirojiddin Ahmedov, Munavvarqori Abdurashidxonovlarning asarlari mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi. Mazkur tadqiqotning strukturasini tekshirish, bilimlarning tartibini aniqlash va "Al–Isloh" jurnalining tasnifini amalga oshirish alohida o'rin egallaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mazkur jurnalda diniy – islomiy hamda dunyoviy mavzularga oid maqolalar nashr etilgan. Jurnalda Hamza, Saidahmad Vasliy, Kamiy, Sidqiy Xondayliqiy,

Is'hoqxon Ibrat, Tavallo, Mahmud Alizoda Toshkandiy, Abdurahmon Sayyoh, Zafarxon Javhariy, Bahriddin Azmiy, Mubashshirxon, Mulla Xolmuhammad To'raquli, Ibrohim Tohiriy, Said Ahror Maxzum, Ahmadxo'ja Eshon, Zuhriddin Eshonxon, Mulla Hoshim Hayratiy, SHamsiddin Xoib va boshqa ijodiy faoliyati shu paytgacha deyarli o'rganilmay kelgan ko'plab mualliflarning asarlari chop etilgan. Jurnal o'z nomi va maqsadidan kelib chiqqan holda diniy – dunyoviy islohotchilik yo'lini tutdi.

Xo'sh, jurnal muharriri Abdurahmon Sayyoh kim edi? "Abdurahmon Sayyoh ibn Hoji Muhammad Sodiqov (1879, Toshkent -1918, Qo'qon) – ma'rifatparvar, noshir. Arabiston, Turkiya, Hindiston, YAponiya mamlakatlariga sayohat qilgani uchun o'ziga "Sayyoh" taxallusini olgan. O'n yoshida ota–onasi, aka – singlisi bilan Makkaga ketadi, o'sha erda oila a'zolarining barchasidan ayriladi. Keyinchalik Hindistonning Rajpur shahriga kelib, 5-6 yil madrasada tahsil oladi. 1906 yil zargarlik buyumlari bilan savdo qilib, Xitoyga boradi. Xitoydan Manjuriya orqali Buxoroga kelmoqchi bo'ladi. Ammo Rossiya va YAponiya o'rtasida urush borayotgani sababliYAponiya hukumati uni Mukden shahrida hibsga oladi. Va Port–Artur shahrida saqlaydi. Urush tugagach, Gonkong orqali Hindistonning Kalkutta shahriga yuboriladi. U Bombey shahriga kelib, Rossiya bosh konsuliga murojaat qiladi. Hind, Xitoy, arab, fors, turk tillarini bilgani uchun 1907 yil konsulxonaga ishga olinadi. 1908 yil Toshkentga qaytib keladi va Turkiston harbiy okrugi shtabida ishlaydi".[2;428] SHu orada Munavvar qori Abdurashidxonov bilan do'stona munosabatda bo'lib, hamkorlikda "Al-Isloh" jurnalini chiqara boshlaydi. 1912-13 yillarda noshir va muallif sifatida islom odob-axloqi, muqaddas shaharlar tarixi, shuningdek, kezib chiqqan mamlakatlari haqida ko'plab sayohatnomalar chop ettirgan. U "Tarixi islom", "Tuhfat ul anom tarixi bayt ul-Harom", "Tarixi izolat ul-g'ayn an-qissat il-Zulqarnayn", "Tanvir ul-ahdoq fi makorim il-axloq", "Me'yor ul-axloq" kabi asarlar muallifidir. Hamda Hindistondan Faxriddin Roziyning "Tafsiri kabir" asarini keltirib nashr etgan.[3]

Jurnalning nashr etilishi va faoliyatida Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning o'rni muhimligini biz jurnalda nashr etilgan ba'zi maqolalarda ko'rishimiz mumkin. Jurnalning 1915 yil 1-sonida Kamiyning "Al-Isloh" deb nomlangan she'ri chop etilgan bo'lib, shoir bunday yozadi:

Sayyoh afandi nashri ko'rsatdi sa'yu g'ayrat,
Tokim zuhura keldi bu nav' yaxshi xizmat.
Necha adibi komil ham asru ham afozil,
YOrdamchisidur oning bo sidqi dil bahimmat.
Har kim taraqqiydin istar rivoji islom,
O'zi va otasig'a aning hazor rahmat.[4]

“Al-Isloh”ning 1917 yil 1-sonida Bahriddin Azmiyning “Tashakkur” sarlavhali she’ri bosildi. Jurnalning isloh etishini, va ma’rifat targ‘ibotchisi bo‘lishini istab, u bunday yozadi:

Muddate biz ixtilof ila yasharduk subhu shom,
Ixtilof ila qorishqon shayxu mulla o‘zgacha.
O‘zgalar jurnolu ro‘znoma rivojin istasa,
Biz etarduk necha yuz g‘avg‘oni barpo o‘zgacha.
SHukri sadki ushbu dam topduk nishoni ittihod,
CHunki ul Sayyoh afandi etdi ifsho o‘zgacha.[5]

Demak jurnalning faoliyatida Abdurahmon Sayyohning o‘rnini shu kabi bir qator she’riy misralarda ko‘rishimiz mumkin.

Ta’kidlash kerakki, milliy uyg‘onish davri ulamolari yosh avlodga “ma’ruf hadis kitoblari va islom ulamolari asarlari” asosida ta’lim berishga katta xizmat qilgan. Jurnal muharriri Abdurahmon Sayyoh asarlari ayni shu jihatdan ham ahamiyatlidir. Sayyoh asarlari qanday asarlar edi? “Tuhfat ul anom tarixi bayt ul-Harom” asarida Makkai mukarramaning tarixi, geografik iqlimi, islom ma’rifati va madaniyati rivojida tutgan o‘rni masalalari qalamga olingan. Musulmon olamining XX asr boshidagi qoloqlik girdobiga tushishi sabablari ochib berilgan. “Me’yor ul-axloq” asari odob-axloqqa bag‘ishlangan bo‘lib, “Al-Isloh” ma’lumoticha, ikki bo‘limdan iborat. Har bir bo‘lim ettitadan bobga ajratilgan.

Birinchi bo‘limdagi boblar:

1. Axloqning insonlarga xosligi.
2. Axloqning buyukligi.
3. Axloqning mafhumi.
4.Axloqning fazilati.
5. Axloqning yomonligi.
6. Axloqning yomonlik ta’sirida buzilishi.
7. YAxshi ahloqning ijro etuvi va yomon axloqning yo‘qolishi.

“Tarixi islom” asarida islom dini tarixi, payg‘ambarlar haqida ma’lumot, islom dini haqidagi rivoyatlar bayon qilinadi. Jurnalda yozilishicha, “Tanvir ul-ahdoq fi makorim il-axloq” asari odob-axloq masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, Turkiston shevasida, o‘zbekcha. Ushbu risolada ma’rifat va axloq uyg‘unligi hayotiy misollar asosida ochib berilgan. Odamlarning madaniyat, tijorat va boshqa ishlarida zarur qo‘llanma hisoblangan. “Tarixi izolat ul-g‘ayn an-qissat il-Zulqarnayn” Iskandar Zulqarnaynning hayoti haqida, uning YA’juj –ma’jujlarga qarshi kurashi, ulardan himoyalanishi uchun qurdirgan devori tarixiga bag‘ishlangan asar. Bulardan tashqari, jurnalda Abdurahmon Sayyoh Faxriddin Roziyning “Tafsiri kabir” asarini turkchaga

tarjima qilib, nashr ettirgan. Unda o‘rganilishi muhim bo‘lgan oltmishta ilmni sanab o‘tadi.[6]

Abdurahmon Sayyohning ta’kidlashicha jurnalning har bir sonida birinchi yoki oxirgi sahifalarda “Isloh” kutubxonasi haqida ma’lumot berilgan. Unda jadid adiblari va shoirlarining asarlari, Qur’oni karim, “ma’ruf hadis kitoblar va islom ulamolari asarlari” mohiyati haqidagi fikrlarni o‘qish mumkin. Kutubxonada maktab va madrasalarga zarur bo‘lgan qog‘oz-qalamgacha bo‘lgan. Kutubxona o‘z davrida katta shuhrat qozongan.

Jurnal mushtariylarining kutubxonadan mamnun ekanlari izhoriga bag‘ishlangan maktublari shundan dalolat beradi. Jurnal faoliyati mustamlaka ma’muriyati xizmatining muntazam nazoratida bo‘lgan.[7;5] Buning natijasida jurnal va uning tahrir hay’ati qoralangan. Binobarin, “Al-Isloh” jurnaliga sho‘ro mafkurasi nuqtai nazaridan baho berilishi ilmiy xolislikka muvofiq emas. Hukmron mafkura ta’sirida hatto Abdulla Avloniy va CHo‘lpon ham jurnal va noshiri Abdurahmon Sayyoh haqida haqiqatga zid fikrlarni aytishga majbur bo‘lgan edi:

“Bu jurnal eski hukumat ayg‘oqchisi hamda Turkistonda bobiy mazhabining boniysi bo‘lgan Abdurahmon Sayyoh tomonidan chiqarilib, bir qancha davom etib to‘xtadi...”[8;16]

Aslida – chi? Aslida ham bu jurnal “qora guruh” faoliyatining mahsuli edimi? Masalaga xolis yondashuv boshqacha xulosa chiqarish imkonini beradi. “Al-Isloh”ni yangicha ko‘z qarash asosida o‘rganish natijalari Avloniy va CHo‘lpon fikrlarining hukmron mafkura talabini ifoda etganini ko‘rsatadi. Binobarin, jurnal muharriri Abdurahmon Sayyoh va barcha mualliflar bobiy mazhabining Turkistonga kirib kelishiga qarshi chiqib, jurnalning bir necha sonlarida tanqidiy maqolalar chop ettirganlar. Jumladan, “Turkistonda bobiylar”, “Umum ulamolarning tavajjuhlarina jalb etadurg‘on xabarlar” shunday maqolalardan edi. Fikrimiz dalili uchun quyidagi jumlani keltiramiz:

“Bobiy mazhabi Turkistonga kirub keluvidin choralar izlanmasa g‘arib, avomlarimizning tezlik ila bobiy mazhabina kirub ketuvlari shubhasizdir... bunlar din buzg‘uvchilar emishlar...”[9] deya kuyinib yozadi tahririyat a’zolari.

Abdurahmon Sayyoh o‘z asarlaridan parchalarni jurnal nashrlarida nashr etar ekan xalqqa tushunarli bo‘lishi uchun soddalashtirb tushuntirishga harakat qiladi. Abdurahmon Sayyoh qalamiga mansub asarlardan “Me’yor ul-axloq” asari o‘rta asrlarda yashab o‘tgan islom olamining yirik allomalari ilgari surgan g‘oyalar asosida yozilgan bo‘lib, odob-axloqqa oiddir. Mazkur asarlarda muallif axloqning mohiyati xususida fikr yuritar ekan avvalo Qur’oni karim, hadisi sharif hamda imom G‘azzoliy, Faxriddin Roziy kabi allomalar asarlariga ishora qiladi. Asarda muallif tomonidan

an’anaviy musulmon odob-axloq masalalariga yangicha yondashuvlarning bildirilishi alohida ahamiyatga ega.

“Me’yor ul-axloq” asari 1912 yil(hijriy 1330yil)da Toshkentda G‘ulom Hasan Orifjonov matbaasida toshbosma uslubida chop etilgan. Kitob ikki qism (hissa)dan iborat bo‘lib, har ikki qismi ettitadan bobni o‘z ichiga olgan. Kitobning birinchi qismi asosan axloqning nazariy masalalariga bag‘ishlangan. Kitobning ikkinchi qismi esa, axloqning amaliy masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda inson axloqi va axloqning ijobiy hamda salbiy kategoriyalariga misollar asosida tavsiflar berilgan.

Kitob so‘ngida inson axloqi va ruhiyati uchun xos bo‘lgan o‘ttiz ikkita xislat tavsiflangan. Unda islomiy an’analardan kelib chiqqan holda ibodat, taqvo, shukr, duo, sabr kabi tushunchalarga izoh berish bilan birga, inson axloqining muhim sifatlari bo‘lgan adab, afu, shafqat, sahovat va ehson, tavoze’ va ehtirom, shijoat, diyonat, vafo, sodiqlik kabi kategoriyalarni tahlil qiladi. Kitob so‘ngida berilgan ma’lumotga qaraganda, Abdurahmon Sayyoh “Me’yor ul-axloq” asarining uchinchi va to‘rtinchi qismlarini ham nashrga tayyorlagan.

Asarda islom olamida o‘tgan buyuk allomalarning fikrlari bilan birga ularga sodda sharhlar berib borilgan. Misol uchun quyida shunday deyiladi:

Imom G‘azzoliy axloq ilmini tib ilmiga qiyos qilib shunday deganlar: “Badan sihat-salomatligi muhofazasi uchun tib qoidalariga rioyat qilish va kasallik yuz berganda tabiblarga murojaat qilish lozim. SHuningdek, ma’naviy hayotiylik muhofazasi uchun ham axloq ilmi ta’limi mutaxassisiga murojaat qilmoqlik lozim va vojibdir. Badandagi jismoniy kasallik shubhasiz uning halokatiga olib keladi. Va ma’naviy kasallik – axloqsizlik ham ma’naviy hayotning halokatiga sabab bo‘ladi”.

Jismoniy kasallik inson hayotini nihoyasiga etkazar ekan, kishilar e’tiborli bo‘ladilar va tabiblarga borib muolaja oladilar. SHunday ekan, ma’naviy kasallik ham ma’naviy hayotni yo‘qlikka olib kelishini anglagan holda axloq ilmiga e’tibor qaratishlari lozim.

Inson ikki narsaning majmuidan iboratdir. Ularning birinchisi jism bo‘lsa, ikkinchisi ruh, uni nafs ham deydilar. Jismni ko‘z bilan ko‘rsa, qo‘l bilan ushlasa bo‘ladi. Ruhni esa zohiran his etib bo‘lmaydi. Balki, aql bilan uning siyratiga qarab topish mumkin. SHu sabab ko‘z va ko‘rish kabi zohiriy sifatlar inson jismiga taalluqlidir. Ammo, fe’l-atvor, amallar va odatlar ruhga xos hislatlardirki, ular insonning botiniy surati ko‘zgusidir. Toki, insonning barcha a’zolari mutanosib va barobar bo‘lmas ekan zohiriy husn mukammal bo‘lmaydi. SHundan qiyos qilib aytish mumkinki, insonning fe’l-atvor va hatti-harakatlari me’yorida bo‘lmasa uning botiniy husni mukammal bo‘lmaydi. YOki aytish mumkinki, u insonning ahloqi etuk bo‘lmaydi.

Zohiriy suvratni “xalq” (“fatha” bilan) va botiniy suvratni “xulq” (“zamma” bilan) deyiladi. Odatda falon shaxs xushxalq va xushxulqdir deb – aytadilar. Bu gapni

aytishdan maqsad u kishining ham zohiriy va ham botiniy husni orastaligi, bekamu-ko‘stligidir.

“Axloq” xulqning ko‘pligidir. Forsiy tilida “xulq” so‘zi o‘rnida uning ko‘pligi “axloq” lafzini qo‘llaydilar.

Xulq inson nafsini aniqrog‘i uning ichki dunyosini davolovchi sifatlardan biridir. Undan insonda taammul ya’ni fikrlash, mulohaza qilish holati sodir bo‘ladi. Agar kishida shunday holat bo‘lsa, u aqlli va maqtovga loyiqdir. Bas bu sifatni chiroyli xulq yoki xushxulq deyiladi. Agar hatti-harakatda salbiy holat yuz bersa uni badxulq deyiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Toshkandiy insoniylik sharafi, qiymati, shaxs kamoloti xususida yozar ekan, nafs va ruh tasvirlariga alohida e’tibor qaratadi. Ayniqsa, ma’rifatparvarning ushbu asarida ruhning maqom va darajalari, nafs martabalari chuqur yoritilganki, ularni o‘rganish biz yoshlarning ta’lim tarbiyamiz uchun foydadan xoli bo‘lmaydi, deb o‘ylaymiz, chunki ruhiyati sog‘lom yoshlargina buyuk kelajak poydevorlari bo‘la olishadi.

SHuni unutmaslik kerakki, xulq faqat ish harakatnigina ifodalamaydi. Balki, nafsga xos sifatlardan birining ham nomidir. Masalan, ba’zi insonlar sahovat xulqiga ega bo‘ladilar. Garchi, ularning holati yo‘qchilik sababi bilan uzrli bo‘lsa ham. Ba’zi insonlar esa, bahillik xulqiga ega bo‘ladilar.[10;22]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI (REFERENCES)

1. Sirojiddin Ahmedov. Munavvarqori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar. T.: Ma’naviyat, 2003. -B. 197 (Sirojiddin Akhmedov. Munavvarkori Abdurashidkhonov. Selected works. T.: Spirituality, 2003. P. 197.)
2. Ahmedov S. Sayyoh. O‘zbekston milliy ensiklopediyasi .7-tom.- B. 704. (Akhmedov S. Sayyokh. National Encyclopedia of Uzbekistan. Volume 7. P. 704.)
3. Al-Isloh, 1915, 11-12-14 sonlarida “YAngi asarlar” ruknida tanishtirib borilgan.(Al-Islah, 1915, 11-12-14, presented in the column "New Works".)
4. Al-Isloh, 1915, 1-son.(Al-Islah, 1915, 1-issue)
5. Al-Isloh,1917, 1-son.(Al-Islah, 1917, 1-issue)
6. Al -Isloh, 1915, 17-sonida e’lon qilingan.(Published in Al-Islah, 1915, №17.)
7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat arxivi. 461-fond , 1-ro‘yxat, 1784-ish, varaq 120.
8. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
9. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.

10.Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
11.Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
12. Abdulla Avloniy. Burung‘i o‘zbek vaqtli matbuotining tarixi. Milliy uyg‘onish va filologiya masalalari. (Nashrga tayyorlovchi SHuhrat Rizaev.) T.: Universitet, 1993;(Abdullah Avloni. History of the former Uzbek periodicals. Problems of national awakening and philology. (Prepared by Shukhrat Rizaev.) T .: University, 1993;)
13. Al-Isloh, 1915, 16-son.(Al-Islah, 1915, 16-issue)
14. عبدالرحمان سیاح تاشکندی– معیار الاخلاق. غلام حسن آرفجانوف. متبعی. تاشکند. س ۱۹۱۲- ۱۷۰(Abdurahman Sayokh Tashkandi. Meyar ul-ahlak. Gulom Hasan Orufjonov. Tashkent, 1912 y. p. 170.)
15. Abrorkhon Asatulloev, Kendjaev Shavkatdjon, Ravshanova Gulkhayo. In the twentieth century, Turkestan national media outreach ideas published by Abdurakhmon Sayyoh Tashkendy, entitled "Rule of Law". International journal of advanced science and technology. 2020, vol. 29, № 5. Pp. 1781-1784 http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/issue/view/274

COMPLETION OF THE COURSE PROJECT ON THE SUBJECT "MACHINE DETAILS"

Nazarov Asror Allanazarovich
Karshi Engeneering Economical Institute

Abstract: *As noted above, the task of training specialists in the professional activity of innovative engineering can be solved on the basis of modern methodological approaches and educational methods, which have recently been achieved on the basis of universal education of Sciences. This is done visually and efficiently, in particular, in the process of completing the course project on the subject of "machine details".*

Key words: *machine details, veer, veer technology, technical literature, analyze foreign scientific, development of project.*

Аннотация: *Как отмечалось выше, задача подготовки специалистов для профессиональной деятельности в области инновационной инженерии может быть решена на основе современных методических подходов и методов обучения, которые в последнее время были реализованы на базе всеобщего образования наук. Делается это наглядно и качественно, в частности, в процессе выполнения курсового проекта по теме «Детали машин».*

Ключевые слова: *детали станков, вэр, вэр-технология, техническая литература, анализировать зарубежную науку, разработку проекта.*

Annotatsiya: *Mazkur tadqiqot jarayonida innovatsion muhandislik kasbiy faoliyatida mutaxassislarni tayyorlash vazifasini amalga oshirish, hamda fanlar umumta'lim asosida erishilgan zamonaviy uslubiy yondashuvlar va ta'lim usullari asosida hal qilish mumkin. Bu "mashina detallari" fanidan kurs loyihasini bajarish jarayonida foydali va samarali amalga oshiriladi.*

Kalit so'zlar: *mashina detallari, veer, veer texnologiyasi, texnik adabiyotlar, chet el ilmiy tahlilini o'tkazish, loyihani ishlab chiqish.*

INTRODUCTION

The methodologies we offer 5320300-technological machines and equipment will contribute to the development of the following skills from DTS and qualification requirements to the professional activities of bachelors in the field of Education:

from professional requirements:

Design and construction activities:

- development of project and program documentation;
- formation of skills for determining the working parameters and working capacity of technological machines and equipment;

- develop the skills of applying modern paradigms and methodologies, instrumental and computational tools in practice in accordance with the specialization of preparationtiradi.

The course project is designed to strengthen, systematize, generalize the knowledge gained by the students during lectures, laboratory and practical classes, to formulate skills, qualifications and necessary competences, and to use them for the complex solution of professional issues in the professional activity of innovative engineering. The implementation of the course project is one of the main and compulsory forms of education in the general professional disciplines, it trains creative technical thinking, intellectual labor culture, teaches independent work in the educational sphere. It is precisely in the execution of the course project that the main element of the creative approach - the activity is involved. This is exactly the subject of the science of" machine details " - a science of extensive coverage analysis, synthesis and general law of machine design, since it allows the creative application of knowledge in the process of solving unfamiliar issues.

REFERENCES AND METHODS

The objective method of scientific knowledge was used in the research process. Completion of the course project on the subject "machine details" issues the lens was exposed. Nazarov A.A. The article "Methods of implementation of the course project from machine parts in the preparation of students for innovative engineering activities" was studied in a logical sequence. In the course of the research, the state educational standards of continuing education were methodologically obtained.

DISCUSSION AND RESULTS

It is known that the course project is regarded as an integral part of the learning process and it performs three inseparable functions: didactic, developmental and educational. The didactic function of the educator-the future innovation in the students is manifested in the formation of skills and skills of obtaining complex echa of professional issues in engineering activities, the application of knowledge. Developing function-develop creative potential in successful implementation of future innovation engineering activities in students, as well as the ability of future engineer to design, analyze and synthesize technical thinking, spatial imagination and machine details. Educational function-develop the ability to work in a culture of intelligent labor, in a team, in a variety of tasks, including leadership positions, take a responsible decision independently and protect it on the basis of arguments and evidencetiradi.

5320300 in the subject of" machine details " -a system of assignments for the implementation of the course project for students of the educational direction of

technological machines and equipment, and the sequence of their solution is presented in the appendix 15.

In our research work, 5320300-technological machines and equipment direction of education in order to develop certain skills related to research, design, use and service, production-technological and organizational-managerial activities, presented in the DTS and qualification requirements, we developed the methodology of course project implementation on the subject of" machine details "in support of" Veer " (Elpigich) technology from innovative educational technologies.

Description of the technology **"Veer".** This technology is complex and multifaceted, aimed at studying problematic topics.

The essence of technology is that the bunda is given a single piece of information on different branches of the subject. For example, pros and cons, advantages and disadvantages, benefits and losses are determined.

This interactive technology allows students to successfully develop critical, analytical and clear logical thinking, as well as to express their ideas, thoughts in written and oral form in a concise manner, as well as to protect it.

- The technology "Veer" is aimed at the active work of small groups, each participant and groups in general, which discuss some branches of the general topic.
- The technology "Veer" is at different stages of studying the subject:
- in the beginning - free activation of their knowledge;
- in the process of studying the subject - deep knowledge and understanding of its basics;
- at the stage of completion - the acquired knowledge can be applied in order.

Basic concepts that you will encounter in Veer technology:

With the aspect (point of view), the subject, phenomenon, concept are checked.

Advantage-superiority in comparison with something, privilege.

Virtue is a positive quality.

Defect-imperfection, inconsistency with rules, criteria.

In addition to education, the technology "Veer" has an educational character:

- skill of working in teams, groups;
- skill to discuss problems, situations from different perspectives;
- ability to find compromising decisions;
- respect for the opinion of others;
- kindness;
- creative approach to work;
- activity;

- ability to concentrate attention on the problem also allows the formation of such qualities as mastery [33, 45-p.].

The course project is carried out by the students themselves independently, individually, in consultation with the leader, based on the assignment given on the option. In the course of the course project, students: Higher Mathematics, Physics, Theoretical mechanics, Informatics and Information Technology Sciences in mathematical and Natural Sciences; performs in general scientific disciplines: Materials Science and construction materials technology, material resistance, drawing geometrics and engineering graphics, machine theory and engineering, self-reliance on the knowledge and skills acquired in the subjects of standardization and technical measurements.

Based on Veer technology, depending on the number of students in the group, it is divided into several subgroups and divided into separate sections in the assignment of the course project into small groups. In addition to the individual implementation of the course project, students conduct research on the topic chosen in small groups.

In the group we divide 27 students into 9 subgroups. In each small group, 3 students are a team and work on their own assignment. At the end of the semester, before the defense of the course project, each small group gives a presentation on the results of the assignment given to them. The materials of the presentation will be discussed with the participation of the students of the group. Students who actively participate are encouraged. Each section, which must be completed on the assignment of the course project, is distributed in groups. For example, let the group have the task of completing the project on the topic "design of a conveyor belt with a two-stage cylindrical wheel reducer". The course project requires the effective use of scientific, educational, educational-methodical tools, modern programs of Information Technologies, advanced foreign experience.

The first group carries out research in accordance with the results of the analysis of the schemes given in the assignment, the study of conditional marking in the kinematic and technological schemes of the Lent conveer proceedings on the basis of the relevant regulations and structural normative documents, the thorough study of the mode of operation of the proceedings, the choice of electrodvigatel, the.

The second group is engaged in the design and verification calculations of the mechanical transmission of the open type in the structure of the institution. Each subgroup can receive the results of calculations in the previous sections from the calculations of one of the optional group members in the process of completing the

task. During the semester, students also perform their individual assignments in parallel.

Due to the conditions of operation, mechanical transmission can be in an open or closed form. The open type mechanical extension type can be optional chervyakli, gear, chain, belt and other round, as shown in the instruction. The students of this group will conduct research on the types, function, advantages and disadvantages of open transmission, materials used in their preparation, as well as checking their consistency, comparing the computational values according to the standard, making the most appropriate decisions, that is, choosing the type of material with high efficiency and quality, depending on the working conditions.

Given that mechanical transmissions running in an open form do not have a constant lubrication system, the materials are checked for heat resistance, brittleness, vibration, bikrity, reliability and durability. Students will analyze local and foreign literature in the course of their research and choose material based on industry standards. On account of increasing the quality of the materials, they will learn to create structures that meet the modern requirements of the technological equipment being designed, taking into account the operational requirements, providing for the compactness of the dimensions of the bill of lading, long-term performance, and will develop specific proposals in this regard.

The third group will carry out research on the design and verification work of the closed transmission within the institution. Studies the types, function, place of use, advantages and disadvantages of closed joints, the materials used in their preparation, the causes of their failure, the methods of eliminating defects and other related materials. They give their proposals on studying the assignment, connecting them to their chosen specialists, searching for problematic situations, finding modern and fast solutions to the problem-solving.

The fourth group studies the types of Valence valves, their materials, design and inspection calculations, formation of Valence construction, calculation and design methods of Valence, as well as the requirements for them. The use of foreign literature in the formation of the design of shafts, the analysis of problems associated with shafts and arrows in production, the search for, the analysis of scientific research work carried out in this area, the compilation of casings on the subject are required. In addition, it will be desirable to carry out work on the automation of the process of designing shafts and arrows.

The fifth group studies the work that will be carried out in the first and second stage of laying the details of the reducer in the drafting proceedings in a sketch. Here, based on the values obtained as a result of the design calculations, the initial sketches

are drawn consecutively, depending on the location of the reducer details on the millimeter in the A1 physique. All the details are made and drawn according to the standard. Dimensions, permissible and put are laid down according to the relevant norms. Students are required to thoroughly analyze textbooks, manuals, relevant normative documents, foreign experiences and literature, scientific research.

Students carry out the design drawings in the following sequence:

1. Study of the main normative documents;
2. Understand the stages of design in the design documentation;
3. Learning the general rules of drawing engineering drawings;
4. To weave the rules of sketching the details of the walkthrough;
5. To examine the use of normative documents in the formation of construction, the rules for the use of literature, copying and making the most effective decisions;
6. Know the rules for collecting and separating details;
7. To know the rules for setting characters in conditional technological and kinematic schemes.

The sixth group conducts research on the selection of bearings in the jurisdiction, checking their durability, calculating their lifetime. It learns to calculate the stresses generated by the types of bearings, on the bases of the shafts and arrows and, accordingly, to choose the type of bearings.

Students will study the materials of bearings, their lubricants, types of lubricants and their physical and chemical properties, the description of the marking of bearings, their conditional designation, the details of the most modern bearings of the present. All sizes of bearings, load carrying capacity are standardized. Students will learn about the selection, installation, analysis and synthesis of the most modern, high-quality, high-performance bearings, easy to service and repair during the design process of the office.

The seventh group studies the types of compounds used in collecting the details of the proceedings, the places of their use, the advantages and disadvantages, their materials, the durability and durability of the compounds. Given that the maintenance and repair work on the details of the proceedings will be convenient and easy, it will be necessary to thoroughly discuss the correct choice of the type of combination, the rules for the selection of combinations according to the rules of interchangeability in the process of exploitation, the permissible voltages depending on their material, the data on the geometrical dimensions. It will be necessary to study the standard as well as other students on the long-term performance, corrosion resistance, lubrication issues, dimensions and durability of the compounds. Here they study the scientific and technical literature, norms corresponding to the assignment

and make presentations to the students of the group according to the knowledge and skills they have acquired.

The Eighth group is engaged in the analysis of problems in the proceedings. In particular, the basic description of problems, their types, structure, functions, comparison with each other, the main indicators by Standard, the correct choice of problems according to the places of use, the performance of problems, the printsip, learn to calculate the forces and voltages that affect them. In the process of studying problems, it will be necessary to study the problematic situations associated with their use, draw up casings, analyze foreign scientific and technical literature.

Iz the third group students are engaged in the study of the issue of lubricating the details of the proceedings. The development of the lubrication system and the selection of lubricants rely on the knowledge and Skills received in the Tribotechnika section of the science of "machine details". It conducts research on the types of oils, their use, function, cost-saving in the selection of the type of oil and the determination of quality oils. It is recommended to analyze scientific and technical literature, scientific research works, technical reference books on the field.

As noted above, each of the members of the small group prepared presentation materials on the end of the assignments given to them, the work done will be discussed within the group at least two weeks before the protection of the course project. When dividing tasks into groups, it is necessary to implement a differentiated approach depending on their complexity.

Conclusions and suggestions on the project. In the summary section, it is necessary to assess the importance of the project implementation on the basis of scientific, scientific and technical fundamental knowledge in the general professional disciplines aimed at solving professional issues for future professional engineering innovation activities, the conclusions about the methods used in the research and the skills formed in the calculations of designing various OMS in the Special attention will be paid to the solutions found through the creative approach.

In the process of designing, the science approach is used, since it not only imposes knowledge on the theory of machines and machines, but also requires knowledge in natural-scientific, general-scientific and special disciplines, as well as professional knowledge on the exploitation of the designed machines. In addition, it is intended for the problem, because students are faced with a complex problem of design, analysis and synthesis of a Real machine. The execution of the project is also based on the implementation of independent analysis and synthesis using personal experience. In the distribution of assignments among students, it is necessary to implement a differentiated approach, depending on their level of complexity.

Thus, a properly organized course project on the subject" machine details " will help students to systematize theoretical knowledge, use them in practice in future engineering innovation activities, develop their creative abilities, increase their creative potential in the process of complex solution of professional issues.

When called creative potential-in science and art, the discovery is understood. Creative potential is a low-flying quality, it is characteristic of talented individuals, sometimes even ordinary people make remarkable discoveries. The creative potential is also the ability to get new ones on ordinary items.

REFERENCES:

1. State educational standards of continuing education of Uzbekistan. 5320300-state educational standard of the direction of Bachelor's degree in ambulatory machinery and equipment. Uzdt-362011: 2015. 40-B.
2. Ministry of Higher and secondary special education of the Republic of Uzbekistan. 5320300 - technological machines and equipment qualification requirements of The Bachelor's degree. Azr O'MTV №603, 24.08.2017. 13-B.
3. Nazarov A.A. To complete the course project on the subject of machine details. Educational-methodical manual. Against, 2015.- 24 b.
4. Nazarov A.A. Methodology of course project implementation from machine details in preparation of students for innovative engineering activities. Education, Science and innovation. №1. 2019 year.
5. See More Of Ismuhammedov R.C. Ways to improve the effectiveness of education using innovative technologies. - T.: TDPU named after Nizami, 2005.-216 b.
6. See More Of Ismuhammedov R., Abdukodirov A., Pardaev A. "Innovation technologies in education" (practical recommendations for pedagogical teachers of educational institutions). Foundation "talent" of the president of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, 2008.- 180 b.
7. Nazarov A.A. "Machine parts" as the foundation of the special disciplines of future careers of engineers. Innovasionnie proekti i programmi V psikologii, pedagogike i obrazovanii. Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferansii. Sterlitamak, Rossiyskaya Federation agentsvo mejdunarodnix issledovaniy. 2019, 67-69 s.
8. Nazarov A.A. Role of Discipline "Machine Parts" in Forming Professional Qualifications Engineer. Eastern European Scientific Journal (ISSN: 2199-7977) Ausgabe 3-2018. Pp. 330-333.
9. Nazarov A.A. Fundamental research general professional process disciplines on the basis of general scientific disciplines. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (ISSN 2056-5852) Vol.7 No. 1, 2019 -p. -38-40

10. A.A.Nazarov, Sh.Sharipov, R.Yusupov, S.Mustapaqulov X.Jomonqulov. Methods for conducting a course project on machine parts.// TEST Engineering Management. May-June 2020 ISSN: 0193-4120 Page No. 26595-26598. https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Nazarov+Asror+Allan azarovich&btnG=.

11. A.A.Nazarov Principles of education that develop an innovative approach to engineering professional activities.// European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol. 8 No. 8, 2020 ISSN 2056-5852/ https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Nazarov+Asror+Allan azarovich&btnG=.

12. E.Murtazayev, O.Nurova, A.Nazarov. Training of gears from the course machine parts.// Novateur publications international journal of innovations in engineering research and technology.// [IJIERT] ISSN: 2394-3696 Website: ijiert.org VOLUME 7, ISSUE 11, Nov.-2020 P.110-144. /https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Nazarov+Asror+Allan azarovich&btnG=.

13.O.Nurova, E.Murtazayev, M.Safarov, A.A.Nazarov. Calculation for strength at voltages cyclically changing in time.// Novateur publications international journal of innovations inengineering resear chand technology.// [IJIERT] ISSN: 2394-3696 Website: ijiert.org VOLUME 7, ISSUE 11, Nov.-2020. P.74-78/ https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Nazarov+Asror+Allan azarovich&btnG=.

14. A.A.The Nazarov. Institute of monography, anti-engineering and economics named after" fundamentals of preparation for innovative engineering activities". 5-th meeting of the council. 30.12.2020 years.

UCHINCHI RENESSANS HAQIDA BA'ZI MULOHAZALAR

f.f.n. dotsent Muhammadjon Qodirov
TDSHU "SHarq falsafasi va madaniyati" kafedrasining dotsenti

Annotatsiya: *Falsafiy qarashlarida pozitivist bo'lgan fransuz faylasufi Jozef Ernest Renan (27.02.1823-2.10.1892) tabiat va jamiyat o'z qonunlariga ko'ra taraqqiy etishini e'tirof qilar ekan, bu olamda allaqanday ilgarilanma harakat va ezgulikka umumiy intilish bor, deb hisoblagan. Uning fikricha, ilgari alohida falsafiy tizimlar va nazariyalar mavjud bo'lib, ularning har biri o'z tarafdorlariga ega bo'lgan bo'lsa, ezgulikda ularning barchasini o'rganib va umumiy xulosa chiqarish, o'z aqli bilan ish tutish uchun imkoniyat tug'ildi.*

Kalit so'zlar: *Uchinchi Renessans, SHavkat Mirziyoev, Oliy Majlisga murojaatnoma, Jozef Ernest Renan (27.02.1823-2.10.1892), pozitivist, tabiat, jamiyat, qonunlar.*

Аннотация: *Будучи позитивистом по философским взглядом французский философ Жозеф Эрнест Ренан (27.02.1823-2.10.1892) признавая развитие природы и общества по своим законам, тем не менее считал, что в этом мире имеется какая то тяга и стремление к опережающему движению и добротелью.*

Ключевое слово: *Третий Ренессанс, Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису, Жозеф Эрнест Ренан (27.02.1823-2.10.1892), природа, общество, позитивист, законы, тяга, стремление, опережающей, добротель*

Abstract: *Being a positivist according to philosophical views, a French philosoph Ernest Renan (27.02.1823-2.10.1892), who appreciated the development of nature and society according to his rules, nevertheless, thought that there was some kind of hardship in aspiration for outstripping movement and virtue.*

Key words*: President's address of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, to Oliy Majlis, Jeseph Ernest Renan (27.02.1823-2.10.1892), natura, society, The Furd Renaissance, positivist, rules, hardship, aspiration, outstripping virtue.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasida tasdiqlanganidek, "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda,

avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim"[27].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. **Uchinchi Renessansning umumiy** xususiyatlari haqida tahlil olib borildi. Renan "Dialogues fragments philosophiques"nomli o'quv qo'llanmasi metodologik manba bo'lib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ma'lumki, G'arb adabiyotlarida Yevropa mamlakatlarida keskin madaniy yuksalishga olib kelgan XV-XVII asrlarni Renessans – Uyg'onish davri nomi bilan yuritadilar. Masalan, XIX asrda yashagan fransuz olimi Jozef Ernest Renanning fikricha, "Absolyut tizimlar zamoni o'tdi. Ilgari har bir olim o'z sistemasiga ega bo'lib, uning uchun yashar va kerak bo'lsa jonini berar edi. Endi biz ularning barchasini birin-ketin yoki bir varakayiga o'rgana olamiz"[28].

Biroq ko'pchilik mualliflar Sharqda shunday jarayon bo'lganligidan ko'z yumadilar. Holbuki, IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoda Yevropadan bir necha asr ilgari madaniy yuksalish yuz berganligini hech kim inkor eta olmaydi. U Yevropadagidek yangi siyosiy-iqtisodiy jarayon, ya'ni burjua munosabatlarining vujudga kelishi bilan bog'liq bo'lmagan bo'lsa-da, madaniyat tarixida so'nmas iz qoldirdi va Yevropa Renessansining vujudga kelishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

SHuning uchun biz IX-XII asrlardagi Markaziy Osiyo madaniy yuksalishini Uyg'onish davri, aniqrog'i ilk Uyg'onish davri madaniyati deb atashga to'la asosimiz bor. Bu ilk Uyg'onish davri madaniyati siyosiy-iqtisodiy jihatdan Yevropa mamlakatlaridan farqli o'laroq mustaqillikka erishish va bu mintaqada mustaqil davlatlarning vujudga kelish jarayoni bilan uzviy bog'liqdir.

Bu davrda yashagan mutafakkirlarning deyarli barchalariga quyidagi xususiyatlar xos edi: madaniyatning o'tmishda erishgan yutuqlarini, xususan, qadimgi Yunon, Hind, Xitoy merosini chuqur o'rganish va uni ijodiy rivojlantirish, tabiatni o'rganishga qiziqishning ortishi va tabiiy fanlar taraqqiyoti (astronomiya, geografiya, riyoziyot (matematika), meditsina va hokazo); ratsionalizm, ya'ni aqlni haqiqatning mezoni sifatida tan olish va buning natijasida mantiqiy rivojlantirish, aqidaparastlikni rad etish va hurfikrlilikning rivojlanishi; insonparvarlikni ulug'lash, insonning axloqiy, ma'naviy go'zalligini, kamoloti Allohning yuksak in'omi sifatida

[27] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. Халқ сўзи. 2020 йил 30 декабрь. №276. 2-бет.
[28] Renan "Dialogues fragments philosophiques" – "Фалсафий диалоглар ва парчалар". Ф., 1876, p. VIII-IX.

talqin etilishi, so'z san'atiga muhabbat, ilmiy asarning badiiy shakliga alohida e'tibor berilishi, qomusiy bilimlarga ega bo'lishlik. Bu davrda yashagan mutafakkirlar fan va san'atning ko'p sohalarini chuqur bilgan allomalar bo'lganlar. Bu davrda Yaqin Sharqda Al-Ma'mun xalifalik qilgan davrda (813-833) davlat ilm-ma'rifatning o'sishiga yordam berdi.

Bag'dodda, sungra Damashqda astronomik rasadxonalar qurildi. Bag'dodda "Bayt ul-hikma" ("Donishmandlar uyi") tashkil etildi. Bu ilm dargohlarida O'rta Osiyolik olimlar faol ishtirok etdilar. XI asrning boshlarida Xorazmda mashhur "Ma'mun akademiyasi" tashkil qilindi. Bu yerda Beruniy atrofiga o'sha zamonning bir guruh olimlari, jumladan, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr ibn Iroq, shuningdek, faylasuf Abu Saxl Masihiy, tabib Abul Xayr Hammar va boshqa olimlar ko'plab ilmiy izlanishlar olib bordilar. Bu davrda tabiiyot ilmi, panteistik falsafa bilan birga islom ilohiyoti ham keng rivojlandi. Muhaddis sifatida butun musulmon olamida mashhur Imom Buxoriy, Imom Iso at-Termiziy, kalom ta'limotining asoschilari Abu Mansur Moturidiy va Burhoniddin al-Marg'inoniy hamda Abu Homid Muhammad al-G'azzoliylar islom dini rivojiga katta hissa qo'shdilar.

Ikkinchi Renessans – Sohibqiron Amir Temur va temuriylar sulolasi hukmronlik qilgan (XV-XVI asrning birinchi yarmi) davrga to'g'ri keladi. Bu davrda yashab, ijod etgan olim va mutafakkirlar Sa'diddin Taftazoniy, Mir Sayyid Sharif Jurjoniy, Muhammad Tarag'ay Ulug'bek, G'iyosiddin Jamshid al-Koshiy, Alauddin Ali ibn Muhammad Qushchi, Abdurahmon Jomiy, Nizomiddin Mir Alisher Navoiy, Kamoliddin Husayn Voiz Koshifiy, mashhur tarixchilar Mirxojd va Xondamir, rassomlar Kamoliddin Behzod va shoh Muzaffarlarning nomlari dunyoga mashhur bo'lgan. Bu davrda davlatni boshqarishda din va tasavvuf qoidalariga alohida e'tibor berildi. Ahmad YAssaviy va Bahouddin Naqshband ta'limotlari ma'naviyat rivojida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ilm-fan rivojlantirildi, me'morchilik san'ati yuksak darajaga ko'tarildi. Amir Temur Ko'ksaroy masjidi, Shohizinda, Bibixonim madrasasini qurdirdi. Keshda (Shahrisabz) Oqsaroy barpo etildi. Mirzo Ulug'bek davrida Registonda, keyinchalik Buxoro va G'ijduvonda madrasalar, Bibixonim masjidi, Go'ri Amir maqbarasi, Ulug'bekning falakiyot rasadxonasi qurildi. Ilm-fan, xususan, falsafa, mantiq ilmi rivojiga katta e'tibor berildi. Buning natijasida XIV-XV asrdan boshlab islom madrasalarida mantiq ilmini o'qitish huquq va tilshunoslik fanlari bilan bog'liq holda olib borildi. Buyuk falakiyotchi olim va davlat arbobi Muhammad Tarag'ay Ulug'bek matematika, astronomiya, geometriya, tarix, kimyo va boshqa sohalarda ilmiy tadqiqotlar olib bordi. Uning eng mashhur asari "Ziji jadidi Ko'ragoniy"da 1118 yulduzning o'rni va holati aniqlab berilgan. Ulug'bek Quyosh va Oy harakatlarini, ularning tutilish vaqtlarini to'g'ri hisoblab chiqqan. U atrofiga

iqtidorli yoshlarni toʻplab, oʻzining ilmiy maktabini yaratdi. Sharq Renessansining ikkinchi davrida yaratilgan falsafiy, badiiy tafakkur rivojining yorqin namunasi Alisher Navoiy ijodida oʻz ifodasini topgan[29].

Sharq Renessansi haqida koʻplab asarlar yozilgan. Ularda oʻsha davrlarda Sharqda Islom ilmlari bilan bir qatorda ijtimoiy, tabiiy fanlar ham rivojlangani qayd etilgan. Bu haqda shveysariyalik mashhur sharqshunos Adam Metsning “Musulmon Renessansi” asaridan ma’lumotlarni olish mumkin. Mazkur asar IX-X asrlarda musulmon sharqida yuz bergan madaniy rivojlanishning tarixiga bagʻishlangan. Masalan, unda qayd etilishicha, “Keyingi oʻzgarishlarning sababi shunda ediki, huquqshunoslik ilohiyotdan ajralib chiqib, olimlar guruhi bir-biriga dushmanlik ruhida boʻlgan ikki guruhga boʻlinib ketdi, ya’ni faqihlar (fuqiho) va olimlar (ulamo)”. Birinchi guruh atrofiga bir parcha non topish umidida boʻlgan juda koʻp talabalar toʻplandi, negaki, kimki huquq va urf-odatlarni oʻqib olsa, ular yordamida qozilik va voizlik joyini egallashi mumkin edi. Bu toʻgʻrida oʻzining yaxshi iboralari bilan mashhur boʻlgan al-Johid shunday deydi: “Biz oʻz tajribamizdan shunga ishonamizki, kimki ellik yil davomida hadislarni oʻrgansa va Qur’onni sharhlashni bilsa ham u faqihlar jumlasidan hisoblanadi va qozilik lavozimiga erisha olmaydi. Bunga u shu vaqtdagina erisha oladiki, agar u Abu Hanifaning va unga oʻxshashlarning amaliy faqihlik iboralarini yoddan oʻrganib olsa va u bunga bir-ikki yilda erisha oladi. Koʻp oʻtmay bunday odamni shahar yoki hatto viloyat qozisi etib tayinlashlari mumkin”[30].

Dunyoviy fanlarning bilimdoni ilohiyotchidan oʻzining kiyimi bilan ham farq qilar va “kotib” deb atalar edi. Ilohiyotchi taylason kiyimini kiyar ediki, u uzun boʻlib toʻpigʻigacha tushar edi. Kotiblarning tayanchi dunyoviy ilmlar oʻlkasi boʻlgan Fors boʻlib, uning poytaxti SHerozda ilohiyotchilardan koʻra, ularga katta ehtirom koʻrsatilar edi.

Har bir nazarga ilinadigan masjid huzurida oʻzining kitobxonasi boʻlar edi, negaki, shunday odat mavjud ediki, oʻlim oldidan oʻz kitoblarini masjid kutubxonasiga berishni vasiyat qilar edilar. Aytishlaricha, Marv shahridagi masjidning kutubxonasi asosini Yezdigerd III oʻzi bilan olib kelgan kitoblar tashkil etgan[31].

---

[29] Қаранг: Жаҳон фалсафаси қомуси “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти” нашриёти. Тошкент-1916, 2-жилд, 510-бет.
[30] Адам Мец. Мусульманский Ренессанс. Изд-во “Наука”. Главная редакция Восточной литературы. М., 1966, 144-145-бетлар.
[31] Қаранг: ўша асар, 145-б.

Shuningdek, amerikalik mashhur fan tarixchisi Jorj Sartonning “Fan tarixiga kirish” nomli fundamental ishi ham bu toʻgʻrida qimmatli maʼlumotlarni mujassam etgan.

XIX asrning oxiri XX asrning boshida Turkiston madaniyati qator talantli olim, sayyox, shoir, pedagog, jurnalistlarni etishtirib chiqardi, ular xalqimizning umumiy madaniyati rivojlanishiga juda katta taʼsir koʻrsatdilar.

Yevropa madaniyati yangiliklari, Yaqin Sharq mamlakatlaridagi oʻzgarishlar Turkiston madaniyatida yerli xalqning mustamlakachilik siyosati, kamsitilishiga qarshi maʼrifatchilik harakatini kuchaytirib yubordi. U asosan xalqni yangi madaniyat, maʼrifatga chaqirishga, millatni uygʻotishga, yangilanayotgan maʼnaviyatni egallashga yoʻnaltirilgan edi. Asta-sekin maʼrifatchilikdan jadidchilik oʻsib chiqdi va u maʼlum darajada siyosiy masalalarni olgʻa sura boshladi. YAngi taʼlim-tarbiya, yangi maktab, yangi maorif, uni boshqarish, madaniy targʻibot, tashkilotchilik masalalari asosiy oʻringa koʻtarildi. YAngiliklarga asoslangan holda rus va eski feodal maorifdan farq qiluvchi fikr-gʻoyalar oldinga surildi, ular erli matbuot, turli kitoblar orqali keng targʻib etildi. Bu madaniyatdagi mustamlakachilikka qarshi mustaqillikka xalq ongini oshirish, oʻz ahvolini yaxshilashga intilishning koʻrinishlaridan edi[32].

XULOSA

Ushbu Uchinchi Renessans davrida Ahmad Donish, Berdaq, Feruz, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Bayoniy, Avaz Oʻtar kabi olim, shoirlar oʻz davrining muhim masalalarini koʻtarib chiqdilar va xalqni ilm-fan, maʼrifatni egallashga undadilar.

Behbudiy, Abdulla Avloniy, Fitrat, CHoʻlpon, S.Ayniy, Hamza kabi isteʼdod egalari jadidchilik gʻoyalarini olgʻa surish va targʻib qilish sohasida bayroqdor boʻlib tanildilar. Turkistonning oʻz rivojlanish yoʻlini targʻib etishda jonbozlik koʻratdilar. Mustaqilligimiz arafasida ularning izdoshlari boʻlgan Rauf Parpi va Gulchehra Nurullaevalar jasorat koʻrsatib, bu ishni davom ettirdilar. Masalan, 1989 yilda oʻzbek tiliga davlat tili maqomi masalasi koʻtarilganda Gulchehra Nurullaeva, “agar oʻzbek tiliga davlat tili maqomi berilmas ekan, oʻzimni Qizil Maydonda yoqaman”, degan bayonot bilan chiqdi. U umrining oxirigacha haqiqiy mustaqillik uchun kurashdi.

Mustaqilligimiz tufayligina millatimiz va jahon madaniyati rivojiga ulkan hissa qoʻshgan SHarq uygʻonish davrini ilmiy, xolis oʻrganish, baholash imkoni ochildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. Xalq soʻzi. 2020 yil 30 dekabr. №276. 2-bet.

[32] Қаранг: Маънавият юлдузлари. Масъул муҳаррир: М.М.Хайруллаев. Т.: А.Қодирий номилаги халқ мероси нашриёти, 1999., 321-б.

2. Renan “Dialogues fragments philosophiques” – “Falsafiy dialoglar va parchalar”. F., 1876, r. VIII-IX.
3. Jahon falsafasi qomusi “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti. Toshkent-1916, 2-jild, 510-bet.
4. Adam Mets. Musulmanskiy Renessans. Izd-vo “Nauka”. Glavnaya redaksiya Vostochnoy literaturы. M., 1966.
5. Ma’naviyat yulduzlari. Mas’ul muharrir: M.M.Xayrullaev. T.: A.Qodiriy nomilagi xalq merosi nashriyoti, 1999., 321-b.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ КАДРЫ: ВОПРОСЫ РАВНОГО ПРЕДСТАВЛЕНИЯ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНАХ И УЧРЕЖДЕНИЯХ ТУРКЕСТАНА

Мирзаджанов Бахтиёр Тулкунович
Наманганский государственный университет
(PhD) по историческим наукам
baht_mir@mail.ru

Аннотация: *В статье рассматривается вопрос представления кадров из коренного населения в системе управления Туркестана, проявлявшаяся в начальный период в виде политики пренебрежительного отношения к коренным кадрам и их представлению в структурах управления, явившейся характерной чертой данного периода, что впервые выделено автором статьи на три этапа.*

Ключевые слова: *кадры, советская власть, Туркестан, коренное население, коренизация, управление.*

Abstract: *The article discusses the present frames of the indigenous population in the control system of Turkestan, manifested in the initial period in the form of policy neglect of indigenous personnel and their representation in governance structures, which were characteristic of this period that for the first time highlighted by the author in three stages.*

Keywords: *cadres, Soviet authority, Turkestan, indigenous population, korenization, management.*

ВВЕДЕНИЕ

В истории кадровой политики советской власти в Туркестане и особенно в вопросах привлечения кадров из коренного населения немало нераскрытых событий и однобоких подходов. В процессе исследования и обработки имеющихся материалов, для более ясного представления процесса формирования кадровой политики советской власти в Туркестане и вопросов привлечения кадров из коренного населения в систему управления, изучаемый период нами условно был разделен на три этапа: 1. 1917 – 1919 гг.; 2. 1919 – 1922 гг.; 3. 1923 – 1924 гг.

В первый этап, можно хронологически включить 1917-1919 годы, то есть начальный этап становления новой власти и организации органов и структур управления, который в основном характеризуется пренебрежительным отношением к коренным кадрам и игнорированием их роли в структурах и эшелонах власти.

Но начиная с середины 1919 года в кадровой политике в Туркестане обретают ясные формы учетные и контрольные органы кадров,[33] а также актуализируются вопросы равного – пропорционального представления в органах власти представителей коренных народов края, что можно считать началом условного, второго периода, характеризующегося в кадровой сфере началом подготовки «политики уплотнения государственных учреждений коренным населением»[34] и государственного аппарата.

С 1923 года происходит переход к третьему - условному этапу, который характеризуется формированием номенклатурной системы отбора кадров, проведением «политики коренизации»[35] а также в связи с проведением национально-государственного размежевания, переводом делопроизводства на узбекский язык[36], и созданием Узбекской ССР переоформляется в дальнейшем в «узбекизацию» государственных учреждений[37].

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДЫ

Рассматриваемая тема статьи изучена исходя из концептуально-методологических подходов, по проблемно-хронологическому принципу. Все многообразие научно-исследовательской литературы, архивные материалы, монографии, брошюры, статьи имеющей отношение к теме исследования, можно условно разделить на три группы: 1) Литература советского периода; 2) Исследования периода независимости; 3) Зарубежная литература.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Характеризуя положение в Туркестане после февральской революции 1917 года, Х.Адиб подметил, что хотя «туркестанцы и начали превращаться в граждан», но они не возымели ожидаемого результата и не оправдали надежды и чаяния коренных народов[38]. Так на Первом этапе – периоде открытого игнорирования коренных кадров, была выдвинута идея создания органа высшей исполнительной власти - Совета народных комиссаров (СНК), формировавшегося из коалиции большевиков и левых эсеров и о вхождении кадров из коренного населения в которые не было и речи. Вместе с тем созданный этой коалицией Совет народных комиссаров Туркестанского края по

[33] ААП РУз., ф.60, оп.1, д.310, л.л.1-5.
[34] См.: Ферганский областной государственный архив (ФОГА): ф.121, оп.2, д.20, л.л.1-3об.; д.147, л.л. 5-8.; д.156, л.д.1-8.
[35] См.: ФОГА, ф.121, оп.2, д.280, л.л.6-38.; д.526, л.л.4-27.; д.533, л.л.49-178.
[36] См.: ФОГА, ф.121, оп.2, д.531, л.л. 14-33.
[37] См.: ФОГА, ф.121, оп.2, д.528, л.л. 38-52.; д.529, л.л.1-8.
[38] Khalid Adeeb. The Fascination of Revolution: Central Asian Intellectuals, 1917-1927.// In Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2007. - P.141.

существу остался инородным образованием в регионе, выступая в роли «агентов Центральной советской власти»[39], в первоначальном составе которого, не были представлены представители коренных народов Туркестана. Председателем СНК был избран большевик Ф.Колесов[40].

Так, при формировании СНК было решено в открытую не допускать представителей коренных народов с тем предлогом, что среди коренного населения «нет пролетарских классовых организаций»[41]. В итоге в состав СНК вошли 15 комиссаров [42] (по профессии: четверо были рабочими, двое – учителями, 2 – врачами, 2 – военными, 1 – нотариус, 1 – секретарь, 1 – чертежник, 1 – табельщик, 1 – железнодорожный техник[43].), в числе которых, не было ни одного представителя коренных народов. По мнению советских историографов, главной особенностью было то, что в силу социально-экономической и «культурной отсталости народов» республик региона[44], здесь как бы не было подготовленных руководящих кадров. А имеющиеся в то время немногочисленные местные кадры были ещё недостаточно опытными, «политически неразвитыми», не были знакомы с методами политической и организаторской работы. В этом, проявлялась явная великодержавная сущность шовинизма большевистской кадровой политики, встречавшаяся повсеместно на территории Туркестана. В итоге Ташкентские советы стали исключительно представительством русских и европейских меньшинств Туркестана[45].

Но такая несправедливость не осталась в стороне без внимания просвещенной местной интеллигенции. Так в своём выступлении на III съезде Шерали Лапин, руководитель «Шурои Уламо» подчеркивал, что: «местная власть должна быть организована из представителей мусульман составлявшая 95% населения края с обеспечением права русского меньшинства, сообразно

[39] Кощанов Б.А. «Большевики в Туркестане. 1917-1922 гг. Доктрина и реальность». Автореф. дисс.док.ист. наук. – Москва, 1994. - С.28.
[40] НАУз, ф.Р-25, оп.1, д.6, л.1.
[41] Khalid Adeeb. Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan.// Slavic Review. Cambridge University Press. Vol.55, No.2. (Summer 1966). -P.292.; См.также: Абдуллаев Р. Национальные политические организации Туркестана в 1917-1918 годы. - Ташкент: Навруз, 2014. - С.158.
[42] НАУз, ф.Р-25, оп.1, д.6, л.1.
[43] Голованов А. Бумеранг. // Звезда Востока. №4, 1991. – С.84.; Ражабов Қ., Ҳайдаров М. Туркистон тарихи (1917-1924 йиллар). – Тошкент: Университет, 2002. – Б.58.
[44] Тайны национальной политики ЦК РКП. Воспроизведено по тексту 1-го издания (Четвертое совещание ЦК РКП с ответственными работниками национальных республик и областей в Москве 9-12 июня 1923 года. Бюро Секретариата ЦК РКП.) – М.: ИНСАН, 1992. – С.33.
[45] Karasar A.H. National identity and regional integration in Central Asia: Turkestan reunion. Dissertation for the degree of PhD in International relations. IESS Bilkent univ. – Ankara, 2002. - P.100.

его культурного значения. Власть не может принадлежать только военным, рабочим и крестьянам»[46].

Ответом же на не представление в органах управления представителей коренного населения Туркестана, стал созыв IV Чрезвычайного Краевого мусульманского съезда проходившего с 26 по 29 ноября 1917 года в Коканде, который, выражая волю народностей Туркестана к самоопределению и самоуправлению, объявил «Туркестан территориально автономным в единении с Федеративной Российской республикой» и для установления норм автономии Туркестана объявил о создании Учредительного собрания, которое, предложил созвать в кратчайший срок[47]. Национальная интеллигенция, в лице Мустафо Чокаева, Убайдулла Ходжаева, Мунаввар Кори Абдурашидханова, Махмудхужа Бехбуди, Шоислама Шоахмадова, Носирхон Тура, Хидоятбек Юргули Акаева и других начали подготовительную работу по созыву Учредительного собрания. Результатом стало выбор Народного Собрания (по сути интернационального по составу – Б.М.), состоявшая из 36 представителей коренного населения и 18 не коренного, возглавляемая Шерали Лапиным. 11 декабря был создан кабинет из 10 членов, объявивший Туркестан автономной территорией в составе России[48].

Исходя из данного опыта, большевики поняли, что национальное сознание и стремление образовать национальное государство народов Туркестана являются таким же препятствием, как и сопротивление уже свергнутых противников большевизма. Национальный идеал - национальное суверенное государство - мешал осуществлению их тактики «классовой борьбы внутри наций», имевший впоследствии своё отражение и в формировании их кадровой политики в Туркестане. Поняв ошибки своей национальной и кадровой политики в виде полного недопущения коренного населения в высшие руководящие органы края (не считая низшие звенья местных властей) начали ослаблять эту политику в виде распределения по существу своём

---

[46] Абдуллаев Р. Национальные политические организации Туркестана в 1917-1918 годы. - Ташкент: Навруз, 2014. –С.158.

[47] См.: Мустабид тузумнинг Ўзбекистон миллий бойликларини талаш сиёсати: тарих шоҳидлиги ва сабоқлари (1865-1990 йиллар). – Т.: Шарқ, 2000. – Б.50-51.; См.также: Хайдаров М.М. ТАССР даврида совет ҳокимияти олиб борган сиёсат: тарих ва ҳақиқат. / Ўзбекистонда милатлараро муносабатлар тарихидан. – Тошкент: Университет, 1998. – Б.46.

[48] См.: Khalid Adeeb. Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan. // Slavic Review. Cambridge University Press. Vol.55, No.2. (Summer 1966). - P.293.; Karasar A.H. National identity and regional integration in Central Asia: Turkestan reunion. Dissertation on PhD in International relations. IESS Bilkent univ. – Ankara, 2002. - P.100.; Саламов Ш.Н. Туркестан и Южный Кавказ XIX – XX вв. Дашнаки от Ферганы до Карабаха. – Т.: Янги аср авлоди, 2015. – С.122.; См.также: Аллворт Эдвард. Россия: прорыв на Восток. Политические интересы в Средней Азии. – Москва: ЗАО Центрполиграф, 2016. – С.192.

кадровых квот в органы власти. При этом следует отметить некоторые особенности создания органов советской власти и привлечения в них кадров из представителей коренного населения Туркестана, конечно же, не без участия и давления Центра[49].

Начиная с 1919 года актуализируются вопросы равного – пропорционального представления в органах власти представителей коренных народов края. Но особо важное место в деле привлечения к государственной работе представителей коренных национальностей имела радиограмма ЦК РКП (б) от 12 июля 1919 года ТуркЦИКу и крайкому РКП (б) Туркестана. В которой говорилось, что: «…в интересах политики рабоче-крестьянской власти на Востоке необходимо широкое пропорциональное привлечение туркестанского туземного населения к государственной деятельности, без обязательной принадлежности к партии, … избегать всяческих трений создающих антагонизм.»[50].

Ещё одним интересным моментом, является создание национальных секций. В итоге создаётся Мусульманское бюро коммунистической партии Туркестана (Мусбюро) - ставившее перед собой задачу защиты интересов коренных народов и усиления на неё влияния новой власти.

Для агитации и привлечения в советские органы мусульманского населения области они были мобилизованы 23 мая следующим образом: Макаев и Ахунов были направлены в Асака, Федченко и Кува, Мазитов и Бирюлов (дополнительно к списку – Б.М,) в Андижан, Коканд и Наманганские уезды, а город Скобелев был поручен Капкаеву для организации и чистки мусульманских коммунистических коллективов. Кроме того, было велено запросить все мусульманские коллективы области в срочном порядке представить в Ферганское областное Мусбюро сведения о численности кадров[51].

Хотя Мусбюро способствовало дальнейшему, более широкому привлечению коренного населения к активному участию в управлении государством, подготовке и выращиванию кадров из коренных народов, но в результате её активной деятельности и постоянной мобилизации кадров нередки были случаи того, что в самой организации, чувствовался острый

[49] Khalid Adeeb. Tshkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan.// Slavic Review. Cambridge University Press. Vol.55, No.2. (Summer 1966). - P.295.
[50] Ферганский отдел ААП РУз., ф.1, оп.1[а], д.83, л.4.; Там же, д.97, л.2.
[51] Мирзаджанов Б.Т. Кадровая политика центра в Туркестане / Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик: тарихий тажриба ва ҳозирги замон. - Тошкент, 2010. –Б.79-83.; Ферганский отдел ААП РУз., ф.1, оп.1[а], д.98, л.6.

кадровый недостаток, о чем говорит и прошение от Феробмусбюро от 30 августа 1919 года об оставлении её кадров на своих местах.[52]

В деле подготовки кадров из коренного населения Мусбюро уделяло внимание вопросам печати и изданию литературы на языках коренных народов Туркестана. В Самарканде на узбекском языке издавалась газета «Меҳнаткашлар товуши» («Голос трудящихся»), в Фергане - «Янги Шарқ» («Новый Восток»), в Намангане - «Эркинлик» («Воля»). Газеты на персидском языке издавались в Полторацке (Ашхабад) - «Садойи фуқаро» («Голос трудящихся») и Самарканде - «Шулаи Инқилаб» («Пламя революции») и т.д.[53]

Но впоследствии Мусбюро и многие её члены были обвинены в национальном уклоне и подвергнуты различным гонениям и репрессиям, а «…советская политика была направлена на уничтожение сохраняющегося буржуазного национализма»[54].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заключая можно сделать вывод, что хронологическое разделение на три периода, генезиса кадровой политики советской власти по отношению к коренным народам дало более четкие представления о положении коренного народа и его участии в кадровых процессах советского Туркестана. В своей кадровой политике по отношению к коренным народам совершили две главные ошибки:

1. Коренные народы были отстранены от государственного строительства и управления.

2. В подборе кадров не учитывались ни профессиональные навыки и ни подготовленность кадров.

Впоследствии весь состав кадров из коренного населения, принимавший активное участие в дореволюционных политических процессах, был снят с руководящих должностей в правительстве, образовании и искусстве. На смену им пришли, более тесно отождествлявшие себя с большевистской партией или Коммунистической партией. Это было сделано посредством нового политического класса коммунистов из числа коренных народов, созданных

[52] Ферганский отдел ААП РУз., ф.1, оп.1[а], д.98, л.35.
[53] См.: Каримов Р. Мусбюро и его роль в распространении идей марксизма-ленинизма в советском Туркестане. // ОНУ №07, 1974. - С. 62.
[54] Казиев С.Ш. Коренизации и проблемы межэтнических отношений в советском Казахстане (1923–1936 гг.) // Омский научный Вестник. №2 (136). - 2015. - С.32.

через новый механизм социализации, которые являлись продуктом советских институтов[55].

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

1. Karasar A.H. *National identity and regional integration in Central Asia: Turkestan reunion.* Dissertation for the degree of PhD in International relations. IESS Bilkent univ. – Ankara, 2002.
2. Khalid Adeeb. *Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan.// Slavic Review*. Cambridge University Press. Vol.55, No.2. (Summer 1966).
3. Khalid Adeeb. *The Fascination of Revolution: Central Asian Intellectuals, 1917-1927.*// In Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2007.
4. Norjigitova N. *Structural composition of national political elite in Uzbekistan (1920s).* / Социальная жизнь народов Центральной Азии в первой четверти XX века: традиции и инновации. Мат.межд.конф.2008. – Ташкент, 2009.
5. Oliker O. *Soft Power, Hard Power, and Counterinsurgency*./ The Early Soviet Experience in Central Asia and its implications. Rand. National Research Institute. WR-547-RC. February 2008.
6. Абдуллаев Р. Национальные политические организации Туркестана в 1917-1918 годы. – Ташкент: Навруз, 2014. {*Abdullayev R. Natsionalnie politicheskie organizasii Turkestana v 1917-1918 godi.* [National political organizations of Turkestan in the years 1917-1918.] - Tashkent: Navruz, 2014.}
7. Агзамходжаев С. История Туркестанской автономии. - Ташкент: Тошкент Ислом университети, 2006. – 268 с. {*Agzamkhodjaev S. Istoriya Turkestanskoy autonomii.* [History of Turkestan Autonomy.] - Tashkent: Toshkent Islom universiteti, 2006. - 268 p.}
8. Айриева Н.А. XII съезд партии и подготовка партийно-советских кадров в ТАССР (к 50-летию XII съезда РКП(б) // ОНУ №04, 1973, {*Ayrieva N.A. XII s'ezd partii I podgotovka partiyno-sovetskikh kadrov v TASSR (k 50-letiyu XII s'ezda RKP(b)* [XII Party Congress and training of party-Soviet cadres in the TASSR (to the 50th anniversary of the XII Congress of the RCP(b)]/ / ONU No. 04, 1973.}
9. Айриева Н.А. Деятельность компартии Туркестана по подготовке партийных и советских кадров (1918-1924гг.) Автореф.дисс.канд.ист.наук. - Ташкент, 1973. {Ayrieva N.A. *Deyatelnost Kompartii Turkestana po podgotovke*

[55] Khalid Adeeb. The Fascination of Revolution: Central Asian Intellectuals, 1917-1927.// In Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2007. - P.152.

partiynix I sovetskix kadrov (1918-1924gg.) [Activity of the Communist Party of Turkestan for the training of party and Soviet cadres (1918-1924) Author's dissertation of the Candidate of Historical Sciences.] Avtoref.disser. - Tashkent, 1973.}

10. Акрамов А. Полпред республики. - Т.: Узбекистан, 1987. {Akramov A. *Polpred respubliki*. - T.: Uzbekistan, 1987.}

11. Аллворт Эдвард. Россия: прорыв на Восток. Политические интересы в Средней Азии. – Москва: ЗАО Центрполиграф, 2016. {Allworth Edward. *Proriv na Vostok. Politicheskie interesi v Sredney Azii.* [Russia: a breakthrough to the East. Political interests in Central Asia] – Moscow: ZAO Centrpoligraf, 2016.}

12. Архив Администрации Президента РУз. (ААП РУз.): ф.2, оп.1, д.49, л.л.11, 12об., 16, 64.; д.78, л.д.1,3,3об.,4.; ф.58, оп.4, д.592, л.68.; ф. 60, оп.1, д.59, л.24.; д.200, лл.2-11.; д.310, л.л.1-5.; д.316, л.л. 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 25, 34.; д.505, л. 14-16; д.4408, л.4.; д.3788, л.л.22-23.; д.4408, л.4.; оп.3, д.159, л.73.; ф.499, оп.1, д.363, л.1. {Archive Of The Administration Of The President Of The Republic Of Uzbekistan. (AAP RUz.):}

13. Голованов А. Бумеранг. // Звезда Востока. №4, 1991. {Golovanov A. *Boomerang*. / / Zvezda Vostoka. No. 4, 1991.}

14. Давлатова Ш. Ўзбекистонда бошқарув структурасининг шаклланиши ва тараққиётида миллий масаланинг тутган ўрни (XX асрнинг 20-йиллари). – Тошкент: Navro'z, 2016. {Davlatova Sh. *The role of the national issue in the formation and development of the management structure in Uzbekistan (20-ies of the XX century)*. - Tashkent: Navruz, 2016.}

15. Ерметов А.А. Фарғона вилоятида ички ишлар органларининг ташкил этилиши тарихидан (1917-1925) / Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда / Республика амалий конференция – Фарғона, 2009. {Ermetov A.A. *From the history of the establishment of internal affairs bodies in Fergana region (1917-1925)* / history of Fergana Valley in new research / Republican practical conference – Fergana, 2009.}

16. Зиямов Ш.С., Нуруллин Р.А. Турар Рыскулов //Общественные науки в Узбекистане (ОНУ). №10, 1988. {Ziyamov Sh.S., Nurullin R.A. *Turar Ryskulov* //Social Sciences in Uzbekistan (ONU). No. 10, 1988.}

17. Иноятов Х.Ш. Народы Средней Азии в борьбе против интервентов и внутренней контрреволюции. –Москва: Мысль, 1984. {Inoyatov X.Sh. *Narodi Sredney Azii v borbe protiv interventov I vnutrenney kontrrevolyusii.* [The Peoples of Central Asia in the Struggle against the Interventionists and the Internal Counter-revolution] - Moscow: Misl, 1984.}

18. Ирзаев Б. Туркистонда ерлаштириш кампаниясининг амалга оширилиши. / Ўзбекистонда совет даврида амалга оширилган сиёсий кампаниялар ва уларнинг фожиали оқибатлари. – Тошкент, 2017. {Irzaev B. *Implementation of the thaw campaign in Turkistan.* / Political campaigns in Uzbekistan in Soviet times and their tragic consequences. - Tashkent, 2017.}
19. Комсомол Узбекистана (очерки из истории комсомола Узбекистана). - Т.: Ёш гвардия, 1978. {*Komsomol of Uzbekistan (essays from the history of the Komsomol of Uzbekistan)*. - T.: Yosh Gvardiya, 1978.}
20. Кощанов Б.А. «Большевики в Туркестане. 1917-1922 гг. Доктрина и реальность». Автореф. дисс.док.ист. наук. – Москва, 1994. {Koshanov B.A. *The Bolsheviks in Turkestan. 1917-1922. Doctrine and Reality"*. Abstract. diss.doc.ist. nauk. - Moscow, 1994.}
21. Махкамова Н.Р. Социальная структура общества на территории Узбекистана: традиции и трансформации (конец XIX в. – 30-е годы XX в.). - Ташкент: «Aloqachi», 2009. {Makhkamova N.R *Sotsialnaya structure obtshestva na territory Uzbekistan: Tradisii I transformasii (kones XIX v. – 30-e godi XX v.).* [The social structure of society on the territory of Uzbekistan: tradition and transformation (the end of XIX century – the 30-ies of XX century).] - Tashkent: "Aloqachi", 2009.}
22. Мирзаджанов Б.Т. Интолерантность по отношению к коренному населению Туркестана в советский период / Толерантность – как инструмент развития мер взаимного доверия материалы международной конференции. - Ташкент, 2018. {Mirzajanov B. T. *Intolerance towards the indigenous population of Turkestan in the Soviet period / Tolerance – as a tool for the development of mutual trust measures Materials of the international conference*. - Tashkent, 2018.}
23. Мирзаджанов Б.Т. Кадровая политика центра в Туркестане / Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик: тарихий тажриба ва ҳозирги замон. - Тошкент, 2010. {Mirzadjanov B.T. *Kadrovaya politika Centra v Turkestane* [Personnel policy of Center in Turkestan] / National relations and tolerance in Uzbekistan: historical experience and present times. - Tashkent, 2010.}
24. Муминов Х.М. Туркистон АССР советларининг съездларида Туркистон мухторияти масаласининг акс этиши. / Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда. – Андижон, 2015. {Muminov X.M. *Reflection of the issue of Turkestan autonomy in the congresses of the Soviets of the Turkestan ASSR.*/In new research on Fergana Valley history. - Andijan, 2015.}
25. Муминова Г. Ўзбекистонда соғлиқни сақлаш тизими тарихи: ютуқ ва муаммолари (1917-1991 йиллар). – Тошкент: «Yangi nashr», 2015. {Muminova G.

History of the health care system in Uzbekistan: achievements and problems (1917-1991 years). - Tashkent:" New Edition", 2015.}

26. Мустабид тузумнинг Ўзбекистон миллий бойликларини талаш сиёсати: тарих шоҳидлиги ва сабоқлари (1865-1990 йиллар). – Т.: Шарқ, 2000. {*The policy of the despotic regime to rob the national wealth of Uzbekistan: history and lessons (1865-1990 years)*. - T.: East, 2000.}

27. Национальный архив Узбекистана (НАУз), ф.Р-17, оп.2, д.82, л.л. 1, 39, 40-41.; ф.Р-25, оп.1, д.6, л.1.; д.254, л.157об.; д.397, л.107.; ф.36, оп.1, д.54, л.л.6, 16.; д.151, л.л.15-15об. {National archives of Uzbekistan (NAUz)}

HARAKATLAR STRATEGIYASI-MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG‘RIKENGLIKNI YANADA MUSTAHKAMLASH ASOSI

Qodiraliyev Abror Tojimurot o’g’li
Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti o’qituvchisi
Tel:998919095002
e-mail:qodiraliyev31@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada mamlakatimizdagi diniy bag’rikenglik va o’zaro samimiy qardoshlik munosabatlarini tartibga solishda, millatlararo totuvlikni taminlashda asosiy lokomotiv vazfasini bajarayotgan 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning besh ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining tashkukiy asosi va ijtimoiy huquqiy ahamiyati haqida mulohazalar bildirilgan*

Kalit so’zlar. *Diniy bag’rikenglik, millatlararo totuvlik, diniy ekstremizm, xavfsizlik, demokratiya, madaniyat.*

Abstract: *The article comments on the organizational basis and social and legal significance of the Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2021, which plays a key role in regulating religious tolerance and fraternal relations in our country, ensuring interethnic harmony.*

Key words: *Religious tolerance, interethnic harmony, religious extremism, security, democracy, culture.*

Аннотация: *В статье комментируются организационные основы и социально-правовая значимость Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан до 2021 года, которая играет ключевую роль в регулировании религиозной толерантности и братских отношений в нашей стране, обеспечении межнационального согласия. .*

Ключевые слова*:* *Религиозная толерантность, межнациональное согласие, религиозный экстремизм, безопасность, демократия, культура.*

KIRISH

Bugun respublika hududida yashovchi 130 dan ortiq millat va elat vakillari uchun O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi millatlararo totuvlikni mustahkamlash, barqarorlik va taraqqiyotni ta’minlashning kafolati bo‘lib xizmat qilmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan 2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning besh ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida mamlakatimizda millatlararo totuvlikni ta’minlash masalasiga alohida Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik

aloqalari qo'mitasi e'tibor qaratilgan. Davlat dasturining beshinchi yo'nalishi – xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, vazmin, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat yuritish. Xususan, xorijda yashayotgan va ishlayotgan yurtdoshlarimiz bilan hamkorlik qilish bo'yicha davlat siyosati konse'siyasi ishlab chiqiladi va qabul qilinadi.

Ekstremistik g'oyalar ta'siriga tushib qolgan fuqarolarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish, bunday fuqarolarni sog'lom muhitga qaytarish tizimini takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilmoqda. Diniy ma'rifat tizimi qayta ko'rib chiqilib, bu borada aholi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida olib borilayotgan ishlar samaradorligi va ta'sirchanligi kuchaytiriladi. Muxtasar aytganda, Davlat dasturida ko'zda tutilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishga 13,5 trillion so'm va 1,3 milliard AQSh dollari yo'naltiriladi. Davlat dasturida ko'zda tutilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish mamlakatimizning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash, aholi farovonligini amalda yuksaltirish va fuqarolarning hayot sifatini yaxshilashda muhim dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Harakatlar strategiyasi-millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni yanada mustahkamlash asosi obyektiv tahlil qilindi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi hamda Bag'rikenglik tamoyillari to'g'risidagi Deklaratsiya asosiy metodologik manba bo'lib olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mamlakatimizda tinchlikni yanada mustahkamlash, millatlararo barqarorlikni yuksaltirish maqsadida 2017-yil 19-mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq Baynalmilal madaniyat markazi negizida Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tashkil etildi. Bu esa, o'z navbatida, mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan milliy madaniy markazlar hamda do'stlik jamiyatlarini qo'llab-quvvatlash, ularning samarali faoliyat yuritishida davlat idoralari va jamoat tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni kuchaytirishda mustahkam tayanch bo'ladi.

Puxta-pishiq bayon etilgan bu vazifalarning bari bir-biriga bog'liq, biri ikkinchisini talab etadigan, davlat va xalq uchun o'ta muhim ahamiyatga ega yo'nalishlar hisoblanadi. Endi Harakatlar strategiyasida belgilangan ana shu beshinchi ustuvor yo'nalish bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining

"O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining yigirma olti yillik bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida"gi qarori 2-bandida belgilangan vazifalardan birining mazmun-mohiyatini o'zaro solishtiraylik: "Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish orqali davlatimiz mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, qo'shnilarimiz bilan raqobat qilish emas, balki hamkorlik qilish, mintaqamizdagi muammolarni birgalikda hal etish tamoyiliga asosan amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ishlarning mazmun-mohiyatini ochib berish".

Bu yerdagi eng muhim yangilik shundan iboratki, mamlakatimiz bundan buyon qo'shnilarimiz bilan raqobatlashish emas, balki, o'zaro manfaatli hamkorlik qilish, yashab turgan mintaqamiz bo'lmish Markaziy Osiyo muammolarini birgalikda hal etish yo'lini tanladi. Bu – juda muhim. Bundan oqilonaroq yo'l yo'q. Mustaqillik tarixiga Harakatlar strategiyasining aynan ana shu beshinchi ustuvor yo'nalishi bo'yicha nimalar qilinganini aniqlashtirish asosida yondashsak, mamlakatimizda bu borada misli ko'rilmagan yutuqlarga erishganimiz oydinlashadi. Mustaqillikning ilk daqiqasidan e'tiboran O'zbekiston Respublikasi siyosatida millatlararo tenglik va totuvlik g'oyasiga alohida e'tibor qaratildi. Ko'p o'tmay bu umuminsoniy tamoyil O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tegishli moddalarida qat'iy qilib qayd etildi. "Muqaddima"sidayoq Asosiy Qonunimiz "respublika fuqarolarining munosib hayot kechirishlarini ta'minlashga intilib", "fuqarolar tinchligi va milliy totuvligini ta'minlash maqsadida" qabul qilinayotgani aytilgan. 8-moddada: "O'zbekiston xalqini, millatidan qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi", deyiladi.

Demak, tilshunoslik nuqtai nazaridan o'zaro ma'nodosh (sinonim) hisoblansada, Konstitutsiya qabul qilgan kundan e'tiboran o'zbek siyosatshunosligi huquqiy terminologiyasida "xalq" va "millat" so'zlari o'zaro ma'nodosh bo'lmay qoldi. Chunki Konstitutsiyada "xalq" deganda mamlakatning butun aholisi, "millat" deganda esa bu yerda yashaydigan 136 millatdan biri tushuniladi. Hozirgi kunda mamlakatimizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari yashaydi. Ularning bari – shu yurt farzandi, vatandoshimiz, O'zbekiston Respublikasi fuqarosi. Migratsiyaviy jarayonlar uchun biron-bir fuqaroning zarracha aybi yo'q. 1989 yil 21 oktyabrida qabul qilingan "Davlat tili haqida"gi qonun amalda respublikamizdagi boshqa tillar ravnaqi uchun ham keng yo'l ochdi. Hozir mamlakatimizda 7 tilda – o'zbek, qoraqalpoq, rus, tojik, qozoq, qirg'iz va turkman tillarida umumiy ta'lim maktablari mavjud. Aslida, iqtisodiy jihatdan muayyan mushkulliklar tug'dirsa ham,

shu maktablar uchun darslik va qo‘llanmalar mamlakatimizning o‘zida tayyorlanib, chop etiladi.

O‘zbek maktablarida ona tili, rus tili va bir xorijiy (jami uch) til, rus maktablarida ona tili, davlat tili va bir xorijiy (jami uch) til, qoraqalpoq, tojik, qozoq, qirg‘iz va turkman maktablarida esa ona tili, davlat tili, rus tili va bir xorijiy (jami to‘rt) til o‘qitiladi. Til o‘rganish amalda kishining ong-tafakkurini o‘stiradi, uning axborot olish imkoniyatini kengaytiradi, fikrlashda qiyoslash ko‘nikmalarini paydo qiladi, shakllantiradi. Mamlakatimizda o‘zbek, qoraqalpoq, rus, tojik, qozoq va ingliz tillarida matbuot nashrlari mavjud. Mustaqillik yillarida amalda har bir millat va elat vakilining o‘z tilida badiiy ijod qilish imkoniyatlari ham kengaydi. Masalan, sho‘ro davrining so‘nggi o‘ttiz-qirq yili mobaynida Toshkentda tojik tilida birgina kitob chop etilgan. Ammo istiqlol zamonida Toshkent, Samarqand, Buxoro, Termiz va boshqa shaharlarda o‘zbekistonlik tojik shoirlarining 100 dan oshiq to‘plami bosilib chiqdi. Ularning aksariyatida Vatan haqida she’rlar bor. Ularning barida “Vatan” deganda jonajon O‘zbekistonimiz, uning vodiyu vohalari, shaharu qishloqlari, cho‘lu tog‘lari, dalayu bog‘lari ta’rifu tavsif etiladi. Tojik yozuvchilarining ko‘plab nasriy asarlari ham bosilyapti.

Bugun mamlakatimizdagi boshqa millat va elatlar vakillari uchun ham osh – eng tansiq taom bo‘lib ulgurgan. To‘y-ma’rakalarimizni usiz tasavvur eta olmaymiz. To‘y-tantanalarimizda turli millat va elat vakillari bemalol xorazmcha “Lazgi”ga, buxorocha “Mavrigi”ga yoki “Andijon polkasi”ga zavq bilan raqsga tushadi. Turli millat va elatlar vakillari bir mahalla, bir ko‘p qavatli uyda yon qo‘shni – jon qo‘shni bo‘lib yashab kelyapti. O‘rtada “bor tovog‘im – kel tovog‘im” ham mavjud. Bugungi o‘zbek madaniyatini, sharqona va g‘arbona madaniyatlar uyg‘unligidan (sintezidan) iborat, deb hisoblashga to‘la haqlimiz. G‘arb madaniyatining ijobiy jihatlarini o‘zlashtirish – faqat yutuq. Ammo G‘arbda demokratiyaning suiste’mol qilinishi oqibatida yuzaga kelgan “ommaviy madaniyat”ning, yalang‘ochlik falsafasining kirib kelishidan ehtiyot bo‘lish kerak.

Shu yilning 24 yanvarida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni asosida Respublika baynalmilal madaniyat markazi tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan madaniy markazlarning bir guruh faollari mukofotlandi. Davlatimiz rahbari Vatanimizning yuksak mukofotlarini tantanali ravishda to‘shirdi. Respublika baynalmilal markazi tashkil etilganining 25 yilligiga bag‘ishlangan uchrashuvda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev nutq so‘zladi.

19 may kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilindi. Unga ko‘ra,

Respublika baynalmilal madaniyat markazi negizida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi tashkil etildi. Respublika baynalmilal madaniyat markazi, 138 ta milliy madaniy markaz, shuningdek, O‘zbekiston xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik va madaniy-ma’rifiy aloqalar jamiyatlari kengashi, 34 ta do‘stlik jamiyati faoliyati o‘zaro birlashtirildi. Shu tariqa bu qo‘mita millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalarini mustahkamlashga yo‘naltirilgan yagona davlat siyosatining amalga oshirilishini ta’minlovchi boshqaruv organi maqomiga ega bo‘ldi. Mamlakat taraqqiyoti bugun bevosita 32 milliondan ortiq kishining a’moliga sa’y-harakatiga bog‘liq. Shunday ekan, O‘zbekistonimizdagi barcha millatlar vakillari – hamyurtlarimiz, jondosh-qondoshlarimiz. Shuning uchun, millatimizdan qat’i nazar, shu Vatan taqdiriga barchamiz birdek mas’ulmiz. Chunki, O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov alohida shior tarzida o‘rtaga tashlaganidek: “Shu aziz Vatan – barchamizniki!”

Bir so’z bilan aytganda, Harakatlar strategiyasi asosida beshinchi ustuvor yo‘nalish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar ko‘lami har qanday kishini mamnun etadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining shu yil 15 avgustda qabul qilingan “2017 – 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini kelgusida amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” farmoyishida muayyan ma’noda hozirgacha amalga oshirilgan ishlar bir sidra sarhisob ham qilindi. Bugungi kunda Harakatlar strategiyasining ijrosi yuzasidan davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini rivojlantirishga qaratilgan 15 ta qonun hamda 700 dan ortiq normativ-huquqiy hujjat qabul qilingani qayd etildi, shuningdek, besh ustuvor yo‘nalish bo‘yicha qilingan ishlar qisqacha sanab o‘tildi. Ertangi istiqbolni belgilash uchun, tabiiyki, kecha va bugunning tajribalariga suyanish, ya’ni erishilgan yutuqlarni yanada ko‘‘aytirish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni esa so‘zsiz tuzatish tadorigini ko‘rish kerak. Mazkur Farmoyishda ana shu qoidaga amal qilingan. Unda qayd etilishicha: “...Navbatdagi islohotlarni sifatli va oldindan rejalashtirish uchun 2017 yil yakunlari bo‘yicha erishilgan natijalarni chuqur o‘rganish va puxta tahlil qilish zarur”.

Biz bundan keyin shu yo‘ldan boramiz. Chunki navbatdagi g‘ishtni oldingi g‘isht ustiga qo‘yish kerak. Tarixan olganda, bir davlatning davlat, bir mamlakatning mamlakat, bir xalqning xalq bo‘lib shakllanishi oson kechadigan jarayon emas. O‘zbekiston Respublikasi shu hududda tarixan shakllangan, dunyoda o‘z o‘rnini topishga erishgan tamoman yangi davlat. Biz milliy davlat qurdik. Turli millat va elatlardan iborat aholi bir siyosiy birlik O‘zbekiston Respublikasi xalqi sifatida shakllandi. Mamlakatning manfaati har birimizning manfaatimiz, xalqning yutug‘i

har birimizning yutug'imiz, hammaga yaxshi bo'lsa, albatta, menga ham yaxshi bo'ladi, ko'pga bersin, ko'p qatori menga ham bersin, degan tushuncha va qarashlarning odamlar qalbi va ong-tafakkuridan mustahkam o'rin olishiga birdaniga erishib bo'lmaydi. Bizdagi ahillik, tilibirlik, tinchlik-xotirjamlik ruhini mamlakatimizga turli sabablar bilan tashrif buyurayotgan xorijliklar ham sezadi, bu ularni ham xushnud etadi, albatta.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mamlakatimizda shu tariqa davlat va xalq o'rtasidagi chambarchas bog'liqlikni kuchaytirish davri boshlandi. Bundan buyon ham taraqqiyotimiz aynan ana shu davlat va xalqning jipsligiga tayanadi. Busiz hech bir mamlakat o'z oldiga qo'ygan ezgu maqsadlarga erishgan emas. Mustaqillikni mustahkamlash, uni himoya qilish hech qachon o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Mamlakatimizda hukm surayotgan tinchlik-osoyishtalik, chegaralarimiz daxlsizligini asrash, Qurolli kuchlarimizning jangovar salohiyatini kuchaytirish, jahon miqyosida raqobat, qarama-qarshilik tobora beshafqat tus olayotgan, radikalizm, terrorizm, ekstremizm, "ommaviy madaniyat" kabi tahdidlar kuchayib borayotgan tahlikali zamonda doimo ogoh va hushyor bo'lib yashash, safarbarligimizni yanada oshirish – bugun hayotning o'zi talab qilayotgan eng muhim va dolzarb vazifamiz ekanini hammamiz teran anglashimiz darkor.

ADABIYOTLAR RO"YXATI (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –T.: «O'zbekiston», 2019.
2. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida» gi Konstitutsiyaviy Qonuni. 2002 yil 12 dekabr. «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi», 2002 yil dekabr №12 (1320)
3. Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi,1995;
4. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar (To''lam). O'zbekcha nashrining mas'ul muharriri prof. A.H. Saidov. –T.: «Adolat», 2004.
5. Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi. «Inson Huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar (To''lam). O'zbekcha nashrining mas'ul muharriri prof. A.H.Saidov. –T.: «Adolat», 2004.
6. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha 2017-2021 yillarga bag'ishlangan Harakatlar Strategiyasi to'g'risidagi farmoni – T.: O'zbekiston. 2017 yil.
12.PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.

13.Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
14.Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
15.Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
16.Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
12. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta`minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovanligining garovi – T.: O‘zbekiston, 2016 yil.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARNI BARTARAF ETISH OMILLARI

Toshbekova Mohira Xasanovna
O'zMU tayanch doktoranti
+998909448710 mohiratoshbekova@mail.ru.

"Sayyoramiz ertangi kuni, farovonligi, farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga etishi bilan bog'liq.Bizning asosiy vazifamiz- yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'ravonlik g'oyasi "virusi"tarqalishining oldini olishdir"

O'zbekiston Respublika Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning BMTning 72-sessiyasida so'zlagan nutqidan

Annotatsiya: *XXI asr boshlariga kelib, dunyo mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir shu qadar kuchayib ketdiki, bu jarayondan to'liq himoyalanib olgan birorta ham davlat yo'q deb to'la ishonch bilan aytish mumkin. Hattoki, xalqaro tashkilotlardan o'zaro turishga intilayotgan, ularga a'zo bo'lishni istamayotgan mamlakatlar ham bu jarayondan mutlaqo chetda emas. Globallashuv shunday jarayonki, undan chetda turaman, degan mamlakatlar uning ta'siriga ko'proq uchrab qolishmoqda. Bunday g'ayri ixtiyoriy ta'sir esa ko'pincha salbiy oqibatlarga olib kelmoqda. Bugun jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan globallashuv har bir davlat, xalq, millat, yoxud insoniyat ma'naviyatida yangicha ma'no-mazmun kasb etmoqda. Jamiyat rivojida «har bir ijtimoiy hodisaning ijobiy va salbiy tomoni bo'lgani singari, globallashuv jarayoni ham bundan mustasno emas. Lekin mana shunday yutuqlar bilan birgalikda globallashuv ayrim xalqlarning milliy g'oyasi, mafkurasi, e'tiqodi va o'tmish merosiga ham ma'naviy tahdid solayotganligini unutmasligimiz lozim.*

Kalit so'zlar: *dunyo mamlakatlari, o'zaro ta'sir, globallashuv, ijtimoiy hodisa, integratsiya, xorijiy investitsiyalar, kapital va tovarlar, zamonaviy kommunikatsiya, axborot texnologiyalari, ilm-fan, ekologik ofatlar*

ABSTRACT: *By the beginning of the 21st century, the interaction between the countries of the world has become so strong that it is safe to say that no country is fully protected from this process. Even countries that seek to distance themselves from international organizations and do not want to join them are not excluded from the process. Globalization is such a process that countries that claim to stay out of it are becoming more and more affected. Such involuntary effects often have negative consequences. Today's rapidly evolving globalization is taking on a new meaning in*

the spirituality of every nation, people, nation, or humanity. In the development of society, "just as every social phenomenon has its pros and cons, so does the process of globalization. But along with such achievements, we must not forget that globalization poses a spiritual threat to the national ideas, ideologies, beliefs and heritage of some peoples.

Keywords: *countries of the world, interaction, globalization, social phenomenon, integration, foreign investment, capital and goods, modern communications, information technology, science, environmental disasters*

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida insoniyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi tubdan oʻzgarib ketdi. Bu oʻzgarishlar natijasida bir qator dolzarb ahamiyatli, ta’sir doirasi jahon hamjamiyatini qamrab olgan, bashariyatning kelajakdagi ijtimoiy taraqqiyotini belgilab berayotgan muammolar vujudga keldi. Bu muammolar insoniyatning global muammolari deb ataladi hamda ularning echimini topish yoʻlida barcha davlatlarning kuch-qudrati, imkoniyat-harakatlari jamlanishi maqsadga muvofiq.

Global muammolardan tinchlikni saqlash va qurolsizlanish muammosi eng universal ahamiyatga ega, chunki bu muammo hal etilmasa, Yer yuzida hayot va sivilizatsiyaning kelajagi oʻta achinarli ahvolga kelishi muqarrar. Insoniyat tarixida, ba’zi ma’lumotlarga koʻra, jami 14 mingdan ortiq urushlar roʻy bergan va ming afsuski, harbiy mojaro va ziddiyatlar sayyoramizning turli hududlarida hanuzgacha yuz bermoqda. Lekin, global darajada bu muammo jami 70 milliondan ziyod kishi qurbon boʻlgan ikkita jahon urushi boʻlib oʻtgan XX asrda keskinlashdi.[56] Hozirgi vaqtda AQSh, Rossiya Federatsiyasi, Buyuk Britaniya, Fransiya, Xitoy, Hindiston va Pokiston jahon hamjamiyatining rasman tan olingan yadroviy qurolga ega davlatlari hisoblanadi.

Dunyoning turli mintaqalarida urush va harbiy toʻqnashuvlar sodir boʻlmoqda. Harbiy harakatlar va fuqarolik urushlari tufayli ayrim davlatlar gumanitar falokat vaziyatiga kelib qoldi. Bunga Suriya, Iroq, Liviya, Somali, Afgʻoniston, Janubiy Sudan va boshqa davlatlarni misol tariqasida keltirilishi mumkin.

Axborotlashgan jamiyatning shiddat bilan oʻzgarib borishi natijasida «XX asrda globallashuv jarayonining tezlashishi va umumsayyoraviy sivilizatsiyaning shakllana boshlashi jahon mafkuralarining xarakterini oʻzgartirib yubordi. Ularning oʻrnini

[56] Mirziyoev.Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat biln davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. 1-jild –T.: O’zbekiston , 2018. 29-30-betlar.

bosadigan qudratli mafkuraning yo‘qligi, geosiyosiy maqsadlarning o‘zgargani esa bu g‘oyalarning salbiy ta’sirini yanada kuchaytirdi. Bunday sharoitda o‘z maqsadini aniq belgilab olgan, ehtiyoj va manfaatlarini yaxshi anglab etgan, o‘z e’tiqodiga ega bo‘lgan, bir so‘z bilan aytganda o‘z milliy g‘oyasini shakllantirgan millatgina kelajagini saqlab qoladi va istiqbolini belgalaydi» [57] . Shunday millat sifatida shakllangan o‘zbek xalqi o‘zining asrlar osha yashab kelayotgan milliy g‘oyasi asosida yoshlar dunyoqarashini ilg‘or texologiyalar bilan boyitish, turli ta’sirlar negizida o‘zlikni anglash, milliy qadriyatlarni e’zozlash va estetik madaniyatni kelajakka o‘z holicha etkazishga doimo tayyordir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Globallashuv jarayonida ma’naviy tahdidlarni bartaraf etish omillari keng yoritib berildi. Sh.M. Mirziyoyevning asarlari metodologik manba bo’lib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bugungi kunga kelib globallashuv jarayonida dunyoda g‘oyaviy, mafkuraviy kurash ya’ni dunyoni g‘oyaviy jihatdan bo‘lib olishga bo‘lgan urinish kuchayib bormoqda. Albatta, bunday vaziyatda mustaqilligimizni mustahkamlash, uning barqarorligini, farovonligini, tinchligini va kelajagini ta’minlash har birimizning yuksak burchimizdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev globallashuv sharoitida ma’naviyatga qarshi turli xurujlar haqida gapirar ekan: “Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyovandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, “ommaviy madaniyat” degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo‘lsak, bu so‘zlarning chuqur ma’nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo‘ladi”, [58]deb alohida ta’kidlaydi.

Insonning qalbi va ongiga jo bo‘lgan milliy ma’naviy-ahloqiy negizlar uni butun umri davomida halol, pok, bilimli, xalq xizmatida bo‘lishga, Vatan ravnaqi hamda taraqqiyotiga hissa qo‘shishga, o‘zining ongli va erkin mushohada qiluvchi shaxs sifatida kamol topishiga muttasil ravishda undaydi.

Shu boisdan O‘zbekistonning mustaqil taraqqiyot yo‘lidagi Harakatlar

---

[57] Safoeva. S. Globallashuv jarayonining ijtimoiy hayot sohalariga ta’siri. // Globallashuv jarayonida jamiyatni demokratlashtirishning siyosiy, falsafiy-huquqiy masalalari. –Toshkent: Falsafa va huquq nashriyoti, 2006, 27-bet.

[58] Mirziyoev Sh..M.Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma’naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezoni va maqsadidir. T. 15. -T.: O‘zbekiston. 2017. – 320 b.

strategiyasini, o‘zbek xalqining buyuk davlat barpo etish borasidagi maqsad-muddaolarini keng jamoatchilikka har tomonlama tushuntirish, globallashuv jarayonining asl mohiyat-mazmunini jamiyat estetik madaniyatidagi rolini aniq va ravshan qilib olish jamiyatimiz a’zolariga etkazib berish dolzarb vazifalardan biriga aylandi.

Globallashuv sharoitida ma’naviy tahdidlardan xalqni, xususan o‘sib kelayotgan yoshlarni asrash, ularning qalbiga ezgulik g‘oyalarini singdirish jamiyat hayotining barcha sohalarida izchil amalga oshirilmoqda. Ta’lim tizimining barcha bug‘inlarida ta’lim-tarbiya, targ‘ibot va tashviqotning samarali usul va vositalaridan oqilona foydalanish taqozo etilmoqda. Bugungi kunda globallashuvning ijtimoiy hayotimiz bilan bog‘liqligi xususida Prezidentimiz Sh.M.Miriziyoev o‘z fikrlarini bildirar ekan, “Yangi tahdidlar, jumladan, «ommaviy madaniyat» xavfi va boqimandalik kayfiyati paydo bo‘layotgan,odob-axloq, qadriyatlarning yo‘qolish xavfi yuzaga kelayotgan hozirgi globallashuv sharoitida bu g‘oyat muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, mening fikrimcha, inson ma’naviy olami, xalqlar madaniyatini belgilaydigan manbalarni asrab-avaylash va boyitish bugungi kunda har qachongidan ham muhimdir”[59], - deb ta’kidlaydilar.

O‘zbekiston mustaqil taraqqiyot jarayonida milliy uyg‘onish davrini boshdan kechirayotganligiga, madaniy merosimiz, milliy urf-odat, qadriyatlarimizni tiklayotgan bir paytda dunyoda ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi ziddiyat kuchayib borayotganligiga guvoh bo‘layapmiz. Har qanday mafkura xalqning ma’naviy ruhiy ehtiyojlarini milliy an’analari va turmush tarzini hisobga olgan taqdirdagina yashovchan, ta’sirchan bo‘ladi. Shu o‘rinda globallashuv jarayonida yoshlarning yangicha estetik madaniyatni shakllantirish bo‘yicha islohotlarni amalga oshirish vazifasi milliy mafkura asosida bizning diqqat markazimizda turibdi.

Bugun dunyo taraqqiyoti shu darajaga etdiki, endi mafkuraviy kurash, ma’naviy salohiyat etakchi o‘ringa chiqdi. Insoniyat taraqqiyoti turli tahdidlar ta’siriga tushib qoldi, xavfsizlik va barqarorligiga rahna solishga, hatto uning hayotini izdan chiqarishga qaratilgan tahdidlar kundan – kunga kuchayib bormoqda endi qurol-yaroqlar emas, balki “fikrga qarshi faqat fikr, g‘oyaga qarshi faqat g‘oya” bilan kurashib olg‘a borish mumkin. Mafkuraviy kurash bir jamiyat, mamlakat ichida ham, xalqaro va davlatlararo miqyosda ham davom etmoqda. Hozirgi vaqtda mafkuraviy vositalar orqali o‘z ta’sir doirasini kengaytirishga intilayotgan siyosiy

[59] Yakubovich,A.H. The emergence of the Syrian crisis and the impact of the exsternal forces on it. Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research, 2019 (4(6))

kuchlar va harakatlar tobora keskinlashib bormoqda.[60] Muayyan millat, jamiyat, davlatning tinchligi va barqarorligiga qarshi qaratilgan, siyosiy va konstitutsion tizimni zaiflashtirish va buzishga yo‘naltirilgan, fuqaro va jamiyat xavfsizligiga tahdid soluvchi mafkuraviy tajovuzlar keskinlashmoqda. Bunday tajovuzga qo‘l urayotganlar o‘z yovuz maqsadlariga erishish uchun har qanday usullardan, odamlarning diniy, milliy hissiyotlari, hayotda mavjud bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklaridan ustalik bilan foydalanishga harakat qiladilar. Bugungi kunda ularning aholining ma’lum bir qatlamlari, ayniqsa, yoshlarning qalbi va ongini o‘zlariga ma’qul bo‘lgan g‘oya bilan egallashlari, ya’ni buzg‘unchi g‘oyalar, diniy ekstremizm, g‘oyalarini singdirish kabi g‘arazli maqsadlari xalqqa ayon bo‘lib bormoqda. Ushbu tahdidlar dunyoning turli buzg‘unchi kuchlari tamonidan shunday ustakorlik bilan tarqatilmoqdaki, u o‘zining jozibali tasir kuchi orqali ko‘plab insonlarni kundan – kunga o‘z domiga tortib bormoqda. “Tahdid” deganda inson hayotiy faoliyati, umuman, yashashni chigallashtiruvchi hamda tarixiy davr davomida aniq maqsad uchun yo‘naltirilgan ijtimoiy strukturani, davlatning siyosiy asosini zaiflashtiruvchi, qolaversa, emirishga qaratilgan mahalliy, hududiy, mintaqaviy ijtimoiy va tarixiy vaziyatni tushunish mumkin[61] .Albatta bunday buzg‘unchi g‘oyalar xamma joyda ham o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmaydi bunga faqat o‘zimizga ishonch bilan bir yoqadan bosh chiqarsak bu buzg‘unchi g‘oyaga qarshi kurashishimiz mamlakatimiz taraqqiyotini yanada rivojlanishiga xissa qo‘shgan bo‘lamiz.

Bugun dunyoning mafkuraviy manzarasida inson qalbi va ongiga ta’sir o‘tkazuvchi, turli xil vositalar bilan kurash olib boruvchi mafkuraviy poligonlar faoliyati tobora yaqqolroq ko‘zga tashlanmoqda. Taraqqiyotning hozirgi bosqichida jahonda g‘oyat murakkab va tahlikali jarayon kechmoqda. Bular dunyoning siyosiy, mafkuraiy manzarasidagi o‘zgarishlar, taraqqiyotning yangi bosqichiga ko‘tarilishi va bu taraqqiyotga g‘ov bo‘ladigan demokratik rivojlanishni izdan chikaradigan, jamiyat barqarorligiga rahnasoladigan g‘oyaviy-mafkuraviy to‘siqlarning paydo bo‘lishi bilan izohlanadi.

Mafkuraviy tahdidlarning oldini olishda buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy (873-950), inson kamolotga yolg‘iz o‘zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo‘lishi, ularning ko‘maklashuvi yoki munosabatlariga muhtoj bo‘ladi, deydi. Ana

[60] Toshbekova. M.X. “Problem of Solving Ideological Threats in the Context Globalization” 5 th International emi entrepreneurship social sciences congress june 29-30. 2020/ Gostivar-N-Macedonia. 2020 www.emissc.org 226-234-бетлар 6 (8), 2020, e-ISSN 2658-5561

[61] Paxrutdinov. Sh. arxiv.uz

shu jarayonda insonda fazilatlarni kamol toptirish haqida ta'kidlab quyidagi fikrlarni ilgari suradi, "Inson fazilatlar bilan kamolotga etadi va kamolotga etgan odam baxtli hisoblanadi".

Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda asosiy maqsadimiz jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish ekan, birinchi navbatda, milliy g'oyani fuqarolar ongi va qalbiga chuqur singdirishga erishishimiz kerak. Aholida, ayniqsa yosh avlodda sog'lom e'tiqodni shakllantirish, ular orasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un ravishda targ'ib etish ham muhim ahamiyatga ega.Umuman, fuqarolarning bilimi va tafakkurini yanada oshirish, huquqiy madaniyatini yuksaltirish ishlarini izchil amalga oshirib boraversak, har qanday tahdidlar bizga xavf sololmaydi.[62]

Shu bois ham hozirgi vaqtda yurtimizdan etishib chiqqan buyuk alloma ajdodlarimizning ilmiy-ma'naviy merosini o'rganish jarayonida nafaqat ilmiy maqsadlar, balki ma'naviy tarbiya manfaatlari ustuvorligidan ham kelib chiqish zarurdir. Shunday darajaga erishish lozimki, yoshlarimiz ajdodlarimiz qoldirgan boy merosni o'rganish bilan bir qatorda ularni jahon miqyosida targ'ib qilishda ham faol ishtirok etsinlar. Buning natijasida yoshlarimiz qalbida cheksiz fahr va g'urur xissi yanada mustaxkamlanadi. Ma'lumki, o'z Vatani bilan faxrlanish tuyg'usi inson qalbida yuksak ma'naviyatni shakllanishida keng yo'l ochib beradi.

Bugungi kunga kelib anglab turibmizki, ularga qarshi kurashish har birimizning dolzarb vazifamiz ekan. Chunki, mafkuraviy tahdidlar aholining ma'lum bir qatlamlari, ayniqsa, yoshlarning qarashlarini o'zlariga ma'qul bo'lgan yo'nalishda o'zgartirish, diniy ekstremizm, axloqsizlik kabi buzg'unchi g'oyalarni singdirishga urinishdek ko'rinishlarda sodir bo'lmoqda.[63]

Keyingi paytlarda internet bilan bog'lik buzg'unchiliklar, global tarmokdan qabih maqsadda foydalanayotganlar ko'payib bormoqda. Oqibatda, zalolatga boshlovchi elektron nashrlar va videolavhalar keng yoyilmoqda.

G'alamis kimsalar yoshlarni o'z tuzoqlariga ilintirishda internetdan ustalik bilan foydalanmoqda. O'zlarini «yaqin do'st» yoki «hidoyatga chorlovchi» sifatida tanitib, yoshlarni to'g'ri yo'ldan chalg'itmokda. Aslida, ularning din va shariat haqida umuman ilmlari yuq, faqatgina to'da boshidan yodlab olganlarini takrorlashdan nariga o'tmaydilar. Boshqa tomondan qaraganda, ular bu johilligi bilan boshqalarni

---

[62] Toshbekova. M.X. "The ideological confrontation and its consequences in the context of globalization" © Journal «Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research», Publication date: May 10, 2020 DOI: 10.5281/zenodo.3753875 Historical Sciences

[63] Quchqarov. V. Milliy o'zlikni anglash va barqaror taraqqiyot T.: Akademiya , 2013 67-bet

ham jar yoqasiga tortayotgani va kimningdir nog‘orasiga uynayotganini bilmaydilar. Bundaylar avval dinu diyonat, ibodat, jannat haqida turli jozibali so‘zlarni gapirib, g‘o‘r yoshlarni yo‘ldan urib, oxir-oqibatda, razolat qurboniga aylantirmoqda.

Islom ta’limoti buzg‘unchilikni, odamlar qalbiga vahima, dushmanlik va fitna urug‘larini sochishni qattiq qoralaydi. Ma’lumki, so‘nggi yillarda dinni o‘zlariga niqob qilib olgan oqimlar, toifalar paydo bo‘ldi. Ular g‘arazli maqsadlari yo‘lida jamiyatda buzg‘unchilik, begunoh odamlar qonini nohaq to‘kish kabi jinoyatlarni avj oldirib, fuqarolar tinchligini buzib, xalq orasida nizo chiqarishga harakat qilishmoqda.

Globallashuv jarayonida kishilarni, ayniqsa yoshlarni turli xil ko‘rinishdagi mafkuraviy xurujlar ta’siridan asrashda bir qator quyidagi jihatlarga alohida e’tibor qaratish zarur. Jumladan, mafkuraviy tahdidlarga qarshi doimo sergak, ogoh va hushyor bo‘lib yashash. Yoshlar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etish, ularning ma’naviy ahloqiy tarbiyasini shakllantirish, yoshlar ongida vatanparvarlik, insonparvarlik, mehr-oqibat, el-yurt sha’nini ardoqlash kabi ulug‘vor fazilatlarni kamol toptirishda oila-mahalla-ta’lim muassasasi hamkorligi asosida ish tashkil etish.[64] Bugungi axborotlar jadal kechayotgan bir vaqtda axborot xurujlari asiriga aylanmaslik.

Demak, axborot kurashi avj olgan XXI asrda yoshlarni mafkuraviy xurujlardan himoya etishda ma’naviy-marifiy targ‘ibot ishlarining ta’sirchanligini oshirish, hayotimizda sodir bo‘layotgan ijobiy o‘zgarishlar haqidagi chuqur tahliliy ma’lumotlarii yosh avlodga etkazish, ularning ijtimoiy faolligini kuchaytirish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan sananing 30 yilligi munosabati bilan 2019 yil 21 oktyabr kuni bo‘lib o‘tgan tantanali yig‘ilishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari” g‘oyasini hayotga to‘laqonli tadbiq etilishida globallashuv jarayonida o‘zbek tili va milliy ma’naviyatimizga bo‘layotgan tahdidlarga qarshi tura olish zarurati to‘g‘risida alohida to‘xtalib o‘tilgani bejiz emas.

Bugungi kunda “globallashuv” so‘zi eng ko‘p ishlatiladigan tushunchalardan biri hisoblanadi. Bu bejiz emas, albatta. Zero, ushbu tushuncha inson va jamiyat hayoti rivojining hozirgi davridagi muhim xususiyatlarni, jumladan, tez sur’atlar bilan o‘zgarib borayotgan, kishilik sivilizatsiyasi bugungi kungacha boshidan kechirgan davrlardan tubdan farq qiladigan o‘ta shiddatli va murakkab bir voqelikni o‘zida mujassam etadi.

[64] Shodmonov. B.I. O‘zbekistonda ilmiy salohiyatli yoshlarning ma’naviy-axloqiy madaniyatini yuksaltirish omillari. Islom tafakkuri, 2020. 42-b

Globallashuv so‘zining lug‘aviy ma’nosi xalqaro integratsiya, ya’ni butun dunyo aholisining bir ijtimoiy tuzum ostiga birlashishi, bir xil vazifa bajarishi protsessi tushuniladi.

Globallashuvning mamlakatlar iqtisodiy siyosati va ma’naviyatiga o‘tkazishi mumkin bo‘lgan ijobiy va salbiy ta’siri xususida Hindistonning mashhur davlat arbobi Mahatma Gandining quyidagi so‘zlarida yaxshi ifodalangan: «Men uyimning darvoza va eshiklarini doim mahkam berkitib o‘tira olmayman, chunki uyimga toza havo kirib turishi kerak. Shu bilan birga, ochilgan eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo‘lib uyimni ag‘dar-to‘ntar qilib tashlashi, o‘zimni esa yiqitib yuborishini ham istamayman».

Shuning uchun ham milliy istiqlol g‘oyasi bugungi globallashuv jarayonida uyimizni, hayotimizni toza havo bilan ta’minlab, ayni paytda, «dovullar»dan saqlash omili ekanligini anglash mumkin.

Globallashuv jarayonining hayotimizga tobora tez va chuqur kirib kelayotganining asosiy sababi esa, birinchi Prezidentimiz qayd etganlaridek, bugungi kunda har qaysi davlatning taraqqiyoti va ravnaqi nafaqat yaqin va uzoq qo‘shnilar, balki jahon miqyosida boshqa mintaqa va hududlar bilan chambarchas bog‘lanib borayotganidadir. Biron mamlakatning bu jarayondan chetda turishi ijobiy natijalarga olib kelmaydi.[65]

Har bir ijtimoiy xodisaning ijobiy va salbiy tomoni bo‘lganidek globallashuv jarayoni ham bundan mustasno emas.

Globallashuvning ijobiy tomoni shundan iboratki, u xalqlarning, davlatlarning, milliy madaniyat va iqtisodiyotlarning yaqinlashishini tezlashtiradi, ularning rivojlanish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Globallashuvning salbiy tomoni esa, ko‘p ming-ming mayda, qoloq etnik guruhlar va millatlarning madaniyati, tili, rasm-rusmlari jahon bo‘ylab kuchayib borayotgan globallashuv jarayonlarida katta millatlar, yirik milliy madaniyatlar, boy tillar bilan raqobatlasha olmay, o‘z-o‘zidan faol ijtimoiy-iqtisodiy, lisoniy-zaboniy hayotdan chetga chiqib qolmoqda. Bunday sharoitda har bir ongli fuqaroning vazifasi – o‘z millatining raqobatbardoshligini ko‘tarish, buning uchun uning faol siyosati, tadbirkor iqtisodiyoti, madaniyatida salmoqli yutuqlari uchun kurashishdir.

Masalan, Rossiyalik faylasuf va yozuvchi A.Zinovev «Aksilglobalizm vektorlari» nomli anjumanda shunday degan edi: «Globallashuv yangi jahon urushidir. U yangi tipdagi jahon urushi. Bu urushda tirik qolishning qarshilik ko‘rsatishdan boshqa yo‘lini ko‘rmayapman. Faqat qarshilik!».

[65] Тошбекова. М.Х. “Проблемы решения идеологических угроз в контексте глобализации” г.Пенза. Российская Федерация “Современное образование” 5 мая 2020/ 73-78- бетлар library.ru

Hozirgi davr dunyo g‘oyaviy qarama-qarshiliklar murakkab tus olgan, mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham kuchliroq bo‘lib borayotgan davrdir. Dunyoda globallashuv, axborot oqimining tezlashuvi va intensiv-lashuvi, universal texnologiyalar bilan bog‘liq umumbashariy jarayonlar jadallashib bormoqdi. Bunday sharoitda mafkuraviy vositalar orqali o‘z ta’sir doirasini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar ham yo‘q emas. Tajovuzkor millatchilik va shovinizm, neofashizm va fundamentalizm, irqchilik va diniy eksteremizm mafkuralari shular jumlasidandir. Natijada dunyoda inson qalbi va ongini egallash uchun kurash tobora kuchayib bormoqda.

Umuman olganda, barcha tadqiqotchi olimlar global o‘zgarishlar madaniy o‘ziga xosliklarga, ayniqsa o‘sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasiga, ularning ongi va mafkurasiga ta’sirini o‘tkazishini ta’kidlaydilar. Yosh avlodning miyasi hali yozilmagan oq qog‘oz misoli toza bo‘ladi. Unga nima yozilsa, kiritilsa, o‘sha narsa namoyon bo‘ladi. Biroq ushbu ta’sir doirasi to‘g‘risida har xil munosabat bildiradilar. Ma’lumki, xar kanday kasallikning oldini olish uchun avvalo, kishi organizmida unga karshi immunitet xosil kilinadi. Biz xam farzandlarimizni ona vatanga muxabbat, boy tariximizga, ota-bobolarimizning mukaddas diniga sadokat ruxida tarbiyalash uchun, avvalo ularni kalbi va ongida mafkuraviy immunitetni kuchaytirish lozim. Toki yoshlarimiz milliy uzligini, shu bilan birga, dunyoni chukur anglaydigan, zamon bilan baro-bar kadam tashlaydigan insonlar bulib etishsin. Ana shunda joxil akida parastlarning da’vati xam, mutlako begona goyalari xam ularga uz ta’sirini utkaza olmaydi. Imom Buxoriy (810-870), “Bolaning tabiati islomiy (bu o‘rinda “ishonuvchan”) bo‘ladi, uni qanday g‘oyalar bilan to‘ldirish ota-ona va ustozga bog‘liq”.

Globallashuv jarayonida internet yangi aloqaviy vositadir. Globallashuv jarayonida kishilar internetdan xohlagan manbani topadi. Internet ko‘pchilikni birlashtiradi yoki ajratishi ham mumkin, bundan tashqari agressiv maqsadda ishlaydi, ya’ni u mafkuraviy urush qurolidir, buni ilmda «kiberterrorizm» deydi.

Aslida axborot sohasidagi globallashuv insoniyat uchun, dunyoning barcha hududlaridagi odamlarning o‘zaro muloqoti uchun, ilm-fan va madaniy boyliklarni o‘zlashtirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratadigan jarayondir.

Global miqyosda insoniyatning ba’zi masalalarda murosaga yuzlanishiga to‘g‘ri keladi. Shulardan biri, bizningcha, internetda terrorizmni parvarishlovchi sahifalarni nazorat qilishga yo‘naltirilgan hamkorlikdir. Shunisi qiziqki, bu veb sahifalarning qurboni faqatgina yoshlar emas, balki katta yoshdagi kishilar ham o‘zining ma’naviy boyligining to‘liq emasligi hamda buzg‘unchi g‘oyalarga moyilligi tufayli qurbonga aylanmoqdalar. Buning uchun, terroristik deb tan olingan guruhlar, kimsalarga

mutaxassislar tomonidan tan olingan saytlarga serverlardan joy bermaslik, ularni yopishga qaratilgan chora-tadbirlarni qilish maqsadga muvofiqdir. Bu oʻrinda BMT katta rol oʻynashi mumkin.[66]

Shubhasiz, bu yoʻnalishda maʼlum ishlar amalga oshirilib, muayyan halqaro hujjatlar ham qabul qilingan. Ammo kibermaydonda zikr etilgan illatlarning yoyilishi muammosini yuqori oʻringa koʻtarish, mavjud imkoniyatlarni safarbar etish fursati allaqachon etib kelgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda mafkuraviy tahdidlar aholining maʼlum bir qatlami, ayniqsa, yoshlarning qarashlarini oʻzlariga maʼqul boʻlgan yoʻnalishda oʻzgartirish, diniy ekstremizm, axloqsizlik kabi buzgʻunchi gʻoyalarni singdirishga urinishdek koʻrinishlarda sodir boʻlmoqda.

Mafkuraviy tahdidlarga qarshi doimo sergak, ogoh va hushyor boʻlib yashashni oʻrganish, murakkab va tahlikali hayotning shafqatsiz oʻyinlari toʻgʻrisida biryoqlama va soxta tasavvurlar shakllanmasligiga alohida eʼtibor berish lozim. Buning uchun insonlarda sogʻlom hayot tarzi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat-ehtirom, oʻz kuchiga va ertangi kunga ishonch tuygʻularini yanada kamol toptirish zarur.[67]

Boshqalarning tasavvuriga muvofiq, globallashuv iqtisodiy sohada emas, balki diniy sohada katta xavf-xatar tayyorlamoqda, chunki, globalizm va axborot dunyoviy xarakterga ega boʻlgan bir paytda xudosizlik targʻiboti bilan uygʻunlashtiriladi. Yana boshqalarning qarashlarida globallashuv millatga va milliy oʻziga xoslikka putur etkazadi. Madaniy, shu jumladan diniy qadriyatlar, turmush tarzi ham xavf ostida qoladi. Bunday yondashuvga moyillik bildirayotgan fan va siyosat arboblari uchun madaniy oʻziga xoslikni saqlashga intilish asosiy maqsaddir. Chunki hozirda internet tarmogʻidan foydalanadiganlarning asosiy qismini yoshlar tashkil qilmoqda. Yoshlar esa millat va davlat kelajagidir.

Aytish joizki, yoshlarning globallashuvga nisbatan sogʻlom dunyoqarashini rivojlantirishga qaratilgan dastur ishlab chiqilishini davr taqozo qiladi. Barchamizga ayon boʻlishi kerakki, qaerda beparvolik va loqaydlik xukm sursa, usha erda maʼnaviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi va aksincha qaerda xushyorlik va jonkuyarlik xukm sursa, u erda maʼnaviyat qudratli kuchga aylanadi.[68] Ayniqsa bugungi kunda xalqaro maydonda turli siyosiy kuchlar oʻzining milliy va strategik rejalariga erishish uchun uzoqni koʻzlagan siyosatning asl mohiyati va maqsadlarini

[66] Mirziyoev. Sh.M. Milliy taraqqiyot yoʻlimizni qatʼiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga koʻtaramiz. T.: "Oʻzbekiston" 2019 1-tom, 27-bet
[67] Zokirov B. Gʻarb tamadduni: inqiroz alomatlari // Tafakkur, 2007. №2. – 23 b.
[68] Quronov. M. Mafkuraviy tahdidlar va yoshlar tarbiyasi T.: Akademiya ,2008 54-bet

o‘z vaqtida sezish, anglash katta ahamiyatga egadir. Globallashuv jarayonida yoshlarni turli ma’naviy tahdidlardan asrashda milliy g‘oyamizdan oqilona foydalanishimiz, amalga oshirilayotgan islohotlarning har bir jamiyat a’zosi uchun unumli va foydali bo‘lishini ta’minlashimiz lozim. Jamiyat taraqqiyotida yoshlar uchun ma’naviy tahdidlardan xoli ijtimoiy zamin yaratsak, ertangi kunimiz yanada farovon, yoshlarimiz baxtli davr farzandlari bo‘lib voyaga etadi. Ular o‘rtasida sodir bo‘layotgan ma’naviy qiyofalar doimo yangicha dunyoqarash va mafkuraviy jarayonlarni insoniyat istiqboli sari chorlashga qaratilishi ko‘zda tutiladi va yoshlar ma’naviy hayotidagi dolzarb masalalarni rivojlanishiga turtki bo‘lib xizmat qiladi.

Prezident Sh.Mirziyoev ta’kidlaganidek, “Dunyo shiddat bilan o‘zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo‘layotgan bugungi kunda ma’naviyat va ma’rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga etishga intilishiga e’tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir”.[69]

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Mirziyoev.Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat biln davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. 1-jild –T.: O’zbekiston , 2018. 29-30-betlar.
2. Mirziyoev.Sh.M. .Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma’naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezoni va maqsadidir. T. 15. -T.: O‘zbekiston. 2017. –326 b.
3. Safoeva. S. Globallashuv jarayonining ijtimoiy hayot sohalariga ta’siri. // Globallashuv jarayonida jamiyatni demokratlashtirishning siyosiy, falsafiy-huquqiy masalalari. –Toshkent: Falsafa va huquq nashriyoti, 2006, 27-bet.
4. Quchqarov. V. Milliy o’zlikni anglash va barqaror taraqqiyot T.: Akademiya , 2013 67-bet
5. Zokirov B. G‘arb tamadduni: inqiroz alomatlari // Tafakkur, 2007. №2. – 23 b.
6. Quronov. M Mafkuraviy tahdidlar va yoshlar tarbiyasi T.: Akademiya ,2008 54-bet
7. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.

[69] Mirziyoev.Sh.M. .Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma’naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezoni va maqsadidir. T. 15. -T.: O‘zbekiston. 2017. –326 b.

8. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
9. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
10. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
11. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
12. Toshbekova. M.X. “The ideological confrontation and its consequences in the context of globalization” © Journal «Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research», Publication date: May 10, 2020 DOI: 10.5281/zenodo.3753875 Historical Sciences
13. Тошбекова М.Х. “Проблемы решения идеологических угроз в контексте глобализации” г.Пенза. Российская Федерация “Современное образование” 5 мая 2020/ 73-78- бетлар library.ru
14. Shodmonov. B.I. O‘zbekistonda ilmiy salohiyatli yoshlarning ma’naviy-axloqiy madaniyatini yuksaltirish omillari. Islom tafakkuri, 2020. 42-b

O‘RTA ASRLARDAGI ETNIK-MADANIY JARAYONLAR. “O‘ZBEK” ATAMASI

Muminov Ulmas Ravshanqulovich
Tel:998993604818
e-mail:umuminov089@gmail.com
Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti o’qituvchisi

Anatatsiya: *Ushbu maqolada O’rta Osiyo xududida yashagan xalqlar qadim davrdan berib yashab kelmoqda, bu xalqlar Yuechjilar, xioniylar, kidariylar, eftaliylar Ayrim tadqiqotchilar esa “o‘zbek” atamasini “o‘zi bek”, “erkin”, “mustaqil” so‘zidan kelib chiqib XII-XIV asrlarda xalqimizga nisbatan ishlatila boshlagan deb hisoblaydilar. O‘zbek etnonimi kelib chiqishi davriga qarab o‘zbek, turkman, qozoq, qoraqalpoq xalqlarini aniq bir vaqtda paydo bo‘lgan deb aytib bo‘lmaydi.*

Kalit so'zlar: *Qovunchi madaniyati, Yettisuv, o‘zbek, turkman, qozoq, qoraqalpoq, Mahmud Qoshg‘ariy*

Анатация: *В этой статье народы Средней Азии жили с древних времен, считается, что его использовали против нашего народа в XII-XIV веках. В зависимости от периода происхождения узбекского этнонима нельзя сказать, что узбекский, туркменский, казахский и каракалпакский народы возникли одновременно.*

Ключевые слова: *дынная культура, йеттисув, узбек, туркмен, казах, каракалпак, Махмуд Кашгари.*

Abstract: *In this article, the peoples of Central Asia have been living since ancient times. It is believed that it began to be used against our people in the XII-XIV centuries. Depending on the period of origin of the Uzbek ethnonym, it cannot be said that the Uzbek, Turkmen, Kazakh and Karakalpak peoples appeared at the same time.*

Keywords: *Melon culture, Yettisuv, Uzbek, Turkmen, Kazakh, Karakalpak, Mahmud Kashgari*

KIRISH

O‘rta Osiyo xalqlarining etnik shakllanishida bu hududga ko‘chib kelgan turli elat va qabilalar ham ma’lum ma’noda ishtirok etganlar. Yuechjilar, xioniylar, kidariylar, eftaliylar shular jumlasidandir. O‘rta Osiyo ikki daryo oralig‘i tipi Sirdaryoning o‘rta havzasida aniq antropologik tip bo‘lib shakllangan davrda bu hududlarda ”Qovunchi madaniyati” shakllanadi. So‘nggi arxeologik tadqiqotlar natijalariga ko‘ra milodiy II-III asrlardan boshlab Farg‘ona vodiysi, Samarqand hududlari, IV-V asrda esa Buxoro vohasi, Qashqadaryo va Surxon vohalarida

Qovunchi madaniyatining ta’siri seziladi. IV asrning oxirlaridan boshlab, O‘rta Osiyoda yirik turkiy etnoslar xioniylar va eftaliylarning o‘troqlashuv jarayonlari kuchayadi. V-VI asrlarga kelib, eftaliylar va xioniylarning asosiy qismi turg‘un hayotga o‘tadilar. Bu qabilalar o‘troq hayot kechirib an’anaviy chorvachilik bilan bir vaqtda dehqonchilik bilan shug‘ullanganliklari haqida yozma va arxeologik manbalar ma’lumotlar beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqot jarayonida o‘rta asrlardagi etnik-madaniy jarayonlarning umumiy xususiyatlari haqida tahlil olib borildi. Ahmedovning “O’tmishdan saboqlar”nomli o’quv qo’llanmasi metodologik manba bo’lib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

VI asrning o‘rtalaridan boshlab O‘rta Osiyoda eftaliylar va Turkiy xoqonlik o‘rtasida kurash boshlanadi. Tarixiy manbalardan ma’lumki, VI asrning o‘rtalarida Oltoyda, Janubiy Sibir, Yettisuv, Sharqiy Turkistondagi bir necha qabilalar birlashuvi natijasida yirik Turkiy xoqonlik tashkil topadi. Qisqa vaqt ichida xoqonlik kuchayib O‘rta Osiyoning katta qismini bosib oladi. Turkiy xoqonlik davrida (VI-VIII asrlar) Toshkent vohasi, Zarafshon, Qashqardaryo vohalari, Surxondaryo va Farg‘ona vodiylari Xorazm hududlariga turkiyzabon guruhlarning kirib kelishi yanada kuchaydi va ularning ko‘pchiligi bu hududlarda turg‘unlashib qoldi. VIII asr boshlarida arablar Movarounnahr va Xorazm hududlariga bostirib kirgan vaqtlarda bu hududlarda o‘troq va yarim o‘troq turkiyzabon aholi, so‘g‘diylar, toxarlar, chochliklar va Xorazmning tub yerli aholisi bosqinchilarga qarshi tinimsiz kurash olib borgan bo‘lishlariga qaramay siyosiy parokandalik tufayli ular zulmi ostiga tushib qoladilar. Ma’lumki, VIII asrning 2-yarmidan turkiy qarluq qabilalari kuchaya boshlaydilar.

IX asrning o‘rtalariga kelib Yettisuv, Chimkent viloyati, Toshkent vohasi, Farg‘onaning shimoliy qismlarini o‘z ichiga olgan Qarluq davlati tashkil topadi. Ko‘pchilik tadqiqotchilarning e’tirof etilishlaricha, o‘zbek elatining shakllanishida Qarluq davlatining ahamiyati katta bo‘ladi. X asr o‘rtalaridan boshlab bu davlat tarixiy manbalarda Qoraxoniylar davlati nomi bilan tilga olinadi.Yozma manbalarning ma’lumot berishicha (“Hudud al-olam”), IX-X asrlar qarluqlar egallab turgan hududlarda 20 dan oshiq shahar, ko‘plab qishloqlar bo‘lgan. Qarluqlar ko‘p sonli, nufuzli “xalq“ bo‘lib, bir qismi chorvachilik bilan shug‘ullangan. Qarluqlar yashagan hududlarda yirik etnoslar-chig‘illar, yag‘molar, xalachlar ham yashagan bo‘lib, tadqiqochilarninig fikricha, ular bir-biriga qon-qarindosh bo‘lib turkiy tilda

so‘zlashganlar.XI asrning birinchi o‘n yilligidayoq Janubiy hududlarning to Balx viloyatigacha bo‘lgan yerlari dastlab qoraxoniy turkiylar, so‘ng esa g‘aznaviylar qo‘liga o‘tdi. Buning natijasida navbatdagi katta turkiy qatlam So‘g‘diyona, Xorazm va Toxariston yerlariga kirib boradi. Qoraxoniylar davrida Movaraunnahrning barcha hududlarida turkiy qatlamlar mavjud edi.

Qoraxoniylar davlatida qarluq-chig‘il turkiy til lahjasi keng tarqaldi. Keyinchalik shu til asosida adabiy turkiy til yuzaga kelib, uni Mahmud Qoshg‘ariy “eng ochiq va ravon til” deb atagan. Turkiy tilda IX-XII asrlar mobaynida bir qator asarlar yozilgan bo‘lib, Ahmad Yugnakiyning (775-869) “Hibatul haqoyiq“ (Haqiqatlar tuhfasi) dostoni, Yusuf Xos Xojibning (XI asr), “Qutadg‘u bilik” (Saodatga boshlovchi bilim) asari, Ahmad Yassaviyning (1041-1167) “Hikmatlar”i hamda “O‘g‘uznoma”, “Alpomish”, “Go‘ro’g‘li” kabi dostonlar shular jumlasidandir. Movarounnahr va Xurosonning forsiy-dariy tilda so‘zlashuvchi aholisi X asrdan boshlab o‘zini “tozik” ya’ni “tojik” deb yurita boshlaydilar. Somoniylar va Qoraxoniylar (IX asr o‘rtalaridan-1213 yilgacha)dan keyin hukumronlik qilgan keyingi sulolalar, G‘aznaviylar (997-1187), Saljuqiylar (1040-1147), Xorazmshoh-anushtegeniylar (1097-1231)ning barchasi turkiy qavmga tegishli bo‘lib, o‘z vaqtida nafaqat O‘rta Osiyo, balki O‘rta Sharqda ham hukmronlik mavqeyiga ega bo‘lganlar. Mo’g‘ullar istilosi garchi aholi boshiga nihoyatda og‘ir kulfatlar va yo‘qotishlar olib kelgan bo‘lsada, tadqiqotchilar fikricha, o‘zbek xalqi etnogenezi va irqiga deyarli ta’siri bo‘lmadi. “O‘zbek” etnonomining kelib chiqishi haqida qisqacha fikr yuritadigan bo‘lsak, bu etnonimning kelib chiqishini ayrim guruh tadqiqotchilar Oltin O‘rda xoni O‘zbekxonning (1312-1341) nomi bilan bog‘laydilar. Boshqa bir guruh tadqiqotchilar esa bu fikrni inkor etadilar va “o‘zbek” nomi O‘zbekxongacha Oq O‘rda mintaqasida, uning G‘arbiy Sibir va Qozog‘iston qismida yashagan turkiy qabilalariga mansub (xon nomi qabilalar nomidan olingan bo‘lishi mumkin), degan fikrni ilgari suradilar.

Ayrim tadqiqotchilar esa “o‘zbek” atamasini “o‘zi bek”, “erkin”, “mustaqil” so‘zidan kelib chiqib XII-XIV asrlarda xalqimizga nisbatan ishlatila boshlagan deb hisoblaydilar. O‘zbek etnonimi kelib chiqishi davriga qarab o‘zbek, turkman, qozoq, qoraqalpoq xalqlarini aniq bir vaqtda paydo bo‘lgan deb aytib bo‘lmaydi. Bu xalqlar ming yillar davomida hozirgi yashayotgan mintaqalarida yashaganlar. Lekin u paytda hali hozirgi nomi bilan atalgan emas va bu nomlari bilan aytilmagan. Ular umumiy nom bilan “turkiy” deb yoki bo‘lmasa, o‘z qabilalari nomlari bilan atalganlar. Tarixning qadimgi davrlarida aholi ko‘p hollarda o‘zlari yashagan joy nomi bilan atalgan bo‘lib, o‘rta asrlarga kelib bu nomlar o‘zgaradi. Xususan, Dashti Qipchoq hududlarida yashagan turkiy aholi Movarounnahr yerlariga kelib, bu yerda

yashayotgan o‘troq aholi bilan uyg‘unlashib ketgan va aholini nomi “o‘zbek” deb atalgan. O‘rta asrlar tarixiy adabiyotlarida ham bu nom “o‘zbek”, “o‘zbeklar” sifatida tilga olinadi. Ammo shu narsa aniqki, Dashti Qipchoq hududlaridan kelgan turkiy qabilalar mahalliy aholi etnogeneziga, urf-odat va an’analariga sezilarli darajada ta’sir etmadilar. Aksincha, ular orasiga singib ketib yuqori darajadagi madaniyat ta’sirida bo‘ldilar. Demak, bu nom,bu atama avval ham bo'lgan. “Qirg'iz” – qir o'g'uzi,”Gagauz” – ko'k o'g'uz demakdir. Turkiy xalqlarning bobosi O'g'uzxon bo'lganlar. Bu haqda qadim tarix kitoblarida yetarli ma'lumotlar bor. Ayni O'g'uzxon davrlarida qavmlarga (oilalarga) nom berilgan: uyg'ur, qorliq, qibchoq, qang'li…(bu tarixga qiziqqanlar Mirzo Ulug'bekning “To'rt ulus tarixi” asaridan bahramand bo'lsalar durust). Bizningcha «o'zbek” – O'g'uz begi demakdir. Ya'ni O'g'uzxon saroyiga yaqin oila shunday atalgan. Bu hol Yevropada ham bo'lgan.Masalan.Rossiyada «dvoryanin” degan tabaqa bo'lgan, ya'ni – podsho saroyiga yaqin bo'lgan kishi. Yana Yevropada lord, gersog, baron kabi tabaqalar borki, barchasi hukmdorga qanchalik yaqinlikni ajratib turadi. O'g'uz beklari ham saroyga shunday yaqin bo'lganlar. Tohir Malik

Tadqiqotchi A.Ibrohimovning yozishicha, o‘zbek xalqi asosan ikki etnik qatlamdan tashkil topgan. Birinchi qatlam Turon-Turkiston hududlarida shakllangan. Ikkinchi qatlam esa Volga (Itil) daryo bo‘ylaridan tortib, to Xorazmning shimoli, Sirdaryoning o‘rta va quyi oqimlarigacha bo‘lgan hududlarda shakllangan. Bu makon o‘tmishda turli nomlar, chunonchi Dashti Qipchoq, Oltin O‘rda, o‘zbek viloyati, o‘zbek mamlakati, o‘zbek ulusi deb atalgan. Xalqimizning bu qatlamini shartli ravishda shimoliy qatlam deb atash mumkin. O’zbeklar o’rta osiyoning qadimgi xalqlaridan biri bo’lib, ko’hna va boy tarixga ,yuksak madanyatga ega xalq. Ularning nafaqat O’rta Osiyo, balki sobiq ittifoqning ijtimoiy- iqtisodiy hayotidagi o’rni ham salmoqli bo’lgan. Rasmiy ma’lumotlarga ko’ra, jami o’zbeklarning soni 22 million, shundan 15 million 391 mingi (1979-yili qilingan hisob kitob) O’zbekistonning o’zida istiqomat qiladi. O’zbeklarning katta bir qismi O’rta Osiyoning boshqa davlatlarida shuningdek xorijiy mamlakatlarda (Afg’oniston, Xitoy Turkiya Saudiya Arabistoni AQSh, Germaniya va h.k) istiqomat qiladilar. Masalan Tojikistonda 1 millionga yaqin, Qirg’izistonda 333 ming, Qozog’istonda 216 ming 300, Turkiyada 179,5 ming, Afg’onistonda 1 milliondan ortiq, Saudiya Arabistonida 400 ming atrofida o’zbeklar istiqomat qiladi. Ularning ko’pchiligi asasan 20-yillarda o’tkazilgan milliy chegaralash 20-30 yillardagi repressiya sababli o’zga yurtlarga borib qolishgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘zbek xalqining asosini hozirgi O‘zbekiston hududlarida bir necha ming yillar davomida yashab kelgan mahalliy saklar,

massagetlar, so‘g‘diylar, baxtarlar, xorazmiylar, qang‘lilar, dovonliklar, chochliklar tashkil etgan. Kelgindi aholi mahalliy aholiga qisman ta’sir etsada, uning genetikasini tubdan o‘zgartira olmagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI (REFERENCES)

1. O’rta-asrlardagi-etnik-madaniy-jarayonlar-o’zbek-atamasi.html
2. Xurshid Davron. «O’zbek» atamasi (etnonimi)ning kelib chiqishi bilan bog’liq bir faraz haqida:Тоҳир Малик web-sahifasi
3. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
4. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
5. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. B.Axmedov tarixdan saboqlar 195 bet /Toshkent O’qtuvchi 1994 yil.

OILAVIY NIZOLAR TURLARI VA VUJUDGA KELISH SABABLARI

Sultonova Dilnoza
O'ZMU Ijtimoiy ish kafedrasi talabasi 2 kurs magistr
Ilmiy rahbar: Murodovna Sabohat
Sotsiyalogiya fanlari boyicha falsafa doktori PhD

Annotatsiya: *Har qanday oila o'z hayoti davomida muammoli vaziyatlarga duch keladi, ularni hal qilish qarama-qarshi individual ehtiyojlar, motivlar va manfaatlar sharoitida amalga oshiriladi. Ziddiyat qarama-qarshi maqsadlar, manfaatlar, pozitsiyalar, fikrlarning to'qnashuvi sifatida tavsiflanadi.Oilaviy mojarolar nizolarga bo'linadi: turmush o'rtoqlar, ota-onalar va bolalar, har bir turmush o'rtog'ining turmush o'rtog'i va ota-onasi, buvisi va buvisi. Oilaviy munosabatlarda oilaviy nizolar asosiy rol o'ynaydi. Ular, ehtimol, turmush o'rtoqlarning ehtiyojlarini qondirmaslikdan kelib chiqadi.Tashqi omillar oilaviy nizolarning paydo bo'lishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda: ko'p oilalarning moddiy ahvolining yomonlashishi; turmush o'rtoqlardan birining (yoki ikkalasining) ish joyida ortiqcha ish bilan ta'minlanishi; turmush o'rtoqlardan birini normal ish bilan ta'minlashning iloji yo'qligi; uylarining uzoq vaqt yo'qligi; bolalarni uyushtirish uchun imkoniyat yo'qligi bolalar muassasasi va boshqalar. Ko'pchilik uchun ajralish dushmanlikdan, yoqtirmaslikdan, aldashdan va ularning hayotini qoraytirgan narsalardan xalos qiladi. Albatta, bu ham salbiy oqibatlarga olib keladi. Ular ajralishlar, bolalar va jamiyat uchun har xil. Ajralishda eng zaif tomon odatda bolalari bo'lgan ayoldir. U ko'proq asab-psixiatrik kasalliklarga moyil odam.*

Kalit so'zlar: *oila, muammoli vaziyatlar, mojaro, pozitsiya, er-xotin, bolalar, ajralish, jamiyat, salbiy oqibatlar, kontrast, ota-ona, qiyinchilik.*

ABSTRACT: *Any family faces problematic situations throughout their life, their solution is carried out in conditions of anti-dependence individual needs, motives and interests. Conflict is defined as a conflict of views of opposing goals, interests, positions, thoughts.Family conflicts are divided into conflicts: spouses, parents and children, spouses and parents of each spouse, grandmother and grandmother. In family relations, family conflicts play a key role. They probably come from the fact that they do not meet the needs of the.External factors significantly affect the emergence of family conflicts: deterioration of the material condition of many families; excessive employment of one of the spouses in the workplace; inability to provide one of the spouses with normal employment; long absence of their homes; lack of opportunities to organize children children's institutions, etc.For many, divorce is free from enmity, dislike, deception and what has darkened their lives. Of course, this also has negative consequences. They are*

different for divorces, children and society. The weakest side in divorce is usually the woman with children. He is more nervous-a person prone to psychiatric disorders.

Keywords: *family, problematic situations, conflict, positions, spouses, children, divorce, society, negative consequences, contrast, parents, difficulty.*

KIRISH

V.G.Belinskiy shunday degan “Shunga qat’iy imonim komilki, er-xotin ittifoqi tevarak-atrofdagilarning aralashuvidan xoli bo’lmog’i kerak, binobarin, bu ikki kishidan boshqa hyech kimning ishi emas”. Oila insonlarni birlashtirib turuvchi eng kichik ijtimoiy birlik bo’lib, uning tinchligi, ravnaqi va barqarorligi jamiyat tinchligi va barqarorligi hisoblanadi. Yana olim J.Santayana oilaga ta’rif bera turib, “Oila tabiatning shoh asarlaridan biridir”, deydi. Oiladagi nizolar - bu juftlarni psixologga davolanishning eng keng tarqalgan sababi. Oiladagi nizolarni hal qilish usullari asosan jamiyatning muayyan hujayrasi doirasida qanday janjal yuzaga kelganiga bog'liq. Ota-ona munosabatlari va nikoh tushunchalari bolalarda bo'lgan oiladagi nizolar juda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ikki kishining fikrlari yoki istaklari bilan to'qnashganda, natijada ular umumiy yo'nalishni topishni istashganida, oiladagi nizolarni tabiiy jarayon deb biladi. Hatto janjallar janjal paytida janjallashishlariga qaramay, janjallar er-xotinning birligini anglatadi, deyish mumkin.

- Birinchidan, agar er-xotinlar janjallashayotgan bo'lsa, demak, ular bilan baham ko'radigan narsa bor. Va odamlar har doim ham umumiy mulkni emas, balki erkinlikni, shaxsiy hududni, bolalarni va boshqalarni baham ko'rishadi. Boshqacha qilib aytganda, er-xotinlar janjal mavzusi ular uchun muhim bo'lgan taqdirdagina janjallashadilar. Bundan tashqari, qarama-qarshi tomon bilan janjallashishni istamagan odam mojaro yuzaga keladi. Bunday paradoks: odamlar o'zlariga zarar etkazmasdan, bir-birlarini xafa qilishni istamasliklari sababli janjal qilishadi.
- Ikkinchidan, mojaro shuni ko'rsatadiki, er-xotinlar hali ham o'sha yo'lda harakat qilishmoqda. Mojaro - bu ikki kishi borishga tayyor bo'lgan yo'lning yo'qligi. Aynan janjal paytida ular uni topishga harakat qilishdi. Bu shuni anglatadiki, odamlar birgalikda harakat qilishni istaydilar, shuning uchun ular hozirgacha eng yaxshi variant deb o'ylagan narsani bir-birlariga majbur qilish uchun juda ko'p harakat qilishadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Yoshlarda ijtimoiy faollik holati va amalga oshirish shakllari haqida tahlil olib borildi. Tursunova N.ning “Yoshlarning ijtimoiy faolligi: tushuncha va fazilatlari” nomli o’quv qo’llanmasi metodologik manba bo’lib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Psixologlar oilaviy janjallarni normal holat deb bilishadi. Qarama-qarshiliklar tufayli er-xotinlar bir-birlarini yomon ko'rishni boshlaydilar, hatto undan ham ko'proq ajralishadi. Shuning uchun har doim paydo bo'ladigan oiladagi nizolarni qanday hal qilish masalasi juda muhim bo'lib qoladi. Odamlar janjallashishi tabiiy, ayniqsa bu odamlar turmush o'rtog'i va mehribon sherik bo'lsa. Sizning munosabatlaringizda hech qachon janjal bo'lmaydi deb umid qilish ahmoqlikdir, chunki dunyoda bir xil ikkita odam yo'q. Siz qanchalik yaqin va sevikli bo'lishingizdan qat'iy nazar, har doim sizning fikringiz sherikingiz bilan mos kelmaydigan savollar mavjud. Odamlar odatda bahsli masalalarni qanday hal qilishadi? Ular qichqiradi, tanqid qiladi, qoralaydi, janjal qiladi, hatto idishlarni sindirib, yugurib keladi. Hech kimga sir emaski, muammolarni hal qilishning bunday usullari nafaqat sevuvchilarning munosabatlarida iz qoldiradi. Biroq, odamlar ba'zi bir tushunchalar bo'yicha kelisha olmasalar, hamma qichqiradi va qichqiradi. Ammo bitta haqiqatni yodda tutish kerak: qichqirganni eshitish mumkin emas! Shuning uchun janjal va qichqiriqdan so'ng, sheriklar bir-birlari bilan tinch ohangda muloqot qilishni boshlamaguncha, muammo hal qilinmaydi.

Oiladagi nizolarning turlari. Nizolarning eng keng tarqalgan tasnifi:

1. Konstruktiv to'qnashuvlar. Turli sabablarga ko'ra bunday to'qnashuvlar mavjud, ammo ularning yechimi ikkala uzumchiga qoniqish hissi tug'diradi, boshqacha qilib aytganda, bu o'zaro kelishmovchiliklarni hal qilish uchun kelishuvga aylangan. Bu yosh oilada yoki uzoq yillar tajribaga ega oilada nizo bo'ladimi, natijasi doimo gullab yashnaydi.

2. Yomon nizolar. Bunday to'qnashuvlar juda xavflidir, chunki ularning natijasi ikki tomonni qoniqtirmaydi va ko'p yillar davomida davom ettirishga, nikohlari bilan qoniqish hisini kamaytirishga, uzoq vaqt yoqimsiz depozit qoldirib ketishga majbur qiladi. Bunday to'qnashuvlarning tez-tez takrorlanishi ajralishga olib kelishi mumkin.

Oilaviy mojaro yuzaga kelishining sabablari bor ko'p miqdorda, chunki nikoh nafaqat qo'shma uyni saqlash va farzand ko'rish, balki ularning istaklarini ro'yobga chiqarish, ehtiyojlarini qondirish va baxtli yashash istagini ham o'z ichiga oladi. Erkak va ayol turmush qurishni davom ettirish orqali hayotlarini yaxshilashni xohlaydigan odamlar bo'lib qolmoqdalar.

Biroq, nizolar, turmush o'rtog'i qarama-qarshi yoki turli xil qarashlarga, istaklarga, manfaatlarga, ehtiyojlarga va boshqalarga qarshi to'qnashuv yuzaga kelganda paydo bo'ladi. Er-xotin o'rtasidagi janjallarning tez-tez sabablari quyidagilardir:

- ✓ Turmush o'rtoqlardan birining mastligi.

- ✓ Oilaviy hayotni o'tkazish bo'yicha qarashlarning farqi.
- ✓ Zino.
- ✓ Turmush o'rtoqlarning xudbinligi.
- ✓ Haddan tashqari rashk.
- ✓ Sheriklarga nisbatan hurmatsizlik.
- ✓ Qondirilmagan ehtiyojlar.
- ✓ Turmush o'rtoqlardan birining bolalarni tarbiyalashda yoki hayotni boshqarishda ishtirok etmasligi. Ma'lumki yuqoridagi sabablarning qaysi biridir ko'proq foizni qaysi biridir kamroq foizni tashkil etadi, lekin baribir o'z o'rnida oilaviy konfliktlarni vujudga keltirmoqda.

Oila nizolarini hal qilish usullari.Oiladagi nizolarni hal etishning ko'pgina samarasiz usullari mavjud, ulardan foydalanish nafaqat sizning qimmatbaho vaqtni olib tashlashi mumkin, balki oiladagi mojaroni yanada kuchaytirishi mumkin. Oilangizdagi ziddiyatlarni bartaraf etish uchun oilaviy psixologlardan yordam so'rang va oilangizga qo'shnilar, tanishlar yoki ota-onalarning maslahatini tekshirmang. Oilada hech qanday qarama-qarshiliklar mavjud emas, chunki oila munosabatlarining o'ziga xos jihati shundaki, qarama-qarshi jinsdagi odamlar butunlay boshqacha hayotiy hikoyalar va turli xil tarbiya bilan uylanadi va ayni paytda ular bir-birlari bilan bir-birining tagida bo'lishlari kerak. Bu holatda bajarilishi mumkin bo'lgan barcha narsalar oiladagi nizolarning oldini olishdir. Oiladagi nizolarni hal qilish uchun siz tushunishga intilishingiz kerak. Agar ikkala turmush o'rtog'i bir-birlarini eshitishga harakat qilsalar, unda murosaga kelish mumkin. Bu erda g'alaba qozonishning hojati yo'q, chunki g'alaba yutqazishni taxmin qiladi. Ittifoq - bu qul va xo'jayin emas, ikki teng sherikning birlashmasi. Ikki turmush o'rtoq o'zaro munosabatlarda qulay bo'lishi kerak, natijada kimdirning xohish-istaklari amalga oshmagani sababli nikoh ittifoqi buzilmaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, bu kabi oiladagi nizolar oldini olish uchun oila ishonchli munosabatda bo'lishi kerak. Agar hamkorlardan biri biror narsani tugatsa yoki uni boshqa bir sirdan saqlaydi, bu o'z-o'zidan munosabatlarda keskin atmosferani keltirib chiqarishi mumkin va buning oqibatida yuzaga kelgan ziddiyatning hajmi siz yashirilgan haqiqatdan ham qo'rqinchli bo'lishi mumkin.

Oilaviy nizolarni hal qilishda muammolardan qochmaslik, balki ularni hal qilish kerak. Muammoni hal qilish, g'alaba qozonish yoki himoya qilmaslik maqsadida konstruktiv va xotirjamlik bilan olib boring. Uchinchi tomonlarni nizoga jalb qilish maqsadga muvofiq emas, chunki ular mojaroning yanada kuchayishi uchun katalizatorga aylanishi mumkin. Ajrashish bu nizoni yechimi bo'lib qolmasligi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES

1. D. Levinson. "Madaniyatlararo nuqtai nazardan oiladagi zo'ravonlik". Newbury Park, Kaliforniya: Sage. (1989)
2. H. Makkubbin, S. Figli, "Stress va oila: Normativ o'tishlar bilan kurashish". Nyu-York: Bruner / Mazel. (1983).
3. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
4. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// "SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
5. Po'latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta'limning rivojlanish bosqichlari. //"SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. // "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. S. Pavlina. "Oilaviy munosabatlarning muammolarini tushunish". (2006).
9. V. V. Kunitskaya. "Oilaviy nizolar va ularni hal etish yo'llari" Ijtimoiy o'qituvchi . (2017)
10. https://forumdemo.ru/
11. https://uz.unistica.com/

GIYOHVANDLIKNING YOSHLAR ORASIDA NAMOYON BO'LISH SABABLARI

Xoldorov Muhiddin
O'ZMU Ijtimoiy ish kafedrasi talabasi 2 kurs magistri
Ilmiy rahbar: Latipova Nodira
Sotsiologiya fanlari nomzodi, Professor

Annotatsiya: *Giyohvandlik bu ijtimoiy ildizlarga ega bo'lgan kasallikdir va har qanday deviant xatti-harakatlar ijtimoiy va shaxsiy rejani buzilishining natijasidir.*

Giyohvandlik – bu giyohvand moddalarni iste'mol qilish bilan bog'liq sabablar va oqibatlar majmuasining umumiy nomi. Giyohvand moddalarni qabul qilish bilan tibbiyotda og'riq qoldiruvchi moddalar o'rtasida farq mavjud, bunda Sog'liqni saqlash sohasida, bizda giyohvandlik bilan og'riq qoldiruvchi deb ataladigan dorilar mavjud, ularning asosiy maqsadi bemorda kuchli og'riqlarni engillashtirishdir. Morfin, kodein yoki gidromorfon bu dorilarning ayrimlari bo'lib, ularning barchasi, shu qatorda, ketma-ket to'rt oy davomida qabul qilinmaslik tavsiya etiladi. Giyohvand moddalarga asab tizimining maxsus holatini keltirib chiqaradigan moddalar kiradi – giyohvand moddalar bilan zaharlanish. Ular orasida eng mashhurlari: afyun, morfin, gashish, og'riq qoldiruvchi dorilar. Giyohvandlik – bu asrning kasalligi. O'n yil oldin, bo'sh kasal yoshlarning ozgina qismi ushbu kasallikdan aziyat chekdi. Bugungi kunda band va kamtarin o'spirinlar giyohvandlikka qarshi emaslar.

Kalit so'zlar: *Giyohvandlik, jinoyatchilik, yoshlar, deviant, xulq-atvor, diagnostika, toksik modda, sotsiologik tadqiqot, afyun, morfin, gashish, og'riq qoldiruvchi dorilar.*

ABSTRACT: *Drug addiction is a disease that has social roots, and any deviant behavior is the result of a violation of the social and personal plan.Drug addiction is the general name of a complex of causes and consequences associated with drug use. There is a difference between the use of drugs and pain relievers in medicine, bunda is in the field of Health, we have drugs called pain relievers with drugs, the main purpose of which is to relieve strong pain in the patient. Morphine, codeine or gyomorfon are some of these drugs, all of which, in addition, are recommended not to be taken for four months in a row. Drugs include substances that provoke a special state of the nervous system – poisoning with drugs. Among them, the most popular are: opium, morphine, hashish, painkillers. Drug addiction is a disease of the century. Ten years ago, only a small part of the young people who were*

ill with idleness suffered from this disease. Today, busy and humble ospirs are not against drugs.

Keywords: *Drug, crime, young people, deviant, behavior, diagnostics, toxic substance, sociological research, opium, morphine, hashish, painkillers.*

KIRISH

Hozirda yoshlar orasida giyohvandlikka uchrash holatlari va unga qarshi qilanayotga chora-tadbirarga qaramasdan ko'plab uchramoqda. Giyohvandlik o'zi nima, uni iste'mol qilib yoshlar nima topadi, nega asosan yoshlar bu kabi deviant xulq-atvor ko'rinihiga moyil bo'lishadi? Giyohvandlik, narkomaniya, bangilik — narkotik moddalarga oʻrganib qolish, ruju qilish, aniqrogʻi tabiiy yoki sintetik zaharli moddalar (ayrim dori moddalari)ni vaqtincha yoki surunkasiga iste'mol qilish natijasida kelib chiqadigan kasallik holati. Giyohvandlik organizm somatik va ruhiy holatining chuqur oʻzgarishiga sabab boʻladi va giyohvandni tanazzulga olib boradi.Natijada bu moddani iste'mol qilgan sari yoshlar bora bora mukkasidan ketadi.

Jamiyat rivojlanishining zamonaviy bosqichining o'ziga xos shartlari, yoshlarning katta qismini ijtimoiy yo'qotish giyohvand moddalarni iste'mol qilish dinamikasining o'sishiga olib keladi. Turli sabablarga ko'ra giyohvandlikka qarshi kurash chora-tadbirlarining mavjud tizimi barqaror emas va ishlarning haqiqiy holatiga mos kelmaydi. Vaziyatning asosiy xususiyati shundaki, giyohvandlik muammosi yosh avlod orasida tobora keng tarqalmoqda[70].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Yoshlarda ijtimoiy faollik holati va amalga oshirish shakllari haqida tahlil olib borildi. Tursunova N.ning “Yoshlarning ijtimoiy faolligi: tushuncha va fazilatlari” nomli o'quv qo'llanmasi metodologik manba bo'lib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

- Umumiy qabul qilingan ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqish deviant xatti-harakatlar deb ta'riflanadi. Giyohvandlik ham deviant xatti-harakatning turi. Ushbu hodisaning ko'plab misollari mavjud. Giyohvandlar va alkogolizm nafaqat ba'zi moddalardan foydalanishga bog'liqligi sababli deviant sifatida tan olinadi. Mast

[70] Психолого-педагогические и социальные аспекты формирования и профилактики наркотической зависимости у детей и подростковтема диссертации и автореферата по ВАК РФ 19.00.07, кандидат психологических наук Вислова, Аминат Даняловна

holatda ular boshqalarga haqiqiy jismoniy tahdid solishi mumkin.Shu bilan birga, turli sohalar mutaxassislari deviant xulq-atvorni o'zlariga xos tarzda belgilaydilar:

- Sotsiologiya nuqtai nazaridan shuni aytishimiz mumkinki, bu yoshlarning jamiyatda omon qolishiga real xavf tug'diradigan hodisa. Bunday holda, biz deviantning o'zi va uning muhiti haqida gapiramiz. Bundan tashqari, axborotni assimilyatsiya qilish, umume'tirof etilgan qadriyatlarni ko'paytirish, shuningdek o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini anglash jarayonlarining buzilishi mavjud.
- Tibbiyot nuqtai nazaridan, yoshlararo o'zaro ta'sirlarning buzilishi va xatti-harakatlarning og'ishi turli xil og'irlikdagi neyropsikik patologiyalar mavjudligidan kelib chiqadi.
- Psixologiya nuqtai nazaridan deviant xatti-harakatlar ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishning antisotsial usuli hisoblanadi. Shu bilan birga, o'zlarining va jamoat farovonligiga zarar yetkazish istagi mavjud bo’ladi.

Sotsiologik jihatdan Merton, ma'lum bir madaniyatda tasdiqlangan maqsadlar va ularga erishishning ijtimoiy jihatdan tasdiqlangan usullari o'rtasida bo'shliq aniqlanganda, og'ish kuchayadi, deb hisoblaydi. Masalan, Amerika jamiyatida (va yaqinda ukrain tilida ham) umumiy qabul qilingan muvaffaqiyat o'lchovi bu boylikka erishishdir. Ushbu maqsadga erishishning ijtimoiy jihatdan ma'qullangan vositalariga yaxshi ta'lim olish, ishga joylashish va martaba qurish kabi an'anaviy usullar kiradi. Ammo hamma ham yaxshi ta'lim ololmaydi, eng yaxshi firmalar juda kam sonli mutaxassislarni ishlaydi. Ijtimoiy ma'qullangan vositalar orqali moliyaviy muvaffaqiyatga erishish imkoniyati yo'qligi bilan duch kelganda, odamlar noqonuniy usullarga murojaat qilishlari mumkin (giyohvand moddalar savdosi, firibgarlik va boshqalar).

Giyohvandlik iste’mol qilishining bosh sababi Psixologik qaramlik mavjud, yoshlar o’zini bu narsadan qutuli keta olmayaman deb o’ylaydi. Bu boshqalarning fikriga, shuningdek, boshqa odamga og'riqli e'tiborga qarab o'zini namoyon qiladi. Bu yerda juda ko'p hayotiylikni talab qiladigan talab qilinmaydigan sevgi mavjud. Bunday odam o'zini ham yo'q qiladi: cheksiz tajribalar sog'liq va kuch qo'shmaydi. Ko'pincha yashash, maqsadlar qo'yish va ularga erishishga intilish istagi yo'qoladi. Deviant xatti-harakatlarning diagnostikasi patologik belgilarni o'z vaqtida aniqlash va ularning rivojlanishining oldini olishni o'z ichiga oladi. Deviant xulqning namoyon bo'lishi har doim, barcha holatlarda, istisnosiz, tuzatilishi kerak. Giyohvandlik - bu

odamni ertami-kechmi butunlay yo'q qilishga olib keladigan buzuq xatti-harakatlarning bir turi[71].

Giyohvandlikning shakllanishining yana bir sababi bor. Agar bolalik davrida bolani doimiy ravishda biron narsa uchun ayblashsa, u holda o'zini o'zi tushkunlikka tushish kutish ko'p vaqt talab qilmaydi. Bu o'z-o'zidan shubhalanishga, tanqidga nisbatan sezgirlikning oshishiga, hissiy va aqliy beqarorlikka olib keladi. Doimiy tanqid oxir-oqibatda har qanday shakldagi va deviant xulq-atvor turiga olib kelishi mumkin. Deviant xatti-harakatlarning barcha turlari, ifoda shaklidan qat'iy nazar, yaxshilanish va hayotning har qanday sohasida: shaxsiy hayotda, kasbda, ijodda o'zini namoyon qilish uchun barcha urinishlarni bekor qiladi. Shunchaki bir odam ma'lum bir vaqtda o'ziga va uning qobiliyatlariga ishonishni to'xtatadi. U o'z holatining sabablarini tushunmaydi, lekin tashqaridagi salbiy namoyonlarning tasdig'ini qidiradi. Deviant xatti-harakatlarning diagnostikasi mutaxassislar tomonidan olib borilishi kerak bo'lgan juda murakkab va ko'p vaqt talab qiladigan jarayondir. Ularning orzularini buzmaslik, o'zlariga va o'zlarining istiqbollariga bo'lgan ishonchni buzmaslik uchun siz bolalar va o'smirlar bilan juda ehtiyot bo'lishingiz kerak.

Giyohvandlikning avj olishining yana bir sababi yoshlar hayotida haddan tashqari salbiy vayron qiluvchi omillar mavjudligi. Deviant xatti-harakatlar, shubhasiz, biron bir sababga ko'ra o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Zaharli moddalar bizning ongimizga salbiy ta'sir qiladi, degan fikrga qo'shilamiz. Giyohvand moddalarni iste'mol qiladigan kishi ertami-kechmi yomonlasha boshlaydi. Giyohvand o'zini tuta olmaydi, odamlarda yaxshilikni ko'rish qobiliyatini yo'qotadi, o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotadi, boshqalarga qaratilgan tajovuzkorlikni namoyon qiladi. Hatto maxsus ma'lumotga ega bo'lmagan odam ham bunday buzuq xatti-harakatlarga tashxis qo'yishi mumkin. Zaiflashtiradigan odam yorqin teskari taassurot qoldiradi. Atrofdagi odamlar, qoida tariqasida, salbiy mavzulardan qo'rqib va shunchaki hayotlari haqida tashvishlanib, bunday mavzular bilan uchrashishdan qochishadi. Ba'zida odamning nomaqbul xatti-harakatlarining sababini aniqlash uchun unga qarash kifoya.[72]

Yoshlarning giyohvand moddalarga qo'shilishining keng tarqalgan sabablari quyidagilar:

- Qo'shimcha vaqt ishlab chiqarish ishlariga jalb qilinmaydi;

---

[71] www.psychiatry.ru ›

[72] Vershitskaya G.V. - «Problemi kriminalisticheskogo issledovaniya narkoticheskix sredstv i silnodeystvuyushix veshestv» dissertatsiya. Saratov. 2003g.

- Oilada bolalarning qilayotgan ishlari ustidan nazoratning yo'qligi;
- Oiladagi nizo muhiti va shu asosda yuzaga kelgan bolalarning xavotirlari va keskinliklari;
- Ota-onalar, boshqa oila a'zolari tomonidan giyohvand moddalarni iste'mol qilish;
- Uyda giyohvand moddalarni saqlash;
- Giyohvandlik irsiyatda bo'lishi.

Ko'pgina o'spirinlarni giyohvand moddalar bilan birinchi tanishtirish 15 yoshdan oldin sodir bo'ladi. Giyohvandlik yil sayin yoshlanib bormoqda, deb taxmin qilish mumkin, bu o'smirlik davriga kirib boradigan o'smirlarning tezlashishi va tezlashishi bilan bog'liq.[73]

Zamonaviy jamiyatning asosiy ijtimoiy muammolaridan biri yoshlar muhitida narkogizm va giyohvandlikning tarqalishi va bolalar va o'smirlarning giyohvand moddalarni iste'mol qilish ko'lami hisoblanadi. Statistikaga ko'ra, 20% rus giyohvandlari orasida-maktab o'quvchilari, 60% - 16 dan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar. Giyohvandlar sonining ko'payishi bilan bir vaqtda aholi sog'lig'ining pasayishi kuzatiladi, bu demografik holatga ta'sir qiladi. Aholining faqat 23,7% deyarli sog'lom shaxslar guruhiga tegishli. Sphdechno-qon tomir kasalliklari mehnatga layoqatli ruslar o'limining 80% ga sabab bo'ladi. Ijtimoiy tadqiqotlar natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, yoshlarning qariyb beshdan bir qismi giyohvandlik xavfidan xabardor emas.[74]

Xulosa qilib ayatdigan bo'lsak, giyohvandlikka qarshi kurashda ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy xususiyatlar, shu jumladan alkogolizmni yo'q qilish uchun ishlatiladigan tadbirlar yordam berishi mumkin. Ammo, giyohvandlik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, deviant xulq-atvorning ushbu shakliga qarshi kurashda maxsus choralar ko'rilishi kerak - tibbiy, huquqiy va boshqalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Психолого-педагогические и социальные аспекты формирования и профилактики наркотической зависимости у детей и подростковтема

[73] http// www.sociologu.ru. Sentr sotsiologicheskogo obrazovaniya.

[74] Первичная профилактика наркомании в молодежной среде на основе формирования физической культуры личноститема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.04, кандидат педагогических наук Антипов, Вячеслав Александрович

диссертации и автореферата по ВАК РФ 19.00.07, кандидат психологических наук Вислова, Аминат Даняловна

2. Первичная профилактика наркомании в молодежной среде на основе формирования физической культуры личноститема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.04, кандидат педагогических наук Антипов, Вячеслав Александрович.

3. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.

4. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.

5. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.

6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.

7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.

8. Vershitskaya G.V. - «Problemi kriminalisticheskogo issledovaniya narkoticheskix sredstv i silnodeystvuyushix veshestv» dissertatsiya. Saratov. 2003g

9. http// www.sociologu.ru. Sentr sotsiologicheskogo obrazovaniya.

10. www.psychiatry.ru

O'SMIRLAR DEVIANT XULQ-ATVORINING PROFILAKTIKASI

Panjizoda Hurriyatxon Ziyod qizi Zoxiriy
O'ZMU 2 kurs magistranti, Ijtimoiy ish kafedrasi
Yoshlar bilan ishlashni tashki etish yo'nalishi
Ilmiy rahbar: Latipova Nodira
Sotsiologiya fanlari nomzodi, Professor

Annotatsiya: *Yosh avlod o'rtasida deviant xulq-atvorning rivojlanishi va jamiyatdagi jinoyatchilik hodisalarining o'sishi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Noqonuniy xatti-harakatlar qilish istagi bolalar va o'spirinlarning deviant xatti-harakatlari rivojlanishi bilan ortib bormoqda. Shuning uchun profilaktika ishlari barcha ta'lim muassasalarida hamma joyda joriy etilishi kerak. Ularning maqsadi o'spirinlarni har bir harakat javobgar bo'lishi kerakligini o'rgatishdir. Zamonaviy dunyoda deviant xatti-harakatlar muammosi ayniqsa keskin. Iqtisodiy tengsizlik, ommaviy globallashuv, axborotdan erkin foydalanish, demokratiyaning rivojlanishi, shuningdek, ijtimoiy hodisalar ko'pincha o'smirlar muhitida salbiy reaktsiyalarni keltirib chiqaradi. Yoshlar adolatsizlikka qarshi isyon ko'taradilar, axloqiy me'yorlarni o'rnatdilar yoki o'rnatdilar. Ko'pincha bu norozilik nafaqat yosh "inqilobiy" ga, balki butun jamiyatga zarar keltiradigan o'ta xavfli shakllarga aylanadi. Deviant xatti-harakatlarning oldini olish va uning sabablarini bartaraf etish uchun siz odamga tushunadigan va umumiy manfaatlarga ega bo'lgan guruhni topishda yordam berishingiz kerak. Variant sifatida musiqa, sport maktabiga yoki sport turistik klubiga yuboring. Bularning barchasi shaxsning ishtiyoqi va qiziqishlariga bog'liq. Deviantlik xatti-harakati yoshlarni tarbiyalashda hisobga olinishi kerak bo'lgan ijtimoiy, biologik va psixologik omillarga bog'liq.*

Kalit so'zlar: *Deviant, yoshlar, xulq-atvor, og'ish, profilaktika, axloq me'yorlar, o'g'rilik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, o'z joniga qasd qilish, o'spirinlar.*

ABSTRACT: *There is a direct link between the development of deviant behavior among the younger generation and the growth of criminal phenomena in the society. The desire to commit illegal actions is increasing with the development of deviant behavior of children and ospirs. Therefore, profiling should be introduced everywhere in all educational institutions. Their goal is to teach the ospirs that every action should be responsible. In the modern world, the problem of deviant behavior is particularly acute. Economic inequality, mass globalisation, access to information, the development of democracy, as well as social phenomena often provoke negative*

reactions in the environment of adolescents. Young people rebel against injustice, have established or established norms of morality. Often this protest turns into extremely dangerous forms that harm not only the young "revolutionary", but also the society as a whole. In order to prevent Deviant behavior and eliminate its causes, you need to help a person find a group that he understands and has common interests. As an option, send to a music, sports school or sports Tourist Club. It all depends on the enthusiasm and interest of the individual. Deviant behavior depends on the social, biological and psychological factors that must be taken into account when educating young people.

Keywords: *Deviant, youth, behavior, deviation, profilactics, moral norms, burglary, drunkenness, drug addiction, suicide, young people.*

KIRISH

Hozirgi vaqtda deviant xulq-atvorning sababi shundaki, o'smirlar ijtimoiy tabaqalanishni boshdan kechirmoqdalar, mo'l-ko'llikda yashay olmaydilar va yaxshi ta'lim oladilar. Shu asosda psixologik siljish yuz bermoqda, bu tanqidlar, janjallar, asabiy buzilishlar, huquqbuzarlik va uydan qochish bilan yakunlanadi.[75]

Agar o'smir ko'cha muhitiga, mushtlashuvchilarga, rokerlarga yoki haddan tashqari sevuvchilarga tushib qolsa, unda u salbiy manfaatlar va kattalarning xatti-harakatlariga bo'lgan istakni shakllantiradi. Bu erta jinsiy tajriba, giyohvand moddalar va spirtli ichimliklarni iste'mol qilishni talab qiladi. Bunday hodisalarning asosiy sababi ota-onalarning beparvosi, bolaga etarlicha e'tibor bermaslik, beparvolik. Shuning uchun, deviant xatti-harakatlarning dastlabki belgilarida o'qituvchilar ota-onalari bilan o'zaro munosabatda bo'lib, oilaviy muhitni aniqlab olishlari kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. O’smirlar deviant xulq-atvorining profilaktikasining shakllanish tarixi qiyosiy tahlil qilindi. Каримова Л.И. Социальная психология и реклама” nomli o’quv qo’llanmasi metodologik manba bo’lib belgilandi. Shu bilan birga Sh.M. Mirziyoyevning asarlaridan keng foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bolalar bilan profilaktik ishlarning turli shakllari mavjud:

1. Professional psixologlar ishtirokidagi o'yinlar va treninglar, unda kattalarning vazifasi bolaning o'z shaxsiga to'g'ri munosabatini shakllantirishdir.

[75] https://samarapedsovet.ru

2. Deviant xulq-atvor mavzusida darslar va ma'ruzalar, o'spirinlarga nima uchun Konstitutsiya buzilishi mumkin emasligi va u nimaga tahdid solishini tushuntirish.
3. Deviant xatti-harakatlarning oldini olish uchun bir nechta sinflar seriyasini o'z ichiga olgan dasturlar.

O’smirlar deviant xulq-atvorining profilaktikasi. O’smirlik yoshida deviatsiya namoyon bo’lishining tinimisiz oshib borishi ijtimoiy pedagog oldida bu o’smirlar bilan ishlashning yangi usullari, texnologiyalarini izlash va ularga tadbiq etish vazifasini qo’yadi. Ilmiy nazariy va amaliyotda ikki asosiy texnologiya-profilaktika va reabilitatsiya keng tarqalgan. Profilaktika-o’smirlar xulq-atvorida ijtimoiy normalardan og’ishning turli shakllarini keltirib chiqaruvchi asosiy sabab va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilga ijtimoiy, tibbiy, tashkiliy, tarbiyaviy va davlat tadbirlarining majmuasidir. U asosan bolani o’rab turuvchi muhitga bog’liq bo’ladi.

Profilaktika chora-tadbirlarini amalga oshirayotganda ijtimoiy pedagog quyidagi qoidalarga suyanadi:

1. Ijtimoiy madaniy normani o’zlashtirish shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida amalga oshadi. Qadriyatlar, g’oyalar va boshqa ramziy tizimlar majmuasini o’zlashtirmay inson jamiyatning to’la qonli a’zosi sifatida faoliyat yurita olmaydi.
2. Ijtimoiy madaniy normaning muxolifi bolalarning ijtimoiy madaniy va pedagogik qarovsizligi bo’lib, u nafaqat bola rivojining g’ayrinormal alomati balki uning zimmasiga anomal ijtimoiy holatlarni yuklatishning natijasi sifatida qaraladi.
3. Bolalar qarovsizligining profilaktikasi nafaqat mavhum ijtimoiy madaniy normadan balki muayyan sharoitda yashashga majbur bo’lgan boladan kelib chiqishi lozim.
4. Bola reabilitatsiyasi faoliyat sub’ekti, ijtimoiy sub’ekt va shaxs darajasida amalga oshirilishi kerak.

“Profilaktikasi” atamasi o’zi noxush oqibatlarni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etish ma’nosini bildiradi.[76]

Ijmimoiy og’ishlar turli sabab va holatlardan kelib chiqishini inobatga olsak, profilaktik chora-tadbirlarning bir nechta turlarini ajratsa bo’ladi:

- Neytrallashtiruvchi;
- o’rnini to’ldiruvchi;
- ijtimoiy og’ishlarga sabab bo’luvchi holatlarni yuzaga kelishidan ogohlantiruvchi;
- bu holatlarni bartaraf etuvchi;
- o’tkaziladigan profilaktika ishlarini nazorat qiluvchi.

[76] http://genderi.org/

- Deviant xulq-atvorga ega bolalarning ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiyasi.

Ijtimoiy pedagogning dezadaptatsiya bo'lgan o'smirlar bilan ishlashining boshqa bir texnologiyasi ularning reabilitatsiyasi hisoblanadi. Reabilitatsiya keng turdagi vazifalar, elementar ko'nikmalardan tortib insonning jamiyatda to'liq integratsiyalashuvigacha bo'lgan masalalarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi sifatida qaralishi mumkin.

Voyaga yetmaganlarning xulq-atvori profilaktikasi ishida ommaviy axborot vositalari orqali tashviqiy-ma'rifiy ishlarni olib borish muhimdir. Jamoatchilik fikri so'rovi ma'lumotlari bo'yicha televideniye o'smirlar va yoshlar uchun axborot olishning afzalrok manbai hisoblanadi. Shu munosabat bilan ijtimoiy reklamaning roli o'sadi. Ijtimoiy reklama o'z takliflari bilan ―mehnatni rag'batlantiradigan, ijobiy maqsadlarga erishish uchun inson faoliyati motivatsiyasini kuchaytiradi. Reklama ijtimoiy qadriyatlarni yoyadi va targ'ib qiladi. U mamlakatlar va xalqlarning yashash tarzini, andozalarini shakllantirishga ko'maklashadi. Reklamaning ijtimoiy funksiyasi turmush tarzi targ'ib qilinishini ham nazarda tutadi[77]

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, buyuk davlatni qurish uchun barkamol inson tarbiyalanmog'i zarur. Shu sababli yoshlarni huquqiy davlat tizimi va mohiyatini chuqurroq anglashi, qonun asoslarini bilishi, qonun hurmat qilishi, ularga so'zsiz bo'ysunishi madaniyatiga ega bo'lishi ruhida tarbiyalash bugungi kunning asosiy vazifasidir.

Deviant hulq-atvorning eng yaxshi profilaktikasi - bu tarbiyaning vositalari, shakllari va usullarini aniq belgilab olgan holda voyaga yetmaganlar ongiga maqsadga qaratilgan tashkiliy ta'sir ko'rsatishdir. Huquqiy tarbiyani oldini olish imkoniyatlari tiyishning boshqa vositalariga qaraganda ancha samaraliroqdir. Chunki huquqiy profilaktika choralari odatda, birmuncha kechikadi va qilmish sodir etilgandan keyin amal qila boshlaydi. Oldini olish bilan bog'liq huquqiy choralar ―ishlashi uchun u bolaning ongiga qo'yilishi, uning e'tiqodi, tajribasining bir qismiga aylanishi kerak. Buni aniq maqsadga qaratilgan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'li bilan erishish mumkin.[78]

[77] Каримова Л.И. Социальная психология и реклама: Учебное пособие для вузов. Т.: Издательскополиграфический творческий дом им. Г.Гуляма, 2004. С. 20.
[78] Sotsiologiya molodeji. Uchebnik. /Pod red. V.T.Lisovskogo. SanktPeterburg, 1996

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Каримова Л.И. Социальная психология и реклама: Учебное пособие для вузов. Т.: Издательскополиграфический творческий дом им. Г.Гуляма, 2004. С. 20.
2. Sotsiologiya molodeji. Uchebnik. /Pod red. V.T.Lisovskogo. SanktPeterburg, 1996
3. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
4. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// "SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
5. Po'latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta'limning rivojlanish bosqichlari. //"SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. // "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. http://genderi.org/
9. https://samarapedsovet.ru

NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARGA NISBATAN STIGMALARNING XUSUSIYATLARI

Mo`minova Qunduz
O'ZMU Ijtimoiy ish kafedrasi talabasi 1kurs magistr
Ilmiy rahbar: Abduxalilov Abdulla sotsiologiya fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Annotatsiya: *Jamiyatimizda ruhiy yoki irqiy stigmalardan ko'ra ko'proq jismoniy kamchiligi bor insonlar stigmalariga ko'proq duch kelmoqdamiz. Bugungi kunda qayta-qayta bong urilayotgan inklyuziv ta'limni rivojlantirish, yoxud nogironligi bor shaxslar hayotidan to'siqlarni olib tashlash kabi g'oyalarni amalga oshirishimiz uchun eng avvalo odamlar ongida nogironligi bor shaxslarga nisbatan paydo bo'lgan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan stigmalarni olib tashlashimiz , shu bilan bir qatorda nogironligi bor shaxslarning o'zidan yoki nogironligi bor qon qarindoshidan uyalish, atrofdagi insonlar fikrdan qo'rqib ijtimoiy hayotga adaptatsiya qila olmayatganliklari bugungi kunning eng dolzarb masalasi bo'lib turibdi. Shu o'rinda nogironligi bor shaxslar o'z o'ziga o'ta past baho berishlari va ularning atrofidagi odamlar ham ulardan o'zlarini olib qochishlari oqibatida bunday odamlar jamiyatdan ihotalanib olishayotgani ham dolzarbligicha qolib ketmoqda. Ushbu maqolada muallif stigma tushunchasi, jamiyatdagi stigmalar nogironligi bor insonlar hayotiga qanday salbiy ta'sir o`tkazayotganini shu sohada ish olib borgan olimlarning asarlaridan olingan misollar va boshqa manbalar orqali sharhlab bergan.*

Kalit so'zlar: *Stigma, nogironligi bor shaxslar, model, jamiyat, insonlar ongi, yakka stigmalar, guruhiy stigmalar, kamsitish, qonun, fuqarolar.*

Abstract: *In our society, we are more likely to encounter stigmas of people with physical disabilities than mental or racial stigmas. In order to implement ideas such as the development of inclusive education, which are repeatedly sounded today, or the removal of barriers to the lives of people with disabilities, we need to focus primarily on people with disabilities, which have emerged and passed down from generation to generation. the removal of stigmas, as well as the shame of people with disabilities themselves or their blood relatives, the inability of people around them to adapt to social life for fear of the idea is the most pressing issue today. At the same time, the fact that people with disabilities have low self-esteem and that people around them avoid them is also a reason for them to be excluded from society.In this article, the author explains the concept of stigma, how stigma in society negatively affects the lives of people with disabilities, using examples from the work of scientists working in this field and other sources.*

Keywords: *Stigma, people with disabilities, model, society, human consciousness, individual stigmas, group stigmas, discrimination, law, citizens*

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatimizda va jahonda nogironligi bor shaxslarning jamiyatdagi to`laqonli o`rinlarini topishga intilishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, yoxud nogironligi bor shaxslar hayotidan to'siqlarni olib tashlash kabi g'oyalar juda ko`p tilga olinayotganiga guvoh bo`lmoqdamiz. Ushbu g`oyalarni amalga oshirishimiz uchun eng avvalo odamlar ongida nogironligi bor shaxslarga nisbatan paydo bo'lgan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tamg`alarni ya'ni stigmalarni olib tashlashimiz, buning uchun esa nogironligi bor shaxslarning o'zidan yoki nogironligi bor qon qarindoshidan uyalish, atrofdagi insonlar fikrdan qo'rqib ijtimoiy hayotga moslasha olmayotganliklarining sabablarini chuqur o`rganib chiqmog`imiz lozim.

Qadimda Greklar hamma sohalarda ko`plab yutuqlarga erishishgan va har bir sohada erishilgan yutuqlarni yoki hayotiy vaziyatlarni turli atamalar bilan atashgan. Shunday atamalardan biri stigmalardir. Stigma so'zi yunonchada (tamg'a, dog', belgi, yorliq) [79]ma'nolarini anglatib boshqalarga o'xshamagan odamlarga shu jumladan nogironligi bor shaxslarga nisbatan keng qo'llaniladigan kamsitishga asoslangan tushunchadir. Greklar stigmali odamlar toifasini ikkiga ajratgan: Birinchi toifaga yaqqol stigma ya'ni tanasida, yuzida ko`rinib turadigan kamchilikka ega bo`lgan nogironligi bor shaxslar, ikkinchi toifaga esa jinoyatchilar, qullar, xiyonatkorlarni kiritishgan. Ikkinchi toifadagilarni ommadan ajratib olish uchun ularga tamg`a bosishgan, bu esa ommani bunday odamlardan uzoqroq yurishlari uchun ogohlantirish chorasi sifatida qilingan.

Oradan bir necha ming yillar o`tgan bo`lsada stigma atamasi va unga nisbatan odamlar munosabati o`zgarmagan, aksincha odamlar ongida stigmalar yanada kengayib ildiz otib ketgan. Greklar nogironligi bor shaxslardan, sobiq mahbuslardan yoki ruhiy kasallikga chalingan odamlarni chetlab o`tishga harakat qilishgan bo`lsa bugungi kunda stigmali odamlar turlari keskin ko`payib, jamiyatda o`z muqim o`rinlarga ega bo`lmagan odamlar qatlamga aylanmoqda. Bu holat esa har qanday jamiyatning parokanda bo`lishiga yo`l ochish bilan bir qatorda jamiyat a'zolari o`rtasida kelishmovchilik va alamzadalikga sabab bo`ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqot jarayonida

[79] www.dic.academic.ru http://dic.academic.ru/

Nogironligi bor shaxslarga nisbatan stigmalarning xususiyatlari haqida fikrlar tahlil qilindi. Финзен, A.ning" Психоз и стигма" nomli o'quv qo'llanmasi metodologik manba bo'lib belgilandi. Shu bilan birga Sh.M. Mirziyoyevning asarlaridan keng foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Stigmalarni dastlab XX asrda yashagan sotsiolog I.Gofman fanga tadqiqot obyekti sifatida olib kirgan. I.Gofman stigmalarni uch tipga bo`lib tahlil qiladi[80]:
1) Jismoniy kamchilik (tayanch harakat tizimidagi buzilish, ko`zi ojizlik, tana bilan bog`liq bo`lgan boshqa kamchiliklar va h.k) 2) Irodasizlik, yoki chidamsizlik (giyohvandlik va spirtli ichimliklarga ruju qo`yish, tez ruhiy tushkunlikga tushishga moyillik va h.k) 3)Irqiy yoki milliy (irq, millat, din va h.k) uchinchi tipdagi stigma bir qarashda qolgan ikkitasiga nisbatan ancha yengil ko`rinishi mumkin aslida esa irqiy stigmalar bir avlodga emas o`nlab avlodlarga, bir odamga emas balki butun boshli millatga qaratiladi, lekin ko`pchilikka tegishli bo`lgan (tamg`a) stigmani yengish bir shaxsga nisbatan qo`yilgan stigmani yengishdan ancha osonroqdir ya'ni nogironligi bor shaxslar o`z stigmalarini yengishga juda qiynaladi chunki ularning vaziyatiga tushunmay turib ular haqida salbiy xulosa chiqarish har kimning va hatto yaqinlari tomonidan ham qilinishi mumkin. Shunday ekan yakka stigmalar gruhiy stigmalarga nisbatan insonga kuchliroq ruhiy ta'sir o`tkazadi

Stigmalar ustida yana bir psixolog Asmus Finzen ham chuqur izlanishlar olib borgan. A.Finzen ham stigmalarni uchta tipga bo`lib tahlil qiladi[81]: 1) tug`ma stigma (bunda inson nogiron bo`lib yoki boshqa bir turdagi stigma bilan dunyoga keladi) 2) insonda mavjud bo`lmagan kasallik bilan stigmalash (bunda avlodida yoki yaqin odamida mavjud bo`lgan stigma bilan hech qanday stigmaga ega bo`lmagan insonni tamg`alash, buning oqibatida sog`lom inson ham o`z xatti- harakatiga javob bera olmay ta`riflangan stigmani orttirib olishi) 3) Ozchilikka tegishli stigma (bunda stigmali odamlar ularni kamchilikka qaramay ruhiy va jismoniy sog`lom deb qabul qilgan insonlar qurshovida yashashidir) A.Finzen o'zining "Психоз и стигма" asarida shizofreniya (yun.bo`linish va aql, ong, fikr. Ruhiy kasallikning bir turi odatda 18-35 yoshgacha bo`lgan davrda kuzatiladi) [82] kasalligini tadqiq qilib bemorlarda kasallik kuchayishiga yoki tuzalishiga atrofdagilarning munosabati katta ta'sir o`tkazishini isbotlab beradi. Xuddi shunday holatni nogironligi bor shaxslar ruhiyatida ham kuzatish mumkin. Agar nogiron shaxsga jamiyatning boshqa a'zolari

[80] *Гоффман И. Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью (переведённые главы из Goffman E. Stigma: Notes on the Management of the Spoiled Identity. — N.J., Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1963)*
[81] *Финзен, А.* Психоз и стигма / А. Финзен. – М., 2001
[82] www.neo.edu.ru http://www.neo.edu.ru/

to`g`ri munosabatda bo`lsa, ularni o`z do`stlari, yaqin insonlari yoki tengdoshlari qatorida teng qabul qilsa bunday odamlar o`zlarini erkin va himoyalangan his qiladi, aksincha ularni doimiy ravishda barmoqlari bilan ko`rsatib ulardan uzoqroq yurishga harakat qilsalar nogironligi bor shaxslar o`zlarini atrofdagilardan izolyatsiyada ushlaydi va doimiy qo`rquvda, umidsiz va maqsadsiz hayotdan alamzada bo`lib yashashga majbur bo`lishadi.

Stigmalar asrlar davomida insonlarning hayotiga o`z salbiy ta'sirini ko`rsatib kelgan. Tarixga nazar tashlansa nogironligi bor shaxslarga nisbatan odamlarda shakllangan stigmalarni bir nechta modelga bo`lib ko`rib chiqish mumkin[83]

-"kasal odam" modeli bunda atrofdagilar nogironligi bor shaxslarga nisbatan davolash obyekti sifatida qaraydi. Bu modelda odamlar jamoasi nogironligi bor shaxslar bilan faqatgina tibbiy nuqtai nazardan aloqaga kirishadi. Nogironligi bor odamlarni doimo kasalxonalarda va davolash maskanlarida ushlab turishni yoqlashadi.

- " past darajadagi odamlar" modeli bunda nogironli bor shaxslarga jamiyatning noto`liq a'zosi sifatida past nazar bilan qaraladi. Ular qonun oldida ham jamiyat oldida ham haq-huquqlari cheklanadi.

"jamiyat uchun xavfli odamlar" modeli nogironligi bor shaxslar jamiyatga ham ruhiy ham jismoniy xavf manbalari sifatida qabul qilinadi va ularni alohida izolyatsiyada ushlashni taklif etadi

" achinish obyektlari" modeli bunda nogironligi bor shaxslar mustaqil yashay olishmaydi shu sababli ularga achinish va doimiy ravishda mehr ko`rsatish kerak deb hisoblanadi.

"xayr-ehson obyekti" modeli bunda nogironligi bor shaxslarga pul ajratish davlat va fuqarolar uchun ortiqcha yuk deb hisoblanadi. Aynan shu model asosida odamlar ongida nogironligi bor shaxslar halol mehnat qilgan xalqdan yig`ilgan soliqlar evaziga yashaydi degan tasavvur paydo bo`lgan. Bu kabi qarashlar nogironligi bor shaxslarni asrlar mobaynida obro`sizlanishga asos bo'lgan.

Hozirda nogironligi bor shaxslarga nisbatan stigmalarni bartaraf etishning bir nechta samarali yechimlarini chet mamlakatlar tajribasiga asoslanib taklif qilish mumkin: Stigmalarga nisbatan huquqiy tarafdan chora-tadbirlar ishlab chiqish. Shuni alohida ta'kidlash zarurki shu kungacha nogironligi bor shaxslarning kamsitilishiga doir bironta qonun hujjati qabul qabul qilinmagan edi. Yangi tahrirdagi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari" to'g'risidagi qonunda aynan ushbu masalaga to'xtalib o'tilgani va qonunning "6-moddasi nogironlik belgisiga ko'ra

[83] *Малофеев Н. Н.* Западная Европа:эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии / Н. Н. Малофеев. – М.,2003. – 256 с.

kamsitishga yo'l qo'ymaslik prinsipi"da "Nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan har qanday ajratib qo'yish istisno etish, chetlatish, cheklash yoki afzal ko'rish, shuningdek nogironligi bo'lgan shaxslarning obyektlar va xizmatlardan foydalanishi uchun shart- sharoitlar yaratishni rad etish taqiqlanadi"[84] deyilgan moddaning kiritilgani olib borilayotgan keng qamrovli ishlarning ilk bosqichi bo`lib xizmat qiladi. Bu boradagi qilinishi zarur bo`lgan ishlar esa yanada chuqurroq yondashuvni talab etadi.

Yana bir tajribada esa odamlar ongidagi stigmalarni yo`q qilish uchun yangi avlodni har qanday diskriminatsiyalardan holi tarbiyalash usulini taklif etadi. Bunda bolalar ongida har qanday stigmalarga nisbatan ilk tushunchalarni to`g`ri shakllantirish va to`g`ri tushuntirish asos qilib olinadi. AQSH, Fransiya, Angliya kabi mamlakatlarda ushbu tajriba o`zini oqlaganini va bu mamlakatlarda yashayotgan nogironligi bor shaxslarga yetarlicha imkoniyatlar yaratilganini kuzatish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib stigmalar har qanday kuchli irodani, har qanday sabr- matonatni chetlab o`tib stigmalangan insonlarning hayotlarini, oilalarini buzib yuborishga, insonlarni bir birlaridan uzoqlashtirishga qodir bo`lgan o`ta xavfli qurol bo'lib, bu qurolning o`qlari o`z mustaqil fikriga ega bo'lmagan, teran mulohaza yurita olmaydigan odamlar bo`lib qolganini aytish mumkin. Demokratiya ustun bo`lgan mamlakatda fuqarolar bir birlarini kamsitib yoki past nazar bilan qarashi bunday mamlakatning kelajagi xavf ostida qolganidan dalolat beradi. Shunday ekan nogironligi bor shaxslar ham hamma bilan teng munosabatga, sharoitlarga va albatta jamiyatimizda o`z o`rinlarga ega bo`lishlar lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. *Гоффман И. Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью (переведённые главы из Goffman E. Stigma: Notes on the Management of the Spoiled Identity. — N.J., Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1963)*
2. *Финзен, А.* Психоз и стигма / А. Финзен. – М., 2001
3. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.

[84] Lex.uz

4. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
5. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. *Малофеев Н. Н.* Западная Европа:эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии / Н. Н. Малофеев. – М.,2003. – 256 с.

MAKTAB O'QUVCHILARIDA AGRESSIV XULQ-ATVORNING NAMOYON BO'LISHI VA UNI BARTARAF ETISH MEXANIZMLARI

Mamajonova Xurshida Qosimjon qizi
Toshkent shahar 327-maktab psixologi
L.X.psychologist@gmail.com

Annotatsiya: *Agressiya boshqa tirik jonzotga u buni istamagan vaziyatda haqorat yoki ziyon yetkazishni maqsad qilib qo'ygan xulq-atvorning har qanday shakli.Agressiya termini ko'p hollarda g 'azab kabi negativ (salbiy) his-tuyg'ular bilan, haqorat qilish va ziyon yetkazish kabi motivlar bilan, hatto negativ ko'rsatmalar sirasiga kiruvchi irqiy va etnik xurofot bilan assotsiatsiyalanadi. Bu omillar natijasi zarar yetkazish bo'lgan xulq-atvorda albatta muhim rol o'ynashiga qaramay, ular bunday harakatlar uchun asos b o 'la olmaydi. G'azab boshqalarga tajovuz qilish uchun aslo zaruriy shart bo'lib hisoblanmaydi, boshqacha qilib aytganda, ayrim holatlarda agressiya o'ta sovuqqonlik holatida yuzaga kelishi mumkin bolgani kabi, o'ta kuchli hayajon holatida ham paydo bo'lishi mumkin. Shuningdek, agressorlarning ular tajovuz qilayotgan shaxslardan nafratlanishlari yoki ularni yoqtirishlari umuman shart emas. Ko'pchilik odamlar o'zlari yoqtirgan insonlarga zulm o'tkazadilar.*

Kalit so'zlar: *tajovuz, tajovuzkor, zarar, g'azab, xulq-atvor, bosqinchi, zulm, haqorat, hujum, stress, mojaro, harakatlar.*

ABSTRACT: *Aggression any behavior that aims to insult or harm another living being when he or she does not want to shape. The term aggression in most cases feels negative (negative) as anger-they are emotion with motives such as insults and prejudice, even among the negative indications are associated with racial and ethnic prejudice. B it is the result of factors damage despite the fact that manners certainly play an important role, they are such the basis for the action can not b eras. Anger aggression against others the original to do is not considered a necessary condition, it is different as they say, in some cases, aggression can occur in a state of extreme coldness, such as extreme excitement can also appear in the status. And also the fact that the aggressors are disgusted with the persons they are attacking, or they do not need to like them at all. Many people they oppress those whom they like.*

Keywords: *Aggression, aggressive, harm, anger, behavior, aggressor, oppression, insult, attack, stress, conflict, actions.*

KIRISH

Inson agressiyasi ko‘rinishlarining turli-tuman va tubsizligidan kelib chiqib, mazkur xulq-atvorni o‘rganishda D.Bass tomonidan taklif etilgan konseptual ramkalar bilan chegaralanish juda foydali ekanligi ayon bo‘ldi. Uning fikricha, agressiv harakatlarni uchta shkalaga asoslangan holda tasvirlash mumkin: jismoniy Verbal, aktiv-passiv va to‘g‘ri-egri. Ularning kombinatsiyalari sakkizta ehtimolga yaqin kategoriyalarni berib, ko‘plab agressiv harakatlarni ular asosida tushuntirish mumkin. Masalan, bir kishining ikkinchisi ustidan otib, pichoqlab yoki kaltaklab zo‘ravonlik qilishi ham jismoniy, ham aktiv, ham to‘g‘ri shkala sifatida kvalifikatsiyalanishi mumkin.

Afsuski, ayrim oilalarda o‘z otasi yoki onasining mehr-oqibatidan bebahra o‘sayotgan bolalar ham yo‘q emas. Ba’zi oilalarda esa ota-ona va farzand o'rtasidagi o‘zaro munosabatlarning ijobiy psixologik iqlimda emasligi achinarli holdir, albatta. Aksariyat ota-onalar o‘z farzandlarini tarbiyaga chaqirishda g‘amxo‘rlik, mehribonlik, sabr-toqat, mehr kabi xislatlar bilan yondashish o‘rniga, kuch bilan, ayniqsa jismoniy jazo usuli bilan ta’sir o'tkazadilar. O‘z navbatida bu kabi xatti-harakatlar bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga zamin bo‘ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot jarayonida maktab o’quvchilarida agressiv xulq-atvorning namoyon bo’lishi va uni bartaraf etish mexanizmlari haqida fikrlar tahlil qilindi. Маерс Д. ning “Изучаем социальную психологию” nomli o’quv qo’llanmasi metodologik manba bo’lib belgilandi. Shu bilan birga Sh.M. Mirziyoyevning asarlaridan keng foydalanildi.

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bugungi kunda agressiv xarakterli bolalar maktab o’quvchilari orasida soni ortib borayotganligi psixologiyadagi dolzarb muammolar qatoridan joy egallashiga sabab bo‘ldi. Maktab bolalarida agressiv xatti-harakatlarning vujudga kelishi murakkab va ko‘pqirrali jarayon bo‘lib, unga ko‘pgina omillar o‘z ta’sirini o‘tkazadi. Agressiv xatti-harakatlar oilada, tengdoshlar guruhida, oilaviy axborot vositasi ta’sirida shakllanishi aniqlangan.

Maktab bolalarida agressiv xatti-harakat namunalarini quyidagi uch asosiy manbaga asoslanib to'playdi:

1. Nosog’lom oila muhiti. Ba’zi oilalarda ota-ona bilan farzand o‘rtasidagi munosabatning ijobiy psixologik iqlimda emasligi, farzandlar o'rtasidagi

kelishmovchiliklar, oiladagi mojarolar, nizolar, oilaviy hamohanglikning mavjud emasligi bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga olib keladi. Bolalardagi agressivlikning namoyon bo'lishi oilaviy muhitning ta'sir darajasiga bog'liq hisoblanadi.

2. Tengdoshlar guruhi. Bolalar oiladan tashqarida o'z tengqurlari, sinfdoshlari bilan bo'lgan munosabatda ham agressiv xatti-harakatlarni o'zlariga singdiradilar. Ko'pgina hollarda bolalar tengdosh do'stlarining xatti-harakatlarini kuzatgan tarzda o'zlarini agressiv tutishga urinadilar. Haddan tashqari agressiv bolalar esa o'z tengdoshlari orasidan siqib chiqariladi. Bunday bolalar o'zini xo'rlangandek his qilib, o'zi kabi agressiv bolalar guruhidan joy topadilar. Bu esa muammo ustiga muammo tug'dirmasdan qolmaydi.

3. Ommaviy axborot vositalari — bugungi kunda bolalarning agressivligini kuchaytirishga ta'sir etayotgan eng kuchli quroldir, degan fikr keyingi paytlarda ko'pchilik tomonidan e'tirof etilmoqda. Shu o'rinda oynai jahon orqali namoyish etiláyotgan turli jangari filmlar, ko'rsatuvlar ham bolalarda agressiv xususiyatlarning tarkib topishiga ta'sir qilayotganligi mutaxassislar tomonidan qayd etilmoqda. Bu borada internetning ta'siri ham o'ziga xosligi inkor etib bo'lmas haqiqatdir. Maktab bolalari internet orqali o'zining yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelmaydigan ma'lumotlar bilan tanishmoqda, jangarilikni, agressiyani targ'ib etuvchi, shakllantiruvchi turli xil o'yinlarni o'ynash orqali o'zlarining ongosti sohasida agressiv xulqning shakllanishiga sabab bo'lmoqdalar.

Bir qator psixologlarning ta'kidlashicha, oiladagi iqlim, ota-ona o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ota-ona bilan farzand o'rtasidagi munosabatlar, oilaviy hamohanglik yoki aksincha kelisha olmaslik, opa-singillar, aka-ukalar bilan yaqinlik darajasi, farzand tomonidan qilingan noto'g'ri, yanglish xatti harakatlarga nisbatan ota-onaning agressiv reaksiyasi — oilada shakllanib kelayotgan agressiv xatti-harakatlarini kuchaytiruvchi yoki susaytiruvchi omillar hisoblanadi.

Maktab o'quvchilari orasida agressiv hulq-atvorning bartaraf etishda, avvalo shu narsa ko'zga tashlanadiki har qanday holatda ham bolalarni be'etibor qoldirish kerak emas, ayniqsa maktab o'quvchilarini, o'smir yoshlarni, chunki ular huddi endi o'sib kelayotgan novda kabidir. Uni qaysi tomonga shakllantirsa shunday shakllanib boradi.

O'quvchilarda agressiv hulq-atvorni yo'qotish yoki oldini olishdagi birinchi mexanizm bu ota-oan va maktab va o'qituvchi orasidagi to'g'ri yo'lga qo'yilgan aloqalar mexanizmidir. Bu mexanizm yo'lga qo'yilsa bolalar hech bir vaqt o'zlari bee'tibor qolishmaydi.keyingi mexanizm bu – sog'lom muhit mexanizmi. Bunda oiladagi muhit sog'lom bo'lishi kerak, bolalar bo'sh vaqtida nima bilan band,

o'rtoqlari kim, vaqtini kim bilan nimlarga sarflayabdi, internetdan nimalar uchun foydalanyabdi kabi savollarga oilad faqatgina sog'lom muhit tarsi mavjud bo'lgandagina ota-onalarimiz javob topa olishadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tadqiqotlar natijasiga ko'ra yana bir tendensiya ko'zga tashlanadiki, agressivligi yuqori bo'lgan o'smirlar ko'p hollarda ekstremal ravishda o'z-o'zini juda yuqori yoki juda past baholash xususiyatiga ega. Noagressiv bolalarga esa o'zini adekvat baholash xarakterlidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Маерс Д. Изучаем социальную психологию. — М.: 2009.
2. Мокчанцев Р., Мокчанцева А. Социальная психология. Издательства: Сибирское соглашение, Инфра. — М.: 2001.
3. Семечкин Н.И. Социальная психология на рубеже: история, теория, исследования. — М.: 2001
4. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
5. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// "SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
6. Po'latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta'limning rivojlanish bosqichlari. //"SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
7. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
8. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. // "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
9. V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va amaliyot. — T.: 2009.
10. V. Karimova, O. Hayitov. Shaxsning ijtimoiylashuv masalasi. — T.: 2007.

THE EFFECTS OF THE CORONA VIRUS ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF DEVELOPING COUNTRIES

Zaher Ekhlas ibn Basir
Email address: Zahir.ekhlas@yahoo.com
Termez state university, student of master degree in economics department
Academic Supervisor, *Dr. Ihtisham ul Haq, Asst. Professor of Economics*

Annotatsiya: *Koronavirus-Kovid 19 inqirozi birinchi navbatda aholi salomatligiga tahdid sifatida tanilgan, ammo asta-sekin global iqtisodiy tahdidga aylandi. Garchi yangi koronavirus epidemiyasi tomonidan etkazilgan iqtisodiy zararni aniq aniqlashning imkoni bo'lmasa-da, iqtisodchilar o'rtasida epidemiya epidemiya global iqtisodiyotga jiddiy salbiy ta'sir ko'risatdi. Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkiloti (OECD) yaqin oylarda dunyoning ayrim yirik iqtisodiyotlari tanazzulga yuz tutishi va Coronavirus-Covid 19 iqtisodiy zararini qoplash uchil bir nechati Ba'zi iqtisodchilar so'nggi epidemiyaning iqtisodiy ta'siri 2008 yildagi global inqirozdan kattaroq bo'lishiga ishonishadi. Jahon tanazzulini ko'rmasak ham, dunyoning ayrim iqtisodiyotlari umuman o'smaydi yoki iqtisodiy o'sishi salbiy bo'ladi. Bunga ba'zi yirik iqtisodiyotlar kiradi. Shunday qilib, bu yil biz nafaqat past o'sish sur'atlarini, balki kelajakda iqtisodiy o'sishni ham yaxshilayapmiz. Ushbu maqola Koronavirus-Kovid epidemiyasining global iqtisodiyotga, xususan dunyoning yirik iqtisodiyotlari va inqirozdan eng ko'p zarar ko'rgan mamlakatlarga ta'siri qilgan, va global iqtisodiyotni ko'rib chiqing. Koronavirus-Kovid epidemiyasining hozirgi holati, epidemiyaning moliya bozorlari, mehnat bozori, energiya bozori va sayohat va turizm kabi global iqtisodiyotning muhim sohalariga'siri to'g'risida. sanoat muhokama qilinadi. Va ko'rib chiqildi. Va nihoyat, yakuniy bo'limda ushbu inqiroz oqibatlarini boshqarish bo'yicha turli xil iqtisodiy strategiyalarni aniqlash uchun biz koronavirus-Kovid epidemiyasi 19 ga qarshi turli mamlakodlarning qisqacha ko'rib chiqdik.*

Kalit so'zlar: *Koronavirus, epidemiya, yaxshilanish, o'sish, salbiy ta'sir, Zarar*

ABSTRACT*: This article discusses the Covid19 and the Coronavirus-Covid Crisis 19 was primarily known as a threat to public health, but has gradually become a global economic threat. Although there is no way to pinpoint the economic damage caused by the new coronavirus epidemic, there is a consensus among economists that the epidemic will have a severe negative impact on the global economy. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) has warned that in the coming months, some of the world's major economies will enter recession and it will take years for the Coronavirus-Covid 19 economic damage to be offset. Some*

economists believe the economic impact of the recent epidemic will be greater than the global crisis of 2008. Even if we do not see a global recession, some of the world's economies will either not grow at all or their economic growth will be negative. This includes some large economies. So this year we are not only seeing low growth rates, but also improving economic growth in the future. This article attempts to provide an overview of the effects of the Coronavirus-Covid epidemic on the global economy, especially the world's major economies and countries most affected by the crisis, in general, possible development scenarios and how the epidemic will affect society. And examine the global economy. Next, by examining statistics and information published from reputable global sources on the current state of the coronavirus-Covid epidemic, the effects of the epidemic on important sectors of the global economy, such as financial markets, labor market, energy market and travel and tourism industry are discussed. And was reviewed. Finally, in the concluding section, in order to identify the various economic strategies for managing the effects of this crisis, we have briefly reviewed the economic policies of different countries in the face of the coronavirus-Covid epidemic 19.

Keywords: *Coronavirus, epidemic, improving, growth, negative impact, Damage*

INTRODUCTION

The corona was discovered in China in late 2019 and spread around the world in a short time. The virus was defined by the World Health Organization as a global epidemic. The outbreak of the coronavirus is alive and has seriously threatened humans and the global health system. In order to overcome the health of the crisis, a "measure of isolation" was launched worldwide. In the operational limitation of isolation, governments began to close customs gates to restrict the movement of people and delay flights. More and more countries have even closed their borders and ports and imported goods that have been made. If you use to control the entry and exit of the country. In order to minimize contact with others, decide whether your work is done from home or work intermittently. In the process, communications, licensing taxes and finances in digital media are done at the maximum level even education in more than one country went online. Given the effects of the epidemic and its impact on the virus, in the first three months of 2020, there is another problem in the world economy. Global markets have stalled since the corona spread around the world. Global trade commodities have declined dramatically. Financial markets have depreciated. Imagine the stock market opening at the end of the year being higher than the 2008 global crisis. In economic terms, the global corona epidemic is

the biggest crisis since the global recession of 1929. In line with practice, live trading has only been sustained to meet basic needs. In most countries, streets were emptied, production was reduced in line with production and consumption, and trade was curtailed.

REFERENCES AND METHODS

The study analyzed the impact of the coronavirus on the economic development of developed countries and the mechanisms for its elimination. At the same time, a comparative analysis of the views on the prevention of the growing global economic crisis was made.

Logical, historical, coherent and objective methods of scientific knowledge were widely used in the analysis of this article.

DISCUSSION AND RESULTS

Despite the isolation that began in China, the epidemic soon had its effects in Europe, then in the United States, and rapidly around the world. Hospitals suddenly became overworked and the health care system collapsed, especially in Europe and the United States. Proper system collapse and rising health costs have raised concerns. In a short time, the cost of the epidemic became threatening to governments. In the process, the production and contraction of demand around the world caused the growth rate to be negative. In order to minimize the cost of the epidemic, each country begins to search for economic exploration. To this end, the complaint has prepared the world for monetary and financial anxiety to protect domestic markets. That particular type includes applying for a medical insurance system, financial benefits, credit support, cash assistance, and reducing the manufacturer's benefit and drug use to achieve it. For example, the US Federal Reserve, one of the world's most powerful diseases, has cut interest rates to zero. A similar rate reduction was performed in another response. However, in the experience of negative growth figures, rising unemployment and deteriorating general fiscal balance; Countries' policies to reduce the economic pressure of the epidemic have been somewhat effective. At this stage, the International Import Financial Institution has become operational. In order to reduce the crisis and bankruptcy risks in global markets, the organization, such as the National Monetary Fund and the World Bank, has launched support programs to enter the cash system from above. Eighty-one countries (China, the United States, Europe, Japan, etc.) are seeking financial assistance from the International Monetary Fund to ensure that their economies are strengthened against the effects of the coronavirus.

Many developing and impoverished countries have seen a sharp decline in foreign investment due to the outbreak of the Corona virus. Revenues from the

tourism industry in these countries have declined and their foreign trade has been severely damaged.

There have been numerous reports on the consequences of the corona outbreak in the world for industrialized and developed countries. However, less attention has been paid to the devastating consequences of the outbreak of the virus on the economies of developing countries as well as poor countries.

Economists now worry that many of these countries are in crisis and that the gap between them and the industrialized countries is widening.

The effects of the coronavirus epidemic far outweighed the devastating effects of the 2008 financial crisis. Covid-19 disease originated in Asia and spread throughout the world. The first result of the outbreak of the Corona virus was that industrialized countries blocked the arteries of investment in developing and poor countries overnight.

According to the International Monetary Fund, this has caused developing countries to lose more than $ 100 billion in foreign capital in those countries.

"This is a crisis the world has never seen before," the International Monetary Fund said in a statement. "There is no improvement."

The assessment of this international financial institution is shocking: the crisis caused by the outbreak of coronavirus can slow down the economic growth of developed and industrialized countries for one or two years, but the same crisis can lead to ten years of damage in developing countries.

Request assistance from the international monetary fund

Krista Lina Georgieva, president of the International Monetary Fund, said that since the financial institution was founded in 1945, there has been no record of so many countries asking for help.

He considers the need for different countries to receive assistance from the International Monetary Fund as a great challenge that can cause many difficulties for this financial institution.

However, the outflow of foreign capital from developing countries has now been somewhat moderated, and published statistics suggest that the world has seen an increase in investment in such countries since June. But this trend does not include all developing and poor countries affected by the Corona crisis.

Developing European countries

Among European countries, Russia is one of the countries most affected by the corona outbreak. But the situation is also dire in other European countries, such as Montenegro, Bosnia-Herzegovina, Armenia, Turkey and Croatia.

For example, the losses caused by the damage to the tourism industry have had an impact on the economic growth rate of these countries. Twenty-five percent of Croatia's GDP depends on the tourism industry. The role of tourism is 20% in Montenegro and 12% in Turkey. However, Turkey is more dependent on foreign capital than other countries. Globally, we are facing a similar picture. Twenty-five percent of the Philippines' gross domestic product is dependent on the tourism industry. The same figure is 22% in Thailand. But large countries such as China and India have also been hit hard by declining revenues from the tourism industry.

The dark glows of Brazil and South Africa

Brazil and South Africa were the flagships of growth among developing countries. But now, the outbreak of the coronavirus has greatly diminished the rapid growth of these countries. What threatens these countries now is the slump in the mouth of an economic crisis.

The situation in poor countries in South Asia, South America and Africa has been reported to be dire. Although these countries have not suffered as much as many other countries in terms of the number of victims and the extent of the corona outbreak, the economic consequences of the corona crisis have been severe for these countries.

The currencies of many of these countries have depreciated sharply against the US dollar and the euro. As a result, companies that have taken out foreign loans in dollars and euros now have to spend more money to pay off their debts. This has led economists active in the International Monetary Fund to warn of the risk of widespread corporate bankruptcy in developing countries. For months, foreign trade, freight transport, foreign investment, and revenues from the tourism industry have plummeted.

International Monetary Fund economist Ragora Rajan wrote in July that the economic consequences of the coronavirus outbreak are so severe for many developing countries that they will not be able to bear the burden.

In an interview with the Financial Times, Rajan said that these countries, compared to industrialized countries, are not in a position to inject billions of dollars to improve their economic situation and thus help stabilize the market.

In addition, the medical systems of these countries do not have the capacity to bear the burden of the Covid-19 epidemic, which could exacerbate the situation. According to this Indian economist, the more this situation continues and the more the number of patients increases, the worse the situation becomes. The only way out for companies in such countries is to get a loan. But if someone is not willing to pay the loan, these companies cannot survive.

Reducing economic growth rate

Even before the Corona outbreak and its economic impact, the London-based Capital Economic Institute spoke of slowing economic growth in developing countries. "The golden age of developing countries is coming to an end," the think tank said in a statement. "China must sooner or later prepare for a 2% annual growth rate."

The situation is not much different in other developing countries. The rapid economic growth of these countries, which was formed in the transition to the third millennium, is gradually fading and accelerating. This assessment in the shadow of the Corona crisis has shown its accuracy more than ever. The Corona crisis has had a severe impact on the economies of these countries.

International Monetary Fund economist Raguram Rajan believes that industrialized nations and investors should waive some of their debt to poor countries. "Industrialized countries, even if they are interested in their own interests, should not push the economy to the point where the economies of other countries are destroyed," he said. "No matter what happens there, it will not stay there." What is meant by this is the consequences of the economic failures of poor and growing countries for industrialized countries.

He says widespread unemployment in poor countries is fueling a new wave of migration to a rich country. Hence, industrialized countries should not ignore the plight of poor countries. Otherwise, they will have to accept the "caravan of hesitant people" and the flood of boats carrying refugees and migrants.

In this regard:

German Economy Minister optimistic about end to recession in autumn Peter Altmeier has expressed confidence that the recession caused by the Corona pandemic in Germany will end after the summer holidays. The German Minister of Economy estimates that the improvement of the economic situation in this country will start in October at the latest. (05.07.2020) World Bank: Up to 100 million people in the world are living in extreme poverty The World Bank predicts in a new report that the corona crisis will leave up to 100 million people in extreme poverty in the world. According to experts, the continuation of social restrictions will hit the economy hard and reduce it by up to ten percent.

CONCLUSION

By 2020, many countries and international financial institutions had forecast positive economic growth. However, the year 2020 was full of unexpected news, and with the start of China, the epidemic of coronavirus has swept the world. Public health measures have been taken primarily around the world to reduce the spread of

epidemics and save the health system from collapse. Many isolation measures have been applied, such as quarantine measures, the law of social distance, flexible working conditions, and the closure of borders. However, the imposed isolation led to a global crisis and eventually reduced global production.

Some firms fired workers, reduced production, and others became unbearable and went bankrupt. Disruption of the purchasing system upset the balance of supply and demand and reduced global trade. Compared to the Great Depression of 1929 and the global crisis of 2008, the Corona virus crisis caused alarm in the world economy and was defined as a major crisis that the world has not experienced to date. Governments have been forced to bring in an immediate stream of liquidity to reduce the number of bankruptcies, prevent unemployment, prevent revenue loss, and prevent further damage to the economy. In this regard, in the face of the crisis, countries quickly implemented expansionary economic policies. With the implementation of economic policies, the negative effects of this virus are still increasing. In short, the countries of the First, Second and Third Worlds are currently pursuing new policies to prevent the effects of the second wave of the Corona virus, depending on their economic situation. But until the virus vaccine is discovered, the negative effects of the virus on macroeconomic variables will continue.

The last word; 2020 has been a critical year for the countries of the world and will be recorded as an unprecedented crisis in the history of the world economy.

REFERENCES

1. https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=507284
2. https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=507284
3. https://8am.af/impacts-of-the-corona-on-the-global-economy-general-financial-balance-trade-volume-inflation-unemployment-and-economic-growth/
4. https://tejaratnews.com/training/
5. https://www.bbc.com/persian/science-51210756
6. https://fa.wikipedia.org/wiki/%DA%A9%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%A7%D9%88%DB%8C%D8%B1%D9%88%D8%B3
7. https://www.tasnimnews.com/fa/news/
8. https://8am.af/impacts-of-the-corona-on-the-global-economy-general-financial-balance-trade-volume-inflation-unemployment-and-economic-growth/

TILSHUNOSLIKDA SIYOSIY DISKURS TUSHUNCHASI

Elbek O'rol o'g'li Ro'ziyev
Termiz davlat universiteti lingvistika: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi magistranti
elbek_ruziyev@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikning yo'nalishlaridan biri hisoblangan siyosiy lingvistika sohasi hamda tilshunoslikda siyosiy nutq, siyosiy diskurs tushunchalari tahlilga tortilgan bo'lib bu borada rus va jahon tilshunosligida bayon qilingan fikrlar tadqiqot obyekti sifatida o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *siyosiy nutq, diskurs, siyosiy lingvistika, A. Chudinov.*

Abstract: *This article analyzes the field of political linguistics, which is one of the branches of modern linguistics, as well as the concepts of political speech and political discourse in linguistics, and studies the ideas expressed in Russian and world linguistics.*

Keywords: *political speech, discourse, political linguistics, A. Chudinov.*

Аннотация: *В статье анализируется область политической лингвистики, которая является одним из разделов современной лингвистики, а также концепции политической речи и политического дискурса в лингвистике, изучаются идеи, выраженные в русской и мировой лингвистике.*

Ключевые слова: *политическая речь, дискурс, политическая лингвистика, А. Чудинов.*

KIRISH

Siyosiy lingvistika hozirgi zamon tilshunosligida faol rivojlanayotgan sohalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Lingvopolitologiya yoki siyosiy lingvistika ikki mustaqil fan: siyosat va lingvistikaning tutashish chorraxasida vujudga kelgan bo'lib lingvistikaning mustaqil tarmog'idir. Shu jihatdan tilshunoslar siyosiy nutq bo'yicha ham faol izlanishlar olib bormoqda. Ular siyosiy nutq tushunchasini aniqlashga, uning asosiy xususiyatlarini, funksiyalarini ko'rib chiqishga harakat qilmoqdalar. Quyida biz siyosiy nutqning o'ziga xos xususiyatlari hamda uning boshqa tilshunoslik sohalari bilan aloqasini tahlil etishga harakat qilib o'tamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ushbu maqolada bilishning obyektivlik usuli hamda tilshunoslikning qiyosiy-tavsifiy metodidan foydalanilgan holda mulohazalar yuritilgan. Shuningdek, siyosiy lingvistikaning shakllanish davri, rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan adabiyotlar o'rganildi. A. Chudinovning “Политическая лингвистика” o'quv qo'llanmasi hamda siyosiy nutqqa oid ilmiy maqolalar mantiqiy izchillik jihatidan tahlilga tortilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Siyosiy lingvistika sohasini o‘rgangan rus olimi A.Chudinov, siyosiy tilshunoslik boshqa tilshunoslik yo‘nalishlari bilan chambarchas bog‘liq holatda bo‘lishini ta’kidlar ekan, uning til va jamiyatning o‘zaro ta’siri muammolari tomonidan – sotsilingvistika, funktsional stilistika va ayniqsa, publitsistik uslubni o‘rganishi bilan, klassik va zamonaviy ritorika, kognitiv lingvistika va matn lingvistikasi bilan bog‘liqlik tomonini bildirib o‘tadi [1, -b.7].

Siyosiy lingvistikada “siyosiy diskurs” atamasi alohida e’tiborni talab qiladi. Shu ma’noda biz bu tushuncha haqida to‘xtalib o‘tsak. “Diskurs” atamasi faqatgina tilshunoslikning obyekti bo‘libgina qolmasdan sotsiologiya, kulturologiya, pedagogika, yurispuridensiya sohalarining ham tadqiq obyekti bo‘lib xizmat qiladi. Diskurs atamasining asl lug‘aviy ma’nosi lotin tilidan (discursus so‘zidan) kirib kelgan bo‘lib, “harakat“, “aylanish“, “suhbat“, “muloqot“ degan ma’nolarni anglatadi. “Diskurs” lingvistik termin sifatida birinchi marta 1952-yilda amerikalik olim Z. Harrisning “Discourse analysis” kitobida keltirilgan.

Zamonaviy diskurs nazariyasining mustaqil fan sohasi sifatida shakllanishini asosan XX asrning 60-yillari o‘rtalariga to‘g‘ri keladi. Ushbu davr olimlarining tilni ajralmas aloqa vositasi deb hisoblash istagi matnlarni o‘rganishda namoyon bo‘lgan. Tilshunoslik asta-sekin shakliy, formal- funksional doiradan chiqib, tilni mazmuniy, yaxlit, izchil o‘rganishi asnosida diskurs atamasi ham faol qo‘llanila boshlandi.

XX asrning 90- yillari o‘talariga kelib ushbu yo‘nalishda bir qator diqqatga sazovor ishlar paydo bo‘ldi (Altunyan, Proskuryakov, E. Sheygal, V.Deyk kabi olimlar). Aynan mana shu tadqiqotlar siyosiy lingvistikaning keyingi taraqqiyotida katta o‘zgarishlarni olib keldi. 2003-yili bu fan bo‘yicha rus tilidagi ilk qo‘llanma – A.P.Chudinovning “Siyosiy lingvistika” kitobi yozilgan. Bu kitob keyinchalik yangidan nashr qilindi [2]. Siyosiy lingvistika bo‘yicha keyingi yillarda qilingan ilmiy ishlar orasida E.I.Sheygalning “Siyosiy diskurs semiotikasi” ilmiy ishi [3] bo‘lib, uning nuqtai nazarida siyosiy diskurs, diskursning boshqa turlari kabi ikki o‘lchamga ega: real va virtual. Real o‘lchov deganda tadqiqotchi, ma’lum ijtimoiy makonda sodir bo‘luvchi nutq faoliyatini, shuningdek, bir-biriga o‘zaro ta’sir ko‘rsatuvchi lingvistik, paralingvistik va ekstralingvistik omillar faoliyati natijasida paydo bo‘luvchi asarlar(matnlar)ni nazarda tutadi. E.I.Sheygalning fikricha, diskursning virtual o‘lchovi – semiotik makon bo‘lib, u verbal va noverbal belgilarni qamrab oladi. [3, -b.30]. Siyosiy tilshunoslik bilan shug‘ullangan ayrim olimlar siyosiy lingvistikaga bog‘liq bo‘lgan to‘rtta tarkibiy yo‘nalishini ko‘rsatib o‘tadi [2, -b.22].

Ular:

- siyosiy diskursni tanqidiy tahlil qilish;
- siyosiy diskursning tarkibini tahlil qilish;
- siyosiy diskursning ritorik tahlili;
- siyosiy diskursning kognitiv tadqiqotlari.

Yuqoridagi adabiyotga tayangan holda aytish mumkinki, ushbu yo‘nalishlarni bir-biridan ayro holda tasavvur etib bo‘lmaydi, ular bir-birini to‘ldiruvchi vositadir. Soha tadqiqiga bag‘ishlangan adabiyotlarda va boshqa lingvistik asarlarda “siyosiy diskurs” atamasi ikki xil ma’noni ifodalagan: tor va keng. Keng ma’noda u siyosiy doiraga aloqasi bo‘lgan muloqot shakllarini o‘z ichiga olsa, tor ma’noda siyosiy diskurs − diskursning turi bo‘lib, uning maqsadi – siyosiy hokimiyatni egallash, saqlash va amalga oshirish [4].

XULOSA

Siyosiy diskurs siyosiy lingvistikada alohida o‘ringa ega tushuncha hisoblanadi. “Diskurs” va “mant”ning farqlovchi xususiyatlarini keltirish borasida fikrlar hamon munozarali hisoblanadi. Yuqoridagi fikrlar asosida yaxlit xulosa qilishimiz mumkinki siyosiy diskurs o‘z ichiga barcha siyosiy nutqiy harakatlarni qamrab oladi hamda ularni faol yo‘naltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: Учеб. пособие / Москва. Изд-ва «Флинта», «Наука». 2006. –254 с.
2. Э.В.Будаев, М.Б. Ворошилова, Е.В. Дзюба, Н.А. Красильникова; отв. ред. А.П.Чудинов; Современная политическая лингвистика : учебное пособие / Урал. гос. пед. ун-т. — Екатеринбург, 2011. — 252 с.
3. Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
4. Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
5. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
6. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
7. Шейгал Елена Иосифовна. Семиотика политического дискурса [Электронный ресурс]: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 10.02.19 - М.:

РГБ, 2005 (Из фондов Российской Государственной Библиотеки) Полный текст: http://diss.rsl.ru/diss/02/0004/020004014.pdf. Manba: academia.edu

8. https://www.google.com/url?q=http://library.ziyonet.uz/ru/book/download/44179&sa=U&ved=2ahUKEwiSjvyp4NfvAhWLAhAIHfhxB2wQFjABegQIChAB&usg=AOvVaw2RZ-84e3vWh_VPYJFJ--Lg

MATEMATIKA FANINI O'RGANISHDA QIZIQARLI MASALALARNING O'RNI HAQIDA

Djabbarov Odil Djurayevich TDTU Olmaliq filiali katta o'qituvchisi
odilxon455@gmail.com
Abdashimova Munisa Mirkomil qizi TDTU Olmaliq filiali " Mashinasozlik texnologiyalari" yo'nalishi talabasi
mabdashimova @gmail.com

Annotasiya: *Ushbu maqolada matematika fanida eng ommabob bo'lgan qopdagi qalbaki tangani topish masalasi ko'rilgan bo'lib, masalada qoplar soni, qalbaki va sof tangalarning og'irliklari berilgan xolda, tarozidan bir marta foydalanib, qalbaki tanganing qaysi qopdaligini topish masalasi xal qilingan.*

Kalit so'zlar: *Tanga, sonlar, ketma-ketlik, progressiya, tarozi, formula, qop.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается проблема поиска самой попул-ярной фальшивой монеты в математике, с учетом количества мешков, веса фальшивых и чистых монет решается проблема поиска фальшивой монеты в мешке с помощью весов.*

Ключевые слова: *монета, числа, последовательность, прогрессия, весы, формула, мешок.*

Annotation: *This article deals with the problem of finding the most popular counter-feit coin in mathematics. Given the number of bags, the weight of counterfeit and pure coins, the problem of finding the counterfeit coin in a bag using the scales is solved.*

Keywords: *Coin, numbers, sequence, progression, scales, formula, bag.*

KIRISH

Matematika fani ko'pchilikning tasavvurida juda qiyin fan deb o'ylashadi. Bu fanning kundalik hayotimizda uchraydigan ko'plab masalalarga tatbiq etish va uning yechimining taxlili shuni ko'rsatadiki matematika fanining qo'llanish chegarasi chek-siz ekanligini ko'ramiz. Matematika fanining har bir tushunchasini tub mohiyatini anglamasdan turib boshqa fanlarni, tabiatdagi barcha jarayonlarni va texnikani o'rga-nib bo'lmaydi.Ta'lim soxasini dasturlarini sinchiklab qarasak, boshlang'ich ta'lim, o'rta maktab va oily ta'limda matematika fanini o'tilishi bejiz emas.Shuning uchun bu fanga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish uchun albatta qiziqarli masalalar katta aha-miyatga ega. Shu bois ushbu maqolada o'quvchilar uchun eng ommabob bo'lgan qalbaki tanga masalasi bilan tanishib chiqamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida aqliy bilishning mantiqiylik, irratsional, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Matematika fanini o'rganishda qiziqarli metodlar va yoshlarning fikrlash qobiliati va faollik holatini amalga oshirish shakllari haqida tahlil olib borildi. Ya.I.Perelmanning "Qiziqarli geometriya" nomli o'quv qo'llanmasi metodologik manba bo'lib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1- masala. 10 ta qopning bittasida qalbaki tangalar va qalbaki tanga og'irligi 4 g, sof tanganing og'irligi esa 5g bo'lsa, bir marta tarozida o'lchash orqali qanday aniqlash mumkin?

Yechish. 1). Faraz qilaylik, qalbaki tanga 10- chi qopda bo'lsin. Har bir qopdan 1, 2, 3,….., 10 ta tangani olib o'lchasak, tarozi: 1*5+2*5+…… +9*5+10*4=265 g ni ko'rsatadi.

2). Faraz qilaylik, qalbaki tanga 9-chi qopda bo'lsin. U holda tarozi: 1*5+2*5+….+9*4+10*5=266 g ni ko'rsatadi.

Huddi shu jarayonni davom ettirsak, tarozi quyidagicha vaznlarni o'lchaydi: 265,266,267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274.

Bundan qalbaki tanga qaysi qopda ekanligini topish mumkin. Masalan, tarozi 270 g ni ko'rsatsa, qalbaki tanga 5-chi qopdaligini anglatadi.

2- masala. Agar 1- masaladagi qalbaki tanga 3g, sof tanga 4g bo'lsa, bir marta o'lchash yordamida qaysi qopda qalbaki tanga borligini aniqlash mumkin?

Yechish. 1). Faraz qilayik qalbaki tanga 10-chi qopda bo'sin. U holda har bir qopdan 1, 2, 3, …. 10ta tangani olib, taroziga qo'ysak, tarozi quyidagi vaznlarni ko'rsatadi:

1*4+2*4+3*4+…...+9*4+10*3=210 g.

2). Faraz qilaylik, qalbaki tanga 9-chi qopda bo'lsin. U holda tarozi 1*4+2*4+3*4+…..+8*4+9*3+10*4=211g ni ko'rsatadi.

Jarayonni davom ettirib, quyidagi og'irliklarni topamiz:

210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219.

Yuqoridagi masalalarga o'xshab qalbaki tanga 1g, sof tanga esa 2 g bo'lgan xolatni (1;2) deb belgilab olsak, u holda quyidagi sonlar ketma-ketligini hosil qilamiz:

(1;2) 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109.
(2;3) 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164.
(3;4) 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219.
(4;5) 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274.

Yuqorida keltirilgan sonlar qatoriga e'tibor bersak, har bir qatordagi sonlarga 55 ni qo'shsak, keyingi qatordagi sonlarni hosil qilishni ko'ramiz. Buni (5;6) uchun

320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329 sonlar ketma-ketligini hosil qilamiz. Haqiqatdan ham shu sonlar ketma-ketligini hosil qilishni ko'rsataylik.

3- masala. Agar 10 ta qopdan bittasidagi qalbaki tanga og'irligi 5 g, qolgan qoplardagi sof tanga og'irligi 6 g bo'lsa, bir marta o'lchash yordamida qalbaki tanga bor qopni qanday aniqlash mumkin?

Yechish. Faraz qilaylik qalbaki tanga 10-chi qopda bo'lsin. U holda har bir qopdan 1, 2,3,..., 10 ta tangani olib, taroziga qo'ysak tarozi: 1*6+2*6+3*6+….9*6+10*5=320 ni ko'rsatadi. Yuqoridagidek hisoblashlashni amalga oshirsak, haqiqatdan ham 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329 sonlar ketma - ketligini hosil qilamiz.

Endi 10 ta qopdan bittasiga qalbaki tanga, og'irligi n g va qolgan 9 ta qopdagi tanga og'irligi (n+1) g bo'lsa, bir marta o'lchash yordamida qalbaki tangali qopni qanday topish mumkin?- degan savolga javob beraylik.

Yuqoridagi masalalardan sonlar qatori orasidagi farq 55 ga teng ekanligini e'tiborga olsak, matematik induksiya usuliga muvofiq quyidagi formulani hosil qilamiz:

(n; n+1) 45+55 n, 46+55 n, 47+55 n, 48+55 n, 49+55 n, 50+55 n, 51+55 n, 52+55 n, 53+55 n, 54+55 n. Bu formula 10 ta qop uchun o'rinli. Endi bizga faraz qilaylik 6 ta qopda tangalar berilgan bo'lib, undagi bitta qopda qalbaki tanga bo'lsin. Bir marta o'lchash yordamida qalbaki tangali qopni topsh talab qilinsin.

Bu masalani oldingi masalalar kabi yechamiz. Faraz qilaylik qalbaki tanga 1 g, sof tanga 2 g bo'sin. Har bir qopda 1, 2, 3, 4, 5 va 6 tadan tangalarni olaylik. Faraz qilaylik qalbaki tanga 6-chi qopda bo'lsin. U holda tangalarning og'irligi 2*1+2*2+2*3+2*4+2*5+1*6=36g bo'ladi. Faraz qilaylik, qalbaki tanga 5-chi qopda bo'lsin. U holda 2*1+2*2+2*3+2*4+1*5+2*6=37g bo'ladi. Shu jarayonni davom ettirib, (1;2) uchun 36, 37, 38, 39, 40, 41 sonlar ketma-ketligini hosil qilamiz. Endi (2;3) uchun hisoblashni bajaraylik:

3*1+3*2+3*3+3*4+3*5+2*6=57,
3*1+3*2+3*3+3*4+2*5+3*6=58,
3*1+3*2+3*3+2*4+3*5+3*6=59,
3*1+3*2+2*3+3*4+3*5+3*6=60,
3*1+2*2+3*3+3*4+3*5+3*6=61,
2*1+3*2+3*3+3*4+3*5+3*6=62.

Natijada, quyidagi 57, 58, 59, 60, 61, 62 sonlar ketma-ketligini hosil qilamiz.

(1;2) va (2;3) lardan sonlar ketma-ketligi uchun farq 21ekanligi topamiz. U holda (3;4) uchun quyidagi sonlar ketma-ketligini hosil qilamiz: 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Endi (n; n+1) uchun sonlar ketma- ketligini topamiz:

15+21n, 16+21n, 17+21n, 18+21n, 19+21n, 20+21n.

Ko'rilgan masalalarda qoplar sonini cheklita olish va qalbaki va sof tangalar orasidagi farqni 2 g, 3 g va h.k deb olish ham mumkin. Bu xolatlarda ham yuqoridagidek arifmetik progressiya shaklida bo'lib uning uchun (n,m) uchun formulani keltirish mumkin. Albatta bu masalalarda qoplar soni, qalbaki va sof tangalar orasidagi farq kichik natural sonlardan iborat bo'lishi talab etiladi, chunki tangalar farqi katta bo'lsa uni qo'lda ham aniqlab olish mumkin. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oddiy misol orqali bir qancha matematik tushunchalarni o'quvchilar ongida shakllanishini va fanga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi. Ularda masalalarni yechishda induksiya prinsipi moxiyati namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1.S.A.Afonina. Matematika va go'zallik. Toshkent.1986.
2.Ya.I.Perelman.Qiziqarli geometriya. Toshkent.1973.
3.A.A.Kolosov.Kniga dlya vneklassnogo chteniya po matematike. Moskva.1963.
4.M.B.Balk, G.D.Balk. Matematika posle urokov. Moskva.1971.
5.G.Freydental. Matematika v nauke I vikrug nas. Moskva.1977.

MATEMATIK O'ZGARMASLARNING TURLI KO'RINISHLARI HAQIDA

Djabbarov Odil Djurayevich
TDTU Olmaliq filiali katta o'qituvchisi odilxon455@gmail.com
Jabborxonova Gulzodaxon Azizxon qizi
TDTU Olmaliq filiali " Mashinasozlik texnologiyalari" yo'nalishi talabasi
gulzodajabborxonova@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada matematika fanida muhim ahamiyatga ega bo'lgan o'zgarmaslar haqida ma'lumotlar berilib, bu o'zgarmaslarning tabiati va ularning turli ko'rinishdagi ifodasi aks ettirilgan. Bu o'zgarmaslarning tarixi, o'tmishda yashab o'tgan allomalarning ishlaridan na'munalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Ketma-ketlik, o'suvchi, kamayuvchi, limit, zanjirli kasr, integral, o'zgarmas sonlar.*

Аннотация: *В этой статье содержится информация о константы, которые важны в математике, и описывается природа этих переменных и их различных выражений. История этих константы проиллюстрирована работами ученых, живших в прошлом.*

Ключевые слова: *последовательность, возрастание, убывание, предел, цепная дробь, целое, постоянные числа.*

Annotation: *This article provides information about constants that are important in mathematics, their nature, and their various expressions. The history of these constants is illustrated by the work of scholars who have lived in the past.*

Keywords: *Sequence, ascending, descending, limit, chain fraction, integral, constant numbers.*

KIRISH

«Oliy matematika» va «Matematika» fanlarining asosiy tushunchalaridan biri bo'lgan ayrim ketma-ketliklarning matematik tabiati bilan tanishib chiqaylik.Bizga quyidagi uch ketma-ketlik berilgan bo'lsin:

$$1).\ x_n=\left(1+\frac{1}{n}\right)^n \qquad 2).\ y_n=1+\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\cdots+\frac{1}{n}-\ln n$$

$$3).\ z_n=\sqrt{2+\sqrt{2+\cdots+\sqrt{2}}}\ ,$$

bu yerda radikallar soni n marta olingan.

Endi bu ketma-ketliklarning matematik tabiati haqida to'xtalib o'tsak. Dastlab, bu ketma-ketliklarning chegaralanganligi , monotonligi, limitga ega bo'lishligini ko'rib o'tamiz. Birinchidan:

1) x_n ketma-ketlik o'suvchi, yani $\forall n\in N: x_n<x_{n+1}$;

2) y_n ketma-ketlik kamayuvchi, yani $\forall n \in N: y_n > y_{n+1}$;
3) z_n ketma-ketlik kamayuvchi, yani $\forall n \in N: z_n > z_{n+1}$;
Ikkinchidan:
1) x_n ketma-ketlik yuqoridan chegaralangan ;
2) y_n ketma-ketlik quyidan chegaralangan ;
3) z_n ketma-ketlik quyidan chegaralangan ;
Uchinchidan , monoton ketma-ketlikning limiti haqidagi teoremaga ko'ra:
1) $\lim_{n\to\infty} x_n = a$ 2) $\lim_{n\to\infty} y_n = b;$ 3) $\lim_{n\to\infty} z_n = c.$

Matematikada a, b, c chekli limitlar o'ziga xos nomga ega bo'lib, fanda katta ahamiyatga ega bo'lgan o'zgarmas sonlardir, yani:

$a = e \approx 2{,}718281\dots$, $b = c \approx 0{,}577215\dots$, $c = \pi \approx 3{,}141592\dots$.

Bu o'zgarmas sonlar irratsional bo'lib, U. Djons tomonidan 1706 yili π ko'rinishda, L. Eyler tomonidan esa 1736 yili e va c ko'rinishda ifodalangan. π ni 1882 yil Lindeman, e ni esa 1873 yili Ermit transsendent ekanligini isbotladilar.
Afsuski , c ning transsendent yoki algebraik ekanligi hozirgi kunga qadar noma'lum. Bunday sonlar fanda o'zining o'ta maftunkorligi tufayli yillar mobaynida olimlar tomonidan ularning matematik jozibasi ochilib kelinmoqda. Ularning turli ko'rinishlari mavjud bo'lib, ayrimlarini keltirib o'tamiz:
1). Zanjirli kasr ko'rinishida:

$$e = 2 + {}^{1}/_{1} + {}^{1}/_{2} + {}^{1}/_{1} + \cdots, s = {}^{1}/_{1} + {}^{1}/_{1} + {}^{1}/_{2} + {}^{1}/_{1} + \cdots,$$
$$\pi = 3 + {}^{1}/_{7} + {}^{1}/_{15} + {}^{1}/_{1} + \cdots.$$

2). Integral yordamida ko'rinishi:

$$e = \frac{\pi}{2} : \left(\int_0^\infty \frac{cosx}{1+x^2} dx\right), \quad c = \int_0^\infty e^{-x} ln\frac{1}{x} dx, \quad \pi = \int_0^\infty \frac{dx}{(1+x)\sqrt{x}}.$$

Fanga ma'lum manbalar ichida π haqida qayd etib o'tilgan eng qadimiysi bu – qadimgi Misr papirus qog'ozidir. "Axmes papirusi" deb nomlanuvchi ushbu manbada "pi"ning qiymati 3.16 ga teng deb keltirilgan. Nemis-golland matematigi Lyudolf van Seylen "pi"ning verguldan keyingi 20 ta raqamini, yana bir necha yil o'tib esa, 35 ta raqamini aniq topgan. Lyudolf van Seylenning "pi"ni aniqlash borasidagi muvaffaqiyati o'sha davr matematikasi uchun ulkan yutuq sanalgan, hamda u o'z hamkasblari orasida mislsiz mashhurlikka erishgan. Shu sababli, o'sha zamonlarda hatto "pi" sonini van Seylen sharafiga uning ismi bilan bog'lab, "lyudolf soni" ham deb nomlay boshlashgan. Van Seylen "pi"ning verguldan keyingi oxirgi sonigacha o'ta aniqlikda topish uchun deyarli butun ilmiy faoliyatini bag'ishladi. Ta'bir joiz bo'lsa, van Seylenni "pi vasvasasi"ga uchragan desak ham o'rinli bo'ladi. Van Seylen,

ushbu sonning o‘zi aniqlagan barcha raqamlarini o‘z qabr toshiga o‘yib yozishlarini vasiyat qilib ketgan. Albatta uning davomchilari tomonidan olimning vasiyati amalda bajarilgan edi. Biroq, van Seylen mangu orom topgan maskan II-jahon urushi yillarida vayron qilingan va olimning yodgorlik lavhi butunlay yo‘q bo‘lib ketgan. Faqatgina 2000-yilga kelib, bir guruh matematika shinavandalari tomonidan uning qabr toshiga "pi"ning u hisoblashga muvaffaq bo‘lgan verguldan keyingi 35-raqami bitilgan yodgorlik qayta tiklandi.

"pi" soni geometriya sahnasidan chiqib, asta-sekin algebra olamiga kirib bora boshladi. Nyuton va Leybnitslar boshlab bergan matematik analiz usullarini qo‘llash orqali, ulardan keyingi olimlar avlodi, "pi"ni hisoblashda yanada olg‘a siljishga erisha boshladilar. Masalan, 1699-yilda Britaniyalik Abraxam Sharp ismli olim "pi"ning verguldan keyingi naq 71 ta raqamini aniq hisoblashga erishdi. Bir necha yil o‘tgach, aniqrog‘i 1706-yilda uning vatandoshi Jon Mechin o‘z nomi bilan ataluvchi mashhur trigonometrik formulalarni kashf qildi va ushbu formulalar asosida "pi"ning verguldan keyingi dastlabki 100 ta raqamini hisoblab chiqarishga muvaffaq bo‘ldi.

π sonining qiymatini XV asrda yashab o’tgan Samarqandlik matematik Jamshid G’iyosiddin al- Koshi «Aylana haqida risola » asarida juda katta aniqlikda ko’rsatib o’tgan. Matematik tahlil fani uchun e ning ahamiyati 1647 yil Belgiyalik matematik Grigoriy Sankt – Vinsent giperbola bilan chegaralangan figura yuzini hisoblashda logarifm bilan bog’liqligini ko’rsatgandan so’ng nomoyon bo’ldi. e sonini ba’zan Neper soni deb ham ataladi. Garmonik qatorni tekshirishda c o’zgarmas son vujudga keldi. Bu o’zgarmas sonlar matematikaning turli bo’limlarida, xususan, matematik tahlil, sonlar nazariyasining ayrim masalalarini yechishda keng qo’llanilib kelinmoqda. Ular to’g’risida latifa, she’rlar yozilgan. Xususan, π sonining 30 ta raqamini eslatuvchi quyidagi fransuzcha she’r bor:

Que i aime a faire apprendre un nombre utile aux sages!
Jmmortel Archimede, artiste, ingenieur,
Qui de ton jugement peut prister la valeur?
Pour moi ton probleme eut de pareils avantages.

yani: $\pi = 3{,}141592653589793238462643383279...$

Matematiklar orasida bu sonning tug’ilgan kunini 3,14 ya’ni 14 mart kuni deb yuritishadi. Hayotda juda ko’p jarayonlar mana shu o’zgarmaslar yordamida ma’-lum qonuniyatlar orqali ro’y beradi. Bunday jarayonlarni tekshirish esa matematika fani zimmasiga tushadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI (REFERENCES)

1.G. M. Fixtengols. Kurs differensialnogo i integralnogo ischisleniya. .M.1970.
2.E. Chezaro. Elementarniy uchebnik algebraicheskogo analiza. L.-M.1936.

3.M.B.Balk, G.D.Balk. Matematika posle urokov. M.1971.
4.S.A.Afonina. Matematika va go'zallik. Toshkent. 1986.
5.S.A.Axmedov. O'rta Osiyo matematika o'qitish tarixidan. Toshkent. 1977.

GADOIY IJODI BADIIY POETIKASI

Aslanova Hafiza Abduraximovna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) SamDU
Hafi85@mail.ru

Annotatsiya: *Navoiyning ustozlaridan biri bo'lgan Gadoiy ijodi va uning o'ziga xos uslubi mumtoz adabiyotimizning boy manbaalaridan biridir. Maqolada Gadoiy ijodiy merosi va uning poetikasi tahlil etiladi. Uning badiiy san'atlardan foydalanishlik mahorati haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *badiiy san'atlar, poetika, tashbeh, tuyuq, qit'a, ruboiy, g'azal, ishtiqoq, munozara, iqtibos, radif, iltifot.*

Аннотация: *Творчество Гадои, одного из учителей и наставников Навои и его неповторимого стиля, является одним из богатейших источников классической литературы. В статье анализируется творческое наследие Гадои и его поэтики, а это в свою очередь говорит о его мастерстве в использовании художественных искусств.*

Ключевые слова: *художественное искусство, поэтика, искуство ташбех, туюк, китъа, рубаи, газель, дискуссия, толкование, редиф, милость.*

Abstract: *Gadoi, one of the teachers of founder of Uzbek literature Alisher Navoi had his own unique working way that was very significant role in Uzbek literature. The article analyzes Gadoi's creative heritage and his poetics. Here you will be given a talk of his mastery of the arts.*

Keywords: *arts, poetics, allegory, rubai, ghazal, passion, discussion, quote, radif, compliment.*

KIRISH

Maqolada XV asr turkiy ijodkorlaridan Gadoiy lirikasi haqida so'z boradi. Shoirning yagona devoni – «Devoni Gado» (ديوان كدآ) Parijdagi «Biblatique Nationale» («Milliy kutubxona»)ning «Departament des. Manuscrits Suppl turc» («Turk qo'lyozmalari bo'limi»)da 981-raqamli inventar ostida saqlanib kelinmoqda va uning fotonusxasi esa 1968 yilda professor H.Sulaymon tomonidan keltirilib, Alisher Navoiy nomidagi Adabiyot muzeyi fondiga topshirilgan. Gadoiy ijodi va uning boshqa devoni haqida ma'lumotlar yo'q. "Devoni Gado"ning ham boshqa qo'lyozma nusxalari mavjudligi hozirgacha aniqlanmagan. Mavlono Gadoiyning devoni XV asr devon tartib berish an'anasiga binoan tarkib topgan, ya'ni arab alifbosi asosida g'azallar ketma-ketligi joylashtirilgan. Gadoiy she'riyati tarkibi janriga ko'ra

g‘azal, qasida, mustahzod va tuyuq deb e’tirof etiladi. Jami 237 ta she’r. Shundan 230 ta g‘azal, 1 ta mustahzod, 1 ta qasida va 5 ta tuyuq. Devonda «Gadoiy» taxallusida 9 ta g‘azal, 197 ta g‘azal va 1 qasida hamda 1 ta mustahzod va 1 ta tuyuq «Gado» taxallusi bilan yozilgan va 28 ta g‘azal taxallussiz bitilgan. Gadoiy hayoti va ijodiga oid ma’lumotlarni Alisher Navoiyning “Majolis un - nafois” nomli tazkirasida hamda “Muhokamatul-lug‘atayn” nomli asaridagina uchratamiz. Maqolada XV asr birinchi yarmidagi o‘zbek she’riyatining poetik xususiyatlari va unda Gadoiy she’riyatining ahamiyati; Gadoiy va “Devoni Gado” devonining janr poetikasi; Gadoiyning obraz yaratish mahorati; Gadoiy she’riyatida vazn va qofiya; Gadoiy she’riyatida uslub masalasi va an’anaviylik hamda novatorlik xususiyatlari tahlillari bayon etildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Gadoiy ijodini tahlil qilishda «Devoni Gado» (ديوان گدا) 981-raqamli inventar raqamli qo‘lyozma asosida bayon etildi. Erkin Ahmadxo‘jaevning “Gadoiy” monografiyasi asosida shoir g‘azallarini badiiy san’atlar va mavzular nuqtai nazardan zamondaoshlari Lutfiy ijodi bilan qiyosiy yoritildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Gadoiy ijodida tasvir ob’ektiga nisbatan o‘xshatish san’ati yetakchi o‘rinda turadi. Ularning ham o‘ziga xos istiora, tashbeh turlari borki, so‘z san’ati vositasida betakror jilolanadi. Gadoiyning ijodiy mahsullari badiiy san’atlarning serqirraligi bilan ham o‘quvchining dilidan joy oladi. Ayniqsa, intoq, tashxis san’atlaridan foydalanar ekan, ma’shuqaning yuzi, ko‘zi, qoshi, labi nutq so‘zlaydiki, beixtiyor unga ishonasan. Qolaversa, so‘z qo‘llash mahorati bilan muallif o‘zining ichki hissiyotlarini oshkor etadi. Gadoiy shunday g‘azallarida poetik san’atlarni nihoyatda nozik so‘z sehri bilan yaratganki, ular orqali Gadoiyning naqadar nozikta’b ijodkor ekanligini anglash mumkin. Lirik mahorat shoirning «men»i orqali namoyon bo‘ladi. Shu bois ham, Gadoiyning poetik uslubi davrga nisbatan an’anaviy va ayni paytda individual yo‘nalishga ega.

Gadoiy o‘z lirikasida ishq va oshiq-ma’shuqalarning qalb iztiroblari, hijron alamlari, visol quvonchlarini kuylash bilan birga muhabbatga va uning ne’matlaridan bahramand bo‘lishga to‘siq bo‘lgan *ichi qora, yovuz, xudbin, ag‘yor, raqib, zohid, o‘zini dono, eng aqlli odam deb hisoblovchi, aslida esa eng befarosat, aqli past nosih, hosid, fosiq* obrazlarini yaratgan. Bu kabi xudbin, nodon, firibgar tabiatli kishilar obrazining o‘zaro munosabatini bayon etish orqali shoir o‘z davrining ijtimoiy shaklini aks ettirgan.

Badiiy san’atlar ijodkorlarning she’riyatida nafis chizgilarda o‘z aksini topadi. Badiiy adabiyotning nazariy qo‘llanmasi dastlab arab va forsiylarda paydo bo‘lgan, keyinchalik XIV asrlarda esa, turkiylarda Ahmad Taroziyning «Funun ul-balog‘a»

(«Yetuklik ilmlari») asari ilm maydoniga kelgan. «Ilgari o‘tgan adabiyotshunos olimlar adabiyot nazariyasi bo‘yicha kitob yozganlarida, ko‘pincha, she’r turlari, yoki vazn, yoki badiiy san’at masalasiga to‘xtalganlar yoki biror she’riy janr xususiyatlarini yoritib berganlar. Shayx Ahmad esa, bu sohada mukammal bir qo‘llanma yaratishni, o‘z «risola»sida nazariy masalalarining barchasini yoritib, tahlil qilib berishini niyat qiladi, toki uni o‘qigan kishilar nazariyadan mumkin qadar to‘la ma’lumot va foyda olsin». [6. 71] Aynan shu asarning uchinchi qismi ilmi bade’, ya’ni she’riy san’atlarga bag‘ishlangan. Asarda badiiy san’atning nazariy ma’lumotlari o‘sha davr ijodkorlari namunalari misolida asoslangan. «Funun ul-balog‘a» o‘zbek tilidagi adabiyotning nazariy masalalari bo‘yicha ilk mukammal qo‘llanma. Bu kabi nazariyalar Alisher Navoiyning «Mezon ul-avzon», Boburning «Muxtasar»larida ham to‘liq sharhlangan. Asarlarda, albatta, ilmi bade’ nazariyasi yoritilib, g‘azallar bilan dalillanadi. Yuqoridagi asarlarda keltirilgan tamoyil va talablar asosida qo‘plab ijodkorlar g‘azaliyoti tadqiq etilib kelinmoqda. Jumladan, Gadoiy she’riyatida ham so‘z san’ati namunalari o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘lgan.

XV asrning II yarmida yashab ijod etgan bir qator turkiyzabon shoirlarning adabiy merosida to‘rtlik shaklidagi she’r namunalar uchraydi. Xususan, Yusuf Amiriy, Sakkokiy, Lutfiy hamda hozircha shaxsiyati va adabiy me’rosi aniqlanmagan Muhammad Temur Bug‘o va Hoji Aqcha Kindiy kabilar shular jumlasidan. Biroq to‘rtlik shaklidagi mazkur she’rlarning janrini belgilashda ruboiy, tuyuq, qit’a, to‘rtlik kabi atamalar ba’zan bir-birini almashtirgan holda qo‘llanadi. Bu hol nafaqat hozirgi adabiyotshunoslikda balki XV asr manbalarida ham kuzatiladi. Gadoiyning to‘rtlik shaklidagi she’rlari ham bir o‘rinda qit’a, yana birida to‘rtlik tarzida nomlangan. E.Ahmadxo‘jaevning ilmiy ishlarida esa, qit’a-tuyuq tarzida e’tirof etiladi. Gadoiy she’riyatida an’anaviylikka individual yondashishlik mahorati ilmiy asosni talab etadi. Uning har bir g‘azalida ilmi bade’ning ko‘plab namunalari davriy an’anaga mos va shu bilan bir qatorda, individual uslub kasb etadi. Shu bois ham, Gadoiy o‘z she’riyatida ijodiy o‘ziga xoslik xususiyatlari, ijtimoiy masalalar talqini, badiiy san’atlar va timsol yaratish mahoratlari, vazn, qofiya, badiiy tasvir vositalaridan mohirona foydalangan. Ishqning badiiyatda qo‘llanilishi, uning uchun esa, qofiya va vazn tizimining muvofiqligi, she’riy san’atlarning qo‘llanilish doirasi chuqur tahlillarni keltirib chiqaradi.

Navoiy o‘zining «Muhokamat ul-lug‘atayn» asarida o‘zbek shoirlaridan bir qanchasining nomini sanaydi, hatto, ulardan Lutfiyni fors-tojik adabiyotining Hofiz kabi buyuk liriklari darajasiga qo‘yadi». [5. 285] Bu sirada, ayniqsa, avvalgi sahifalarda ko‘rsatib o‘tilganidek, Gadoiyning ham e’tirof qilinishi bejiz emas. O‘zbek adabiyoti tarixida g‘azallar bir davr adabiy muhiti vakillari ijodida ajib

naqqoshlik bilan jilolanadi. Jumladan, Gadoiy va Lutfiy ijodiy merosini qiyoslasak, bir-biriga o‘xshash baytlar –tatabbu’ san’ati tarzida ifodalanganining guvohi bo‘lamiz. Aytish joizki, baytlarning mazmunan bir xillik kasb etishi ikki ijodkorning adabiy aloqalarini ifodalaydi. Qolaversa, davr badiiyati jarayoni ham, devon tartib berish an’analari ham bunga sabab bo‘lgandir. Quyida shu kabilarning qiyosini keltiramiz:

№	**Gadoiy**	**Lutfiy**
1	Ulki,ishq etti bahona bizni rasvo qilg‘ali, Qildi paydo ko‘rk elin o‘z sirin ifsho qilg‘ali.	Ulki husn etti bahona elni shaydo qilg‘ali, Ko‘zgudek qildi seni, o‘zini paydo qilg‘ali.
2	Gar husnunga ko‘nglum nigoron bo‘ldi, ne bo‘ldi? Oshufta-vu rasvo-yi jahon bo‘ldi, ne bo‘ldi?	Ko‘zdin meni solding, sevarim, neti ne bo‘ldi? Gar husnunga tushti nazarim, neti ne bo‘ldi?
3	Latofat burji ichra moh sensen, Ko‘ngulga jon kibi dilxoh sensen.	Latofat qibla’si olamda sensen, Pari yuzluk bani odamda sensen.
4	Yoz fasli bog‘ agarchi ravzayi rizvon erur, Sensiz, ey huri pariypaykar, manga zindon erur.	Yoz fasli barcha shodu ko‘nglumiz g‘amnok erur, Gul bikin jon ko‘nglaki hijron elindin chok erur.
5	Sunbul sochingki, ol ila gulbarg-i tar quchar, Horut erurki, sehr ila kurs-i qamar quchar.	Sunbul sochingni yel ila gulbargi tar quchar, Davlat ko‘zung boshindaki shamsu qamar quchar.
6	Alloh-Alloh, bu pariy yo hur, yo inson erur? Bu ne shakl-u ko‘z u qosh u g‘amzayi fatton erur!	Yo rab, ul dilbar malak yo hur, yoxud jon erur, Haq nazar ondin ko‘tarmas, xalq anga hayron erur.

Ko‘rinib turibdiki, Gadoiy va Lutfiy ijodidagi bunday o‘xshashlik ikki ustoz shoirning mahoratini belgilaydi. Qolaversa, bu g‘azallarning faqat matla’larigina o‘xshash. Demak, mavzuning boshlanmasi bir xildir. Rivojlangan baytlar ijodkorlarning individual g‘oyalariga sug‘orilganligini o‘qishimiz mumkin. Gadoiy va Lutfiy tatabbu’dan bevosita va bilvosita foydalanib, go‘zal san’atkorligini yuzaga keltirgandir. Yana shuni aytish mumkinki, bunday holat shu davrning yana boshqa bir

qator shoirlarning ijodida ham uchraydi. Masalan, Mavlono Lutfiy va Sakkokiy ijodidagi taqqoslanishlar g‘azallarning bir-biriga to‘liq o‘xshashligi bilan e’tiborlidir. Hatto, Alisher Navoiy «Majolisun-nafoyis» asarida Mavlono Lutfiy va Sakkokiy haqida shunday yozadi: «Mavlono Sakkokiy Movarounnahrdindur. Samarqand ahli anga ko‘p mu’taqidur va bag‘oyat ta’rifin qilurlar. Ammo faqir Samarqandda erkanda mu’arriflardin har necha tafahhus qildimkim, aning natoyiji tab’idin biror nima anglayin, ta’rif qilg‘onlaricha nima zohir bo‘lmadi. Barchadin qolsalar so‘zlari budurkim, Mavlono Lutfiyning barcha she’rlari aningdurkim, o‘g‘urlab, o‘z otig‘a qilibdur. Ul yerlarda bu nav’ o‘xshashi yo‘q, mazasiz muqorabalar gohi voqe’ bo‘lur. Bore ba’zisi ta’rif qilibkim o‘qurlar bu matla’ni anga isnod qilurlarkim:

Ne nozu bu ne shevadur, ey jodu ko‘zluk sho‘x-shang,
Kabki dariy tovusda yo‘q, albatta, bu raftoru rang.

(Mavlono Sakkokiy Movarounnahrdandir. Samarqandliklar unga e’tiqodli va yuksak baho bilan ta’rifini qilishadi. Ammo faqir (Navoiy) Samarqanddaligimda ta’rif qiluvchilardan surishtirdimki, uning natijasidan biror nima anglayin deb, ta’rif qilganlaricha biror nima zohir bo‘lmadi. So‘zlari shuki, Mavlono Lutfiyning barcha she’rlari uningdirkim (Sakkokiy) o‘g‘irlab, (Lutfiy) o‘z nomiga qilibdi. U yerlarda bunday o‘xshashi yo‘q mazasiz bahslar gohida bo‘lib turadi…)». [7. 54]

Gadoiy g‘azallarida Sharq poeitikasining fikrni ravon va nafis ifodalash yo‘llari va vositalari, badiiy san’atlarning turlari hamda xususiyatlari kabi muhim masalalarni o‘z ichiga oluvchi sohasi bo‘lmish ilmi bade’ning mazmunning ta’siri va hayajonliligini oshiradigan, fikrni bo‘rttirib, ohangdorlikni kuchaytiradigan tazod, talmeh, tashbeh, tanosib, itfoq, husni ta’lil, irsoli masal, tajohilu orif, laff va nashr, tarse’, tardu aks, tajnis, iyhom kabi qator poetik shakllaridan mahorat bilan foydalangan». [1. 54]

Gadoiyning ijodiy mahsullari badiiy san’atlarning serjiloligi bilan ham o‘quvchining dilidan joy oladi. Qolaversa, so‘z qo‘llash mahorati bilan muallif o‘zining ichki hissiyotlarini oshkor etadi. Gadoiyning ijodiy merosi ilmi bade’ning majmuidir. Kuzatishlarimizdan ma’lum bo‘lishicha, E.Ahmadxo‘jaevning «Gadoiy» nomli kitobida qayd etilganlardan tashqari, shoir she’rlarida *takrir va uning turlari, ishtiqoq, munozara, iqtibos, radif, iltifot, ig‘roq* singari badiiy san’atlarga ham tez-tez murojaat etilgan. Ayniqsa, bular orasida *iqtibos* san’atining qo‘llanishi alohida ajralib turadi. U shoir she’rlarida eng faol qo‘llangan badiiy vositalardan ekanligi o‘rganishimiz jarayonida ma’lum bo‘ldi. Devondagi 237 she’rdan 46 tasida mazkur san’at aks etgani kuzatiladi. Ularda Qur’oni Karim oyatlari she’r ichida keltirilgan yoki ularning mazmuni she’rda ifodalangan.

Prof. Abdug'afur Hayitmetov ishq mavzusidagi g'azallarning ijtimoiy ahamiyati haqida shunday yozadi: «G'azalning sevgi temasi bilan bog'langanligi bu she'riy formaning qasidaga nisbatan g'oyaviy-tematik jihatdan xalqchilligini ko'rsatar va tobora uning xalqchilligini oshirar edi. G'azalning bu sohadagi muvaffaqqiyati fors-tojik adabiyoti tarixida, xususan, Sa'diy va Hofiz she'riyati misolida yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu gigant liriklarning ijodlarida shu formaga ko'p o'rin va e'tibor berganliklarining o'zi, ularning o'z xalqlari manfaatlari va og'zaki poeziyasiga yaqinligini namoyish qilar edi. Chunki sevgi temasi aslida hammaga yaqin, hammaga tushunarli, demokratik xarakterga ega bo'lib, undan har qaysi ijtimoiy guruh manfaatdor va unga aloqadordir. Shuning uchun ham bu mavzu keng xalq ommasi ahamiyatiga, jamiyat ahamiyatiga ega bo'lib, bu temadagi lirik asarlar doim katta ijtimoiy ahamiyat kasb etib keldi»· [4. 107] Albatta, mazkur fikr Gadoiyning oshiqona g'azallariga ham xosdir. So'z muqaddas ne'mat ekan, uni badiiy talqinidan bashariyat ta'lim-tarbiya topadi. XV asrning birinchi yarmida yetishgan Xorazmiy, Xo'jandiy, Sayfi Saroyi, Durbek, Amiriy, Yaqiniy, Ahmadiy, Atoiy, Mavlaviy, Sakkokiy, Lutfiy, Gadoiy kabi shoirlar ijodi turkiy she'riyatning taraqqiyotida muhim o'rin tutgan. Bu davr shoirlari ijodida majozdan haqiqatga jilvalangan sof va pok ishqni kuylaganlar. G'azallarda inson kamoloti tarannumida ifodalangan ma'rifiy-tasavvufiy badiiy talqin etilgan. Munozara va doston kabi katta hajmli asarlarida ham yorqin bayon etishgan. Ayni shu davr adabiy muhiti o'zbek adabiy tilining rivojlanishiga va mustahkamlanishiga ham katta hissa qo'shdi. Adabiy tur va janrlarning ravnaq topishida ham muhim ahamiyat kasb etdi. Bu davrda g'azal, ruboiy, qit'a, tuyuq, qasida, noma, munozara, doston va boshqa janrlarda xilma-xil asarlar yaratildi.

XULOSA

XV asr she'riyati o'zining xalqchilligi bilan ahamiyatlidir. Aynan turkiy she'riyat turlari va ularning shakliy xillari XV asrning I yarmi turkiy-o'zbek she'riyati tarkibida bo'lgan, Alisher Navoiy ijodigacha ham o'zbek shoirlari xalq og'zaki she'riyati va aruz orqali paydo bo'lgan rang-barang janrlardan foydalanganlar. XIV asrdan so'nggi davrlarda ham badoe'ga, sanoe'ga, aruzga, lug'atga oid asarlarda adabiy turlar, shakllar haqida fikrlar, sharhlar bayon etilgan. She'riy janrlar orasida eng keng tarqalgani g'azal bo'ldi. Shu bilan birga, boshqa janrlar ham taraqqiy etdi, bunda, ayniqsa, g'azal, qasida, qit'a kabilar rivojida Gadoiy she'riyatining ham alohida o'rni bor. Mustazod janrining ilk namunasi esa uning ijodi bilan bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Ahmadxo‘jaev E. Gadoiy (Hayoti va ijodiy merosi). – T.: Fan, 1978.
2. Ahmadxo‘jaev E. Gadoiy ijodining o‘rganilishiga doir, Gadoiy devonining nodir nusxasi //«Adabiy meros». 2 – kitob. – Toshkent: Fan, 1971.
3. «Devoni Gado» (دیوان گدآ) 981-raqamli inventar. Qo‘lyozma. 153 varaq.
4. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi, 1961. T– B.107.
5. Hayitmetov A. Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan. – Toshkent: Fan, 1970. – B.285.
6. Hayitmetov A. Adabiyotdan turkiyda birinchi nazariy qo‘llanma//O‘zbek tili va adabiyoti, 2002. – №1. – B. 71.
7. Hasanova M.Mavlono Lutfiy she’riyati va davr adabiy muhiti muammolari //Ilmiy maqolalar to‘plami, Samarqand, 2010.– B.84.

IBN SINONING AXLOQIY QARASHLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA FALSAFIY TAHLILI

Tursunboyev Alisher Hamidullo o'g'li
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti magistranti
Alisher2020@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Ibn Sinoning axloqiy qarashlarining o'ziga xos xususiyatlariga ta'rif berilgan. Mutafakkirning axloqiy qarashlarining o'ziga xos xususiyatlari va falsafiy tahlili amalga oshirilgan. Shuningdek, Ibn Sinoning axloqiy qarashlari bilan birgalikda fanlar tasnifiga munosabati ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: metafizika, fizika, logika-mantiq, "Kitob ash-shifo "Mashriq hikmati", "Risala fi-l-ahd" ("Burch haqida risola"), "Risala fi-l-axlaq" ("Axloq haqida risola"), "Kitob al-insaf" ("To'g'rilik haqida kitob"), "Risala fi-l-ishq" ("Muhabbat haqida risola"), "Risala fi-n-nafs" ("Jon haqida risola"), "Risala Hay ibn Yaqzon" ("Hay ibn Yaqzon haqida risola"), "Salamon va Ibsol" ("Salomon va Ibsol".

Аннотация: В статье раскрываются особенности нравственных взглядов Ибн Сины. Проведены особенности и философский анализ нравственных воззрений мыслителя. Наряду с моральными взглядами Ибн Сины освещается его отношение к классификации наук.

Ключевые слова: метафизика, физика, логика, Китаб аш-шифа «Мудрость Востока», «Рисала фи-ль-ахд» («Дежурный трактат»), «Рисала фи-ль-ахлак» («Трактат по этике»), Китаб ал-инсаф (Книга истины), Рисала фи-ль-ишк (Трактат о любви), Рисала фи-н-нафс (Трактат о душе), Рисала Хай ибн Якзан (Трактат о Хай ибн Якзане), Соломон и Ибсал (Соломон и Ибсал).

Abstract: The article describes the peculiarities of Ibn Sina's moral views. The peculiarities and philosophical analysis of the thinker's moral views have been carried out. Along with Ibn Sina's moral views, his attitude to the classification of sciences is also covered.

Key words: metaphysics, physics, logic, Kitab ash-shifa "Wisdom of the East", "Risala fi-l-ahd" ("Treatise on duty"), "Risala fi-l-akhlaq" ("Treatise on ethics"), Kitab al-insaf (The Book of Truth), Risala fi-l-ishq (The Treatise on Love), Risala fi-n-nafs (The Treatise on the Soul), Risala Hay ibn Yaqzan (The Treatise on Hay ibn Yaqzan), Solomon and Ibsal (Solomon and Ibsal).

KIRISH

Ibn Sino fanlar tasnifi bo'yicha eng dastlabki ilm bu oliy ilm hisoblanmish metafizikadir. Ibn Sinoning asarlari mazmun jihatdan Yevropada o'rta asrlarda, Sharqda esa hozirgacha chuqur iz qoldirdi. Ibn Sino o'rta asrlarda bashariyat erishgan komil inson namunasi edi. Bu o'rinda biz uning barcha falsafiy va tabiiy ilmlar sohasidagi yutug'idan ko'ra, ilohiyat sohasidagi masalalarni hal qilishdagi mahoratini nazarda tutmoqdamiz. Zero, o'rta asrlar sharoitida nihoyatda nozik bo'lgan ilohiyot masalasini oqilona, mantiq yordamida chiroyli bir tarzda tushuntirish ulkan matonat va chuqur bilimni taqozo qilgan.

Ibn Sinoning falsafiy qarashlari uch katta bo'lim – metafizika, fizika, logika-mantiqdan tashkil topgan, metafizika – ilohiyot, vujud va mavjudot, dunyoning boshlanishi, tuzilishi, tarkibi haqidagi masalalarni talqin etadi; fizika-tabiatshunoslik masalalari, jism, moddani o'rganish bilan bog'liq bo'lgan barcha masalalarni o'z ichiga oladi; mantiq to'g'ri fikrlash san'ati, aqliy bilish shakllarini o'rganadi. Umumiy falsafiy masalalar nazariy va amaliyga bo'linib, o'z navbatida, ularning har biri qator ilmlarni o'z ichiga oladi

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR:

Ibn Sinoning falsafiy qarashlari asosan uchta yirik tizimdan tashkil topganligi uchun uning barcha falsafiy qarashlari nazariy va amaliy jihatdan Ibn Sinoning eng mashhur asari "Kitob ash-shifo"[85] da o'z ifodasini topgan. U 3 ta katta qismdan, ya'ni mantiq, tibbiyot va ilohiyotdan iborat edi. Ibn Sinoning maqsadi hammaga manzur bo'ladigan "Mashriq hikmati" ni yaratish edi[86]. Barcha nazariyalarning asosida ilm yotadi. Tashqi ko'rinishdan umumiy nazariya aqldan kelib chiqadi. Aql esa ilohiy olamdan, farishta vositasida yetkaziladi. Bu dalilga ko'ra, farishtani bilish jahonni bilish asosi hamda undagi inson o'rnini belgilash ham ilm vazifasiga kiradi. Shundan kelib chiqqan holda ilohiy ilmlarni tadqiq etish zaruriyatdir.

Ibn Sino mutafakkir sifatida aql va ilmga juda katta e'tibor qaratadi va o'z asarlarida bularning har ikkisiga ham juda katta o'rin ajratadi. Shu o'rinda ta'kidlash o'rinliki, Ibn Sino ilmga egalik qilishni nafaqat aql bilan bog'liq sanaydi, balki uni axloq va insoniylik bilan qattiq bog'langan deb hisoblaydi. Shuning uchun allomaning ilm va axloq munosabatlari borasida bildirgan fikrlarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

[85] Abu Ali ibn Sinoning asosiy falsafiy asari. Aslida 22 kitobdan iborat bo'lgan, bizgacha 18 ta kitobi yetib kelgan.
[86] Qarang: Falsafa: Darslik; M.A. Ahmedova umumiy tahriri ostida, T. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nash., 2006, 106-bet.

Ibn Sinoning ilmiy merosida boshqa muammolar bilan bir qatorda ilm va axloqiylik birligi alohida oʻrin egallaydi. U tomonidan “Risala fi-l-ahd” (“Burch haqida risola”), “Risala fi-l-axlaq” (“Axloq haqida risola”), “Kitob al-insaf” (“Toʻgʻrilik haqida kitob”), “Risala fi-l-ishq” (“Muhabbat haqida risola”), “Risala fi-n-nafs” (“Jon haqida risola”), “Risala Hay ibn Yaqzon” (“Hay ibn Yaqzon haqida risola”), “Salamon va Ibsol” (“Salomon va Ibsol”) va boshqa asarlari[87]da bildirilgan nihoyatda mazmundor va ilgʻor fikrlari oʻzagida diniy axloq me’yorlari va tamoyillarida ziddiyatli joylari bor.

NATIJALAR

Insoniy aql sharafiga aytilgan madhiyalar, uning yuksak axloqiy sifatlarini Yaqin va Oʻrta Sharq xalqlarining ijtimoiy-falsafiy tafakkuridagi rasionalizm, hurfikrlilik va insonparvarlik tarixida yangi hodisa emas, deb aytish mumkin. Biroq mazkur risolaning qimmati shundaki, ushbu an’ana oʻzining yorqin, bir joyga toʻplangan ifodasini topgan, aniq ifodalangan etikaviy-gnoseologik fenomen sifatida maydonga chiqadi.

Albatta, oʻsha davrdagi Sharqning barcha mutafakkirlari va allomalari kabi Ibn Sino ham bu masalaga idealizm va diniy pozisiyadan yondoshib, insoniy ilm va axloqiylikning manbai deb donishmandlik va Yaratuvchining qudratini e’tirof etadi. Shunga qaramay, allomaning fikrlari diniy aqidalar bilan mos kelmaydi, negaki, uning fikricha, xudoning ijodiy quvvati uning xohish va irodasida emas, balki qanday boʻlmasin mumkiniyning voqelikka zaruriy aylanishida ifodalanadi. Shuning uchun hech nimadan nimagadir, imkonsizdan imkoniyga aylanish Yaratuvchining vakolatiga kirmaydi. Alloma qarashlarining bunday yoʻnalganligi koʻplab tadqiqotchilarga, jumladan, E. Renanga, M. Tyurkerga, A. Sayiliga va boshqalarga tanish boʻlgan. Chunonchi, M. Tyurker faylasuf-donishmandlar, jumladan, Ibn Sino Yaratuvchining vazifasi erkin iroda va mustaqil xohish boʻyicha yaratishda mujassamlashmaganligini tamomila e’tirof etadilar, deb yozadi[88].

Ibn Sinoning farazicha, inson Xudo tomonidan zaif mavjudot sifatida yaratilgan. Shunga qaramay, u barcha mavjudotlardan oʻzining mukammalligi, tana tuzilishi va tashqi koʻrinish tabiatiga koʻra ajralib turmasin, unga barcha tirik mavjudotlar orasida eng markaziy oʻrin taalluqlidir.

Koʻpgina holatlarda insondan jismoniy jihatdan kuchli boʻlgan boshqa tirik mavjudotlarga qiyoslaganda insonning afzalligi nimada koʻrinadi? Ibn Sino fikricha, xudo insonni shunday quvvat bilan siylaganki, inson uning vositasida ezgulik (“xayr”) ni yovuzlik (“sharr”) dan, aqliy kamolot, mukammallik (“rashad”) ni adashish,

[87] Qarang: Fehrist kitab ash-shayx ar-ra’is. Rkp. IV AN UzSSR, inv. № 2385/ XI; Irisov A. Abu Ali ibn Sino. T., 1963.
[88] Qarang: Tűrker M. Űç tehafűt bakimindan felsefe ve din műnasebeti. Ankara, 1956. 311-sah.

yolg‘on (“gumrohi”) dan ajrata olish salohiyatiga ega[89]. Inson aqlli mavjudot hisoblanganligi sababli tabiatda alohida o‘rin egallaydi va hayvonot olami vakillaridan ijobiy tomonlari bilan ajralib turadi. Aql tufayli u tabiatning tasodifiy va kutilmagan kuchlariga kifoya qiladigan ta’sirdan holi va o‘zining nazariy va amaliy amallarini “donishmandlik tarozisi” talablariga bo‘ysundiradigan shaxsga aylanadi.

Aynan inson aqli mavjudligi boisidan uning hayoti hayvonot olami yashash tarzidan tubdan farq qilib, anchagina mazmunli, yaxshi va turfa xil bo‘ladi. Ilmga bo‘lgan ishtiyoq, mehnat faoliyati, maqsadga erishishga bo‘lgan insonlarning abadiy intilishi aql, donishmandlik quvvati bilan bog‘liq. Shu munosabatda inson nafaqat ajoyib tashqi qiyofa, yuksak axloqiylik sohibi sifatida maydonga chiqadi, balki yuksak axloqli fazilatlar ijodkori ham hisoblanadi[90].

MUHOKAMA

Mutafakkirning asarlarida, jumladan, “Tadbir-e manzil” da inson tabiati avval boshdan fazilatli yoki axloqsiz bo‘lishi mumkin emasligi haqidagi muhim fikr ta’kidlanadi. Odamlar avvaldan tayyor shaxsiy sifatlar, odatlar va ko‘nikmalar bilan tug‘ilmaydilar, balki ularni shaxsiy tajriba, o‘ziga o‘xshashlarning tajribasi, ilgarigi avlodlarning an’analari, ta’lim va tarbiya jarayonida zaminiy shiddatli hayot mobaynida shakllantiradilar. Ta’lim-tarbiya yo‘li bilan boshqa odamlar ta’siri ostida odam yoki maqtaluvchi axloqiy fazilatlarni orttiradi, yoki “yaramas do‘stlar”, ya’ni salbiy odat, fe’l-atvor va his-tuyg‘ularning sub’ektiga aylanib qoladi. Bu o‘rinda qaysidir ma’noda qonun kuchiga ega bo‘lgan odatning ahamiyati ham kam emas. Bu shunday holatki, odam o‘zida maqtaluvchi ijobiy fazilatlarni shakllantirishi qanchalik qiyin bo‘lsa, shakllanib bo‘lgan yomon salbiy sifat va odatlardan qutulish shunchalik mushkul.

Biroq yaramas odatlardan qutulish jarayonida inersiya lahzasining mavjudligi axloqiy takomillashuvga xuddiki ta’lim-tarbiyaning chegarasizlik imkoniyati kabi chegara bo‘lib xizmat qilmasligi mumkin. Shuning uchun Ibn Sino bolalarni juda yoshligidan tarbiyalash lozimligini uqtiradi. O‘z davrining an’analariga muvofiq, Ibn Sino ta’lim-tarbiyani Qur’oni Karimni o‘qishdan, dinni anglash va grammatika qoidalarini o‘rganishdan boshlashni taklif qiladi.

Darvoqe, shuni ta’kidlash kerakki, alloma odamlar o‘rtasidagi mavjud notenglik haqida gapira turib, bunday holatni jamiyatning tabiiy holati hisoblaydi. Ibn Sino fikriga ko‘ra, jamiyatning barcha a’zolarini qashshoq va hech vaqosi yo‘q kishilarga aylantirish ham, barchani hukmron kishilarga aylantirish ham tasavvur

[89] Ibn Sino va “Tadbir-e manzil” / Tarjimai va negaroshi Muhammad Najmi Zenjoniy. Tehron, 1319 h.sh., 4-bet.
[90] O‘sha joyda.

qilib bo‘lmaydigan ijtimoiy falokatga olib kelardi. Bundan tashqari, u xizmatkorning mehnatidan foydalanishni to‘lig‘icha normal holat hisoblaydi, chunki buningsiz “xotirjamlik va istirohatning tegishli choralari bo‘lmasdi”. Ammo shunga qaramay, uning ijtimoiy-axloqiy va gnoseologik qarashlarida gumanist pozisiyasi yuqori o‘rinda turadi. “Ularni [xizmatkorlarni] – davom etadi qomusiy olim, – o‘zingga yaqin tut va o‘zindan itarma, ularning ehtiyojlaridan xabar ol, ular bilan qattiq va qo‘pol muomalada bo‘lma, ular bilan do‘stlardek munosabatda bo‘l, ularni balo-qazoda qoldirma, negaki ular ham odamlardir”[91].

XULOSA

Shu tariqa, Ibn Sino ilmni egallashda axloqiylikning ahamiyatini juda ardoqlaydi. Ibn Sino asarlarida berilgan uning fikrlarining chuqur tahlili shuni ko‘rsatadiki, alloma o‘z davri muammolariga juda teran darajada kirib bora olgan, shuningdek, qo‘yilgan muammolarga to‘g‘ri yo‘nalishda yondoshib, ularning tub ildizlarini ochib bera olgan.

Ibn Sinoning rasional fikrlari o‘rta asrlar arabzabon ijtimoiy-falsafiy an’analarning umumiy kontekstida jamiyatning ijtimoiy-axloqiy va gnoseologik dunyoqarashini taraqqiy etganroq keyingi bosqichiga hozirladi. Shunday qilib, Ibn Sinoning ilm va axloqiylik birligi konsepsiyasi shunga olib keladiki, ilm ashyolarning mohiyatini anglash yo‘lida birdan bir maqsad hisoblanmaydi. Ilmning ahamiyati barchasidan oldin shaxs va jamiyatning axloqiy yuksalishida uning o‘rni va roli bilan belgilanadi. Fozil jamiyatda ilmning o‘zi axloqiy fazilatga aylanadi, u me’yorlar nufuzi va axloq tamoyillari bilan quvvatlanadi. Mutafakkir yashagan davr uning idealidan qanchalik yiroq bo‘lmasin, inson va jamiyat axloqiy-aqliy komilligining real varianti u tomonidan ilmdan axloqqa o‘tishda tasavvur qilingan. Bu, tabiiyki, gnoseologiya sohasida ham, axloq sohasida ham prinsipial jihatdan yangi muammolarni qo‘yish imkonini bermas edi

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Falsafa: Darslik; M.A. Ahmedova umumiy tahriri ostida, T. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nash., 2006, 106-bet.
2. Fehrist kitab ash-shayx ar-ra’is. Rkp. IV AN UzSSR, inv. № 2385/ XI; Irisov A. Abu Ali ibn Sino. T., 1963.
3. Ibn Sino va “Tadbir-e manzil” / Tarjimai va negaroshi Muhammad Najmi Zenjoniy. Tehron, 1319 h.sh., 4-bet.

[91] Ibn Sino va “Tadbir-e manzil” / Tarjimai va negaroshi Muhammad Najmi Zenjoniy. Tehron, 1319 h.sh., 51-bet.

4. Ibn Sino va "Tadbir-e manzil" / Tarjimai va negaroshi Muhammad Najmi Zenjoniy. Tehron, 1319 h.sh., 51-bet
5. Nasirov R.N. K probleme yedinstva znaniya i nravestvennosti po proizvedeniyu Ibn Sini "Tadbiri manzil" // Обществennie nauki v Uzbekistane. 1991.№8, 44-bet.
6. Qodirov M. Markaziy Osiyo, Yaqin va O'rta Sharqning falsafiy tafakkuri (o'rta asrlar), T., 2010, 100-bet.
7. Tűrker M. Űç tehafűt bakimindan felsefe ve din műnasebeti. Ankara, 1956. 311-sah.
8. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
9. Po'latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta'limning rivojlanish bosqichlari. //"SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
10. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// "SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
11. Sulaymonov, J.Karimov N.Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November, 2019. P. 593-599.
12. Sulaymonov J.B. Ibn Xaldun ijtimoiy-falsafiy qarashlarida axloqiy masalalar//Falsafa va huquq jurnali. 2019 yil 1-soni. 42-45 betlar.
13. Sulaymonov, J. Abdurahmon ibn Xaldunning tamaddun taraqqiyoti haqidagi qarashlarida jamiyat tahlili*//Academic Research in Educational Sciences*, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.

YOSHLARDA IJTIMOIY FAOLLIK HOLATI VA AMALGA OSHIRISH SHAKLLARI

Ismailov Berdiyor Rashidovich
O'ZMU Ijtimoiy ish kafedrasi
2 kurs magistiri
Ilmiy raxbar: Latipova Nodira Muxtarjonovna
Sotsiologiya fanlari Nomzodi, professor

Annotatsiya: *Yoshlarning ijtimoiy faolligi jamiyatning boshqa qatlamlari ijtimoiy faolligiday xususiyatlari bilan farqlanadi. Bu eng avvalo yoshlarning jamiyatda tutgan mavqeining tuliq shakllanmaganligi bilan bogliq. Yoshlar ijtimoiy tuzilmalarga kirish, ya'ni ijtimoiylashuv jarayonini boshdan kechiradilar. Ijtimoiy faoliyatning har bir soxasida yoshlarning ijtimoiy faolligi o'ziga xos xususiyatga ega. Shundan kelib chiqib, uni bir necha yo'nalishlarda: iqtisodiy ta'lim, ijtimoiy himoya ma'naviy-axloqiy xayot soxalarida o'rganish lozim..Ijtimoiy faollik deganda kishi qaysi kasbning egasi bo'lishidan, qanday lavozimda ishlashidan qat'iy nazar, uning jamiyat rivojiga hissa qo'shishga, zamondan ortda qolmaslikka bo'lgan harakatini tushunish mumkin. Mana shu jarayonda u o'zini shaxs va fuqaro sifatida namoyon qiladi. Ijtimoiy faollik atamasi ijtimoiy munosabatlarning muayyan tizimida insonlarning intensiv faoliyatini belgilash uchun qanday bo'lsa, uni amalga oshirishga qobiliyatni belgilash uchun ham shunday ishlatiladi. Shunday qobiliyat bo'la turib, ijtimoiy faollik murakkab, integral fazilat sifatida mavjud. U qandaydir alohida xususiyatni, balki hayotiy faoliyat xususiyatlarining butun majmuini ifodalaydi. Ijtimoiy faollik murakkab jarayon bo'lib, insonda birdaniga vujudga kelmaydi. Olib borilgan tadqiqotlar talaba shaxsida ijtimoiy faollik shakllanishi uning ushbu kasbni tanlagan davriga to'g'ri kelishini ko'rsatdi.*

Kalit so'zlar: *yoshlar, bilim, ijtimoiy, faol, psixologik, ong, individual, jamiyat taraqqiyoti, mahorat.*

ABSTRACT: *The social activity of young people is one of the main mistakes of society in social activityor is distinguished by features. This is primarily due to the fact that the position of young people in society is shaped by a fox.Young people experience the process of entering into social structures, that is, socialization. In every sphere of social activity, the social activity of young people has its own characteristics. Proceeding from this, it is necessary to study it in several directions: in the spiritual and moral spheres of Economic Education, Social Protection. When it comes to social activity, a person can understand his action to contribute to the development of society, not lagging behind in time, no matter what profession he is the owner, in what position he works. In this process, he manifests himself as a*

person and a citizen. The term social activity is also used to designate the ability to carry out it, if any, in order to designate the intensive activity of people in a particular system of social relations. Being such an ability, social activity exists as a complex, integral virtue. It expresses some kind of special feature, but also a whole set of features of vital activity. Social activity is a complex process that does not arise suddenly in a person. The studies conducted showed that the formation of social activity in the student's personality coincides with the period of his choice of this profession.

Keywords: *Young people, knowledge, social, activist, psychological, consciousness, individual, community development, skill.*

KIRISH

Yoshlar faoliyati deganda, uning ichki va tashqi tendensiyalarining ijtimoiy hayotda namoyon bo‘lishi xususiyatlariga aytiladi. Ijtimoiy faollik inson shaxs sifatidagi darajasining asosiy ifodasi bo‘lib uning yuksak qadriyatli ehtiyojlarini qondirishlari va sifat ko‘rsatkichdir. Demak, ijtimoiy faollik shaxsning muhim sifatidir. Yoshlar faolligi deb, uning hayotini boshqarish bilan, bog‘liq bo‘lgan va qadriyatlarining nomoyon bo‘lish xususiyatlariga aytiladi. Ijtimoiy faollik inson shaxsi sifati darajasining asosiy ifodasi bo‘lib, uning yuksak qadriyadagi ehtiyojlarini qondirish usuli va sifat ko‘rsatkichidir. Shu jihatdan shaxs faoliyati sotsiologiyada keng va kichik (tor) ijtimoiy darajalarda o‘rganiladi. Shaxsning bunday darajalarda o‘rganilishi metodologik ahamiyat kasb etadi.[92]

Bugun jamiyatimiz hayotida yuz berayotgan o‘zgarishlar va tub islohotlar jarayoni fuqarolik jamiyati institutlari deya ta’riflanadigan nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoat birlashmalaridan ham ijtimoiy faollikni talab etmoqda. Xo‘sh, ijtimoiy faollik o‘zi nima?

Ijtimoiy faollik deganda kishi qaysi kasbning egasi bo‘lishidan, qanday lavozimda ishlashidan qat’iy nazar, uning jamiyat rivojiga hissa qo‘shishga, zamondan ortda qolmaslikka bo‘lgan harakatini tushunish mumkin. Mana shu jarayonda u o‘zini shaxs va fuqaro sifatida namoyon qiladi. Bugun yurtdoshlarimizning ijtimoiy faollashayotganini ko‘rib turibmiz. Ijtimoiy tushkunlik, o‘zgarishlarga, islohotlarga loqaydlik davri o‘tdi, yurtdoshlarimizda tashabbusni, yangilikka bo‘lgan intilishlarni guvohimiz. “Ijtimoiy tarmoqlar ijtimoiy faollikni kuchaytirib yubordi”, degan mazmundagi fikrlarni ham mavjud. Lekin ijtimoiy faollik bilan ijtimoiy tarmoqlardagi faollik o‘rtasida katta farq bor. Ijtimoiy tarmoqlardan turib o‘zining subyektiv fikrlarini ulashib, kechayotgan voqea-

[92] Tursunova N. Yoshlarning ijtimoiy faolligi: tushuncha va fazilatlari. “Ijtimoiy fikr”. 2004. 3-son. 149-150 betlar.

hodisalarga faqat va faqat negativ munosabat bildirib oʻtirish, bu hali ijtimoiy faollik degani emas.

Har qanday ijtimoiy hodisaga nimadir sabab boʻladi, nimadir turtki beradi. Ijtimoiy faollik ham oʻz-oʻzidan sodir boʻladigan jarayon emas.[93]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Yoshlarda ijtimoiy faollik holati va amalga oshirish shakllari haqida tahlil olib borildi. Tursunova N.ning "Yoshlarning ijtimoiy faolligi: tushuncha va fazilatlari" nomli o'quv qo'llanmasi metodologik manba bo'lib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mustaqil mamlakatimizni rivojlangan davlatlar qatorida koʻrish har bir oʻzbekistonlikning orzusi. Lekin bu orzu kecha yoki bugun paydo boʻlgani yoʻq. Yurtdoshlarimiz qalbidagi ana shu istakning yanada ortib, yangi Oʻzbekistonni barpo etishga boʻlgan ishtiyoqning kuchayishiga, aytib oʻtganimiz – ijtimoiy faollikning ortishiga, shubhasiz, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev boshlab bergan shiddatli demokratik islohotlar turtki berdi.

Bugun Oʻzbekiston milliy tiklanishdan milliy yuksalish tomon qadam tashladi. Taraqqiyot va farovonlikka qaratilgan islohotlarning samarali amalga oshishini hamma istaydi. Sababi, bu kabi islohotlar natijasida halq farovon yashaydi. Islohotlarga, oʻzgarishlarga daxldorlik hissi shaxsni ijtimoiy faol boʻlishga undaydi.

Kelajak bugundan boshlanadi.Yurtimizda yoshlarning bilim olishi, hartomonlama yetuk shaxslar boʻlib yetishishi uchun barcha sharoitlar yaratilgan.Ushbu maqolada nazariy jihatdan egallangan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish natijasida shakllanadigan faollik borasida fikr-mulohaza yuritishni oldimizga maqsad qilib qoʻydik.Ijtimoiy faollik shaxs faoliyatining muhim tomonlaridan biridir. U shaxsning jamiyat va jamoa ishlaridagi ishtirokida namoyon boʻladi; ma'lum darajada siyosiy va axloqiy oʻzlikni anglashga asoslanadi. Ijtimoiy faollikni tarbiyalash – bu nafaqat jamoat ishlarida ishtirok etish darajasining oshishi, balki yoshlarning axloqiy yoʻnalganligini aniqlovchi motivlarning shakllanishi hamdir.

Ijtimoiy faollik tushunchasi fuqarolik jamiyati tushunchasi bilan chambarchas bogʻliqdir. Fuqaroviylik va fuqaroviy ongni oʻrganishdan asosiy maqsad fuqarolik jamiyatini barpo etishda fuqaroviy faollikni oʻrganishdan iborat. Zero fuqarolik

[93] Qayumov U. Rol semi v formirovani nravstvennix i duxovnix osnov obshestva. "Ijtimoiy fikr". 2004. 4-son. 93-94 betlar.

jamiyati nafaqat fuqaroviylik xususiyatlariga ega ongli fuqarolar vositasida, balki faol bo‘lgan fuqarolar bilan barpo etiladi. Ana shu faollikni keltirib chiqaruvchi omillarni o‘rganish muhim ahamiyatga egadir. Zero ular fuqarolik jamiyatini barpo etishning umumiy va xususiy qonuniyatlarini anglash imkonini beradi.[94]

Fuqaroviy faollikni ijtimoiy-siyosiy va mehnat faoliyatiga ijodiy yondashuv sifatida baholash mumkin. Aynan insonning fuqaroviy faolligi shaxsning to‘laqonli rivojlanishiga, undagi imkoniyatlarning to‘liq namoyon bo‘lishiga xizmat qiladi. Fuqarolik pozitsiyasi hamda fuqaroviy faollikka ega bo‘lish jamiyatda ro‘y berayotgan barcha voqea-hodisalarni, ularning oqibatlari va mavjud muammolarning yechimini chuqur anglashni taqozo etadi. Demak, biz yoshlarimizda fuqaroviy ongni shakllantirishimiz kerak. Fuqaroviy ong jamiyatni birlashtirishga xizmat qiladi, umumiy manfaatlar yo‘lida fuqarolar o‘rtasida kelishuv bo‘lishiga xizmat qiladi. Jamiyatda ro‘y beradigan turli ijtimoiymadaniy omillar ta’sirida fuqaroviy ong o‘zgarib boradi va fuqaroviylik to‘g‘risidagi g‘oyalar taraqqiyotida o‘z aksini topadi.Yoshlarni fuqaroviy ongi qanchalik rivojlangan bo’lsa ular jamiyatdagi ijtimoiy faolligi shunchalik faollashadi.

Aynan fuqaroviy faollikning o‘zi bir necha jihatlar bilan ajralib turadi;

- faol fuqaro guruhiga mansub kishilar asosan siyosiy va iqtisodiy tizim to‘g‘risida bilim olishga tayyor bo‘lgan kishilardan iborat;
- faol fuqarolarda o‘z haq-huquqlarini faol amalga oshirish uchun bilim va qobiliyat mavjud;
- faol fuqarolarda ana shu bilimlarni joriy qilish uchun ko‘nikmalar mavjud bo‘ladi.[95]

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, Muayyan faoliyatni doimiy ravishda tashkil etish shaxsda ma‘lum ko‘nikmalarni hosil qiladi. Ko‘nikmalar esa faoliyatni izchil davom ettirish jarayonida malakalarga aylanadi. Shakllangan malaka esa shaxs tomonidan faoliyatning tezkor, sifatli, samarali kechishini ta‘minlaydi. Faoliyatda samaradorlikka erishish insoniyatni qay darajada qiziqtirib kelgan bo‘lsa, uni tashkil etayotgan shaxsning kasbiy malakaga ega bo‘lishi ham shunday dolzarblik kasb etgan. Kasbiy malakaga ega bo‘lish ijtimoiy, shu bilan birga shaxsiy ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI (REFERENCES)

1. Tursunova N. Yoshlarning ijtimoiy faolligi: tushuncha va fazilatlari. “Ijtimoiy fikr”. 2004. 3-son. 149-150 betlar.

[94] Qirg‘izboev M. Fuqarolik jamiyati: nazariya va xorijiy tajriba. - T.: Yangi asr avlodi, 2006.
[95] Tolibov I.I. Fuqarolik jamiyati: tushunchasi, institutlari, asosiy printsiplari va funktsiyalari / Red. A.X. Saidov. - T.: Inson huquqlari bo‘yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy Markazi, 2008

2. Qayumov U. Rol semi v formirovani nravstvennix i duxovnix osnov obshestva. “Ijtimoiy fikr”. 2004. 4-son. 93-94 betlar.
3. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
4. Poʻlatov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qoʻshgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
5. Poʻlatov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
6. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
7. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qoʻshgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
8. Sulaymonov, J.Karimov N.Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November, 2019. P. 593-599.
9. Sulaymonov J.B. Ibn Xaldun ijtimoiy-falsafiy qarashlarida axloqiy masalalar//Falsafa va huquq jurnali. 2019 yil 1-soni. 42-45 betlar.
10. Sulaymonov, J. Abdurahmon ibn Xaldunning tamaddun taraqqiyoti haqidagi qarashlarida jamiyat tahlili*//Academic Research in Educational Sciences*, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.
11. Qirgʻizboev M. Fuqarolik jamiyati: nazariya va xorijiy tajriba. - T.: Yangi asr avlodi, 2006.
12. Tolibov I.I. Fuqarolik jamiyati: tushunchasi, institutlari, asosiy printsiplari va funktsiyalari / Red. A.X. Saidov. - T.: Inson huquqlari boʻyicha O'zbekiston Respublikasi Milliy Markazi, 2008

ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES

SCIENTIFIC JOURNAL

TABLE OF CONTENTS / MUNDARIJA

“**Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences**”. Ilmiy jurnal. Uzbekistan: www.oriens.uz. 2021. - 262 b.

ISSN 2181-1784

Mazkur to’plamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-sonli Farmonida ko‘zda tutilgan vazifalarni ijrosini ta’minlash maqsadida “Oriental Renessans” MChJ tomonidan ta’sis etilgan **“ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES** (oriens.uz)**”** ilmiy jurnalining 2-soni o’rin egallagan.

Mas’ul muharrir:
falsafa fanlari nomzodi, dotsent M. Qodirov

Ilmiy kotib:
J.B. Sulaymonov
SH.N. Pulatov
I.R. Ikramova

Texnik muharrir:
Sh.S.Jurayev